

В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик

МАКРО

ЕКОНОМІКА

Навчальний посібник

Видання 2-ге, доповнене

Київ • Атіка • 2009

ББК 65.01я73

Б17

Автори:

В. Д. Базилевич – доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії Київського національного університету імені Тараса Шевченка (розділи: 1, 2, 3, 5, 6, 12).

Л. О. Баластрик – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Київського національного торговельно-економічного університету (розділи: 4, 7, 8, 9, 10, 11).

Рецензенти:

А. А. Чухно – доктор економічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАН України.

І. Ф. Радіонова – доктор економічних наук, професор Київського інституту економіки та права.

Базилевич В. Д., Баластрик Л. О.

Б17 Макроекономіка. Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, доп.– К.: Атіка, 2009.– 368 с.

ISBN 966-326-138-2

У навчальному посібнику з урахуванням вимог нормативних програм економічних дисциплін подається перелік обов'язкових для вивчення питань, розкривається зміст кожної теми з викладом розрахунково-аналітичних моментів, наводяться приклади розв'язку типових задач, які допоможуть студентам краще засвоїти теоретичний матеріал і використати його на практиці, а також пропонується комплекс задач для розв'язку. Кожна тема містить тести для самоконтролю, що полегшить роботу студентам і викладачам на практичних заняттях, проведенні тренінгів.

ББК 65.01я73

ISBN 966-326-138-2

© В. Д. Базилевич, 2009

© Л. О. Баластрик, 2009

© Видавництво «Атіка», 2009

ВСТУП

Сталий економічний розвиток країни можливий за умови макроекономічної збалансованості, виваженості економічних заходів, передбачуваності результатів економічних дій усіх суб'єктів ринкового господарства. Забезпечення зростання економічного добробуту вимагає глибокого наукового пізнання теоретичних та практичних аспектів макроекономіки, постійного творчого осмислення реальної економічної ситуації на всіх рівнях господарювання. Сучасний світ дуже складний, мінливий, взаємозалежний. Тому аналізувати його необхідно всебічно, безперервно, творчо використовуючи новітні методи та найсучасніші технології. Важливу роль у пізнанні макроекономічних процесів відіграють підручники, в яких систематизуються та логічно розкриваються, виявляються найважливіші причинно-наслідкові взаємозв'язки, визначаються довгострокові тенденції та закономірності макроекономічних процесів, показуються механізми взаємодії ендогенних та екзогенних чинників.

У даному підручнику на сучасному теоретичному та методологічному рівні, системно та всебічно розкривається економічна природа сукупного попиту та сукупної пропозиції, визначаються закономірності функціонування ринків товарів та платних послуг, грошей та цінних паперів. Значна увага приділяється аналізу класичної та кейнсіанської моделей макrorівноваги, досліджуються природа та специфіка циклічності економічної динаміки. Цікаво подано матеріал, де розкривається суть фіскальної політики держави, показано економічні складові мультиплікаторів фіскальної політики, дано тлумачення автоматичних стабілізаторів та дискреційної стабілізаційної політики. У сучасному трактуванні викладені питання формування грошово-кредитної системи. Автори аналізують структуру грошової маси та тенденції її зміни, розкривають особливості функціонування депозитного та грошового мультиплікаторів. Оригінально подається матеріал при висвітленні факторів, що визначають сучасний стан ринку робочої сили, комплексно розкривається взаємозв'язок інфляції та безробіття за класичною та кейнсіанською теоріями. По-новому трактуються питання макроекономічної політики у відкритій економіці, ґрунтовно

розглядаються моделі економічного зростання, визначаються його типи.

Структура підручника логічна, матеріал подається оригінально. Автори прагнуть максимально ясно та переконливо розкрити найскладніші проблеми макроекономіки. Кожний розділ містить програмну анотацію, де подано основні питання. Завершується розділ блоком контрольних запитань, тестів, завдань, рекомендованою літературою.

Даний підручник є результатом багаторічної науково-педагогічної діяльності авторів у провідних вузах України. Усі, хто буде читати даний підручник, отримають не лише системне знання основних макроекономічних теорій, але й зрозуміють передумови та усвідомлять об'єктивність сучасних тенденцій розвитку світового господарства, набудуть глибокі знання з основ грошово-кредитної політики, державного фінансування, моделювання макроекономічних процесів.

Книжка буде слугувати кожному, хто прагне самостійно розібратись у складних проблемах сучасної економіки.

Автори із вдячністю приймуть критичні зауваження та побажання щодо змісту та структури підручника. Сподіваємось, що даний підручник слугуватиме поліпшенню викладання курсу «Макроекономіка», а відповідно, – і поглибленню й удосконаленню знань студентів, аспірантів, а також викладачів, службовців усіх рівнів та гілок влади, представників бізнесових структур, усіх, хто ознайомився з даним виданням.

Розділ I

ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ ТА ФУНКЦІЇ МАКРОЕКОНОМІКИ

Програмна анотація

1. Предмет макроекономіки.
2. Економічна система як об'єкт макроекономіки. Типи економічних систем.
3. Макроекономічні суб'єкти та їх взаємодія.
4. Методи макроекономічного аналізу.
5. Макроекономічні моделі: сутність та типи.
6. Проста модель кругообігу продуктів і доходів.
7. Повна відкрита модель кругових потоків.
8. Функції макроекономіки.

§ 1. ПРЕДМЕТ МАКРОЕКОНОМІКИ

МАКРОЕКОНОМІКА досліджує сутність, результати та наслідки спільної економічної діяльності всіх учасників народного господарства.

Розрізняють *позитивну і нормативну* макроекономіку.

Позитивна макроекономіка має за мету пояснення сутності економічних процесів і явищ, які відбуваються в суспільстві, та розробку рекомендацій для здійснення економічної політики на основі аналізу реальних економічних параметрів. Вона відповідає на питання: *як воно є*.

Нормативна макроекономіка висвітлює світоглядні, ідеологічні принципи, постулати економічної поведінки макроекономічних суб'єктів, які є «еталоном» для оцінки бажаності тих чи інших результатів економічної діяльності. Тобто, норма-

тивна макроекономіка – це сукупність суб’єктивних суджень про те, як повинна функціонувати економіка. Вона відповідає на питання: *як має бути*.

Специфічним завданням макроекономіки є пізнання, систематизація, узагальнення та пояснення процесів, які обумовлюються механізмом функціонування народного господарства у цілому.

Макроекономічний аналіз має два рівні:

- *ex post аналіз* – національне рахівництво;
- *ex ante аналіз* – прогностичне моделювання.

Аналіз ex post базується на визначенні макроекономічних параметрів минулого періоду з метою отримання інформації про те, як національна економіка функціонувала і які результати досягла. На основі результатів *ex post аналізу* робиться корегування макроекономічних концепцій та розробка нових.

Аналіз ex ante – це прогнозне моделювання економічних явищ та процесів на основі певних теоретичних концепцій. Мета *ex ante аналізу* визначити, які фактори і яким чином будуть впливати на значення макроекономічних показників у майбутньому.

Зміст та структура макроекономіки

Основні питання	Розділ теорії
1. Яку роль виконують гроші?	Теорія грошей
2. Що таке рівень цін і чим визначається його динаміка?	Теорія інфляції
3. Чим обумовлюється рівень зайнятості?	Теорія зайнятості
4. Чим визначається економічна кон’юнктура?	Теорія циклів
5. Як здійснюється економічне зростання?	Теорія зростання
6. Як впливає на економіку держава?	Теорія економічної політики
7. Як впливає закордон на національну економіку?	Теорія зовнішньоекономічних відносин

§ 2. ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА ЯК ОБ'ЄКТ МАКРОЕКОНОМІКИ. ТИПИ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Об'єктом макроекономічного аналізу виступає економічна система в цілому та її агреговані параметри.

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА – це певним чином упорядкована система зв'язків між виробниками і споживачами матеріальних та нематеріальних благ та послуг (див. мал. 1.2).

Основні елементи економічної системи

- *Соціально-економічні відносини*, які базуються на відповідних формах власності на економічні ресурси та результатах господарської діяльності.
- *Організаційні форми господарської діяльності*: поділ праці, спеціалізація та кооперування виробництва.
- *Господарський механізм*, тобто спосіб регулювання економічної діяльності на макрорівні.
- *Конкретні економічні зв'язки* між господарськими суб'єктами.

Економічні системи багатомірні і формалізовано записуються таким чином:

$$ES = f(A_1, A_2, \dots, A_n), \quad (1.1)$$

де ES – економічна система, яка визначається властивостями A_i . Ці властивості виступають критеріями при визначенні типу економічної системи.

Тип економічних систем

Ринкові економічні системи

⇒ *Ринкова економіка вільної конкуренції*

– чистий капіталізм (XIX ст.– перші десятиліття XX ст.).

Основні ознаки:

- приватна власність на інвестиційні ресурси;
- вільна конкуренція;
- свобода учасників економічної діяльності;
- ринкове ціноутворення;
- стихійне ринкове регулювання.

⇒ *Сучасна ринкова економіка* – сучасний капіталізм (друга половина XX ст.).

Основні ознаки:

- колективна приватна та державна власність;
- державне регулювання економіки з метою стимулювання сукупного попиту та пропозиції;
- маркетингова система управління виробництвом.

Неринкові економічні системи

⇒ *Традиційна економічна система* (притаманна слаборозвинутим країнам).

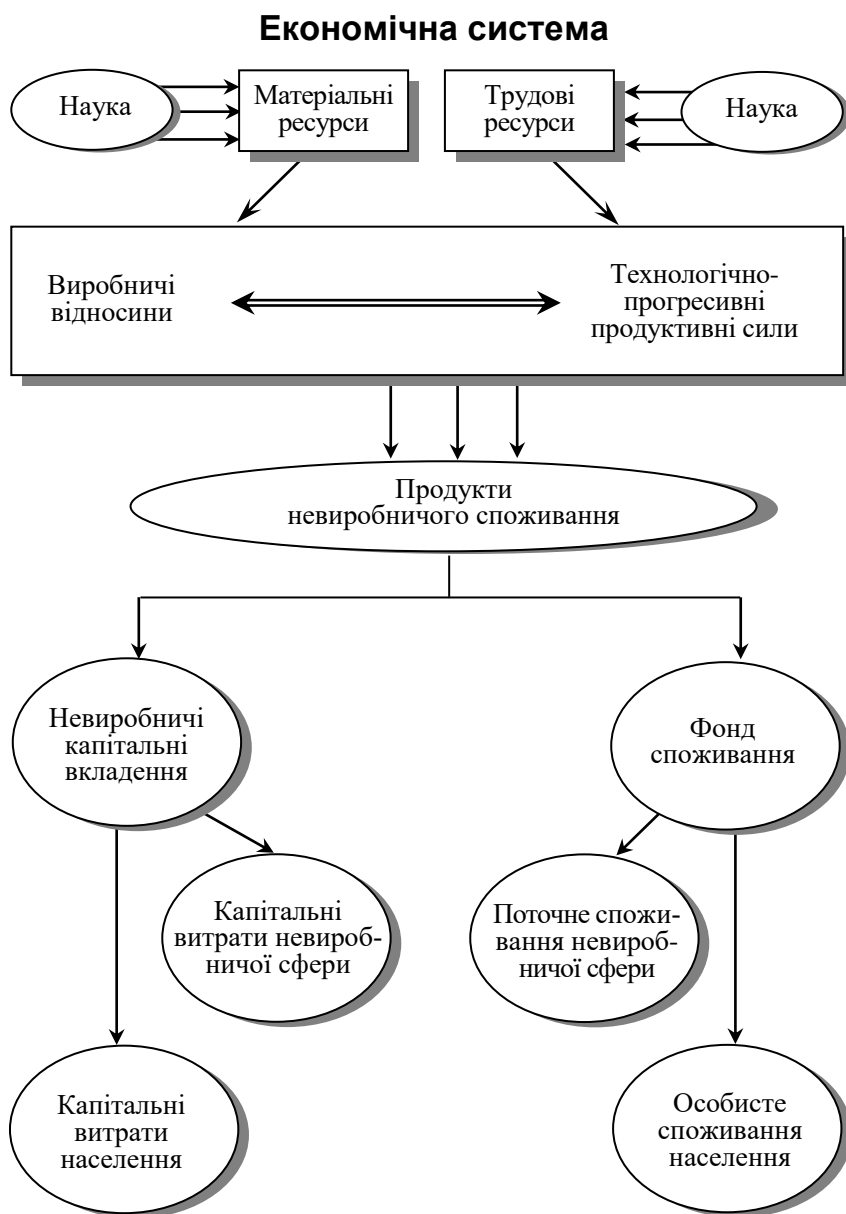
Основні ознаки:

- приватна власність на засоби виробництва;
- відстала технологія;
- ручна праця;
- багатокладність;
- натуральне виробництво;
- переважання дрібнотоварного виробництва;
- активна роль держави.

⇒ *Адміністративно-командна система*

Основні ознаки:

- державна власність на засоби виробництва;
- монополізація та бюрократизація економіки;
- централізоване планування та управління виробництвом;
- централізований розподіл матеріальних, трудових та фінансових ресурсів.

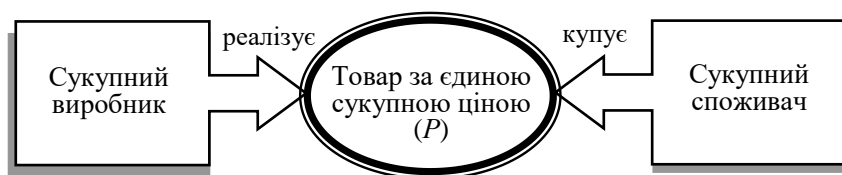

Мал. 1.1. Структура економічної системи

Об'єкт дослідження макроекономіки характеризується *агрегованими* показниками.

Агреговані показники відображають сукупність специфічних економічних одиниць так, ніби ті складають одне ціле.

Наприклад:

де P – рівень цін.

§ 3. МАКРОЕКОНОМІЧНІ СУБ'ЄКТИ ТА ЇХ ВЗАЄМОДІЯ

Суб'єктами макроаналізу виступають:

- 1** **СЕКТОР ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ** містить усі приватні господарства країни, діяльність яких спрямована на задоволення власних потреб.
Домашні господарства проявляють три основних види економічної активності: пропонують фактори виробництва, споживають частину отриманого доходу і заощаджують.
- 2** **ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ СЕКТОР** – це сукупність усіх фірм, зареєстрованих у межах країни (мета діяльності фірм – отримання прибутку).
Підприємницький сектор проявляє такі види економічної активності: пред'являє попит на фактори виробництва, пропонує результати своєї діяльності та інвестує.

3

ДЕРЖАВНИЙ СЕКТОР – містить усі державні інститути та установи.

Основне завдання держави – створення суспільних благ, які надходять споживачам «безоплатно» (безпека, досягнення фундаментальної науки, послуги державної, соціальної та виробничої інфраструктур тощо).

Основні цілі державного сектору – задоволення потреб у суспільних благах, а не отримання прибутку; зростання суспільної продуктивності праці та зниження витрат на споживання домашніх господарств.

Для здійснення своєї діяльності держава збирає податки, за рахунок яких здійснює закупки товарів та послуг. Для спрощення аналізу реальних процесів на основі макромодельовання будемо вважати, що податки збираються тільки з домашніх господарств, а державні закупки включають всі державні витрати (державні інвестиційні витрати та державні споживчі витрати).

Для забезпечення своєї діяльності державний сектор проявляє такі види економічної активності: збирає податки, здійснює державні закупки товарів та послуг, а також надає пропозицію грошей для всіх макроекономічних суб'єктів.

4

СЕКТОР ЗАКОРДОН містить усі економічні суб'єкти, які знаходяться за межами даної країни, а також іноземні державні інститути.

Вплив закордону на вітчизняну економіку здійснюється через взаємний обмін товарами, послугами, капіталом та національними валютами.

Макроекономічні суб'єкти приймають рішення під впливом таких факторів:

- в силу своїх переваг;
- під дією кон'юнктури;
- у відповідь на дію інших макроекономічних суб'єктів.

§ 4. МЕТОДИ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Макроекономіка використовує широкий спектр методів, а саме:

- *аналіз;*
- *синтез;*
- *індукцію;*
- *дедукцію;*
- *абстракцію;*
- *економіко-математичне моделювання та ін.*

Аналіз – це метод дослідження, при якому об'єкт дослідження розкладається на складові частини, кожна з яких вивчається окремо.

Синтез – це метод дослідження, який базується на поєднанні різних елементів, сторін об'єкта в єдине ціле з урахуванням взаємозв'язків між ними.

Аналіз і синтез, як методи дослідження, застосовуються в єдності.

Індукція – рух думки від конкретного до всезагального, від знання нижчого ступеня до знання вищого ступеня.

Дедукція – рух думки від всезагального до одиничного.

Поєднання методів індукції – дедукції забезпечує зв'язок одиничного, особливого і всезагального.

Метод наукової абстракції – це метод поглибленого пізнання реальних економічних процесів шляхом виділення основних, найсуттєвіших сторін певного явища і очищення його від усього неістотного, випадкового.

Основним методом макроекономічного дослідження є **економіко-математичне моделювання**.

§ 5. МАКРОЕКОНОМІЧНІ МОДЕЛІ: СУТНІСТЬ ТА ТИПИ

МАКРОЕКОНОМІЧНІ МОДЕЛІ – це математичні рівняння, в яких виражені реальні економічні процеси в абстрактному та спрощеному вигляді.

Створити модель – це означає знайти функцію, яка пов'язує **ендогенні** та **екзогенні** змінні макромоделі.

Ендогенні змінні – це величини, що визначаються в результаті розв'язання моделі (наприклад: величина реального національного доходу, рівень зайнятості, ставка реальної заробітної плати, реальна ставка процента, рівень цін).

Екзогенні змінні – це величини, що знаходяться поза макромоделлю (як правило, це технологія виробництва, характер поведінки економічних суб'єктів на кожному з ринків, ставка оподаткування (T), державні витрати (G), величина пропозиції грошей (M^S)).

Часто у макроекономічних моделях використовують іншу класифікацію економічних **змінних**, яка пов'язана із способом виміру їх у часі.

Змінні запасу вимірюються тільки в конкретний момент часу і характеризують стан об'єкта дослідження на визначену дату – початок або кінець року і т. ін. (Наприклад: державний борг, обсяг капіталу в економіці і т. п.).

Змінні потоку характеризують економічний процес, який відбувається неперервно і вимірюються в одиницях на певний період часу (обсяг інвестицій на рік, розмір споживчих витрат на рік).

Функціональні зв'язки між ендогенними параметрами мають таку класифікацію

1. **Поведінкові функції** виражають типові переваги, які склалися в суспільстві. Прикладом може бути функція споживання домашніх господарств, яка залежить від доходу:

$$C = C(Y). \quad (1.2)$$

2. **Технологічні функції** характеризують технологічну та організаційно-технічну залежності. Наприклад, виробнича функ-

ція, яка відображає зв'язок реального випуску продукції і факторів виробництва:

$$Q = f(X_1, X_2, \dots, X_n). \quad (1.3)$$

3. *Інституціональні функції* зображують інституціональноустановлені залежності між параметрами моделі. Наприклад, сума податкових надходжень (T) є функцією від доходу (Y) та податкової ставки $T(Y)$, яку встановлює відповідний інститут:

$$T = f(T(Y), Y). \quad (1.4)$$

4. *Дефініційні функції* виражають залежності, які виходять з означення економічних явищ. Наприклад, сукупний попит на ринку благ (Y) складається із споживчого попиту домашніх господарств (C), інвестиційного попиту підприємницького сектору (I), витрат держави (G) та витрат закордону (E):

$$Y = C + I + G + E. \quad (1.5)$$

Типи макромоделей

Залежно від конкретних завдань дослідження застосовуються різні типи моделей.

Визначення типу макромоделі може базуватися на *основі різних критеріїв*:

- за **способом подання** досліджуваного процесу або явища моделі поділяються на *логічні, графічні та економіко-математичні*;
- за **тривалістю досліджуваного процесу** – на *короткострокові та довгострокові*;
- за **кількістю задіяних в аналізі економічних суб'єктів** – на *прості та повні* моделі.

Прості моделі містять лише два макроекономічних суб'єкти – сектор домашніх господарств та підприємницький сектор;

Повні моделі враховують вплив державного сектору на макроекономічні процеси;

- за ступенем охоплення сектору закордон моделі поділяються на *закриті* та *відкриті*.

Закриті моделі включають тільки три макроекономічних суб'єкти – сектор домашніх господарств, підприємницький сектор та державний сектор – і не враховують впливу закордону на національну економіку;

Відкриті моделі враховують вплив сектору закордон на національну економіку і зображують взаємозв'язок чотирьох макроекономічних суб'єктів – домашніх господарств, підприємницького сектору, державного сектору і сектору закордон;

- за характером відображення фактора часу макроекономічні моделі поділяються на *статичні* і *динамічні*.

Статичні моделі фіксують економічний процес на початку та в кінці певного періоду і не зображують перехід від одного стану до іншого;

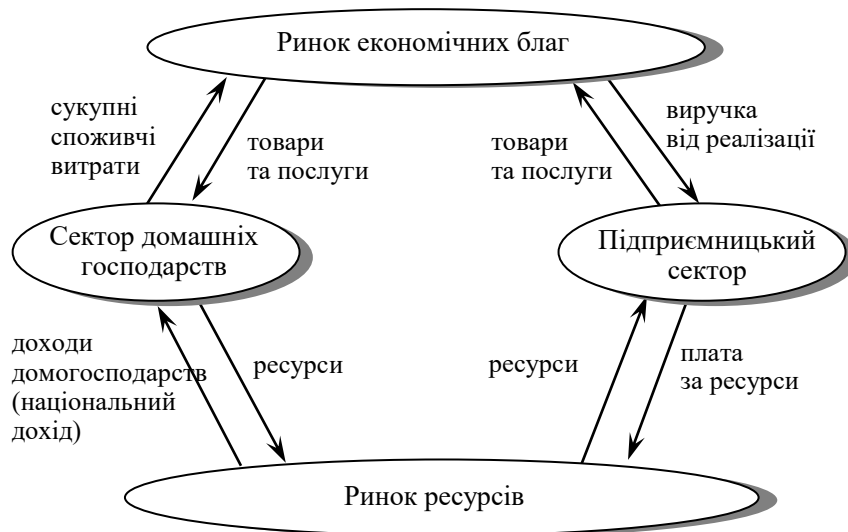
Динамічні моделі зображують економічні процеси з урахуванням фактора часу.

Названі типи моделей можуть бути зображені чотирма способами: *алгебраїчним, графічним, табличним та у вигляді бухгалтерських рахунків*.

§ 6. ПРОСТА МОДЕЛЬ КРУГООБІГУ ПРОДУКТІВ І ДОХОДІВ

В основу макроекономічного аналізу покладено найпростішу модель кругових потоків (або модель кругообігу продуктів і доходів).

Проста модель кругових потоків базується на аналізі взаємодії лише двох макроекономічних суб'єктів – сектору домашніх господарств і підприємницького сектору – і виключає вплив державного сектору та сектору закордон на економіку (див. мал. 1.1 с. 9).

Мал. 1.2. Проста модель кругових потоків

На мал. 1.2 видно, що економіка є замкнутою системою, де доходи одних економічних агентів є витратами інших.

Витрати підприємницького сектору на ресурси одночасно є потоками доходів домашніх господарств (заробітна плата, рента, інші доходи).

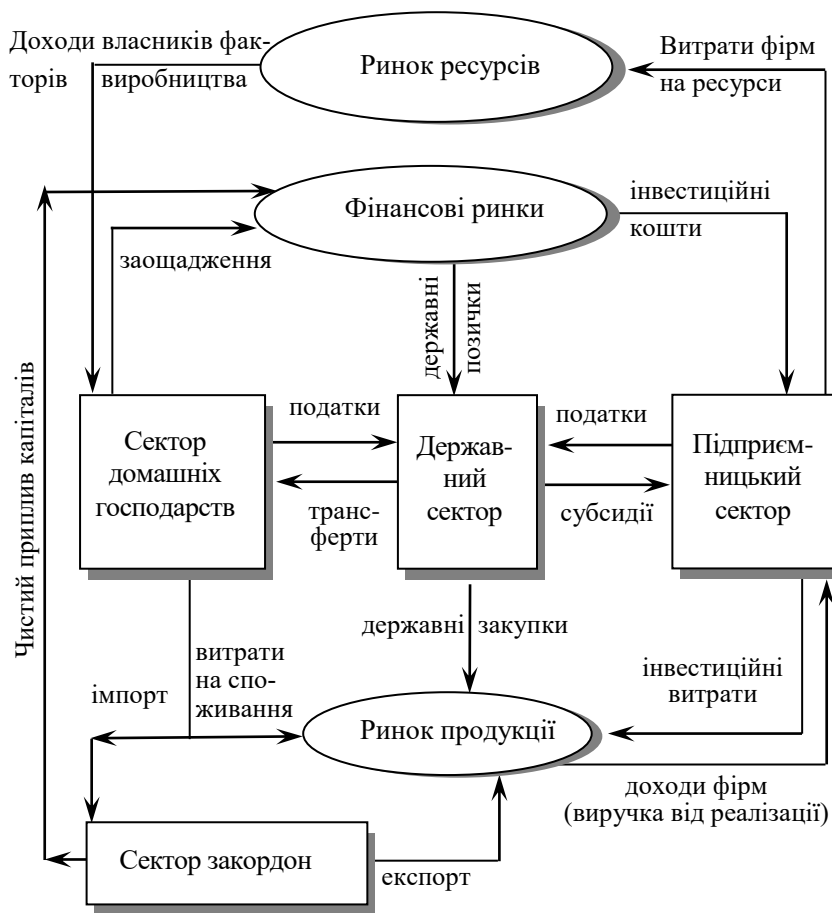
Потік споживчих витрат домогосподарств утворює доходи фірм від реалізації готової продукції.

Потоки «доходи – витрати» (грошовий потік) та «ресурси – продукція» (реальний потік) відбуваються одночасно у протилежних напрямках і нескінченно повторюються.

Висновок: сумарна величина продажів фірм дорівнює сумарній величині доходів домашніх господарств. Тобто, для **закритої моделі економіки**, в якій не враховується вплив держави на економічні процеси, величина загального обсягу виробництва у грошовому вимірюванні дорівнює сумарній величині грошових доходів домашніх господарств.

§ 7. ПОВНА ВІДКРИТА МОДЕЛЬ КРУГОВИХ ПОТОКІВ

У повній відкритій моделі економіки з урахуванням впливу держави і сектору закордон модель кругових потоків дещо ускладнюється (див. мал. 1.3).

Мал. 1.3. Повна відкрита модель кругових потоків

У відкритій повній моделі кругових потоків вплив державного сектору і сектору закордон призводить до порушення рівноваги двосекторної моделі (домашні господарства – фірми), бо з потоку «доходи – витрати» здійснюються **«вилучення»** у вигляді **заощаджень, податкових платежів та імпорту**.

«Вилучення» – будь-яке використання доходу домашніх господарств не на купівлю виготовленої в країні продукції.

Одночасно до потоку «доходи – витрати» залучаються додаткові кошти у вигляді **«ін'єкцій»**, а саме: **інвестицій, державні витрати та експорт**.

«Ін'єкції» – будь-яке доповнення до споживчих витрат на продукцію, виготовлену в країні.

Висновок для чотирисекторної моделі кругових потоків:

Реальний і грошовий потоки здійснюються без перешкод за умови, що сукупні витрати сектору домашніх господарств (C), підприємницького сектору (I), державного сектору (G) та сектору закордон (NE) дорівнюють сукупному обсягу виробництва (Y)

$$C + I + G + NE = Y. \quad (1.6)$$

§ 8. ФУНКЦІЇ МАКРОЕКОНОМІКИ

1) **ТЕОРЕТИКО-ПІЗНАВАЛЬНА** – дослідження економічних процесів на макрорівні та побудова моделей цих процесів.

2) **ПРАКТИЧНА** – розробка практичних рекомендацій на основі економічного аналізу (теоретична основа економічної політики).

3) **ПРОГНОСТИЧНА** – виявлення і оцінка перспектив економічного розвитку та економічної кон'юнктури.

4) **ВИХОВНА** – макроекономіка покликана сприяти виробленню нового типу економічного мислення, формуванню сучасного світогляду людини.

Практична функція макроекономіки реалізується у роботі економічної політики держави.

Економічна політика – сукупність економічних ідей, цілей та завдань, а також цілеспрямованих дій держави на господарські процеси на макро- і мікрорівнях з метою створення й удосконалення **рамкових умов** економічного розвитку в межах обраного суспільного ладу.

Рамкові умови

Реальний економічний лад завжди існує на визначеній території в межах державних кордонів за наявності центральних і місцевих органів влади, які:

- забезпечують територіальну цілісність країни;
- підтримують внутрішній порядок;
- формують правила (закони), які визначають характер і механізм існування та розвитку суспільногосподарського ладу;
- сприяють дотриманню цих правил (законів) усіма суб'єктами.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Охарактеризуйте предмет макроекономіки.
2. Які основні питання досліджує макроекономіка?
3. Які рівні макроекономічного аналізу ви знаєте? Чим вони відрізняються?
4. Поясніть специфіку об'єкта макроекономіки.
5. Дайте визначення макроекономічних суб'єктів та охарактеризуйте види їхньої активності.
6. Які специфічні методи аналізу макроекономічних процесів ви знаєте?
7. Проаналізуйте кругообіг продуктів і доходів за простою моделлю кругових потоків.
8. Проаналізуйте кругообіг продуктів і доходів за повною відкритою моделлю кругових потоків.
9. Розкрийте функції макроекономіки.

ТЕСТИ

1. Макроекономіка досліджує економічні процеси на рівні:

- 1) підприємства;
- 2) галузі виробництва;
- 3) окремого ринку;
- 4) національної економіки.

2. Об'єктом макроекономічного аналізу виступають:

- 1) економічний закон;
- 2) економічний процес;
- 3) економічна система;
- 4) економічні відносини.

3. Об'єкти макроекономічного аналізу характеризують:

- 1) агреговані величини;
- 2) ймовірні величини;
- 3) порівняльні величини;
- 4) відносні величини.

4. Який сектор не належить до макроекономічних суб'єктів?

- 1) підприємницький сектор;
- 2) сектор домашніх господарств;
- 3) державний сектор;
- 4) сільськогосподарський сектор;
- 5) сектор закордон.

5. Основним методом макроекономічних досліджень є:

- 1) порівняльний аналіз;
- 2) соціологічний;
- 3) метод абстракції;
- 4) моделювання.

6. Макромоделі показують:

- 1) об'єктивне зростання показників;
- 2) взаємозв'язок між макропоказниками;
- 3) зв'язок між державними суб'єктами;
- 4) зв'язок між екзогенними величинами.

7. Яка з наведених відповідей відображає поведінкові функціональні зв'язки ендогенних параметрів макромоделі:

- 1) $C = C(Y)$;
- 2) $Q = f(X_1, X_2, \dots, X_n)$;
- 3) $T = f(T(Y), Y)$;
- 4) $Y = C + I + G + NE$.

8. Яка з наведених відповідей відображає технологічні функціональні зв'язки ендогенних параметрів макромоделі:

- 1) $C = C(Y)$;
- 2) $Q = f(X_1, X_2, \dots, X_n)$;
- 3) $T = f(T(Y), Y)$;
- 4) $Y = C + I + G + NE$.

9. Яка з наведених відповідей відображає інституціональні зв'язки ендогенних параметрів макромоделі:

- 1) $C = C(Y)$;
- 2) $Q = f(X_1, X_2, \dots, X_n)$;
- 3) $T = f(T(Y), Y)$;
- 4) $Y = C + I + G + NE$.

10. Яка з наведених відповідей відображає дефініційні функціональні зв'язки ендогенних параметрів макромоделі:

- 1) $C = C(Y)$;
- 2) $Q = f(X_1, X_2, \dots, X_n)$;
- 3) $T = f(T(Y), Y)$;
- 4) $Y = C + I + G + NE$.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

- Агрегування
- Аналіз EX POST та EX ANTE
- Вилучення
- Відкриті моделі
- Державний сектор
- Динамічні моделі
- Домашні господарства
- Екзогенні змінні
- Економічна політика

- Ендогенні змінні
- Закриті моделі
- Змінні запасу
- Змінні потоку
- Ін'єкції
- Макроекономічні суб'єкти
- Макромоделі
- Методи макроекономічних досліджень
- Підприємницький сектор
- Повні моделі
- Предмет макроекономіки
- Прості моделі
- Рамкові умови
- Сектор закордон
- Статичні моделі
- Функції макроекономіки

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Агапова Т. А., Серегина С. Ф.* Макроекономіка. Учебник.– М.: МГУ. Изд-во «Дело и Сервис», 2000.– С. 14–22.
2. *Блауг М.* Экономическая мысль в ретроспективе: Пер. с англ.– М.: Дело ЛТД, 1994.– С. 22–24.
3. *Ивашковский С. Н.* Макроекономіка. Учебник.– М.: Дело, 2000.– С. 10–15.
4. Макроекономіка: Учебник / Общ. ред. *Л. С. Тарасевича*.– СПб.: Экономическая школа, 1994.– С. 5–21.
5. Мікроекономіка і макроекономіка. Підручник у двох частинах. За заг. ред. *С. Будаговської*.– К.: Основи, 1998.– С. 219–229.
6. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общ. ред. акад. *В. Й. Видяпина*, акад. *Г. П. Журавлевой*.– М.: ПРОМО-Медиа, 1995.– С. 25–82.
7. *Овчинников Г. П.* Макроекономіка.– СПб.: Техническая книга, 1993.– С. 5–18.
8. *Радіонова І. Ф.* Макроекономіка та економічна політика: Підручник.– К.: Таксон, 1996.
9. *Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б.* Макроекономіка. Глобальный подход: Пер. с англ.– М.: Дело, 1996.– С. 20–38.

Р о з д і л ІІ

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА МЕТОДИ ЇХ ВИМІРЮВАННЯ

Програмна анотація

1. Основні макроекономічні показники: національний обсяг виробництва, загальний рівень цін, процентна ставка, зайнятість.
2. Методи обчислення валового національного продукту.
3. Система національних рахунків: валовий внутрішній продукт (ВВП), чистий національний продукт (ЧНП), національний дохід (НД), особистий дохід (ОД), дохід кінцевого використання (ДКВ).
4. Номінальний та реальний ВВП. Дефлятор.
5. Особливості макроекономічних показників.
6. Чистий економічний добробут.
7. Рух та розподіл національного продукту.

§ 1. ОСНОВНІ МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ОБСЯГ ВИРОБНИЦТВА, ЗАГАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ЦІН, ПРОЦЕНТНА СТАВКА, ЗАЙНЯТІСТЬ

Основні показники, які використовуються в макроекономічному аналізі, можна поділити на три групи:

- **потоки;**
- **запаси;**
- **показники економічної кон'юнктури.**

Потоки – це економічні параметри, які відображають пере-

дачу цінностей суб'єктами один одному в процесі економічної діяльності і вимірюються в одиницях за певний період часу, як правило, у розрахунку за рік (заощадження, інвестиції, дефіцит бюджету і т. ін.).

Запаси – це економічні параметри, які відображають нагромадження та використання цінностей суб'єктами і вимірюються на конкретний момент часу, на певну дату (капітал, державний борг і т. ін.).

Між показниками запасу і потоку існує взаємозв'язок:

- запас дорівнює накопиченим за певний період потокам;
- потік дорівнює різниці між запасами на початок та кінець періоду.

Але можливі випадки, коли показники запасів і потоків можуть змінюватися незалежно один від одного.

До **потокових величин** відносяться: національний обсяг виробництва (**ВВП**), валовий національний продукт (**ВНП**), чистий національний продукт (**ЧНП**), національний дохід (**НД**), особистий дохід (**ОД**) і т. ін.

До **показників запасів** відносяться: майно, національне багатство, реальні грошові залишки.

Майно (активи) – будь-яке джерело законного нетрудового доходу: реальний капітал, земля, цінні папери, ліцензії, патенти та ін.

Національне багатство – сукупні активи, які належать сектору домашніх господарств, підприємницькому сектору та державі.

Реальні грошові (касові) залишки – запаси засобів платежу, які економічні суб'єкти бажають тримати у формі **готівки**.

Показниками економічної кон'юнктури є: ставка процента (i), рівень цін (P), інфляція (\hat{P}), рівень безробіття (u) та ін.

Національний обсяг виробництва

Даний показник призначений для того, щоб встановити обсяг продукції та послуг, вироблених у суспільстві за певний період часу. За методикою, яка використовується в більшості країн, виготовлену національну продукцію чисельно виражають показником **ВВП** (Валовий внутрішній продукт).

ВВП визначають як сумарну ринкову вартість всіх кінцевих товарів та послуг, вироблених у країні за рік.

Кінцевий продукт – це частина валового внутрішнього продукту, що остаточно виходить за межі поточного виробництва і використовується для споживання, нагромадження, експорту, а також для заміщення витрачених засобів виробництва.

Кінцевий продукт включає продукцію:

- використовувану для особистого і суспільного споживання;
- призначену для заміщення вибулих основних виробничих і невиробничих фондів;
- використовувану на приріст виробничих і невиробничих фондів;
- спрямовану на приріст виробничих і споживчих запасів;
- використовувану на чистий експорт.

До ВВП не входять **проміжні товари**, тобто ті, що використовуються для виробництва інших товарів: сировина, матеріали, паливо, електроенергія та ін.

Для виміру ВВП (ВНП) існує три способи:

- 1) за доданими вартостями (**виробничий метод**);
- 2) за витратами (**метод кінцевого використання**);
- 3) за доходами (**розподільчий метод**).

Виробничий метод

Щоб уникнути подвійного рахунку при вимірюванні ВВП, необхідно підсумовувати додані вартості на кожній стадії виробництва.

Додана вартість (ДВ) – це вартість, яка створена в процесі виробництва на даному підприємстві і визначає його реальний внесок у створення вартості конкретного продукту. Додана вартість включає *заробітну плату, прибуток, амортизацію*.

Додана вартість визначається як **різниця** між виручкою від реалізації і вартістю матеріальних витрат на виробництво і реалізацію продукції.

Якщо до показника ВВП додати різницю між надходженнями від факторів виробництва (факторними доходами) з-за кордону та факторними доходами, які отримали закордонні інвестори в країні, то одержимо показник валовий національний продукт (ВНП).

Чисті факторні доходи з-за кордону визначаються як різниця між доходами, отриманими громадянами даної країни за кордоном, і доходами іноземців, отриманими на території даної країни.

За *способом отримання* доходів факторні доходи поділяються на:

- винагороду за працю найманим робітникам (зарплата, премії і т. ін.);
- доходи власників (доходи некорпоративних підприємств, товариств, фірм і т. ін.);
- рентні доходи (земельна рента та всі орендні платежі);
- прибуток корпорацій, який залишається після оплати праці, та процентів за кредит. **Прибуток корпорацій** включає **дивіденди**, які виплачуються акціонерам, **нерозподілений прибуток** як джерело розширеного відтворення капіталу фірми, **податок на прибуток корпорацій**, який надходить державі;
- чистий процент (різниця між процентними платежами, які сплачує підприємницький сектор іншим макроекономічним секторам, та процентними платежами, які отримує підприємницький сектор від інших макроекономічних суб'єктів (домашніх господарств, держави).

ВНП = ВВП + чисті факторні доходи з-за кордону. (2.1)

Загальний рівень цін

Даний показник визначає середній рівень цін певної групи товарів, який обчислюється за допомогою індексу цін. Під рівнем цін розуміють грошову оцінку блага або сукупності благ («кошика»), яка служить масштабом цін.

Індекс цін показує відносну зміну середнього рівня цін за певний період. Індекс цін визначається за формулою:

$$\text{Індекс цін поточного року} = \frac{\text{Ціни поточного року}}{\text{Ціни базисного року}} \cdot 100\%. \quad (2.2)$$

Індекси цін використовуються для оцінки зміни темпів інфляції, динаміки вартості життя і т. ін.

Індекс споживчих цін (ІСЦ або СРІ – англ. consumer price index) показує зміну середнього рівня цін, «**споживчого кошика**», який зазвичай споживає середня міська родина.

Індекс споживчих цін підраховується за типом **індексу Ласпейреса** P_L , тобто індексу цін з базисними вагами («споживчий кошик» фіксується за базисним роком):

$$P_L = \frac{\sum_{i=1}^n P_i^t \cdot Q_i^o}{\sum_{i=1}^n P_i^o \cdot Q_i^o}, \quad (2.3)$$

де P_i^o – ціна i -го блага в базисному році;

P_i^t – ціна i -го блага в поточному році;

Q_i^o – кількість i -го блага в базисному році.

Недоліком цього індексу є те, що він не враховує зміни в структурі споживання в поточному періоді, беручи за основу споживчий кошик базисного року.

Індекс цін, що використовується для усунення впливу інфляції на величину ВВП, називають **дефлятором**.

Дефлятор визначається як середня зважена ціна всіх товарів та послуг у ВВП, а вага кожного товару дорівнює його частці у сумарному ВВП поточного року.

Дефлятор ВВП (ВНП) розраховується за типом **індексу Пааше** (P_p), в якому вагами виступає **набір благ поточного року**:

$$P_p = \frac{\sum_{i=1}^n P_i^t \cdot Q_i^t}{\sum_{i=1}^n P_i^o \cdot Q_i^t}, \quad (2.4)$$

де Q_i^t – кількість i -го блага в поточному періоді.

Недолік **індексу Пааше** аналогічний **індексу Ласпейреса**, тобто, не враховуються зміни в структурі валового продукту, але за основу аналізу береться товарна структура виробництва поточного року.

Індекс Фішера (P_F) частково усуває недоліки індексів Ласпейреса та Пааше, усереднюючи їх значення:

$$P_F = \sqrt{P_L \cdot P_p}. \quad (2.5)$$

Процентна ставка

Рівень процентної ставки (i) характеризує витрати, які несуть макроекономічні суб'єкти при використанні грошових позик у розрахунку на одну позичену грошову одиницю за рік. Ставки процента перебувають під впливом ринкового механізму: якщо пропозиція грошей зменшується, то процентні ставки збільшуються, і навпаки.

Розрізняють *номінальні* і *реальні* процентні ставки:

$$\boxed{\text{Реальна процентна ставка}} = \boxed{\text{Номінальна процентна ставка}} - \boxed{\text{Рівень інфляції}} \quad (2.6)$$

Зайнятість

Даний показник відображає співвідношення між чисельністю дорослого *працездатного* населення і чисельністю *безробітних* у даній країні.

Основним показником для обчислення безробіття і оцінки зайнятості є **норма безробіття** (u):

$$\text{Норма безробіття} = \frac{\text{Кількість безробітних}}{\text{Чисельність працездатного населення}} \cdot 100\%. \quad (2.7)$$

§ 2. МЕТОДИ ОБЧИСЛЕННЯ ВАЛОВОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОДУКТУ

Крім виробничого методу (с. 25) розроблені методи підрахунку ВВП за **витратами** на виготовлену в країні продукцію та за **доходами**, отриманими у результаті виробництва продукції.

Розрахунок ВВП за витратами:

$$GNP = C + I_g + G + NE, \quad (2.8)$$

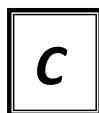
де GNP – валовий національний продукт;

C – споживчі витрати;

I_g – валові приватні інвестиції;

G – державні витрати;

NE – чистий експорт.

ВИТРАТИ НА СПОЖИВАННЯ включають витрати домашніх господарств на різні види товарів та послуг:

- предмети споживання довгострокового використання;
- предмети поточного споживання;
- споживчі витрати на послуги.

ВАЛОВІ ПРИВАТНІ ІНВЕСТИЦІЇ (I_g) складаються з:

- інвестицій на заміщення капіталу, який був зношений у процесі виробництва протягом року (амортизація);
- чистих інвестицій (чистого приросту обсягів основного капіталу).

За натуральною формою це: будівництво, машини і устаткування, зміни в запасах, житлове будівництво та ін.

ДЕРЖАВНІ ВИТРАТИ у даному випадку об'єднують усі витрати держави, які йдуть безпосередньо на виробництво суспільних товарів та послуг, а також на оплату праці державних службовців та працівників бюджетних установ (послуги державного сектору оцінюються не за їхньою ринковою вартістю, а за витратами).

Державні трансфертні платежі не включаються у ВВП, оскільки вони не відображають зростання поточного виробництва, а є формою перерозподілу.

Державні (урядові) трансфертні платежі – це державні виплати індивідам, що не обумовлюються безпосередньою їхньою участю в суспільному виробництві.

До урядових трансфертів належить:

- допомога на випадок безробіття;
- пенсії ветеранам;
- допомога престарілим і хворим та інші види допомог, визначених Законодавчо.

Вони призначені задовольнити певний вид потреб. Оскільки трансферти не призначені для купівлі державою поточних товарів та послуг, вони не враховуються при розрахунку ВВП.

NE

ЧИСТИЙ ЕКСПОРТ – це різниця між обсягами експорту і імпорту, або:

$$NE = E - Z, \quad (2.9)$$

де NE – чистий експорт;

E – експорт;

Z – імпорт.

Чистий експорт може бути від'ємною величиною.

Обчислення ВВП за доходами

$$GNP = W + R + i + p + A + T_n, \quad (2.10)$$

де W – заробітна плата;

R – рента;

i – процент;

p – прибуток;

A – амортизація;

T_n – непрямі податки.

W

ЗАРОБІТНА ПЛАТА – це нарахована грошова винагорода за працю робітників і службовців, яка включає основну заробітну плату, додаткові виплати до заробітної плати, виплати на соціальне забезпечення, соціальне страхування, виплати з приватних пенсійних фондів.

R

РЕНТА визначає рентні доходи, які отримують домашні господарства за здані в оренду землі, приміщення, житло та ін.

i

ПРОЦЕНТ – у даному випадку виступає у вигляді доходів від грошового капіталу, заощаджуваного домашніми господарствами.

ПРИБУТОК, який отримують власники одноосібних господарств, товариств (p_1 – некорпоративний прибуток) та корпорації (p_2 – корпоративний прибуток).

$$p = p_1 + p_2, \quad (2.11)$$

де p_1 = нерозподілений прибуток + податок на прибуток;

p_2 = нерозподілений прибуток + податок на прибуток + дивіденди.

Нерозподілений прибуток є джерелом розширеного відтворення підприємств.

АМОРТИЗАЦІЯ – це еквівалент величини знецінення основного капіталу за рік.

НЕПРЯМІ ПОДАТКИ встановлюються в цінах товарів та послуг, їхній розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходів (універсальні акцизи, мито, податок на додану вартість).

§ 3. СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ: ВАЛОВИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ (ВВП), ЧИСТИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРОДУКТ (ЧНП), НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОХІД (НД), ОСОБИСТИЙ ДОХІД (ОД), ДОХІД КІНЦЕВОГО ВИКОРИСТАННЯ (ДКВ)

СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ (СНР) – це міжнародний стандарт оцінки основних економічних показників країни. Вона містить такі макроекономічні показники: **ВНП, ВВП, ЧНП, НД** та ін.

Валовий внутрішній продукт

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – це вартісна оцінка кінцевих товарів та послуг, виготовлених резидентами країни протягом року.

Резиденти – це:

- 1) фізичні особи країни з постійним місцем проживання в цій країні (в тому числі ті, хто тимчасово знаходиться за її межами);
- 2) юридичні особи країни з місцезнаходженням у цій країні;
- 3) підприємства та організації – не юридичні особи, які створені відповідно до законодавства країни, але знаходяться за її межами;
- 4) дипломатичні та інші представництва країни за її межами;
- 5) закордонні філії і представництва резидентів країни.

$$GIP = GNP - NE, \quad (2.12)$$

де *GIP* – валовий внутрішній продукт;

GNP – валовий національний продукт;

NE – чистий експорт.

Чистий національний продукт

Чистий національний продукт (ЧНП) представляє собою валовий національний продукт, з якого вилучена вартість засобів виробництва, зношених у процесі виготовлення продукції (амортизаційні відрахування).

$$NNP = GNP - A, \quad (2.13)$$

де *NNP* – чистий національний продукт;

GNP – валовий національний продукт;

A – амортизація.

Національний дохід

Національний дохід (NJ) – це дохід, який визначається шляхом вилучення з вартості чистого національного продукту непрямих податків.

$$NJ = NNP - T_n, \quad (2.14)$$

де *NNP* – чистий національний продукт;

T_n – непрямі податки.

Національний дохід (NJ) – це сума факторних доходів від праці, землі і капіталу за рік.

$$NJ = W + R + i + p, \quad (2.15)$$

де W – заробітна плата;

R – рента;

i – процент;

p – прибуток.

Особистий дохід

Особистий дохід (PJ) – це дохід, який отримують приватні особи:

□ за участь у процесі виробництва (основна і додаткова заробітна плата);

□ як власники факторів виробництва (дивіденди, проценти, рента);

□ шляхом перерозподілу національного доходу (через виплату трансфертних платежів).

$$PJ = NJ - \text{Виплати на соціальне страхування} - \text{Податок на прибуток корпорацій} - \text{Нерозподілений прибуток} + \text{Трансфертні платежі} \quad (2.16)$$

Особистий дохід розподіляється на *споживання*, *заощадження* і *виплату податків*.

Дохід кінцевого використання

Дохід кінцевого використання (DJ) – це частина особистого доходу, яка залишається сектору домашніх господарств після сплати індивідуальних податків.

Дохід кінцевого використання розподіляється на *споживання* (C) і *заощадження* (S).

$$DJ = PJ - T_{\text{ind}}, \quad (2.17)$$

де PJ – особистий дохід;
 T_{ind} – індивідуальні податки.

Індивідуальні податки містять:

1. **Особисті прибуткові податки.**
2. **Податки на особисте майно.**
3. **Податки на спадщину.**

У таблиці 2.1 наведена **умовна модель** взаємозв'язків показників у системі національних рахунків.

Таблиця 2.1

Умовна модель системи національних рахунків

Доходи: вимірювання ВВП за сумою витрат (Метод потоку товарів)		Розподіл: вимірювання ВВП за сумою доходів (Метод потоку витрат)	
Особисті споживчі витрати	3548	Амортизація	555
Валові приватні внутрішні інвестиції	1432	Непрямі податки на бізнес	200
Державні закупки товарів та послуг	1060	Заробітна плата	3551
Чистий експорт	102	Рентні платежі	525
ВВП	6142	Проценти	428
Амортизаційні відрахування	-555	Доходи некорпоративного бізнесу	179
ЧНП	5587	Податки на прибутки корпорацій	159
Непрямі податки на бізнес	-200	Дивіденди	111
Національний дохід	5387	Нерозподілений прибуток корпорацій	434
Внески на соціальне страхування	-289	ВВП	6142
Податки на прибуток корпорацій	-159		
Нерозподілений прибуток корпорацій	-434		
Трансфертні платежі	245		
Особистий дохід	4750		
Індивідуальні податки	-780		
Дохід кінцевого використання	3970		

§ 4. НОМІНАЛЬНИЙ ТА РЕАЛЬНИЙ ВВП. ДЕФЛЯТОР

НОМІНАЛЬНИЙ ВВП – вартісний показник, який визначається за ринковими цінами поточного року.

РЕАЛЬНИЙ ВВП – вартісний показник, який визначається за незмінними (базисними) цінами. Він точніше показує **динаміку фізичного обсягу виготовленого продукту**.

На величину номінального ВВП впливають:

- **динаміка реального (фізичного) обсягу виробництва;**
- **динаміка рівня цін (інфляція).**

Реальний ВВП підраховується шляхом коригування номінального ВВП на індекс цін (дефлятор ВВП).

ДЕФЛЯТОР ВВП (індекс цін) враховує динаміку цін та зміни в структурі виробництва.

$$\text{Дефлятор ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Реальний ВВП}} \cdot 100\% = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1} \cdot 100\%, \quad (2.18)$$

де p_1 – ціни поточного року;

p_0 – ціни базисного року;

q_1 – обсяг виробництва в поточному році.

Якщо величина дефлятора менше одиниці, то відбувається коригування номінального ВВП у бік збільшення, тобто спостерігається **інфліювання ВВП**. Якщо величина дефлятора більше одиниці, то відбувається коригування ВВП в бік зменшення, тобто **дефліювання ВВП**.

Для порівняння рівня життя чи добробуту в різних країнах використовуються показники ВВП (ВВП) на душу населення

$$\left(\frac{\text{ВВП}}{\text{чисельність населення}} \right) \text{ або національного доходу на душу населення } \frac{\text{НД}}{\text{чисельність населення}}.$$

Але й вони не завжди несуть правдиву інформацію, наприклад, при різних рівнях цін на 1 грошову одиницю доходу можна придбати різну кількість благ.

Часто у макроекономічному аналізі для порівняння країн застосовують показник **суспільної продуктивності праці (СПП)**, який обчислюється:

1) як відношення ВВП до чисельності зайнятих у процесі виробництва;

$$\text{СПП} = \frac{\text{ВВП}}{\text{зайняті у виробництві}} \quad \text{або} \quad (2.19)$$

2) як відношення ВВП до відпрацьованого робочого часу;

$$\text{СПП} = \frac{\text{ВВП}}{\sum \text{робочого часу, відпрацьованого за рік}}, \quad (2.20)$$

де СПП – суспільна продуктивність праці.

§ 5. ОСОБЛИВОСТІ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ НЕ ВРАХОВУЮТЬ:

⇒ **ПОЗАРИНКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ:** працю домогосподарок та інші роботи в домашньому господарстві, які задовольняють їхні власні потреби.

⇒ **ТОВАРИ ТА ПОСЛУГИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ:** в сучасних умовах у розвинених країнах тіньова економіка виробляє від 5 до 15% обсягу ВВП. В Україні, за оцінкою експертів, у тіньовому секторі виробляється більше половини ВВП.

⇒ **ЗРОСТАННЯ ФОНДУ ВЛЬНОГО ЧАСУ:** тривалість робочого тижня скоротилася з 53 годин – на початку століття, до 36 годин – у наш час. Цей факт не враховується у ВВП, але прямо пропорційно впливає на добробут населення кожної країни.

⇒ **ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ**: не знаходить відображення у ВВП.

⇒ **ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА**: негативні екологічні наслідки не враховуються при обчисленні ВВП, але вони погіршують добробут населення.

§ 6. ЧИСТИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ДОБРОБУТ

У 1972 році дослідники із Єльського університету (США) Уїльям Нордхаус та Джеймс Тобін запропонували новий макроекономічний показник – «Чистий Економічний Добробут» – ЧЕД (NEW), який за їхньою думкою, додає перелічені недоліки валового внутрішнього продукту (ВВП).

$$\begin{aligned} \text{ЧЕД} &= \text{ВВП} - \begin{array}{|l|} \hline \text{Негативні екологічні} \\ \text{наслідки промислового} \\ \text{розвитку суспільства у} \\ \text{грошовому еквіваленті} \\ \hline \end{array} + \begin{array}{|l|} \hline \text{Позаринкова діяльність} \\ \text{домашніх господарств у} \\ \text{грошовому вимірі} \\ \hline \end{array} + \\ &+ \begin{array}{|l|} \hline \text{Результати діяльності} \\ \text{тіньової економіки у} \\ \text{грошовому вимірі} \\ \hline \end{array} + \begin{array}{|l|} \hline \text{Грошовий еквівалент} \\ \text{зростання вільного часу} \\ \text{та якості відпочинку} \\ \hline \end{array} \quad (2.21) \end{aligned}$$

§ 7. РУХ ТА РОЗПОДІЛ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОДУКТУ

Розподіл продукції в національному господарстві проілюструємо за допомогою моделі міжгалузевого балансу (моделі «витрати – випуск») В. Леонтєва.

Модель характеризується системою рівнянь:

$$x_i = \sum_{k=1}^m a_{ik} x_k + y_i; \quad i = 1, 2, \dots, m, \quad (2.22)$$

де x_i – валова продукція галузі i ;

a_{ik} – коефіцієнти прямих витрат продукції галузі i на одиницю продукції галузі k ;

y_i – кінцевий попит на продукцію галузі i .

Значення моделі «витрати – випуск» полягає у тому, що поданий у ній баланс міжгалузевих потоків дає можливість виявити кількісну залежність між величинами валового продукту та кінцевого продукту (у В. Леонт'єва – кінцевого попиту) через витрати та їхню структуру. Якщо задається величина кінцевого попиту, то за допомогою цієї системи рівнянь можна визначити обсяг валової продукції всіх галузей, необхідний для задоволення кінцевого попиту. Розв'язок моделі має вигляд:

$$x_i = \sum_{k=1}^m A_{ik} y_k; \quad i = 1, 2, \dots, m, \quad (2.23)$$

де A_{ik} – коефіцієнти повних витрат продукції галузі i на одиницю продукції галузі k .

Розподіл як економічний процес можна розглядати як **для факторів**, так і для результатів **виробництва**.

Розподіл факторів виробництва

Це передумова виробництва, за якої матеріальні та трудові ресурси переливаються з менш прибуткових у більш ефективні галузі з метою найбільшої окупності кожного фактора виробництва.

Розподіл результатів виробництва

Це розподіл **фонду споживання** на доходи від праці (заробітна плата), доходи від власності (дивіденди та проценти) та трансфертні платежі (пенсії, допомога).

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ТА ОСОБИСТИЙ РОЗПОДІЛ ДОХОДІВ

Функціональний розподіл доходів

- Розподіл грошового доходу суспільства відповідно до функції, яку виконує отримувач доходу.

Сукупний дохід розподіляється на: заробітну плату, ренту, процент та прибуток.

Особистий розподіл доходу

- Розподіл грошового доходу суспільства між окремими домашніми господарствами.

Сукупний дохід нерівномірно розподіляється між групами домогосподарств.

ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ

Функція, яка відображає формування доходів, є подоходна функція споживання. В ній зафіксовані як моменти розподільчих, так і перерозподільчих відносин (податки). Вона має вигляд:

$$Y = f (U_L + U_K + U_W - T), \quad (2.24)$$

де Y – дохід;

U_L – дохід від праці;

U_K – дохід від бізнесу;

U_W – дохід від власності;

T – податки.

Процес формування доходів дом. господарств

	Дохід від трудової діяльності (заробітна плата)
+	Дохід від підприємницької діяльності (прибуток)
+	Дохід від власності (рента, процент)
=	Факторні доходи
+	Трансфертні виплати із суспільного сектору (держави)
=	Валові доходи
-	Податки та інші обов'язкові платежі
=	Дохід кінцевого використання

Прибуток та рента як джерела доходу

ПРИБУТОК – це дохід фірми, визначений як різниця між загальним доходом та загальними витратами фірми на виробництво і реалізацію продукції. Зараз цей вид доходу отримують не тільки підприємці, а й наймані робітники через *систему участі в прибутках*.

РЕНТА – це плата, яка встановлюється за користування землею та іншими ресурсами, які є власністю інших економічних суб'єктів, за умови, що пропозиція їх обмежена.

Населення в розвинутій економічній системі має декілька джерел отримання доходу (див. рис. 2.1). Рента та прибуток як джерела доходу населення з часом відіграють все більшу роль.

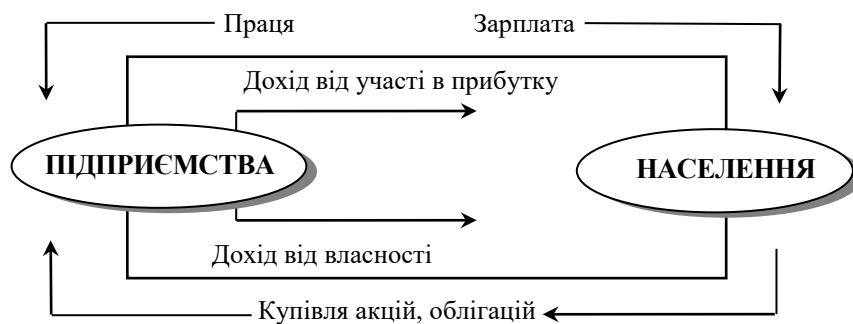

Рис. 2.1. Процес формування доходів домашніх господарств

Рівень добробуту населення визначається взаємодією таких макроекономічних складових:

- **Співвідношенням номінального та реального доходу**

Співвідношення між грошовою сумою, яка одержується у вигляді доходу, та кількістю благ, які можна придбати, залежить від рівня інфляції та направленості фіскальної політики.

- **Ступенем нерівності в розподілі доходів**

Причини нерівності:

Різниця у здібностях

Різниця в освіті

Різниця в уподобаннях та відношенні до ризику

Різниця у відношеннях власності

Різниця у становищі на ринку

Зв'язки та дискримінація

Крива Лоренца

Економісти для ілюстрації розподілу багатства в суспільстві використовують **квадрат відносності Лоренца** (див. рис. 2.2).

У випадку рівномірного розподілу багатства суспільства серед громадян держави кожний процент населення володіє одним процентом багатства суспільства. Функцію рівномірного розподілу можна зобразити як **діагональ квадрата відносності Лоренца**.

Повний рівномірний розподіл багатства суспільства характерний для початкових стадій розвитку суспільства. Намагання його дотримувати у різних варіантах у ХХ столітті призвело до кризового стану у багатьох країнах світу (в СРСР, Китаї та інших країнах). У цих країнах дуже незначна група «правлячої верхівки» потопала у розкоші, а основна маса населення мала не дуже високий рівень життя.

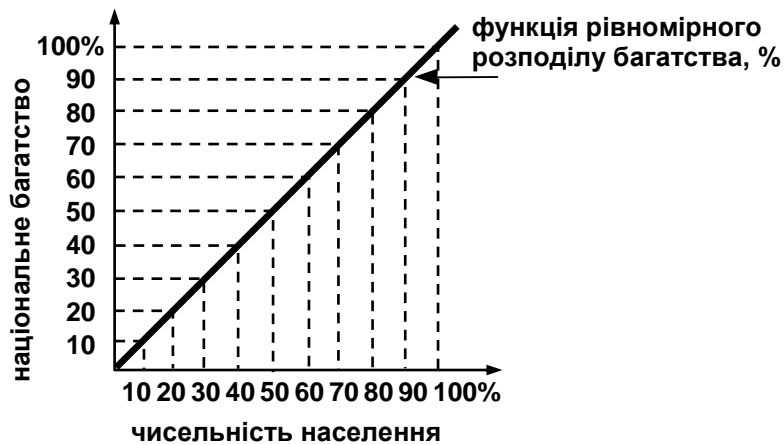

Рис. 2.2. Функція рівномірного розподілу багатства суспільства

Ступінь нерівності у розподілі доходів ілюструє крива Лоренца (див. рис. 2.3).

Крива Лоренца – графік, в якому на горизонтальній осі відкладено процент населення від найбідніших верств до найбагатших, а на вертикальній – процент одержуваного ними доходу. Дана крива характеризує ступінь рівності (нерівності) в розподілі доходу. Чим більше відхилення кривої Лоренца від бісектриси, тим більша нерівність у розподілі доходів країни.

Область ABC відбиває різницю між «абсолютно справедливим» розподілом (AC) і фактичним розподілом (ABC).

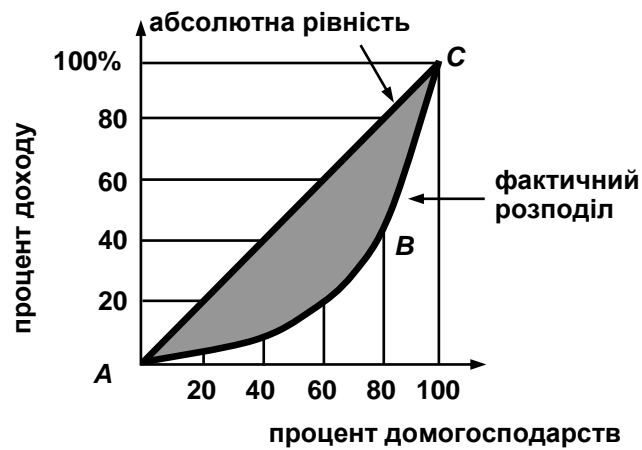
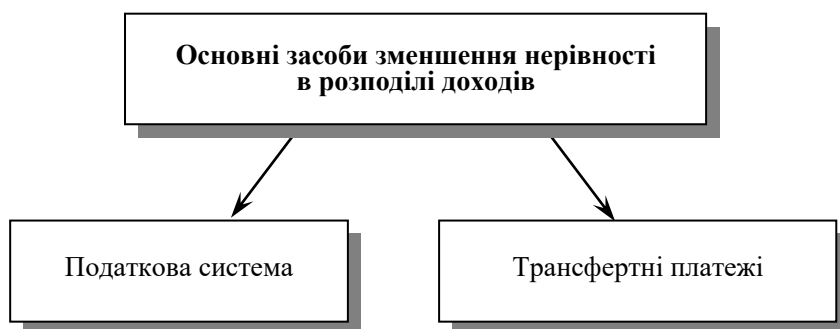

Рис. 2.3. Крива Лоренца

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Назвіть і охарактеризуйте основні макроекономічні показники.
2. Дайте визначення валового національного продукту.
3. Перелічіть макроекономічні показники системи національних рахунків.
4. Які способи вимірювання ВВП ви знаєте?
5. Запишіть і поясніть формулу розрахунку ВВП за витратами.
6. Що включають в себе витрати на споживання, витрати на інвестиції, державні витрати?
7. Запишіть формулу розрахунку ВВП за доходами.
8. Поясніть джерела кожного з видів доходу в економічній системі.
9. Поясніть значення і необхідність використання в системі національних рахунків показників валового внутрішнього продукту; чистого національного продукту.
10. Як уникнути подвійного рахунку при вимірюванні ВВП?
11. Чим відрізняється особистий дохід від доходу кінцевого використання?
12. Чому при складанні національних рахунків зіставляється ринкова вартість обсягів виробництва у різні роки, а не фактичні фізичні обсяги виробництва?
13. У чому різниця між номінальним і реальним ВВП?
14. У чому різниця між дефлятором та індексом цін?
15. Дайте визначення чистого економічного добробуту.
16. Запишіть систему рівнянь моделі міжгалузевого балансу В. Леонтєва.
17. Який зміст мають коефіцієнти прямих і повних витрат у цій моделі?
18. Що ілюструє квадрат відносності Лоренца?
19. Поясніть економічний зміст кривої Лоренца.
20. Побудуйте криву Лоренца для економіки України.

ТЕСТИ

1. Для розширення виробничого потенціалу країни необхідно, щоб:

- 1) ЧНП перевищував НД;
- 2) чисті інвестиції перевищували величину амортизації;

- 3) НД перевищував обсяг споживчих витрат населення та держави;
- 4) ВВП перевищував ЧНП на величину амортизації.

2. До чистих інвестицій належить:

- 1) купівля домашнім господарством легкового автомобіля;
- 2) купівля фірмою земельної ділянки;
- 3) заміна зношеного обладнання новим;
- 4) будівництво складу готової продукції.

3. Попередньо створена вартість не повинна враховуватися при визначенні сукупної виготовленої вартості у національній економіці, для того щоб:

- 1) уникнути інфляційних процесів;
- 2) виключити невиробничі витрати попереднього циклу;
- 3) уникнути подвійного рахунку;
- 4) усі відповіді правильні.

4. Сукупна вартість товарів та послуг, виготовлених у країні протягом року, – це:

- 1) національне багатство;
- 2) валовий внутрішній продукт;
- 3) національний дохід;
- 4) чистий економічний добробут.

5. До трансфертних платежів належать:

- 1) шкільне будівництво;
- 2) заробітна плата державних службовців;
- 3) податки;
- 4) допомога по безробіттю.

6. Підприємницькі заощадження – це:

- 1) прибуток, який витрачається на особисте споживання підприємця;
- 2) частина прибутку, яка залишається на підприємстві для розширення виробництва;
- 3) частина прибутку, яку підприємець заощаджує на особисті потреби;
- 4) прибуток, який витрачається на нерухоме майно.

7. Дохід від власності містить надходження від:

- 1) перерозподілу прибутку акціонерних компаній;
- 2) праці по найму;
- 3) валового доходу індивідуальних домашніх господарств;
- 4) передбачених законом трансфертних платежів держави і добровільних соціальних виплат підприємців.

8. Дохід кінцевого використання – це валовий дохід індивідуальних домашніх господарств мінус:

- 1) підприємницькі внески на соціальне страхування;
- 2) непрямі податки і внески підприємців на соціальне страхування;
- 3) прямі податки та внески робітників на соціальне страхування;
- 4) непрямі податки на споживання.

9. Чисті інвестиції – це:

- 1) вартість використаних засобів виробництва;
- 2) величина чистого прибутку;
- 3) відновна вартість виробничих потужностей мінус амортизація;
- 4) збільшення основних фондів.

10. Номінальний ВВП визначається за цінами:

- 1) попереднього року;
- 2) поточного року;
- 3) наступного року;
- 4) базисного року.

11. У народному господарстві ВВП у ринкових цінах збільшився на 9% порівняно з попереднім роком. За цей час рівень цін зріс на 4%. Яким буде реальне зростання:

- 1) 4%;
- 2) 13%;
- 3) 9%;
- 4) 5%.

12. Якщо обсяг реального ВВП знизився на 7%, а чисельність населення на 5%, то:

- 1) реальний ВВП на душу населення зменшився;
- 2) реальний ВВП на душу населення збільшився;

- 3) номінальний ВВП не змінився;
- 4) реальний ВВП збільшився, а номінальний зменшився.

13. Які з перелічених агрегованих величин не використовуються при визначенні національного доходу?

- 1) проценти, які виплачують підприємці за капітал, отриманий у кредит;
- 2) прибуток корпорацій;
- 3) заробітна плата;
- 4) державні трансфертні платежі.

14. Трансфертні платежі – це:

- 1) виплати домашнім господарствам, які не обумовлені участю у процесі виробництва;
- 2) частина доходу, яка включається в національний дохід;
- 3) виплати уряду окремим особам.
- 4) усі відповіді неправильні.

ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

За даними таблиці розрахуйте такі показники: ВВП, споживання, валові приватні інвестиції, ЧНП, чисті приватні інвестиції.

Показники	1 рік	2 рік
1. Вартість нового будівництва	10	5
2. Вартість виготовленого обладнання	20	15
3. Вартість виготовлених споживчих товарів	140	120
4. Вартість спожитих споживчих товарів	100	100
5. Амортизація будівель	10	10
6. Амортизація обладнання	20	20
7. Запаси споживчих товарів на початку року	40	50
8. Запаси споживчих товарів на кінець року	50	70

Завдання 2.

Допустимо, що національне виробництво складається з двох товарів: X (споживчий товар); Y (засіб виробництва). В поточному році було виготовлено 800 одиниць X (ціна за одиницю – 3 у. г. о.) та 100 одиниць Y (ціна за одиницю – 10 у. г. о.). До кінця року 7 машин (товар Y) потрібно замінити новими.

Розрахуйте:

- а) амортизацію;
- б) обсяг споживання;
- в) обсяг валових інвестицій;
- г) ВВП;
- д) ЧНП;
- ж) обсяг чистих інвестицій.

Завдання 3.

За даними таблиці розрахуйте матеріальні витрати та внесок машинобудівників у створення ВВП:

Виробництво	Кінцева сума продажу (у. г. о.)	Купівля товарів, необхідних для виробництва (у. г. о.)
1. Машин	2000	
2. Скла	300	100
3. Шин	200	80
4. Фарби	120	0
5. Двигунів	580	300

Завдання 4.

За наведеними даними розрахуйте:

- а) ВВП (методами доходів та витрат);
- б) НД;
- в) ЧНП;
- г) особистий дохід;
- д) дохід кінцевого використання;
- е) обсяг винагороди за працю;
- ж) обсяг чистого експорту;
- з) обсяг чистих приватних інвестицій.

Експорт	550,5
Дивіденди	90
Амортизація	460,5
Зарплата	1963
Державні закупки товарів та послуг	1730,5
Рента	49,5
Непрямі податки	385,5
Додаткові виплати до зарплати	420
Валові приватні інвестиції	1255,5
Податки на доходи корпорацій	332
Трансфертні платежі	280
Проценти за капітал	301,5
Дохід індивідуальних власників	198
Споживчі витрати	2860,5
Імпорт	507
Внески на соцстрах	222
Нерозподілені прибутки корпорацій	825
Податки на особисті доходи	558

Завдання 5.

У народному господарстві валовий внутрішній продукт протягом одного року зріс із 120 млрд (у. г. о.) до 150 млрд (у. г. о.). Рівень цін та чисельність населення залишилися незмінними.

а) Що означає збільшення валового внутрішнього продукту для населення цієї країни?

б) Обґрунтуйте, чому в даному прикладі реальне зростання дорівнює номінальному зростанню.

в) У народному господарстві валовий внутрішній продукт збільшився від 120 млрд (у. г. о.) до 144 млрд (у. г. о.), тоді як ціни зросли на 8%. Скільки процентів становить реальне економічне зростання?

г) Чому необхідно показники економічного зростання розраховувати у ринкових цінах та цінах базового року?

д) Обґрунтуйте, чому необхідно розраховувати реальне економічне зростання валового внутрішнього продукту в показниках на одного працюючого чи на душу населення при порівнянні однієї країни з іншими країнами.

Завдання 6.

Для загального добробуту країни визначальними є не тільки величина і якість суспільного продукту, але і його розподіл. Припустимо, у двох національних економіках – **А** та **Б** – національний дохід рівновеликий. У національній економіці **А** – 90% національного доходу припадає на 10% населення. У національній економіці **Б** – дохід розподіляється рівномірно.

В якій з названих національних економік збільшення суспільного продукту має менше значення для добробуту населення? Обґрунтуйте відповідь.

Завдання 7.

а) Опишіть ситуацію, за якої номінальний ВВП більший за реальний ВВП.

Чи можлива ситуація, коли:

б) реальний ВВП більший за номінальний ВВП;

в) дефлятор більший за індекс цін.

Поясніть свої відповіді. Наведіть приклади з реального життя.

Завдання 8.

Перелічіть показники, які найбільш точно відображають рівень життя населення країни. Обґрунтуйте свою відповідь.

Охарактеризуйте ситуацію, коли чистий економічний добробут:

а) більший за ВВП;

б) менший за ВВП.

Завдання 9.

Перелічіть економічні важелі, які використовує держава для перерозподілу доходів.

Назвіть причини, що роблять цей перерозподіл необхідним.

Як називаються виплати держави домашнім господарствам?

Проаналізуйте їх вплив на сукупний попит.

Завдання 10.

За останні 10 років розрив у рівнях доходів різних категорій населення в Україні зріс.

Визначіть свою думку з таких питань:

а) Чи є перерозподіл доходів інструментом макроекономічної політики держави?

б) Яким чином держава здійснює перерозподіл доходів?

в) Чи може ринковий механізм забезпечити справедливий розподіл доходів власникам факторів виробництва відповідно до граничного продукту кожного фактора?

г) Що є більш справедливим: нерівність у доходах чи рівність?

Обґрунтуйте свої відповіді.

Завдання 11.

У двох умовних країнах **А** та **Б** нерівність у доходах низькозабезпечених і високозабезпечених верств населення становить:

1) в країні **А** – 1:5;

2) в країні **Б** – 1:20.

а) Проаналізуйте рівень економічного добробуту в кожній країні.

б) Чи можна однозначно визначити, до якої групи належить кожна з країн: високорозвинені; з середнім рівнем розвитку; країни, що розвиваються?

в) Що ви можете сказати про соціальну орієнтацію економічних систем цих країн?

Обґрунтуйте свої відповіді.

Завдання 12.

В Україні існують програми, які спрямовані на підтримку рівня доходів малозабезпечених верств населення (соціальне страхування, допомога на випадок безробіття, багатодітним сім'ям та ін.).

Чи вважаєте ви, що ці заходи є інструментами макроекономічного регулювання, які сприяють підвищенню економічної ефективності?

Обґрунтуйте свою відповідь.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

- Амортизація
- Валовий внутрішній продукт
- Валовий національний продукт
- Валові приватні внутрішні інвестиції
- Державні закупки товарів та послуг
- Дефлятор
- Додана вартість
- Дохід кінцевого використання
- Загальний рівень цін

- Зайнятість
- Запаси
- Заробітна плата
- Індекс Ласпейреса
- Індекс Пааше
- Індекс Фішера
- Індекс цін
- Квадрат відносності Лоренца
- Крива Лоренца
- Майно
- Міжгалузевий баланс
- Національне багатство
- Національний дохід
- Непрямі податки
- Номінальний ВВП
- Норма безробіття
- Особистий дохід
- Подвійний рахунок
- Потоки
- Прибуток
- Процент
- Реальний ВВП
- Реальні касові залишки
- Резиденти
- Рента
- Система національних рахунків
- Споживчі витрати на товари та послуги
- Суспільна продуктивність праці
- Трансфертні платежі
- Функціональний розподіл доходів
- Чистий економічний добробут
- Чистий експорт
- Чистий національний продукт
- Чисті факторні доходи

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Агапова Т. А., Серегина С. Ф.* Макроэкономика: Учебник.– 3-е изд.– М.: МГУ им. М. В. Ломоносова.– Дело и Сервис, 2000.– С. 23–43.
2. *Базилевич В. Д.* Макроэкономика: Навч. посібник.– К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1995.– С. 4–22.
3. *Ивашковский С. А.* Макроэкономика: Учебник.– М.: Дело, 2000.– С. 18–24.
4. *Макконелл К. Р., Брю С. Л.* Экономикс: принципы, проблемы и политика.– М.: Республика, 1992.– С. 16–192.
5. Макроэкономика. Учебник / Под ред. *Л. С. Тарасевича.*– СПб.: Экономическая школа, 1994.– С. 16–35.
6. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общ. ред. акад. *В. Й. Видяпина*, акад. *Г. П. Журавлевой.*– М.: ПРОМО-Медиа, 1995.– С. 366–386.
7. *Овчинников Г. П.* Макроэкономика.– СПб.: Техническая книга, 1993.– С. 15–18.
8. *Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б.* Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ.– М.: Депо, 1996.– С. 39–59.
9. *Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Д.* Экономика.– М.: Дело, 1993.– С. 453–472.

Розділ III

СУКУПНИЙ ПОПИТ ТА СУКУПНА ПРОПОЗИЦІЯ

Програмна анотація

1. Структура сукупного попиту. Фактори, які впливають на споживчий попит, інвестиційний попит, попит держави та попит закордону.
2. Крива сукупного попиту AD .
3. Цінові та нецінові фактори, що визначають сукупний попит.
4. Сукупна пропозиція та фактори, що її визначають. Крива сукупної пропозиції AS . Цінові та нецінові фактори, що визначають сукупну пропозицію.
5. Рівновага сукупного попиту та сукупної пропозиції. Три варіанти макрорівноваги.
6. Мультиплікатор у моделі $AD - AS$.

§ 1. СТРУКТУРА СУКУПНОГО ПОПИТУ. ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА СПОЖИВЧИЙ ПОПИТ, ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОПИТ, ПОПИТ ДЕРЖАВИ ТА ПОПИТ ЗАКОРДОНУ

Національний обсяг виробництва і рівень цін визначаються взаємодією *сукупного попиту* (AD) та *сукупної пропозиції* (AS).

Сукупний попит є основною специфічною формою прояву суспільних потреб в умовах функціонування товарно-грошових відносин.

СУКУПНИЙ ПОПИТ (AD) – це величина обсягу продукції, яку готові купити макроекономічні суб'єкти за кожного можливого рівня цін (P).

AD – це заплановані витрати всіх макроекономічних суб'єктів.

Сукупний попит (AD) можна визначити за формулою розрахунку ВВП методом витрат:

$$AD = C + I + G + NE, \quad (3.1)$$

де C – **споживчий попит**: платоспроможний попит домогосподарств на споживчі товари;

I – **інвестиційний попит**: попит підприємців на засоби виробництва для:

- 1) відновлення зношеного капіталу (амортизація);
- 2) збільшення реального капіталу.

G – **попит держави на товари та послуги**:

- 1) для виробництва суспільних благ;
- 2) для державних інвестицій.

NE – **попит закордону**, або попит на чистий експорт, за умови, що попит на імпорт входить у попередні три компоненти.

Одні компоненти сукупного попиту відносно стабільні, зокрема, споживчий попит та попит держави. Інвестиційний попит найбільш динамічна частина сукупного попиту, зміни якої пов'язані з коливаннями економічної активності. Визначимо основні фактори, які впливають на структурні компоненти сукупного попиту.

Фактори, які впливають на споживчий попит

Споживчий попит (C) залежить від:

- Доходу домашніх господарств від участі у виробництві.
- Податків та трансфертних платежів.

- Величини багатства домашніх господарств, тобто реальних грошових залишків, які складаються з готівки, грошей на поточних рахунках та фінансових активів з фіксованими доходами (облігації тощо).

- Доходу від багатства домашніх господарств (процент, рента).

- Середньої та граничної схильності до споживання.

- Ступеня диференціації населення за доходами.

- Чисельності населення.

Дохід домашніх господарств (Y), як правило, складається з двох частин: *споживання (C)* і *заощадження (S)*.

В системі національних рахунків споживання поділяють на три категорії: **споживання товарів довгострокового використання, короткострокового використання та споживання послуг**.

До *товарів довгострокового використання* належать ті, строк використання яких перевищує один рік (автомобілі, меблі, побутові прилади тощо).

Товари короткострокового використання споживаються протягом одного року (продукти харчування, одяг тощо).

Послуга – це компонент споживання, який не має уречевленої форми, його не можна накопичувати, бо процес виробництва і споживання у сфері послуг збігається у часі.

Дохід домашніх господарств є одним з основних факторів споживчого попиту.

На основі гіпотези абсолютного доходу, яку висунув Дж. М. Кейнс у роботі «Загальна теорія зайнятості, процента та грошей», споживання домашніх господарств залежить від абсолютної величини поточного доходу і зростає з його збільшенням, але не так швидко, як дохід («основний психологічний закон»)¹.

¹ Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег.– М., 1978.– С. 157.

Відповідно до «основного психологічного закону» функція споживання має вигляд:

$$C = C_0 + c' \cdot Y, \quad (3.2)$$

де C_0 – автономне споживання, яке не залежить від поточного доходу («споживчий кошик» відповідної групи населення: мало-забезпечених, з середнім рівнем доходу, високозабезпечених);

c' – гранична схильність до споживання;

Y – дохід домашніх господарств.

Гранична схильність до споживання (c') – це частка приросту споживання (ΔC) у додатковій одиниці доходу (ΔY):

$$c' = \frac{\Delta C}{\Delta Y}. \quad (3.3)$$

Середня схильність (норма) до споживання (c) – це частка споживання (C) у доході (Y):

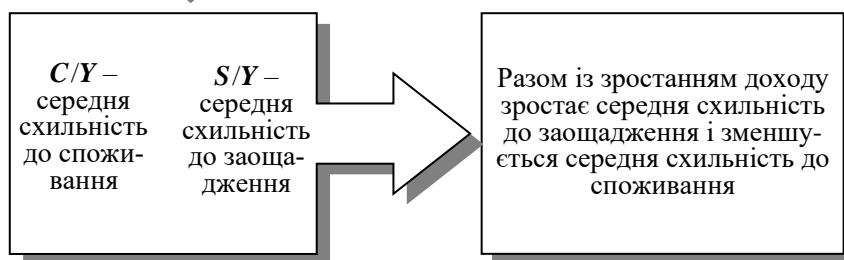
$$c = \frac{C}{Y}. \quad (3.4)$$

Заощадження (S) – це неспожита частина доходу (Y). Кожній функції споживання (C) відповідає своя функція заощадження (S), тому що дохід домашніх господарств (Y), як відмічалось раніше поділяється на споживання і заощадження.

$$\begin{aligned} Y = C + S &\Rightarrow S = Y - C \Rightarrow \\ &\Rightarrow S = Y - (C_0 + c'Y) \Rightarrow \\ &\Rightarrow S = -C_0 + (Y - c'Y) \Rightarrow \\ &\Rightarrow S = -C_0 + (1 - c')Y; \end{aligned} \quad (3.5)$$

$$1 - c' = s' - \text{гранична схильність до заощадження.} \quad (3.6)$$

$$\frac{C}{Y} + \frac{S}{Y} = 1 \quad (3.7)$$

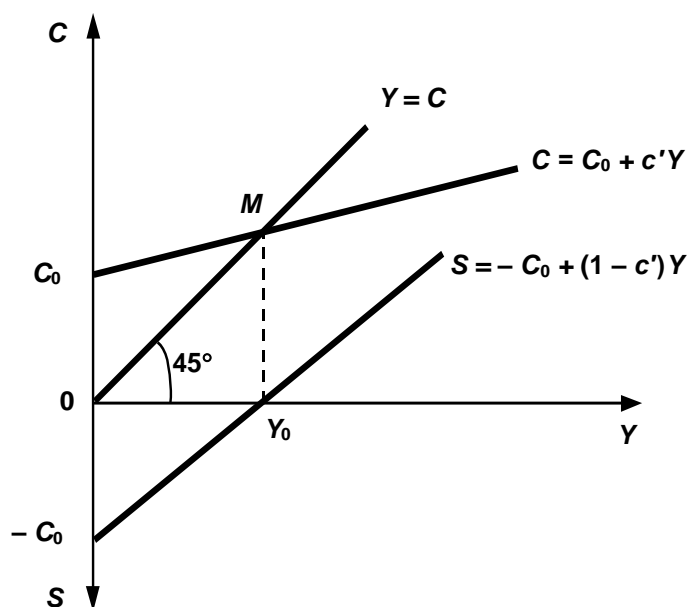
де Y – дохід домашніх господарств;
 C – споживання;
 S – заощадження.

Із зростанням доходу (Y) середня норма споживання (c) знижується і наближається до граничної схильності (норми) до споживання (c').

Таким чином, розширення виробництва потенційно містить у собі можливість перевиробництва, бо зменшення середньої норми споживання (c) свідчить про те, що у зростаючому валовому внутрішньому продукті зменшується частка продукції, яку готові придбати домашні господарства.

Ступінь диференціації доходів населення істотно впливає на сукупний споживчий попит: чим рівномірніше розподіляється НД між домашніми господарствами, тим більша його частка йде на споживання. При значній диференціації доходів частка споживання у НД скорочується.

Зображення функцій споживання (C) і заощадження (S) подано на графіку 3.1.

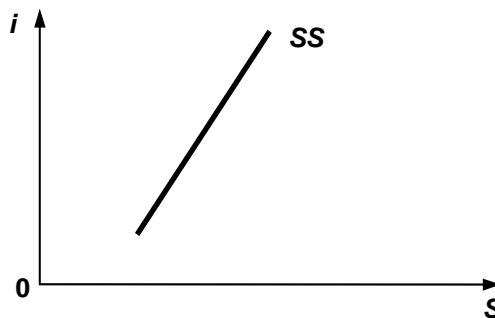
Графік 3.1. Функції споживання (C) та заощадження (S)

За класичною теорією процес формування заощаджень (S) залежить від двох основних факторів:

1) **процентного доходу** (процентної ставки, коли домашні господарства виступають у ролі кредитора або купують облигації).

Прихильники класичної теорії вважають, що чим більші розміри процентного доходу, тим більше вони будуть стимулювати домашні господарства до заощаджень;

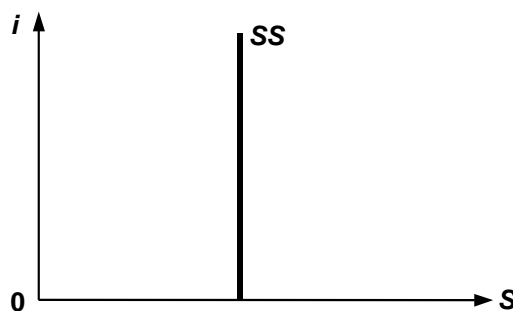
2) **величини доходу** домашніх господарств.

Графік. 3.2. Функція заощаджень за класичною теорією

За кейнсіанською теорією величина заощаджень (S) і крива заощаджень (SS) істотно не змінюються під впливом зміни процентної ставки (i): «... кратковременные колебания нормы процента вряд ли оказывают каким-либо путем сильное непосредственное влияние на величину расходов. Немногие люди решают изменить свой образ жизни по той причине, что норма процента упала с 5 до 4, если их совокупный доход остается таким же, как и раньше».¹

Основним фактором, який істотно впливає на величину заощаджень (S), є *рівень реального доходу домашніх господарств* (Y), тому крива заощаджень (SS) зовсім не еластична відносно процентної ставки (i) і має вигляд (графік 3.3):

Графік 3.3. Функція заощаджень за кейнсіанською теорією

¹ Кейнс Дж. М. Избранные произведения. Пер. с англ. – М.: Экономика, 1993. – 296 с.

Інвестиційний попит

Інвестиції – економічні ресурси, що спрямовуються на збільшення **реального капіталу суспільства**, тобто на розширення і модернізацію виробничого потенціалу.

Під **інвестиціями** розуміють усі витрати, які безпосередньо сприяють збільшенню загальної величини капіталу в економічній системі.

Інвестиції складаються з двох основних компонентів:

1) **інвестиції в основний капітал**, тобто придбання новостворених капітальних благ, а саме: виробничого обладнання, будинків виробничого призначення тощо;

2) **інвестиції в товарно-матеріальні запаси**, які складаються з **нагромаджених запасів сировини** (комерційних товарно-матеріальних запасів), призначених для використання у виробничому процесі, а також **нереалізованих готових товарів**.

Комерційні товарно-матеріальні запаси прийнято вважати основною складовою частиною загальної величини запасів капіталу в економічній системі. Вони необхідні для безпосереднього процесу виробництва, як і капітал у формі обладнання і виробничих споруд.

Інвестиції в основний капітал складаються з двох частин:

=> у відновлення основного капіталу (амортизація);

=> у розширення основного капіталу (збільшення реального капіталу).

Інвестиціями за економічним змістом не є витрати, пов'язані з придбанням раніше використовуваних капітальних благ, нерухомого майна тощо. Угоди, пов'язані з придбанням раніше використовуваних капітальних благ, не збільшують загальної кількості капітальних благ в економічній системі, а є простими переказами активів з балансових рахунків одних макроекономічних суб'єктів іншим.

Підприємницький сектор постійно планує здійснення інвестицій як в основний капітал, так і в товарно-матеріальні запаси, але обсяг власних фінансових ресурсів у нього обмежений.

Здійснення інвестиційних проектів пов'язане з **альтернативною вартістю інвестицій**, тобто з нормою банківського процента (i).

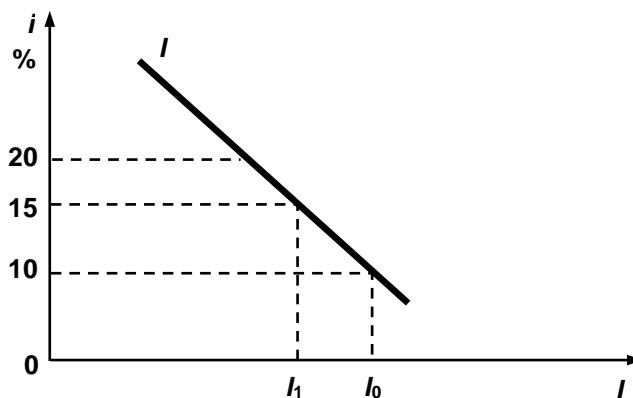
Для того, щоб зробити правильний вибір, фінансові менеджери повинні оцінити потенційний прибуток від реалізації проектів та зіставити його з альтернативною вартістю одержання грошових коштів для здійснення інвестицій, тобто з нормою банківського процента (i).

При інших сталих умовах, чим нижча альтернативна вартість інвестицій, тим вищий рівень запланованих інвестицій.

Графік запланованих інвестицій

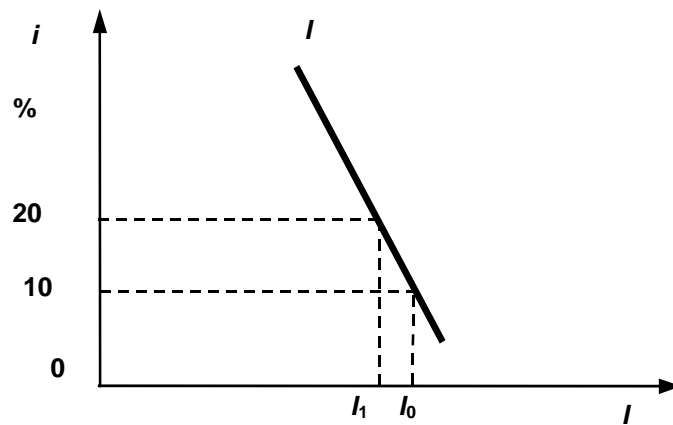
Будь-які зміни процентної ставки за інших сталих умов призводять до просування по кривій графіка запланованих інвестицій.

Графік 3.4 відображає **класичну точку зору** на функціональну залежність обсягу інвестицій (I) від ставки банківського процента (i) на рівні економічної системи в цілому.

Графік 3.4. Графік запланованих інвестицій (економіка в цілому)

За кейнсіанською теорією крива запланованих інвестицій значно менш еластична відносно величини процентної ставки (i) (див. графік 3.5).

Графік 3.5. Графік запланованих інвестицій за кейнсіанською теорією

Фактори, які впливають на інвестиційний попит

Інвестиційний попит (I) залежить від:

- Обсягу виробництва.
- Витрат на капітал (вони визначаються податковою політикою та процентною ставкою).
- Кон'юнктурних коливань економіки.
- Стійкого зростання попиту на товари та послуги.
- Розвитку науково-технічного прогресу.
- Сподівань на майбутнє.

Попит на інвестиції (I) – найбільш мінлива частина сукупного попиту (AD)

Залежно від того, які фактори визначають обсяг попиту на інвестиції, вони поділяються на **індуційовані** та **автономні**.

Інвестиції називаються *індуційованими*, якщо причиною їх здійснення є стійке зростання попиту на товари та послуги в результаті зростання національного доходу.

Індуційовані інвестиції є функцією від приросту національного доходу. Коефіцієнт прирестної капіталоємкості називається **акселератором** (b).

Акселератор (b) – коефіцієнт, який показує, скільки одиниць додаткового основною капіталу (K_0) необхідно для виробництва додаткової одиниці продукції (ΔY):

$$b = \Delta Y / \Delta K_0, \quad (3.8)$$

де K_0 – зростання основного капіталу під впливом індуційованих інвестицій.

Величину індуційованих інвестицій (I_n^{ind}) можна визначити за формулою:

$$I_n^{ind} = b (Y_{n-1} - Y_{n-2}), \quad (3.9)$$

де I_n^{ind} – індуційовані інвестиції в n -му році;

b – акселератор;

Y_{n-1} – національний дохід в $(n - 1)$ -му році;

Y_{n-2} – національний дохід в $(n - 2)$ -му році.

Якщо в поточному році розмір національного доходу скоротився порівняно з минулим ($Y_n < Y_{n-1}$), то індуційовані інвес-

тиції приймають від'ємне значення. Це означає, що в результаті скорочення виробництва підприємці частково або повністю не відновлюють зношеного капіталу.

Обсяг від'ємних інвестицій не може бути більшим за розмір амортизації:

$$I_n^{ind} < -A. \quad (3.10)$$

Інвестиції називаються *автономними* (I^a), коли вони здійснюються при фіксованому національному доході, тобто при незмінному сукупному попиті на блага.

Автономні інвестиції здійснюються в нову техніку, сприяючи підвищенню якості продукції, і стають умовою зростання національного доходу.

Якщо в умовах економічної рівноваги автономні інвестиції зростають на ΔI^a , то для збереження рівноваги між сукупним попитом і сукупною пропозицією національний дохід (ΔY) повинен зростати на

$$\frac{1}{1-c'} \cdot \Delta I^a, \quad (3.11)$$

тобто

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c'} \cdot \Delta I^a, \quad (3.12)$$

де $\frac{1}{1-c'} = m$ – мультиплікатор;

c' – гранична схильність до споживання;

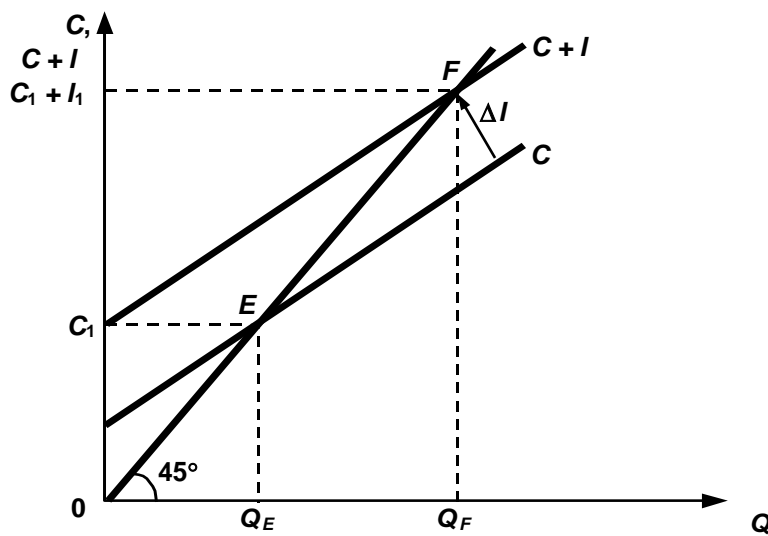
ΔI^a – приріст автономних інвестицій.

$$\frac{1}{1-c'} > 1 \Rightarrow m > 1. \quad (3.13)$$

Мультиплікатор Кейнса (автономних витрат), (m), показує, на скільки зростає рівноважний національний дохід при зростанні автономного попиту на одиницю (графік 3.6).

$$m = \frac{1}{1 - c'}. \quad (3.14)$$

На графіку 3.6 подано зображення моделі мультиплікатора.

Графік 3.6. Модель мультиплікатора

де C – функція споживання;

$C + I$ – зростання сукупного попиту під дією автономних інвестицій;

Q_E – рівноважний обсяг виробництва;

Q_F – потенційний обсяг виробництва.

$$\begin{aligned} \Delta Q &= Q_F - Q_E, \\ \Delta Q &= m \cdot \Delta I, \end{aligned} \quad (3.15)$$

де $m > 1$.

З графіка 3.6 видно, що відстань між паралельними лініями C та $C + I$, яка дорівнює ΔI , менша ніж різниця $Q_F - Q_E$.

Дж. М. Кейнс розробляв теорію мультиплікатора в умовах, коли суспільство перебувало в стані глибокої кризи з високим рівнем безробіття і недовикористаними виробничими потужностями. Саме за цих умов проявляється ефект мультиплікатора. Зростання інвестицій під дією мультиплікатора забезпечує більш повне використання наявних виробничих ресурсів, що приводить до зростання зайнятості та реального ВВП.

Якщо економіка перебуває в умовах високої кон'юнктури (в умовах повної зайнятості), то результатом дії мультиплікатора буде підвищення цін та рівня інфляції, які викликані надлишковим попитом, при незмінному обсязі реального ВВП.

Попит держави

Державні видатки (G) при макроекономічному моделюванні сукупного попиту (AD) розглядаються як екзогенна наперед задана величина, визначена Державним бюджетом країни. Тому функція попиту держави на ринку благ має вигляд:

$$G = const. \quad (3.16)$$

Одним з елементів державних видатків є суспільні блага.

Суспільні блага – це товари та послуги суспільного використання (національна оборона, контроль за навколишнім середовищем, контроль за правопорядком та інші). Ці блага споживаються колективно усіма членами суспільства незалежно від того, платять вони за них чи ні, а витрати фінансуються із бюджету за рахунок податків.

Попит закордону

Попит закордону на блага певної країни залежить від співвідношення цін на вітчизняні і закордонні товари і обмін-

ного курсу національних валют, тобто від реальних умов обміну (θ).

Реальні умови обміну (θ) показують, скільки закордонних благ країна може отримати за одиницю своїх благ, і розраховуються за формулою

$$\theta = \frac{P}{eP^z}, \quad (3.17)$$

де P, P^z – рівні цін відповідно в межах країни і за кордоном;

e – обмінний курс вітчизняної валюти. Зростання θ означає, що реальні умови обміну поліпшуються, оскільки за одиницю вітчизняних благ можна отримати більше закордонних благ. Але для закордону це означає подорожчання товарів з даної країни, що призводить до скорочення експорту.

Функцію попиту закордону можна представити формулою

$$E = E_0 + q\theta, \quad (3.18)$$

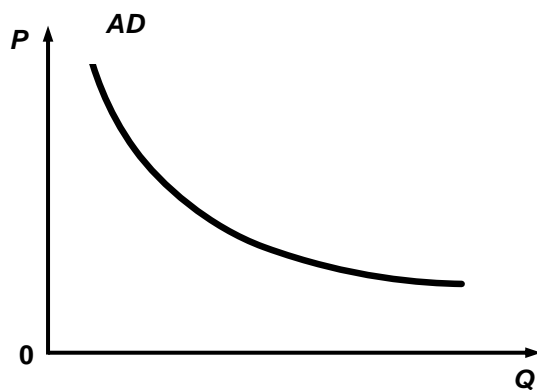
де E_0 – величина експорту, автономна від q ;

q – гранична схильність до експорту, яка характеризує реакцію експорту на зміни реальних умов обміну (θ).

§ 2. КРИВА СУКУПНОГО ПОПИТУ AD

Графічно сукупний попит зображується кривою AD , яка має від'ємний нахил (див. графік 3.7).

Основною причиною від'ємного нахилу кривої AD є **ефект пропозиції грошей**: зростання ціни за сталої номінальної пропозиції грошей робить гроші «дорогими» і відповідно низькими сукупні витрати.

Графік 3.7. Крива сукупного попиту (AD)

де P – рівень цін;
 Q – реальний обсяг виробництва.

Крива AD показує величину реальних витрат усіх макро-економічних суб'єктів для кожного рівня цін, коли інші умови не змінюються.

§ 3. ЦІНОВІ ТА НЕЦІНОВІ ФАКТОРИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ СУКУПНИЙ ПОПИТ

Цінові фактори, що визначають сукупний попит

- *Ефект процентної ставки.*
- *Ефект багатства, або реальних касових залишків.*
- *Ефект імпортих закупівель.*

Ефект процентної ставки

Підвищення рівня цін (P) спричиняє підвищення попиту на гроші, що при сталій пропозиції грошей робить їх дорожчими в кредитній системі, відповідно, ставка процента (i) зростає. Збільшення ставки процента (i) зменшує як інвестиційний

попит, так і споживчий попит, що скорочує загальний рівень витрат в економіці.

$$P \uparrow \Rightarrow M/P \downarrow \Rightarrow i \uparrow \Rightarrow AD \downarrow.$$

Ефект багатства, або реальних касових залишків

При високому рівні цін реальна вартість (купівельна спроможність) накопичених фінансових активів, особливо з фіксованою грошовою вартістю (строкових рахунків або облігацій), зменшується – це означає, що населення реально стає біднішим, а тому можна очікувати скорочення споживчих витрат, і навпаки.

Ефект імпортних закупівель

При зростанні внутрішніх цін (за умов стабільності цін на імпорт) попит на вітчизняні товари та послуги скорочується і, відповідно, збільшується на імпортні товари та послуги. Експорт вітчизняних товарів та послуг також скорочується через погіршення реальних умов обміну для закордонних країн (за одну одиницю національної валюти країни-експортери тепер можуть купити менше благ).

Таким чином, сукупний попит на товари внутрішнього ринку скорочується.

Під дією цінових факторів сукупний попит змінюється за кривою *AD*.

Нецінові фактори, що визначають сукупний попит

⇒ Зміни в споживчих витратах:

- а) добробут населення;
- б) очікування споживача;
- в) заборгованість споживача;
- г) податки.

⇒ Зміни в інвестиційних витратах:

- а) процентні ставки, зміна яких викликана, наприклад, змінами грошової маси в країні, а не зміною цін;
- б) очікувані прибутки від інвестицій;

- в) податки з підприємств;
- г) технологія виробництва;
- д) надлишкові потужності.

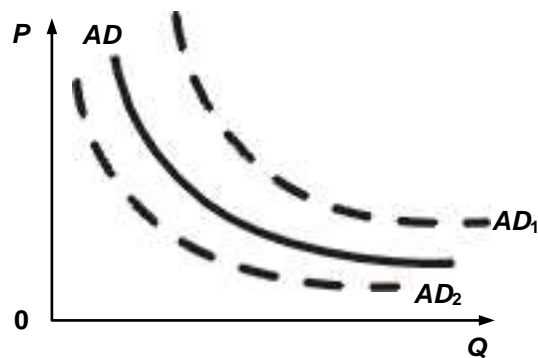
⇒ **Зміни у витратах на чистий експорт:**

- а) національний дохід у закордонних країнах;
- б) валютні курси.

⇒ **Зміни в державних витратах.**

Під дією нецінових факторів крива сукупного попиту (AD) (графік 3.8) переміщується:

- а) *вправо вгору, коли попит зростає ($AD \rightarrow AD_1$);*
- б) *вліво вниз; коли попит зменшується ($AD \rightarrow AD_2$).*

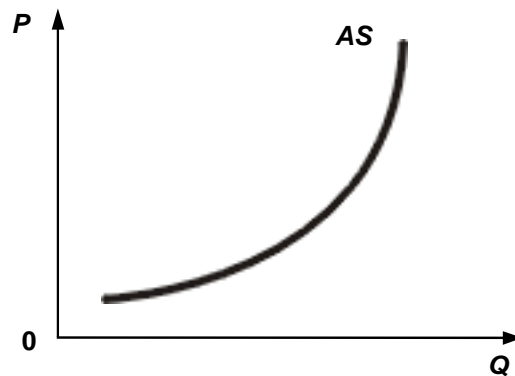
Графік 3.8. Вплив нецінових факторів на криву сукупного попиту (AD)

§ 4. СУКУПНА ПРОПОЗИЦІЯ ТА ФАКТОРИ, ЩО ЇЇ ВИЗНАЧАЮТЬ. КРИВА СУКУПНОЇ ПРОПОЗИЦІЇ AS . ЦІНОВІ ТА НЕЦІНОВІ ФАКТОРИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ СУКУПНУ ПРОПОЗИЦІЮ

СУКУПНА ПРОПОЗИЦІЯ (AS) – це обсяг товарів та послуг, який фірми готові виробляти та продавати протягом року за кожного рівня цін (та інших сталих умов).

Крива сукупної пропозиції

Крива сукупної пропозиції (AS) показує обсяг реального національного виробництва за кожного можливого рівня цін при незмінних інших умовах (графік 3.9).

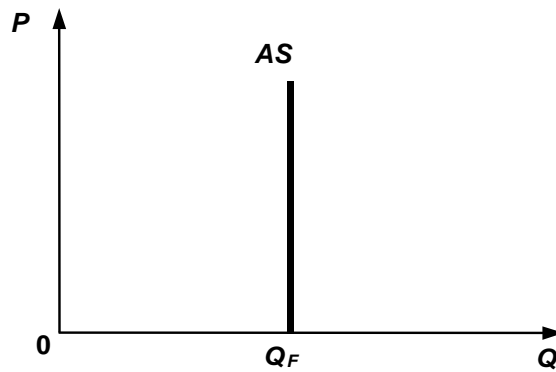
Графік 3.9. Короткострокова крива сукупної пропозиції (AS)

де P – рівень цін;
 Q – реальний обсяг виробництва;
 AS – крива сукупної пропозиції.

Крива сукупної пропозиції (AS) відображає динаміку витрат виробництва на одиницю продукції у зв'язку зі зміною рівня цін.

Для короткострокового періоду (декілька місяців або років) розглядаємо *короткострокову криву сукупної пропозиції* (графік 3.9).

Для довгострокового періоду (декілька років, десятиліття або більше) розглядається *довгострокова крива сукупної пропозиції*, яка зображується вертикальною лінією AS (див. графік 3.10). Це означає, що підвищення цін не викликає збільшення обсягу національного виробництва у довгостроковому періоді.

Графік 3.10. Довгострокова крива сукупної пропозиції (*AS*)

де P – рівень цін;

Q – обсяг національного виробництва;

Q_F – потенційний обсяг виробництва (за умов повної зайнятості).

Сукупна пропозиція в основному залежить від потенційного обсягу виробництва.

Потенційний ВВП – це такий реальний обсяг ВВП, який виробляється в країні за умов повної зайнятості, тобто коли фактична норма безробіття дорівнює природному рівню безробіття. Найновіші дослідження оцінюють природний рівень безробіття приблизно **6%** робочої сили.

Сучасна економічна наука розглядає узагальнену криву сукупної пропозиції (*AS*), яка має три складові:

1

ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ

(кейнсіанський) відрізок показує зміни в обсязі виробництва в *умовах неповної зайнятості за постійних цін* (депресивний стан економіки);

2

ПРОМІЖНИЙ

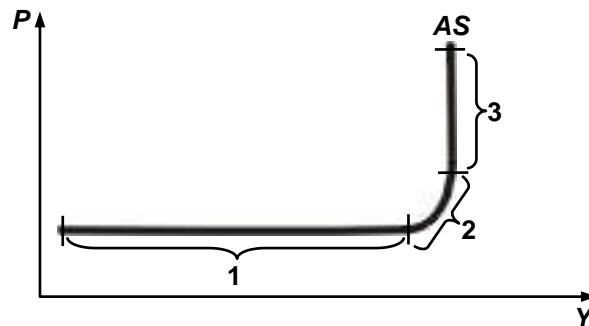
(висхідний) відрізок показує зміни в обсязі виробництва в умовах, що *наближаються до повної зайнятості*, коли збільшення реального ВВП супроводжується *підвищенням рівня цін*;

3

ВЕРТИКАЛЬНИЙ

(класичний) відрізок показує зміни в обсязі ВВП за умов *повної зайнятості*, коли рівень фактичного безробіття дорівнює природному безробіттю і додаткового зростання реального ВВП не відбувається, а спостерігається *інфляційне зростання цін*.

Графічне зображення узагальненої кривої сукупної пропозиції (*AS*) подано на графіку 3.11.

Графік 3.11. Узагальнена крива сукупної пропозиції (*AS*)

Цінові фактори, що визначають сукупну пропозицію

⇒ Зміна процентної ставки.

⇒ Зміна рівня цін.

Під дією цінових факторів зміни в сукупній пропозиції зображується рухом за кривою сукупної пропозиції (*AS*).

Нецінові фактори, що визначають сукупну пропозицію

⇒ **Зміна цін на ресурси:**

- а) наявність власних ресурсів;
- б) ціни на імпортні ресурси;
- в) співвідношення на ринку національних та імпортних ресурсів.

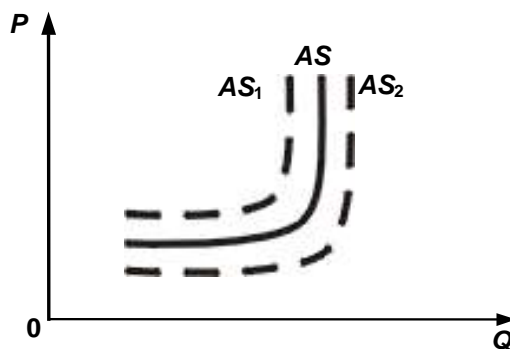
⇒ **Зміни економіко-правових норм:**

- а) податки з підприємств та субсидії;
- б) державне регулювання.

⇒ **Зміни в продуктивності праці.**

Під дією нецінових факторів крива сукупної пропозиції (AS) (графік 3.11) переміщується:

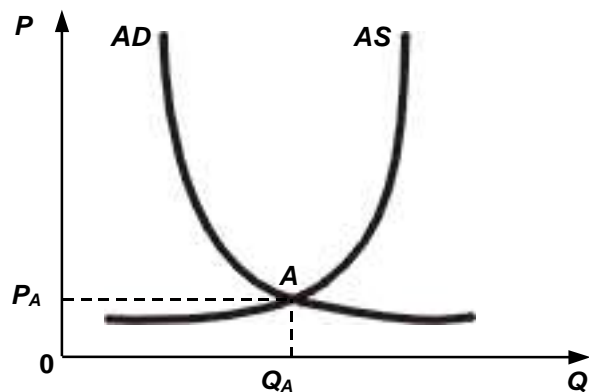
- а) *вліво вгору*, коли сукупна пропозиція **скорочується** в результаті зростання витрат виробництва ($AS \rightarrow AS_1$);
- б) *вправо вниз*, коли сукупна пропозиція **зростає** ($AS \rightarrow AS_2$).

Графік 3.12. Вплив на сукупну пропозицію (AS) нецінових факторів

§ 5. РІВНОВАГА СУКУПНОГО ПОПИТУ ТА СУКУПНОЇ ПРОПОЗИЦІЇ. ТРИ ВАРІАНТИ МАКРОРІВНОВАГИ

Взаємодія та взаємозв'язок між сукупним попитом (AD) та сукупною пропозицією (AS) здійснюється через систему цін (див. графік 3.13).

Графік 3.13. Рівновага сукупного попиту та сукупної пропозиції

Точка перетину кривої сукупного попиту (AD) та кривої сукупної пропозиції (AS) – точка рівноваги, яка визначає рівноважний рівень цін (P_A) та рівноважний реальний обсяг національного виробництва (Q_A) (графік 3.13).

Три варіанти макрорівноваги

⇒ Якщо сукупний попит змінюється в межах *кейнсіанського відрізка*, то зростання попиту приводить до зростання реального обсягу національного виробництва і зайнятості при сталих цінах.

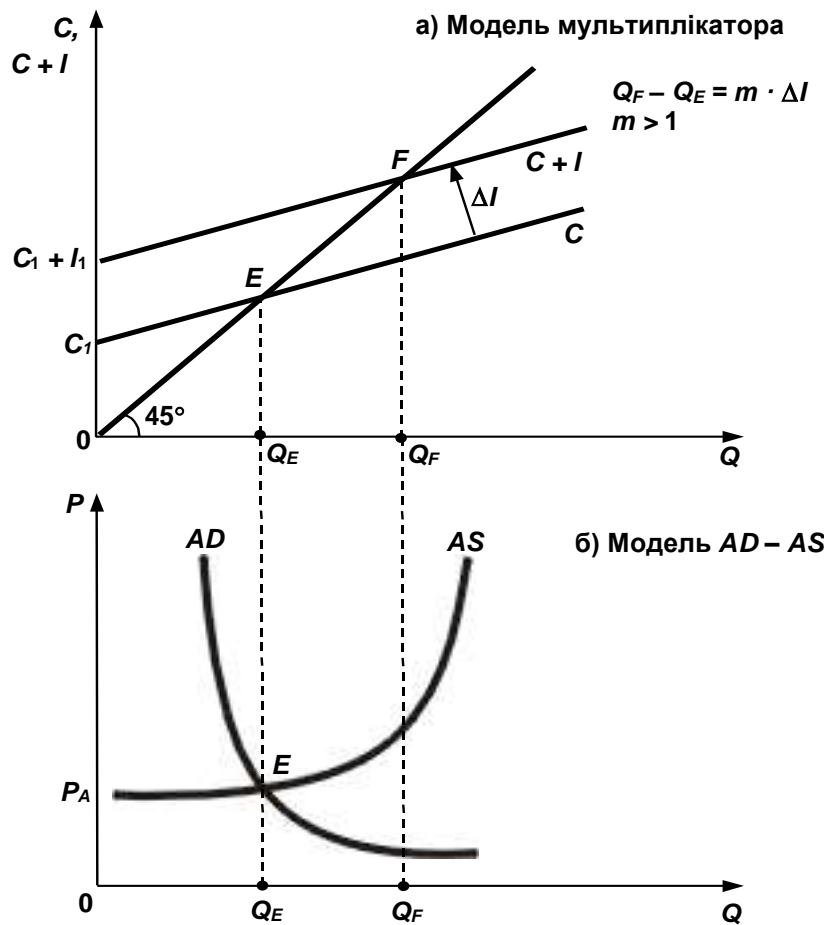
⇒ Якщо сукупний попит зростає на *проміжному відрізку*, це приводить до зростання реального обсягу національного виробництва, рівня цін та зайнятості.

⇒ Якщо сукупний попит зростає на *класичному відрізку AS*, це призводить до інфляційного зростання цін та номінального ВВП при незмінному обсязі реального ВВП (оскільки він не може зростати за межі рівня «повної зайнятості»).

§ 6. МУЛЬТИПЛІКАТОР У МОДЕЛІ $AD - AS$

Рівновага за мультиплікатором дає той самий рівень обсягу виробництва (Q), що і рівновага за моделлю $AD - AS$, обидві ведуть до реального ВВП, що дорівнює Q_E (графік 3.14).

Вирішальне обмеження моделі мультиплікатора полягає в тому, що вона може пояснювати стан в економіці під час депресії або рецесії, однак не може застосовуватися для аналізу періоду повної зайнятості, коли реальний обсяг ВВП перевищує потенційний обсяг виробництва.

Графік 3.14. Взаємозв'язок моделей мультиплікатора та $AD - AS$

де C — функція споживання;

$C + I$ — зростання сукупного попиту під дією автономних інвестицій;

Q_E – рівноважний ВВП;
 E – точка рівноваги;
 Q_F – ВВП в умовах повної зайнятості.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Дайте визначення сукупного попиту та сукупної пропозиції.
2. Охарактеризуйте основні складові сукупного попиту.
3. Які фактори впливають на споживчий попит?
4. Які фактори впливають на інвестиційний попит?
5. Чим відрізняються автономні та індукційовані інвестиції?
6. У чому різниця між мультиплікатором і акселератором?
7. Охарактеризуйте функцію попиту держави.
8. Які фактори впливають на попит за кордону?
9. Дослідіть цінові та нецінові фактори, які впливають на сукупний попит.
10. Проаналізуйте вплив нецінових факторів на криву сукупного попиту (AD).
11. Що відображає крива сукупної пропозиції (AS)?
12. Назвіть складові кривої сукупної пропозиції за сучасним трактуванням.
13. Які нецінові фактори впливають на сукупну пропозицію?
14. Дайте визначення рівноважного рівня цін та рівноважного обсягу виробництва.
15. Проаналізуйте три варіанти макrorівноваги.
16. Як модель мультиплікатора узгоджується з моделлю $AD - AS$?

ТЕСТИ

1. Які із запропонованих заходів вважали найбільш прийнятними для стимулювання заощаджень прихильники класичної теорії?

- 1) зниження податків на доходи;
- 2) збільшення процентної ставки;
- 3) збільшення допомоги на дітей;
- 4) підвищення премій на заощадження, які йдуть на будівництво.

2. Які із запропонованих варіантів, на Вашу думку, найбільш повно розкривають сутність поняття «гранична схильність до споживання»?

- 1) гранична величина споживчих витрат при даному рівні доходу;
- 2) зміна у споживчих витратах, викликана зміною доходів;
- 3) відношення приросту споживчих витрат на одиницю приросту доходу кінцевого використання;
- 4) відношення сукупного споживання до сукупного попиту.

3. Використовуючи наведені варіанти відповідей, покажіть зв'язок між граничною схильністю до споживання та граничною схильністю до заощадження.

- 1) сума показників граничної схильності до споживання та граничної схильності до заощадження дорівнює доходу кінцевого використання;
- 2) відношення між цими показниками характеризує середню схильність до споживання;
- 3) сума даних показників дорівнює 1;
- 4) точка на кривій, у якій вони урівноважуються, відповідає пороговому рівню доходу.

4. За теорією Дж. Кейнса обсяг споживчих витрат у країні залежить, перш за все, від:

- 1) рівня розвитку країни;
- 2) темпів зростання пропозиції грошей;
- 3) рівня доходу кінцевого використання;
- 4) кількості резидентів.

5. Чи є правильним твердження, що при зменшенні доходу кінцевого використання:

- 1) споживчі витрати скорочуються, а заощадження зростають;
- 2) споживчі витрати залишаються без змін, а заощадження скорочуються;
- 3) скорочуються як споживчі витрати, так і заощадження;
- 4) споживчі витрати зростають, а заощадження скорочуються.

6. Виходячи із теоретичних розробок кейнсіанської теорії, дайте відповідь на запитання: що відбувається в економіці, коли обсяг доходу кінцевого використання збільшується?

- 1) зростають середня схильність до споживання та заощадження;
- 2) середня схильність до споживання та заощадження зменшується;

3) середня схильність до споживання збільшується, а до заощадження зменшується;

4) середня схильність до споживання знизиться, а до заощадження зросте.

7. Дефляційний розрив знаходить своє відображення у:

- 1) недостатності заощаджень;
- 2) дефіциті товарів;
- 3) недостатньому попиту;
- 4) недостатній пропозиції.

8. Згідно з кейнсіанською теорією, рівень виробництва визначається:

- 1) рівнем повної зайнятості;
- 2) попитом на гроші;
- 3) рівнем процентної ставки;
- 4) величиною сукупного попиту.

9. У моделі «сукупний попит – сукупна пропозиція» зростання рівня цін:

- 1) не впливає на дію мультиплікатора;
- 2) обумовлює зниження впливу мультиплікатора на дохід;
- 3) обумовлює зростання впливу мультиплікатора на дохід;
- 4) обумовлює зростання граничної схильності до споживання.

10. Розширення виробництва можливе, коли:

- 1) чисті інвестиції = амортизації;
- 2) мультиплікатор = 1;
- 3) фактичні (заплановані) заощадження перевищують фактичні чи планові інвестиції;
- 4) всі відповіді неправильні.

11. Що з переліченого входить до поняття «ін'єкції»?

- 1) інвестиції;
- 2) імпорт;
- 3) податки;
- 4) заощадження.

12. Якщо реальний ЧНП зменшиться на 50 (у. з. о.), то споживчі витрати:

- 1) не зміняться;

- 2) знизяться на 50 (у. г. о.);
- 3) знизяться менше, ніж на 50 (у. г. о.);
- 4) знизяться більше, ніж на 50 (у. г. о.).

13. Якщо припустити, що гранична схильність до споживання становить 0,5, то якого значення, на Вашу думку, досягне мультиплікатор?

- 1) 2;
- 2) 0,5;
- 3) 1;
- 4) 5.

14. Чим вища гранична схильність до споживання, тим:

- 1) більші валові інвестиції;
- 2) менший мультиплікатор;
- 3) більші валові інвестиції і більший мультиплікатор;
- 4) більший мультиплікатор.

15. Відповідно до принципу акселератора індуційовані інвестиційні витрати мають місце у випадку:

- 1) якщо ВВП чи споживання скорочуються;
- 2) якщо ВВП чи споживання знаходяться на низькому рівні;
- 3) якщо ВВП чи споживання знаходяться на високому рівні;
- 4) якщо ВВП чи споживання зростають.

16. Яка із залежностей відповідає реальному процесу економічного життя?

- 1) високі граничні податкові ставки на доходи корпорацій та особисті доходи сприяють інвестиціям;
- 2) у періоди високого безробіття не відбувається створення нових робочих місць;
- 3) доля інвестицій у ВВП і темпи зростання продуктивності праці перебувають у зворотній залежності;
- 4) існує тісний прямий зв'язок між частиною ВВП, що спрямовується на інвестиції, та темпами зростання продуктивності праці.

17. За теорією мультиплікатора приріст НД більший за приріст інвестицій тому, що:

- 1) гранична ефективність капіталовкладень перевищує ставку процента;

- 2) інвестиції збільшують виробничий потенціал господарств;
- 3) інвестиції більші за заощадження;
- 4) зростання інвестицій збільшує інші складові частини попиту.

18. Функція сукупного попиту:

- 1) відображає рівновагу на ринках товарів та послуг при різних рівнях цін;
- 2) є сумою індивідуальних функцій попиту на товари та послуги;
- 3) є зростаючою відносно рівня цін;
- 4) визначає, що сума споживчого та інвестиційного попиту є зростаючою функцією від рівня цін.

19. При зниженні реальних касових залишків внаслідок підвищення рівня цін крива сукупного попиту:

- 1) зсувається вліво;
- 2) залишається на місці;
- 3) зсувається вправо;
- 4) можливі всі варіанти.

20. Збільшення сукупного попиту приведе до зростання рівноважного реального ЧНП і рівня цін, якщо зрушення сукупного попиту відбуваються на:

- 1) кейнсіанському, проміжному і класичному відрізках кривої AS ;
- 2) проміжному відрізку кривої AS ;
- 3) класичному відрізку кривої AS ;
- 4) кейнсіанському відрізку кривої AS .

21. У моделі «сукупний попит – сукупна пропозиція» зростання сукупного попиту приведе:

- 1) до зростання граничної схильності до заощаджень;
- 2) до зростання реального обсягу виробництва на кейнсіанському відрізку кривої AS ;
- 3) до зростання реального обсягу виробництва на класичному відрізку кривої AS ;
- 4) до зростання цін на кейнсіанському відрізку кривої AS .

ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Автономні інвестиції збільшили обсяг ЧНП на 10 млрд (у. г. о.). Розрахуйте величину цих інвестицій, якщо гранична схильність до заощадження (s') дорівнює 0,2.

Завдання 2.

Функція споживання домашніх господарств має вигляд:

$$C = 100 + 1/2DJ,$$

де C – споживання;

C_0 – автономне споживання;

DJ – дохід кінцевого використання.

а) За даними таблиці розрахуйте витрати домогосподарств на споживання та величину заощаджень при кожному рівні доходу.

б) Розрахуйте, при яких рівнях доходу кінцевого використання (DJ) виконуються такі умови:

1) $C = DJ$;

2) $C < DJ$;

3) $C > DJ$.

в) Знайдіть граничну схильність до заощадження (c').

Дохід кінцевого використання (DJ)	Споживання (C)	Заощадження (S)
0		
100		
200		
300		
400		
500		

Завдання 3.

Припустимо, що в умовній країні А є 100 домогосподарств. У першій половині домогосподарств гранична схильність до споживання (c') дорівнює 1/2, у другій половині – 3/4.

а) Наскільки зростуть сукупні витрати на споживання, якщо дохід кінцевого використання зросте на 10 000 (у. г. о.) і увесь його приріст припаде на першу половину домогосподарств?

б) Наскільки зростуть сукупні витрати на споживання, якщо увесь приріст у 10 000 (у. г. о.) припаде на другу половину домогосподарств?

Завдання 4.

Сукупна пропозиція характеризується даними таблиці:

Рівень цін (P)	Реальний ВВП (Y)
250	2000
225	2000
200	1900
175	1700
150	1400
125	1000
125	500
125	300

Визначіть:

а) В яких межах змінюється обсяг реального ВВП (Y) та рівень цін (P) на кейнсіанському відрізку кривої сукупної пропозиції (AS)?

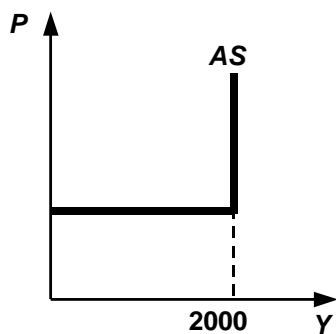
б) В яких межах змінюється рівень цін (P) та обсяг реального виробництва (Y) на класичному відрізку кривої (AS)?

в) В яких межах змінюється обсяг реального ВВП (Y) та рівень цін (P) на проміжному відрізку кривої (AS)?

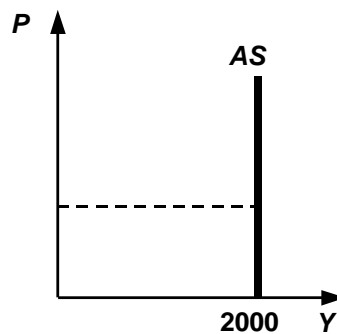
Завдання 5.

На графіках **А** та **Б** зображені криві сукупної пропозиції (AS) при потенційному обсязі виробництва (Y) 2000 (у. г. о.).

а) Визначіть, який з графіків відображає класичну, а який кейнсіанську точку зору на конфігурацію кривої сукупної пропозиції (AS).

Графік А

Графік В

б) За якою з концепцій – класичною чи кейнсіанською – скорочення сукупного попиту (AD) не впливає на обсяг ВВП (Y), але призводить до миттєвої зміни загального рівня цін (P).

Завдання 6.

На графіку подані шість кривих сукупного попиту (AD) та крива сукупної пропозиції (AS).

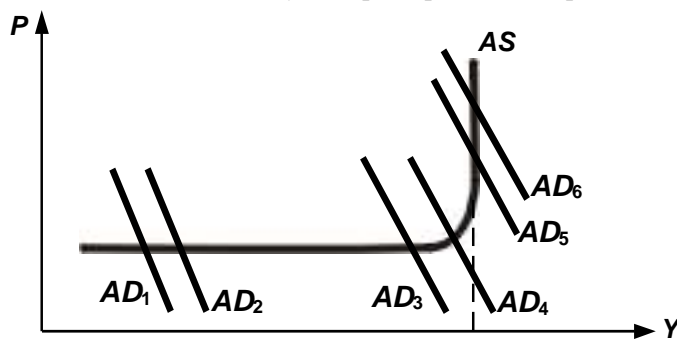
а) Визначіть динаміку сукупного попиту (AD), якщо крива переміститься з положення AD_1 в положення AD_2 ; з положення AD_3 в положення AD_4 ; з положення AD_5 в положення AD_6 .

б) Як вплине переміщення кривої AD_1 в положення AD_2 на динаміку номінального та реального ВВП (Y), зайнятість та рівень цін (P).

в) Як вплине переміщення кривої AD_3 в положення AD_4 на динаміку номінального та реального ВВП (Y), зайнятість та рівень цін (P).

г) Як вплине переміщення кривої AD_5 в положення AD_6 на динаміку номінального та реального ВВП (Y), зайнятість та рівень цін (P).

д) Розгляньте аналогічні ситуації при переміщенні кривої AD вліво.

Завдання 7.

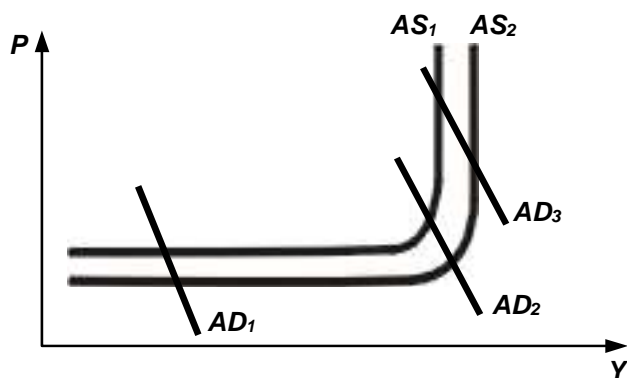
На графіку зображені три криві сукупного попиту (AD) та дві криві сукупної пропозиції (AS).

а) Під дією яких факторів крива AS_1 переміщується в AS_2 . Що за цих умов відбувається із сукупною пропозицією (AS)?

б) Ціни на товари гнучкі (еластичні як у бік підвищення, так і у бік зниження). Яким чином зсув кривої сукупної пропозиції AS_1 в AS_2 вплине на рівень цін (P) та реальний обсяг ВВП (Y) при кожному рівні сукупного попиту (AD_1, AD_2, AD_3)?

в) Ціни на товари не еластичні у бік зниження. Яким чином зсув кривої сукупної пропозиції AS_1 в AS_2 вплине на рівень цін (P) та реальний обсяг ВВП (Y) при кожному рівні сукупного попиту (AD_1, AD_2, AD_3)?

г) Якщо крива AS_2 переміщується в положення AS_1 , то як зміняться:
1) сукупна пропозиція (AS);
2) рівень цін (P);
3) реальний обсяг ВВП (Y) при кожному рівні сукупного попиту (AD_1, AD_2, AD_3)?

Завдання 8.

Назвіть та охарактеризуйте фактори, які впливають на зміщення кривої пропозиції (AS) ліворуч та праворуч. Проаналізуйте зміщення кривої сукупної пропозиції (AS) в Україні за останніх 5 років.

Завдання 9.

Побудуйте графіки функцій споживання (C) та заощадження (S).

а) За рахунок чого споживання здійснюється при нульовому обсягу доходу кінцевого використання (DJ)?

б) Під дією яких факторів лінія C переміщується вгору або вниз. Що за цих умов відбувається з лінією S ?

Завдання 10.

За даною функцією споживання $C = 50 + 0,7Y$ знайдіть функцію заощадження (S) та граничну схильність до заощадження (S').

Завдання 11.

Нехай функція споживання має вигляд: $C = 50 + 0,85Y$. Визначіть обсяг заощаджень (S), якщо дохід домашніх господарств (Y) дорівнює 300 (у. г. о.).

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

- Автономне споживання
- Автономні інвестиції
- Акселератор
- Альтернативна вартість інвестицій
- Гранична схильність до заощадження
- Гранична схильність до споживання
- Ефект багатства або реальних касових залишків
- Ефект імпортних закупівель
- Ефект процентної ставки
- Заощадження
- Інвестиції
- Інвестиційний попит
- Індукційовані інвестиції
- Кейнсіанський відрізок кривої (AS)
- Класичний відрізок кривої (AS)
- Комерційні товарно-матеріальні запаси
- Крива сукупного попиту: короткострокова, довгострокова
- Крива сукупної пропозиції (AS)
- Модель мультиплікатора
- Мультиплікатор Кейнса (m)

- Основні компоненти сукупного попиту: C, I, G, NE
- Послуги
- Проміжний відрізок кривої AS
- Рівновага сукупного попиту та сукупної пропозиції
- Рівноважна ціна
- Рівноважний обсяг виробництва
- Середня схильність до споживання
- Сукупна пропозиція (AS)
- Сукупний попит (AD)
- Суспільні блага
- Товари довгострокового використання
- Товари короткострокового використання
- Функція заощадження (S)
- Функція споживання (C)
- Цінові та нецінові фактори сукупних попиту та пропозиції

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Базилевич В. Д.* Макроекономіка. Навч. посібник.– К.: КДТЕУ, 1995.– С. 22–29.
2. *Макконелл К. Р., Брю С. Л.* Экономика: принципы, проблемы и политика.– М.: Республика, 1992.– С. 176–192.
3. Макроэкономика: Учебник / Под общ. ред. *Л. С. Тарасевича*.– СПб.: Экономическая школа, 1994.– С. 36–74.
4. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общ. ред. акад. *В. И. Видятина*, акад. *Г. П. Журавлевой*.– М.: ПРОМО-Медиа, 1995.– С. 391–418.
5. *Овчинников Г. П.* Макроэкономика.– СПб.: Техническая книга, 1993.– С. 33–70.
6. *Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б.* Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ.– М.: Дело, 1996.– С. 67–95.
7. *Семюелсон Пол А., Нордгауз Вильям Д.* Макроекономіка: Перекл. з англ.– К.: Основи, 1995.– С. 156–212.
8. *Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Д.* Экономика.– М.: Дело, 1993.– С. 453–472.

Розділ IV

НАЦІОНАЛЬНИЙ РИНОК ТА ЙОГО РІВНОВАГА (КЕЙНСІВНСЬКИЙ ПІДХІД)

Програмна анотація

1. Суб'єкти, об'єкти та структура національного ринку.
2. Ринок товарів та платних послуг (благ). Крива Хікса – Хансена для ринку товарів та платних послуг.
3. Ринок грошей та цінних паперів. Крива Хікса – Хансена для ринку грошей та цінних паперів.
4. Загальна рівновага ринку благ і ринку грошей та цінних паперів. Модель $IS - LM$.
5. Ринок робочої сили та його рівновага.
6. Загальна рівновага національного ринку. Крива Хікса – Хансена для національного ринку.

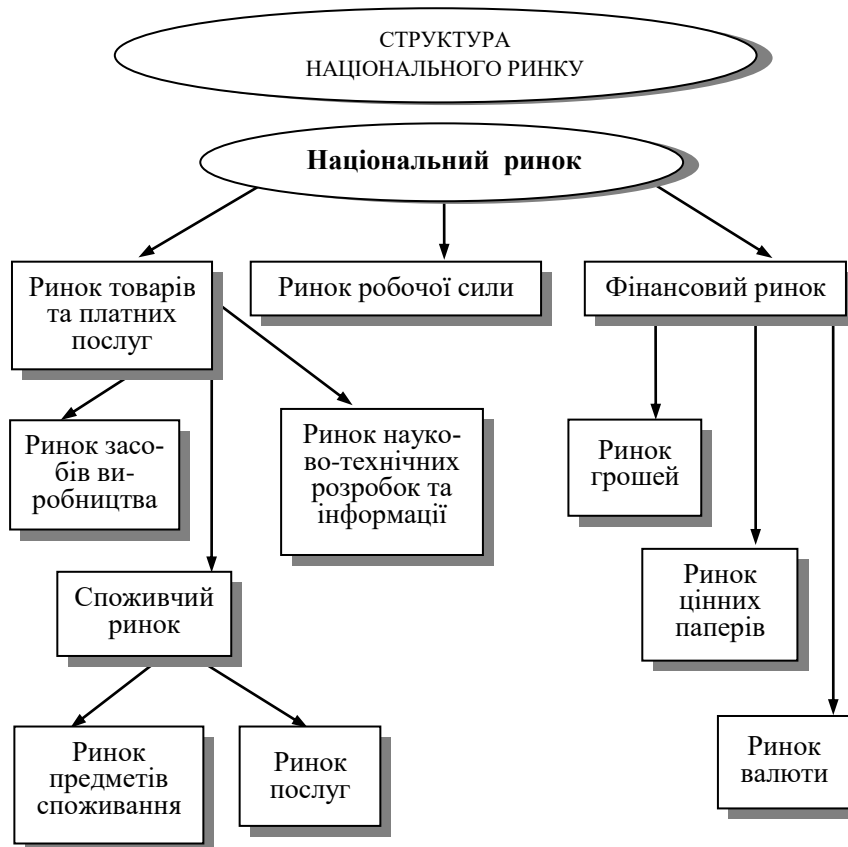
§ 1. СУБ'ЄКТИ, ОБ'ЄКТИ ТА СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ

НАЦІОНАЛЬНИЙ РИНОК – це сукупність соціально-економічних відносин у сфері обміну, за посередництвом яких здійснюється реалізація товарів та послуг, обіг капіталу, купівля-продаж робочої сили.

Основними складовими національного ринку є:

- *ринку товарів та платних послуг (благ);*
- *ринку грошей та цінних паперів;*
- *ринку робочої сили.*

Суб'єктами національного ринку виступають всі макроекономічні суб'єкти: *держава, підприємства, домашні господарства, закордон.*

Рівновагу національного ринку дослідимо на основі *Кейнсіанської моделі*.

§ 2. РИНОК ТОВАРІВ ТА ПЛАТНИХ ПОСЛУГ (БЛАГ). КРИВА ХІКСА – ХАНСЕНА ДЛЯ РИНКУ ТОВАРІВ ТА ПЛАТНИХ ПОСЛУГ

Ринок товарів та платних послуг (благ) являє собою систему економічних відносин між продавцями та покупцями з приводу руху товарів та послуг, які задовольняють *споживчий* та *інвестиційний* попит макроекономічних суб'єктів.

Споживчий попит – платоспроможний попит домогосподарств на:

- 1) товари тривалого користування (транспортні засоби, предмети побуту та інше);
- 2) товари поточного споживання (продукти харчування, одяг, енергія та інше);
- 3) послуги (житло, охорона здоров'я, особисті послуги, освіта та інше).

Інвестиційний попит – попит підприємців на блага для:

- 1) відновлення зношеного капіталу;
- 2) збільшення реального капіталу.

Основою взаємодії фірм та домашніх господарств на цьому ринку є пропорція, в якій дохід (Y) розподіляється на споживання (C) та заощадження (S):

$$Y = C + S. \quad (4.1)$$

СПОЖИВАННЯ представляє собою індивідуальне та сумісне використання споживчих благ, яке направлене на задоволення матеріальних та духовних потреб людей.

Залежність споживання від доходу можна описати степенною функцією

$$C = \lambda \cdot Y^\alpha, \quad 0 < \lambda < 1, \quad (4.2)$$

де λ – коефіцієнт еластичності, який показує, на скільки процентів змінюється споживання при зміні доходу на 1 процент.

ЗАОЩАДЖЕННЯ – економічний процес, пов'язаний з інвестуванням. Це – частина доходу, яка залишається невикористаною після відрахування коштів у фірм на поточні виробничі потреби, а у домашніх господарств – на споживчі потреби.

Розподіл доходу (Y) на споживання (C) і заощадження (S) здійснюється економічними суб'єктами з урахуванням:

- *по-перше*, переваг між поточним споживанням і майбутнім споживанням;
- *по-друге*, діючої ставки процента.

Заощадження здійснюються як фірмами, так і домашніми господарствами.

Інвестування (I) здійснюється фірмами з метою розширення виробництва і збільшення прибутку.

Як правило, $S > I$.

Рівновага на ринку товарів та платних послуг

Рівновага на ринку товарів та платних послуг у закритій моделі економіки, в якій не враховується діяльність держави досягається за умови, коли пропозиція заощаджень дорівнює інвестиційному попиту.

Пропозиція заощаджень (S) є функцією від доходу (Y):

$$S = S(Y). \quad (4.3)$$

Залежність між S та Y – пряма.

Інвестиційний попит (I) є функцією від ринкової норми процента (i):

$$I = I(i). \quad (4.4)$$

Залежність між інвестиційним попитом (I) та процентом (i) – обернена (чим більше i , тим менше I).

Рівновага на ринку товарів та платних послуг виражається формулою:

$$S(Y) = I(i). \quad (4.5)$$

Крива Хікса-Хансена для ринку товарів та платних послуг

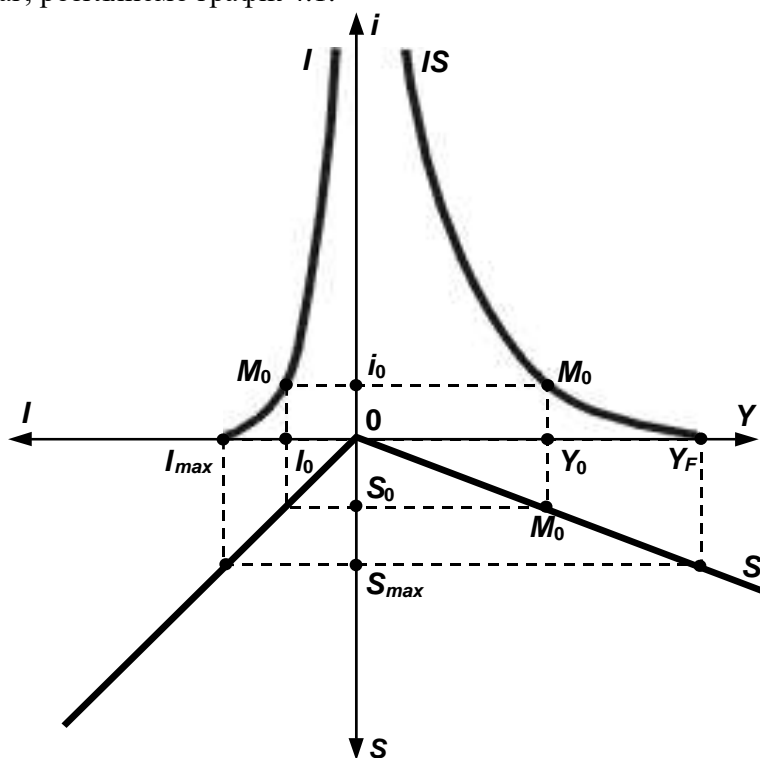
Найбільш поширеним графічним зображенням ринку товарів та платних послуг є графік Хікса-Хансена для цього ринку (графік 4.1).

Для побудови графіка рівноваги ринку благ зробимо такі припущення:

- 1) рівень цін (P) є сталим;
- 2) пропозиція благ є еластичною (це можливо за умов неповної зайнятості, коли підприємці можуть збільшити випуск товарів та послуг за рахунок залучення тимчасово вільної робочої сили, що не призведе до зміни середніх витрат виробництва);
- 3) гранична схильність до споживання (c') є сталою.

Рівновага на цьому ринку встановлюється за умови, що $S(Y) = I(i)$, тобто існує множина комбінацій Y та i , за яких на ринку благ існує рівновага.

Для визначення множини значень національного доходу (Y) та ставки процента (i), за яких встановлюється рівновага ринку благ, розглянемо графік 4.1.

Графік 4.1. Графік Хікса-Хансена рівноваги ринку благ

У **IV** квадранті представлений графік функції заощаджень (S), яка залежить від величини доходу (Y) (за умови, що гранична схильність до споживання (c') і відповідно гранична схильність до заощаджень (s') – сталі величини).

Основні умови побудови графіка $S(Y)$:

- 1) $S < Y$ (заощадження завжди менші за дохід);
- 2) s' – стала величина;
- 3) $S = S(Y)$ (заощадження (S) є функцією від доходу (Y)).

У **III** квадранті проведена допоміжна пряма лінія під кутом 45° для побудови проєкцій функцій $S(Y)$ та $I(i)$. Ця лінія є графічною інтерпретацією умови рівноваги на ринку благ: $S(Y) = I(i)$.

У **II** квадранті побудований графік функції інвестицій (I), яка залежить від ставки процента (i).

Основні умови побудови графіка $I(i)$:

- 1) $I = I(i)$ – інвестиції є функцією від ставки процента (i) (ця функціональна залежність обернена, тобто чим вища ставка процента (i), тим менший обсяг інвестицій (I) здійснюється в економіку);
- 2) $0 < i < \infty$ – ставка процента (i) може нескінченно зростати;
- 3) коли $i \rightarrow \infty \Rightarrow I \rightarrow 0$ – при нескінченному зростанні ставки процента (i) інвестиції (I) наближаються до 0 (вісь ординат є асимптотою графіка $I(i)$);
- 4) коли $i \rightarrow 0 \Rightarrow I = I_{max}$ – при нульовому значенні ставки процента (i) інвестиції (I) досягають максимального значення.
- 5) в точці рівноваги M_0 при значенні $i = i_0$

$$S_0 = I_0. \quad (4.6)$$

У **I** квадранті будуюмо лінію шляхом поєднання проєкції функції $S(Y)$ та $I(i)$. Лінія IS не є відображенням функціональної залежності національного доходу (Y) від ставки процента (i), а являє собою *множину усіх можливих комбінацій парних значень національного доходу і ставки процента, за яких на ринку благ встановлюється рівновага.*

Лінія *IS* показує, наскільки необхідно змінити ставку процента (*i*) при зміні національного доходу (*Y*) для збереження рівноваги на ринку благ.

Над лінією *IS* знаходяться такі комбінації ставки процента (*i*) та національного доходу (*Y*), які відповідають перевищенню пропозиції над попитом на ринку (тобто є надлишок благ), під лінією – ті, які відповідають дефіциту благ.

Умови рівноваги товарного ринку у відкритій моделі економіки з урахуванням діяльності держави:

$$I = S - \Delta ZB - G, \quad (4.7)$$

де *I* – інвестиції;

S – заощадження;

ΔZB – зовнішньоторговельне сальдо;

G – державні витрати.

§ 3. РИНОК ГРОШЕЙ ТА ЦІННИХ ПАПЕРІВ. КРИВА ХІКСА – ХАНСЕНА ДЛЯ РИНКУ ГРОШЕЙ ТА ЦІННИХ ПАПЕРІВ

ГРОШОВИЙ РИНОК – це ринок короткострокових кредитних операцій (до 1 року), на якому попит на гроші та їхня пропозиція визначають рівень процентної ставки (*i*) (тобто ціну грошей).

Пропозиція грошей – це процес формування грошової маси в країні. Пропозиція грошей є однією з найважливіших функцій держави, яку здійснює Центральний банк (в Україні – Національний банк України).

Попит на гроші (на реальні касові залишки) – визначається як бажання економічних суб'єктів у кожний момент часу утримувати частину доходу в ліквідній (готівковій) формі.

Фінансові процеси на ринку грошей та цінних паперів охоплюють лише сальдо заощаджень та інвестицій.

Ринок грошей утворюється в результаті взаємодії Національного банку з комерційними, а також у результаті взаємодії комерційних банків.

Попит на гроші пред'являють комерційні банки, підприємства, домашні господарства, держава.

Пропозицію грошей надає Національний банк.

Виділяють два основних мотиви попиту на гроші:

- 1) операційний (для здійснення угод);
- 2) спекулятивний (гроші як майно).

Операційний (транзакційний) попит на гроші, мотивом якого є здійснення операцій купівлі-продажу, залежить від інтервалу часу між моментами отримання і використання грошових коштів. Чим цей інтервал коротший, тим менший попит на гроші, і навпаки.

$$M_1^D = \tau \cdot P \cdot Q, \quad (4.8)$$

де M_1^D – операційний попит на гроші;

τ – лаг (запізнення) між отриманням і використанням грошових коштів;

P – рівень цін;

Q – обсяг виробництва.

Операційний попит на гроші – це попит на реальні касові залишки (готівку), які необхідні для рівномірного здійснення платежів при нерівномірному надходженні грошей.

Реальні касові залишки – це середня величина грошового запасу за період між моментами отримання доходу.

Спекулятивний попит на гроші визначається намаганням економічних суб'єктів мати певний грошовий запас у вигляді майна, а не для здійснення угод.

Уособлення спекулятивного мотиву дало поштовх для розвитку портфельних теорій грошового попиту, в яких гроші розглядаються як актив, цінність якого визначається користю зберігання готівкових грошей, але володіння цим активом супроводжується альтернативними втратами.

Спекулятивний мотив попиту на гроші пов'язаний з їх функ-

цією зберегти цінність. За бажання використовувати гроші як засіб збереження цінності суб'єкт повинен заплатити втратою доходу від альтернативних видів майна, тому попит на гроші як майно обернено пропорційний доходності цінних паперів.

Спекулятивний попит на гроші тим вищий, чим менше можливостей для збереження цінності мають інші фінансові активи.

Якщо фінансовий ринок розвинений і має достатню кількість короткострокових фінансових активів, які приносять процентний дохід, то спекулятивний попит на гроші мінімальний.

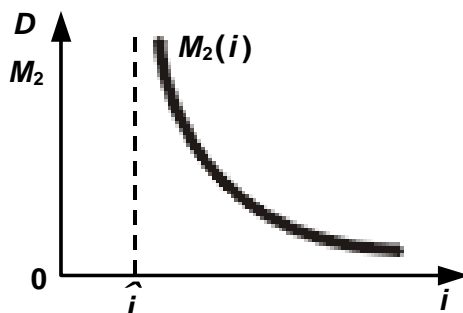
Спекулятивний попит на гроші (попит на гроші як майно) визначається ставкою процента (i):

$$M_2^D = M_2^D(i). \quad (4.9)$$

Якщо ставка процента є низькою, спостерігається високий курс цінних паперів, що послаблює стимули до вкладання в них ліквідних коштів через ризик, пов'язаний з падінням курсу цінних паперів у зв'язку із зростанням ставки процента (i) і навпаки.

$$\text{Курс акції} = \frac{\text{Дивіденди}}{\text{Ставка процента}} \cdot 100\%. \quad (4.10)$$

Існує ставка процента \hat{i} , за якої економічні суб'єкти перестають вкладати ліквідні кошти в цінні папери і, таким чином, спекулятивний попит на гроші необмежено зростає (*ліквідна пастка*) (графік 4.2).

Графік 4.2. Залежність спекулятивного попиту M_2^D від ставки процента (i)

Умови рівноваги ринку грошей та цінних паперів

За кейнсіанською концепцією, рівновага на ринку грошей та цінних паперів встановлюється, коли пропозиція грошей дорівнює сумі операційного та спекулятивного попиту на гроші, тобто:

$$M^s = M_1^D + M_2^D, \quad (4.11)$$

або

$$M^s = \tau \cdot P \cdot Q + M_2^D(i) \quad (4.12)$$
$$i > \hat{i},$$

де M^s – пропозиція грошей;

M_1^D – операційний попит;

M_2^D – спекулятивний попит;

τ – лаг між отриманням і використанням грошей;

P – рівень цін;

\hat{i} – ліквідна пастка;

Q – реальний обсяг виробництва.

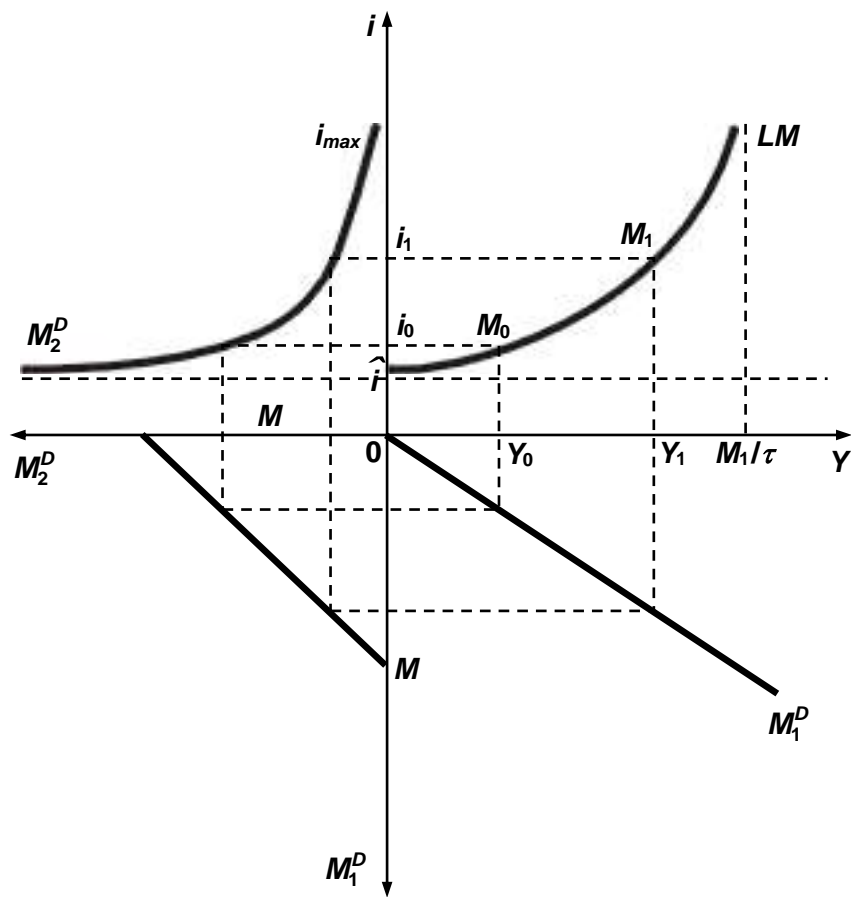
У кейнсіанській моделі гроші не є нейтральними, тому зміни на ринку грошей та ринку благ взаємовпливають одна на одну через механізм процентної ставки (i).

Крива Хікса-Хансена для ринку грошей та цінних паперів

За кейнсіанською концепцією, при даній грошовій базі функції попиту на гроші (M^D) та пропозиції грошей (M^S) є функціями одних і тих же аргументів: доходу (Y) та ставки процента (i). Таким чином, умови рівноваги на грошовому ринку (4.11) визначаються одним рівнянням з двома невідомими Y та i . Це означає, що існує множина пар Y та i , які є розв'язком даного рівняння.

Сукупність парних значень національного доходу (Y) та ставки процента (i), за яких встановлюється рівновага на ринку грошей, утворює «грошову лінію» LM .

Побудуємо графік LM за умови, що пропозиція грошей M^S та операційний і спекулятивний попити не залежать від ставки процента (i) (графік 4.3).

Графік 4.3. Побудова лінії LM за умови, що грошова пропозиція і попит на гроші не залежать від ставки процента (i)

У II квадранті будуємо графік функції спекулятивного попиту на гроші M_2^D .

Умови побудови графіка:

1) при $i = \mathbf{max}$, спекулятивний попит на гроші M_2 наближається до $\mathbf{0}$.

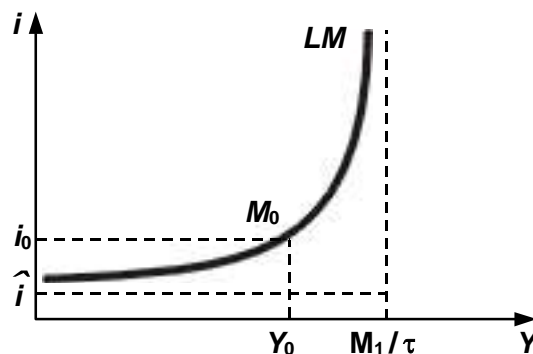
2) при $i = \hat{i}$ (за умов ліквідної пастки) спекулятивний попит на гроші необмежено зростає.

У IV квадранті зображено функцію операційного попиту – попиту на гроші для здійснення угод M_1^D .

У III квадранті побудована лінія MM , яка показує, як задана грошова база розподіляється на попит, на гроші для здійснення угод M_1^D та спекулятивний попит на гроші M_2^D .

На основі побудованих ліній в II, III, IV квадрантах визначається множина комбінацій i та Y , яка відповідає рівновазі на ринку грошей і, таким чином, отримуємо лінію LM в I квадранті.

На графіку 4.4 зображена крива Хікса-Хансена для ринку грошей та цінних паперів – «грошова» крива LM .

Графік 4.4. Грошова крива LM

M_0 – точка рівноваги;

i_0 – рівноважний процент;

Y_0 – рівноважний обсяг виробництва;

\hat{i} – ліквідна пастка;

M_1 / τ – грошова маса.

Конфігурація лінії LM дозволяє виділити на ній три відрізки:
 1) відрізок паралельний осі абсцис, який відповідає «ліквідній пасці» \hat{i} та асимптотично наближається до неї, – **кейнсіанський відрізок**;

2) відрізок з додатнім нахилом – **проміжний відрізок**;

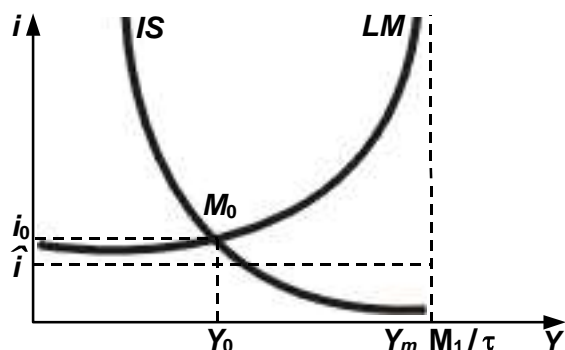
3) перпендикулярний до осі абсцис відрізок – **класичний відрізок**.

Визначені особливості кривої LM проявляються при аналізі взаємодії окремих ринків при зміні екзогенних параметрів і впливають на мультиплікатор автономних витрат.

§ 4. ЗАГАЛЬНА РІВНОВАГА РИНКУ БЛАГ І РИНКУ ГРОШЕЙ ТА ЦІННИХ ПАПЕРІВ. МОДЕЛЬ $IS - LM$

Загальна рівновага при незмінному рівні цін (P) на ринках товарів та послуг, грошей та цінних паперів можлива за дотримання умов рівноваги на кожному з ринків.

Узагальнений графік Хікса – Хансена поєднує дві криві рівноваги – криву «інвестиції – заощадження» IS та «грошову» криву LM (графік 4.5).

Графік 4.5. Модель $IS - LM$

Y_m – максимальне значення валового продукту при нульовій ставці процента (i);

$M_0(Y_0, i_0)$ – точка рівноваги;

$P = \text{Const}$;

\hat{i} – ліквідна пастка.

Сумісна рівновага товарного та грошового ринків при незмінних цінах ($P = \text{Const}$) визначається нормою процента (i).

Рівняння лінії IS та рівняння лінії LM мають одні і ті ж параметри, тому пошук умови їх рівноваги зводиться до розв'язку системи двох рівнянь з двома невідомими, що веде до знаходження єдиної пари значень національного доходу (Y) і ставки процента (i), за якої встановлюється рівновага на обох ринках (див. графік 4.4).

Модель $IS - LM$ була створена прихильниками кейнсіанської доктрини Хіксом та Хансеном, але інструментарій, запропонований ними, був прийнятий практично всіма економістами, незалежно від їхньої концептуальної приналежності.

Сумісна рівновага є досить стійким станом економіки, тому що будь-які відхилення від неї сприймаються економічними суб'єктами як несприятливі умови і викликають дії, які призводять до відтворення сумісної рівноваги. На кожному з ринків існують нецінові механізми поновлення рівноваги, які базуються на реакції макроекономічних суб'єктів на виникнення дефіцитів або надлишків.

Дефіцит або надлишок на ринку благ проявляється у відхиленні рівня **товарно-матеріальних запасів** від запланованого підприємцями розміру, що і викликає зміни у пропозиції благ. При зниженні рівня товарно-матеріальних запасів підприємці збільшують пропозицію благ, при їх зростанні – зменшують пропозицію благ.

Дефіцит або надлишок на ринку грошей проявляється у відхиленні рівня реальних касових залишків (M/P) від запланованої домашніми господарствами оптимальної величини. При дефіциті грошей домашні господарства намагаються поповнити розмір реальної каси (M/P) (шляхом продажу облігацій, які знаходяться у них у вигляді активів), при надлишку грошей, навпаки, зменшити розмір реальної каси M/P (шляхом купівлі облігацій та інших цінних паперів).

Зміни попиту і пропозиції на ринку державних облігацій впливають на ціну (курс) останніх, що призводить до зміни процентної ставки (i) в протилежному напрямку, оскільки:

$$\text{Курс акцій } (B) = \frac{\text{Дивіденди}}{\text{Ставку процента } (i)} \cdot 100\%. \quad (4.13)$$

Зміна ставки процента (i) призводить до зміни запланованих підприємцями інвестиційних витрат (I). Зростання процентної ставки (i) викликає зниження інвестиційних витрат (I) і, навпаки, – зниження процентної ставки (i) зумовлює підвищення інвестиційного попиту (I).

Зміни інвестиційного попиту (I) викликають зміни сукупного попиту (AD) взагалі і відповідно національного доходу (Y).

Трансмісійний механізм процентної ставки (i), який забезпечує сумісну рівновагу ринку благ і ринку грошей та цінних паперів, можна коротко записати так:

$$M/P \downarrow \Rightarrow \downarrow B \Rightarrow i \uparrow \Rightarrow I \downarrow \Rightarrow AD \downarrow \Rightarrow Y \downarrow,$$

за умови, що реальні касові залишки M/P зменшуються.

$$M/P \uparrow \Rightarrow \uparrow B \Rightarrow i \downarrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow AD \uparrow \Rightarrow Y \uparrow,$$

за умови, що реальні касові залишки M/P – зростають.

Якщо умови рівноваги на одному з ринків змінюються, змінюються й умови сумісної рівноваги, тобто економічна система переходить до нового стану сумісної рівноваги на основі трансмісійного механізму процентної ставки.

§ 5. РИНОК РОБОЧОЇ СИЛИ ТА ЙОГО РІВНОВАГА

РИНОК РОБОЧОЇ СИЛИ являє собою систему економічних відносин між його суб'єктами з приводу купівлі-продажу трудових послуг, які пропонуються найманими працівниками за цінами, що складаються під впливом співвідношення попиту та пропозиції.

Суб'єктами ринку робочої сили є працедавці та наймані працівники.

Об'єктами ринку робочої сили є умови найму на роботу та якість трудових послуг.

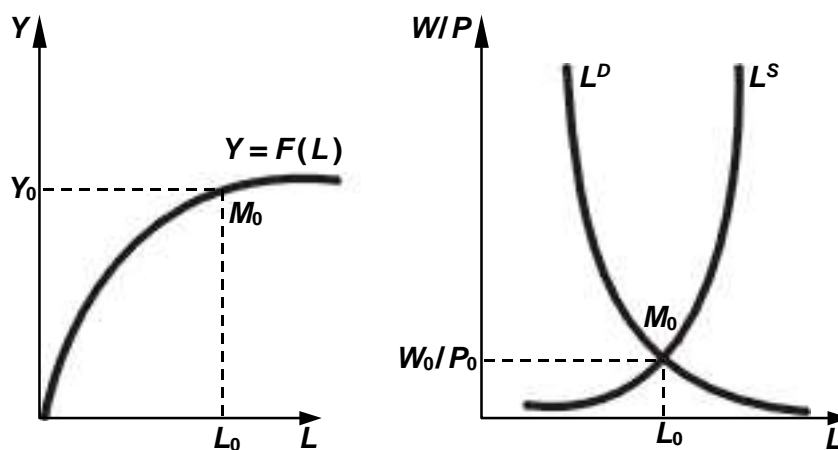
Під **попитом на робочу силу (L^D)** слід розуміти платоспроможну потребу працедавців у трудових послугах працівників певних професій і кваліфікації.

Під **пропозицією робочої сили (L^S)** розуміють різноманітність і якість трудових послуг, які пропонуються для реалізації.

Ціна попиту на робочу силу виступає у вигляді максимально допустимої з точки зору підприємця ставки заробітної плати для найманих працівників.

Ціна пропозиції робочої сили виступає у вигляді мінімальної ставки заробітної плати, що задовольняє тих, хто наймається на роботу.

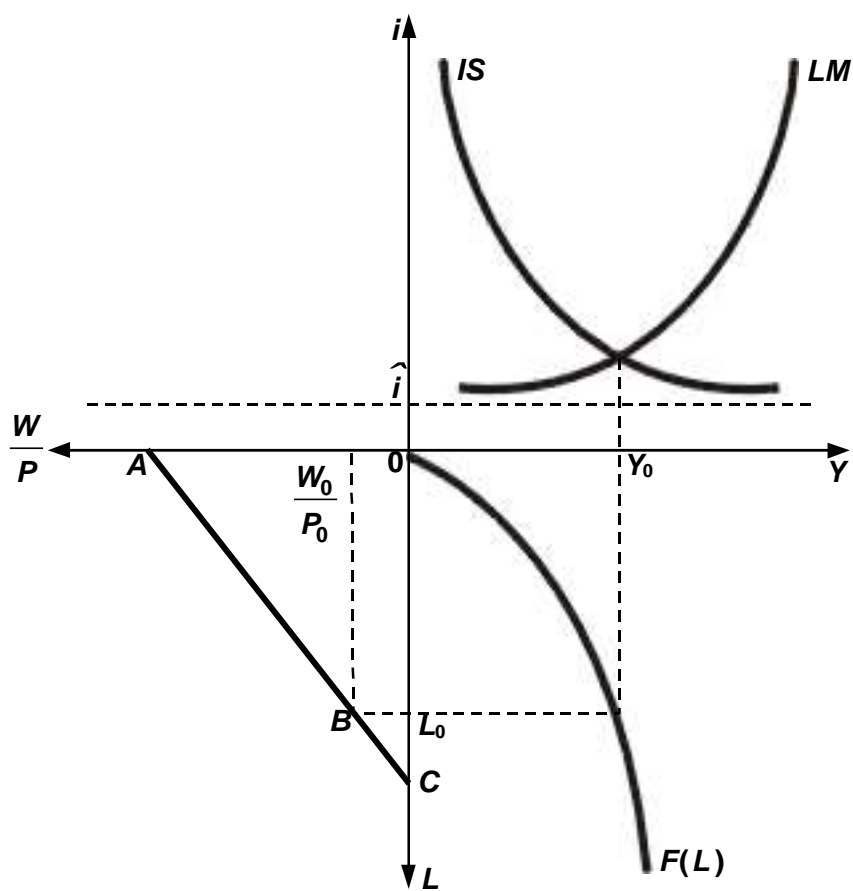
Рівновага на ринку робочої сили встановлюється тоді, коли попит на робочу силу дорівнює пропозиції робочої сили ($L^D = L^S$) і рівень заробітної плати задовольняє як працедавців, так і найманих працівників.

Графік 4.6. Рівновага ринку робочої сили

Умови рівноваги:

$$\left\{ \begin{array}{l} L^D = L^S; \\ L^S = \begin{cases} Y = F(L) - \text{виробнича функція;} \\ Y' = W/P - \text{реальна зарплата.} \end{cases} \\ L^D = L(W/P). \end{array} \right. \quad (4.14)$$

Графік 4.7. Побудова кейнсіанської функції попиту на робочу силу

У кейнсіанській моделі функція попиту на працю виводиться з виробничої функції $Y = F(L)$ і визначається величиною **ефективного попиту на блага**.

Функція граничної продуктивності праці використовується лише для визначення ціни попиту на працю, тобто максимальної реальної ставки зарплати, яку згодні заплатити підприємці.

$$L^D = L(W/P). \quad (4.15)$$

Графічне зображення послідовності визначення попиту на працю L^D та ставки реальної зарплати (W/P) подано на графіку 4.7.

На основі моделі *IS-LM* визначаємо величину ефективного попиту (Y_0). За графіком виробничої функції $F(L)$ визначаємо кількість праці (L_0), необхідної для виробництва благ в обсязі Y_0 . На основі графіка граничної продуктивності праці (лінія *AC*) визначаємо ціну попиту на працю (W_0/P_0).

Змінити обсяг попиту на працю і величину реальної ставки заробітної плати, яку пропонують підприємці, можливо лише в результаті зсуву ліній *IS* та *LM*.

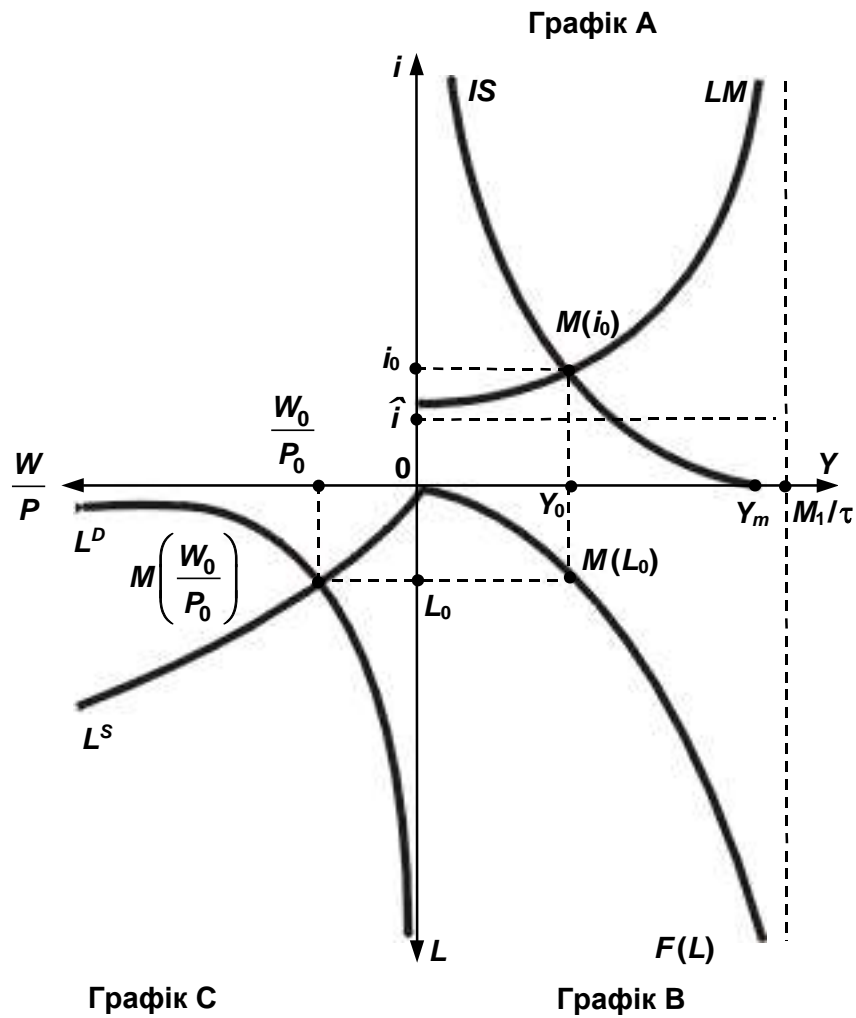
§ 6. ЗАГАЛЬНА РІВНОВАГА НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ. КРИВА ХІКСА – ХАНСЕНА ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ

Графік Хікса – Хансена для трьох ринків – робочої сили, товарного та грошового – містить такі складові (див. графік 4.8).

⇒ **Графік А:** узагальнений графік Хікса – Хансена рівноваги товарного та грошового ринків;

⇒ **Графік В:** показує взаємозв'язок між випуском продукції та рівнем зайнятості;

⇒ **Графік С:** розкриває взаємозв'язок між рівнем зайнятості та реальною заробітною платою (W/P).

Графік 4.8. Графік Хікса – Хансена для ринків товарів та послуг, грошового і робочої сили

Рівноважний обсяг виробництва Y_0 визначає обсяг попиту на робочу силу L_0 , який у свою чергу формує рівень реальної заробітної плати (W_0/P_0).

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Охарактеризуйте взаємодію макроекономічних суб'єктів на товарному ринку.
2. Визначіть умови рівноваги товарного ринку в закритій економіці.
3. Дослідіть умови рівноваги товарного ринку у відкритій економіці.
4. Охарактеризуйте взаємодію макроекономічних суб'єктів на ринку грошей та цінних паперів.
5. Чим визначається спекулятивний попит на гроші?
6. Чим визначається операційний попит на гроші?
7. Дослідіть умови рівноваги грошового ринку.
8. Проаналізуйте умови рівноваги на ринку робочої сили.
9. Визначіть умови загальної рівноваги на трьох ринках: товарів та послуг, грошовому та робочої сили.
10. Як вплине на загальну рівновагу скорочення доходу кінцевого використання при незмінній грошовій пропозиції? Які зміни відбудуться на товарному та грошовому ринках?
11. Як вплине на загальну рівновагу скорочення валових приватних інвестицій при незмінній грошовій пропозиції. Зобразіть наслідки змін на графіку $IS - LM$.

ТЕСТИ

1. Лінія IS не змінить свого початкового положення, якщо:

- 1) при будь-якому рівні реального доходу заощадження знизяться на величину приросту чистого експорту;

2) домашні господарства змінюють граничну схильність до заощаджень при тому ж обсязі заощаджень;

3) зростання державних витрат здійснюється за рахунок додаткових податків;

4) при будь-якій ставці процента інвестиції скоротяться на величину додаткових державних витрат.

2. Коли пропозиція грошей залежить від ставки процента, тоді при збільшенні реального доходу ставка процента порівняно зі своїм значенням в умовах фіксованої пропозиції грошей:

1) знижується на більшу величину;

2) зростає на більшу величину;

3) зростає на меншу величину;

4) знижується на меншу величину.

3. Рівновага на ринку грошей зберігається, якщо:

1) уповільнення швидкості обігу грошей супроводжується зниженням мінімальної норми резервного покриття;

2) при зростанні реального доходу знижується ставка процента;

3) одночасно із збільшенням грошової бази буде знижуватися облікова ставка;

4) при збільшенні реального доходу зростає попит на гроші як майно.

4. На фінансовому ринку відбувається:

1) забезпечення підприємців засобами платежу;

2) трансформація заощаджень в інвестиції;

3) перерозподіл НД з метою зниження диференціації індивідуальних доходів;

4) зменшення швидкості обігу грошей.

5. На структуру портфеля цінних паперів безпосередньо впливає:

1) гранична схильність інвестора до заощаджень;

2) номінальний курс акцій;

3) розмір витрат на трансформацію цінних паперів у гроші та темп інфляції;

4) темп інфляції.

6. Різниця в обігу акцій та облігацій впливає з того, що:

- 1) дохідність облігацій, як правило, нижча за дохідність акцій;
- 2) акції не мають ціни викупу;
- 3) акції не залежать від ставки процента;
- 4) при визначенні дохідності акцій не враховується зміна її курсу.

7. На ринках товарів та послуг, грошей та цінних паперів не досягається рівновага, якщо:

- 1) $C = S$;
- 2) $S = I$;
- 3) значення НД та ставка процента не відповідають точці перетину ліній IS та LM ;
- 4) усі відповіді неправильні.

8. З моделі $IS - LM$ впливає, що ставка процента визначається в результаті взаємодії:

- 1) ринку товарів та послуг з фінансовим ринком;
- 2) попиту та пропозиції на ринку товарів та послуг;
- 3) грошового ринку з ринком цінних паперів;
- 4) попиту і пропозиції на грошовому ринку.

9. Кейнсіанська модель макrorівноваги має за основу таке припущення:

- 1) рівень цін не змінюється за умов неповної зайнятості;
- 2) обсяг споживання визначається лише номінальним доходом;
- 3) обсяг інвестицій залежить від величини амортизації;
- 4) заощадження є функцією ставки податків.

10. В умовах ліквідної пастки:

- 1) попит на реальні касові залишки не зростає навіть при зниженні ставки процента;
- 2) на фінансовому ринку немає рівноваги;
- 3) лінія IS перпендикулярна до осі абсцис;
- 4) ефективний попит не еластичний відносно пропозиції грошей.

11. В умовах інвестиційної пастки:

- 1) $I = S$;

- 2) зростання автономних інвестицій не збільшує ефективного попиту;
- 3) інвестиції мінімальні через дуже високі ставки процента;
- 4) ефективний попит не еластичний відносно пропозиції грошей.

12. Ціна попиту на робочу силу визначається:

- 1) максимальною заробітною платою;
- 2) мінімальною заробітною платою;
- 3) номінальною заробітною платою;
- 4) величиною «споживчого кошика».

13. У короткостроковому періоді при підвищенні рівня цін зайнятість зростає, якщо:

- 1) зростання номінальної заробітної плати відстає від зростання рівня цін;
- 2) зростання реальної ставки зарплати відстає від середньої продуктивності праці;
- 3) підвищується реальна ставка зарплати;
- 4) усі відповіді неправильні.

14. Операційний попит на гроші залежить:

- 1) від динаміки рівня цін;
- 2) пропорційно від динаміки ВВП;
- 3) обернено пропорційно від ринкової ставки процента (i);
- 4) усі відповіді правильні.

15. Ціна пропозиції робочої сили визначається:

- 1) максимальною заробітною платою;
- 2) мінімальною заробітною платою;
- 3) номінальною заробітною платою;
- 4) рівнем цін.

16. За моделлю IS – LM ставка процента визначається в результаті взаємодії:

- 1) попиту та пропозиції на грошовому ринку;
- 2) попиту та пропозиції на ринку товарів та послуг;
- 3) ринку товарів та послуг і фінансового ринку;
- 4) грошового ринку з ринком цінних паперів.

ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

а) Припустимо, що кожна грошова одиниця, необхідна для купівлі кінцевих товарів та послуг, обертається 4 рази на рік. Номінальний ВВП становить 2000 (у. г. о.). Визначіть величину попиту на гроші для угод.

б) Дані таблиці дають уявлення про попит на гроші з боку активів при різних ставках процента. Використовуючи дані пункту а), знайдіть загальний попит на гроші.

Ставка процента	Обсяг попиту на гроші (у. г. о.)	
	з боку активів	загальний
16	20	
14	40	
12	60	
10	80	
8	100	
6	120	
4	140	

в) Пропозиція грошей (M^S) становить 600 (у. г. о.). Визначіть рівноважну ставку процента (i).

г) Визначіть загальний попит на гроші при кожному рівні процентної ставки і рівноважну ставку процента, якщо:

- 1) обсяг номінального ВВП зростає на 80 (у. г. о.);
- 2) скоротиться на 120 (у. г. о.).

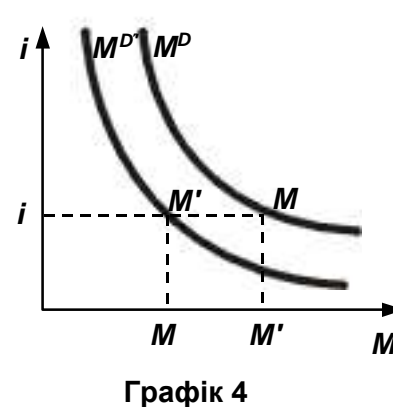
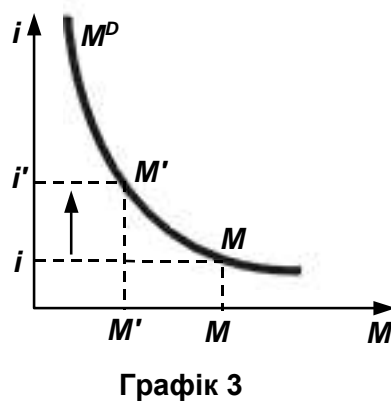
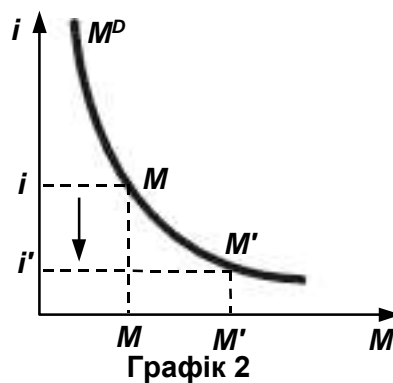
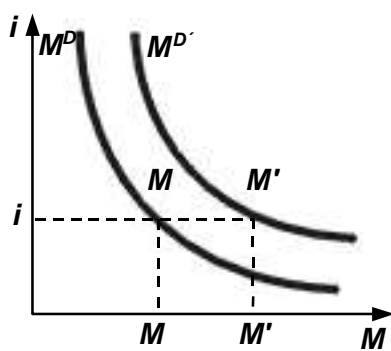
Завдання 2.

По облігації виплачується процент на суму 100 (у. г. о.) на рік. За наведеними даними таблиці про ціни на облігацію при різних рівнях процентної ставки розрахуйте і внесіть в таблицю відсутні показники.

Процентна ставка (%)	Ціна облигації (у. г. о.)
1	–
2	–
–	2500
–	2000
10	–
12,5	–

Завдання 3.

Нижче наведено 4 ситуації (графіки 1–4), в яких попит на гроші змінюється з величини M до величини M' .

Як з наведених ситуацій ілюструє такі процеси:

- а) зростання номінального ВВП при незмінних ставках процента;
- б) зростання ставки процента (i);
- в) скорочення цін, яке не впливає на величину процентних ставок;
- г) скорочення процентних ставок, які не впливають на зміну сукупного попиту.

Завдання 4.

Побудуйте графік лінії LM .

- а) Яку залежність вона визначає?
- б) Як зміниться розташування лінії LM , якщо швидкість обігу грошей знизиться у 2 рази при тому ж реальному доході?
- в) Як зміниться лінія LM , якщо реальний дохід зросте у 2 рази?

Завдання 5.

Як впливають на положення кривої пропозиції робочої сили (L^S) в системі координат ($W/P, L$) такі фактори:

- а) використання більш ефективної технології;
- б) збільшення експорту;
- в) підвищення рівня цін;
- г) збільшення капіталу, що використовується при заданій технології.

Завдання 6.

Як впливають на положення кривої попиту на робочу силу (L^D) в системі координат ($W/P, L$) такі фактори:

- а) збільшення чисельності населення (L);
- б) підвищення реальної ставки зарплати (W/P);
- в) збільшення капіталу, що використовується при заданій технології (Δk);
- г) підвищення ефективності технології;
- д) зниження рівня цін (P);
- е) очікування кон'юнктурного спаду виробництва підприємцями;
- є) зниження продуктивності праці.

Завдання 7.

Побудуйте графік моделі $IS - LM$.

- а) Як на цьому графіку відобразиться приріст державних витрат, які фінансуються за рахунок:
 - 1) продажу облігацій населенню;
 - 2) збільшення заборгованості Національному банку?

б) Як зміниться розташування лінії LM , якщо швидкість обігу грошей знизиться вдвічі при тому ж реальному доході?

Завдання 8.

Початковий стан економіки характеризується перетином ліній LM та IS на проміжному відрізку LM . Внаслідок збільшення автономних інвестицій лінія IS зсунулась вправо на певну відстань, – це означає, що і крива сукупного попиту (AD) теж повинна переміститися. Чи буде зсув кривої AD дорівнювати (або менший чи більший) зсуву лінії IS ? Обґрунтуйте відповідь.

Завдання 9.

В економіці встановилася рівновага на ринку благ та фінансовому. Як вплинуть на рівновагу такі події (при незмінних інших умовах):

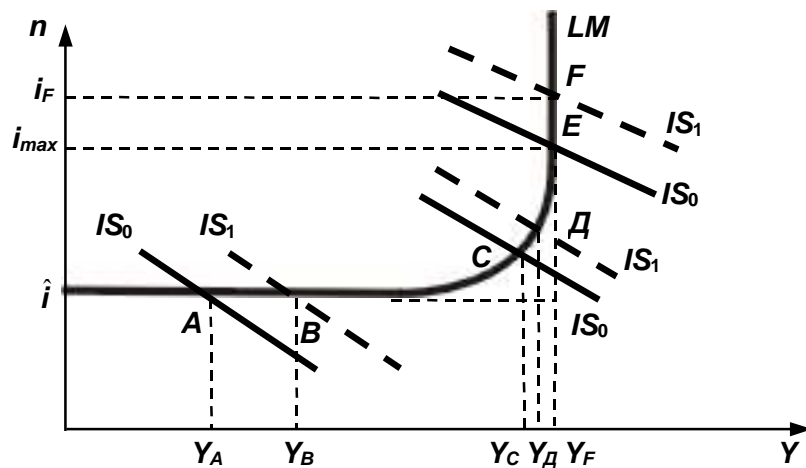
- а) підвищиться гранична схильність до споживання (c');
- б) при кожній ставці процента (i) обсяг інвестицій (I) зменшиться;
- в) зросте швидкість обігу грошей (v);
- г) зросте пропозиція грошей (M^s);
- д) знизиться попит на гроші як майно ($M^p(i)$);
- е) знизиться гранична схильність до заощадження (s');
- є) зросте попит на інвестиції (I);
- ж) зростуть державні витрати (G) за рахунок зростання податків (T).

Відповіді занесіть у таблицю:

Подія	На стан якого ринку впливає	Графік якої функції зміниться	Що відбувається на графіку моделі $IS - LM$	Напрямок зміни Y	Напрямок зміни (i)
1	2	3	4	5	6

Завдання 10.

Дослідіть результати зростання автономних витрат при різних значеннях рівноважної ставки процента (i) (див. графік).

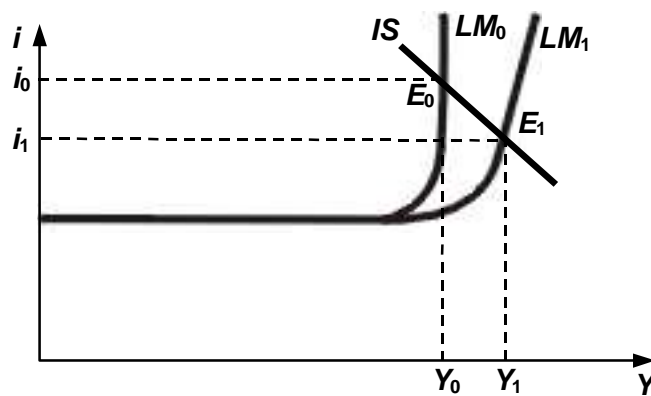
- а) Зсув лінії IS відбувається на кейнсіанському відрізку кривої LM .
- б) Зсув лінії IS відбувається на проміжному відрізку кривої LM .
- в) Зсув лінії IS відбувається на класичному відрізку кривої LM .

Завдання 11.

За яких умов виникає «ліквідна пастка»? Покажіть на графіку моделі $IS - LM$ цю ситуацію.

Завдання 12.

Проаналізуйте ситуацію, подану на графіку:

Під дією яких факторів крива LM_0 переміститься в LM_1 ? Як змінюється ефективний попит на блага?

Завдання 13.

В економіці встановилася рівновага на ринках благ, грошей та цінних паперів, але виникла ситуація, коли попит на інвестиції став нееластичним відносно ставки процента (i). Побудуйте графік ситуації та прослідкуйте процес адаптації реального національного доходу (Y).

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

- Грошова крива LM
- Крива IS
- Криві Хікса – Хансена
- Курс акцій
- Механізм грошової трансмісії
- Модель IS – LM.
- Національний ринок
- Об'єкти національного ринку
- Операційний попит на гроші
- Пастка ліквідності
- Попит на гроші
- Попит на робочу силу
- Пропозиція грошей
- Пропозиція робочої сили
- Реальні касові залишки
- Ринкова рівновага
- Ринок грошей та цінних паперів
- Ринок праці (робочої сили)
- Ринок товарів та послуг
- Спекулятивний попит на гроші
- Суб'єкти національного ринку
- Трансмійний механізм процентної ставки

- Умови рівноваги на ринках товарів та послуг, грошей та цінних паперів, ринку робочої сили
- Фінансові процеси на ринку грошей
- Ціна попиту на робочу силу
- Ціна пропозиції робочої сили

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Агапова Т. А., Серегина С. Ф.* Макроэкономика.– 3-е изд. Под общей редакцией д. э. н., проф. *А. В. Сидоровича*.– М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, изд-во «Дело и Сервис», 2000.– С. 173–202.
2. *Блауг М.* Экономическая мысль в ретроспективе. Пер. с англ., 4-е изд.– М.: «Дело ЛТД», 1994.– С. 607–647.
3. *Ивашковский С. Н.* Макроэкономика. Учеб.– М.: Дело, 2000.– С. 206–226.
4. Макроэкономика: Учебник / Под общ. ред. *Л. С. Тарасевича*.– СПб.: Экономическая школа, 1994.– С. 36–151.
5. Мікроекономіка і макроекономіка. Підручник для студентів екон. спец. закл. освіти: у 2 ч. / За заг. ред. *С. Будаговської*.– К.: Основи, 1998.– С. 345–365.
6. *Овчинников Г. П.* Макроэкономика.– СПб.: Техническая книга, 1993.– С. 93–99.
7. Фондовый рынок Украины. Навч. посібн. / Керівник авт. кол. *В. В. Оскольський*.– К.: УФБ Скарбниця, 1994.– 509 с.
8. *Черников Д.* Макроэкономическая теория // Рос. экон. журн.– 1994. № 3.– С. 92–102; № 4.– С. 92–94.

Розділ V

МОДЕЛІ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ

Програмна анотація

1. Класична модель макрорівноваги.
2. Загальна економічна рівновага класичної макромоделі.
3. Кейнсіанська модель макрорівноваги.
4. Застосування моделі *IS – LM* для аналізу економіки України.

§ 1. КЛАСИЧНА МОДЕЛЬ МАКРОРІВНОВАГИ

Класичну модель можна розглядати як складну систему, що складається із взаємопов'язаних підсистем, кожна з яких характеризує стан окремого ринку.

У цьому розділі буде досліджуватися **закрита модель** економічної системи (без врахування впливу закордону на національну економіку).

За класичною моделлю, держава активно не втручається в економіку, а виконує тільки «королівські» функції: захист від зовнішньої небезпеки, підтримка правопорядку тощо.

КЛАСИЧНА МОДЕЛЬ МАКРОРІВНОВАГИ – взаємодія ринків ресурсів, товарів, грошей та інвестицій – це пояснююча короткострокова модель, яка описує спосіб досягнення економічного оптимуму без державного втручання.

Під класичною моделлю будемо розуміти результати дослідження представників Кембриджської (Альфред Маршалл, Артур Пігу, Роберт Хоутрі, Д. Робертсон) та Лозаннської (Леон Вальрас, Вільфредо Парето) шкіл.

Гіпотези класичної моделі макрорівноваги

⇒ Класична модель характеризує **конкурентну ринкову систему**, для якої справедливий закон Сея¹: пропозиція створює свій власний попит:

$$\sum_{i=1}^n Q_i^S = \sum_{i=1}^n Q_i^D. \quad (5.1)$$

⇒ Класична модель орієнтована на макрорівновагу в умовах повної та ефективної зайнятості.

⇒ Вихідним у встановленні рівноваги є ринок ресурсів (головний ресурс – робоча сила).

⇒ $Y = F(L)$ – виробнича функція.

⇒ $L^D \left(\frac{W}{P} \right) = L^S \left(\frac{W}{P} \right)$ – рівновага ринку робочої сили.

⇒ $S(i) = I(i)$ – рівновага ринку благ.

⇒ Макрорівновага встановлюється в результаті взаємодії ринків ресурсів, благ, грошей та заощаджень.

Q_i^S – пропозиція i -го товару;

Q_i^D – попит на i -тий товар;

L – кількість зайнятих;

W – номінальна заробітна плата;

P – рівень цін;

$\left(\frac{W}{P} \right)$ – реальна заробітна плата;

¹ Закон Сея застосовується для негрошової економіки, де діє натуральний обмін, або для такої, де гроші використовуються як міра вартості та засіб обміну. Закон Сея не включає ні з боку пропозицій, ні з боку попиту товар $n + 1$, в ролі якого виступають **гроші**.

$L^D\left(\frac{W}{P}\right)$ – попит на робочу силу;

$L^S\left(\frac{W}{P}\right)$ – пропозиція робочої сили;

$S(i)$ – функція заощаджень залежна від ставки процента (i);

$I(i)$ – функція інвестицій залежна від ставки процента (i).

Ринок ресурсів

Головним ресурсом у класичній моделі є робоча сила.

Ринок робочої сили – основа ринку ресурсів.

На ринку робочої сили взаємодіють попит на робочу силу (L^D) та пропозиція робочої сили (L^S), які є функціями від реальної зарплати (W/P).

Функція сукупного попиту на працю L^D отримується шляхом агрегування відповідних мікроекономічних функцій попиту на працю окремих фірм. З мікроекономіки відомо: фірма, яка максимізує прибуток, перебуває у стані рівноваги, коли кількість використовуваних нею ресурсів така, що граничний продукт, створений кожним видом ресурсів дорівнює ринковій ціні цих ресурсів (формула 5.2). Стосовно ринку праці це означає, що граничний продукт, створений робочою силою, повинен дорівнювати реальній заробітній платі робітника:

$$\frac{dY}{dL} = \frac{W}{P}, \quad (5.2)$$

де W – номінальна заробітна плата;

Y – національний дохід;

L – кількість зайнятих;

P – рівень цін.

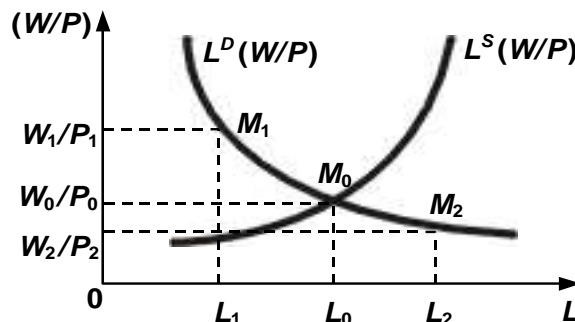
Кожен підприємець зацікавлений наймати додаткову робочу силу, поки:

$$\frac{dY}{dL} > \frac{W}{p}. \quad (5.3)$$

За умови (5.2) найм додаткової робочої сили буде припинений.

Попит на робочу силу (L^D) є спадною функцією від реальної заробітної плати $\left(\frac{W}{P}\right)$, яка графічно зображується кривою з від'ємним нахилом (графік 5.1).

У моделі приймається позитивна еластичність пропозиції щодо заробітної плати. Сукупна функція пропозиції праці L^S є зростаючою функцією від реальної заробітної плати (W/P) (графік 5.1).

Графік 5.1. Рівновага на ринку робочої сили за класичною моделлю

⇒ У результаті взаємодії попиту та пропозиції досягається рівноважна зарплата (W_0/P_0) та рівноважна зайнятість (L_0) (графік 5.1).

⇒ При тимчасовому підвищенні реальної зарплати до (W_1/P_1) починає діяти механізм очищення ринку від надмірної пропозиції робочої сили:

$$L^S \left(\frac{W_1}{P_1} \right) - L^D \left(\frac{W_1}{P_1} \right) > 0. \quad (5.4)$$

При зниженні реальної зарплати до (W_2/P_2) діє механізм очищення ринку від зайвого попиту:

$$L^D \left(\frac{W_2}{P_2} \right) - L^S \left(\frac{W_2}{P_2} \right) > 0. \quad (5.5)$$

Саморегулювання ринку робочої сили за класичною теорією забезпечує ефективну повну зайнятість.

Повна ефективна зайнятість означає, що всі бажаючі будуть забезпечені робочими місцями, а всі фірми можуть найняти потрібну кількість робітників, причому і останній найнятий робітник отримує у формі заробітної плати вартість того продукту те, що він виробляє.

Рівновага у точці M_0 згідно з класичною теорією є **стійкою**, тобто будь-які відхилення від даного стану автоматично задіюють механізми, які повертають систему до рівноважного стану (формули 5.4, 5.5).

Формалізоване визначення представниками класичної теорії повної ефективної зайнятості можна подати у вигляді системи рівнянь (5.6):

$$\left\{ \begin{array}{l} L^D = L^D \left(\frac{W}{P} \right) \text{ – попит на робочу силу є функцією} \\ \text{реальної заробітної плати } (W/P); \\ L^S = L^S \left(\frac{W}{P} \right) \text{ – пропозиція робочої сили є функція} \\ \text{реальної заробітної плати } (W/P); \\ L^D = L^S \text{ – рівновага на ринку праці встановлюється} \\ \text{за умов повної зайнятості, коли попит на робочу силу} \\ L^D \text{ дорівнює пропозиції робочої сили } L^S. \end{array} \right. \quad (5.6)$$

Для характеристики ринку ресурсів використовується **виробнича функція**.

Класична виробнича функція відображає зв'язок між ресурсами (факторами) виробництва та реальним продуктом, тобто сукупною пропозицією.

$$Y_r = F(L, K, T), \quad (5.7)$$

де Y_r – реальний ВВП;

L – праця;

K – капітал;

T – технологічний процес;

$F(L, K, T)$ – виробнича функція.

На ринку праці визначається не тільки рівноважний обсяг задіяної у виробництві праці (L_0) та рівноважна реальна заробітна плата (W_0/P_0), але й рівноважний обсяг виготовленого національного доходу Y_0 . Достатньо визначити рівноважну зайнятість (L_0), щоб за допомогою виробничої функції $f(L, K, T)$ знайти рівноважний обсяг національного доходу Y_0 .

Сукупна виробнича функція має вигляд:

$$Y = f(L, K, T), \quad (5.8)$$

але в короткостроковому періоді величина задіяного капіталу залишається незмінною ($K = \text{const}$), технологія виробництва також значно не змінюється, тому єдиним змінним фактором залишається праця. Таким чином, сукупна виробнича функція набуває вигляду:

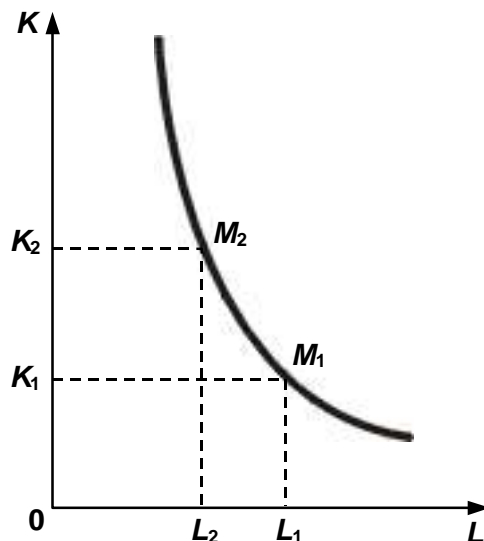
$$Y = f(L). \quad (5.9)$$

Властивості класичної виробничої функції

Взаємозамінність факторів виробництва (графік 5.2).

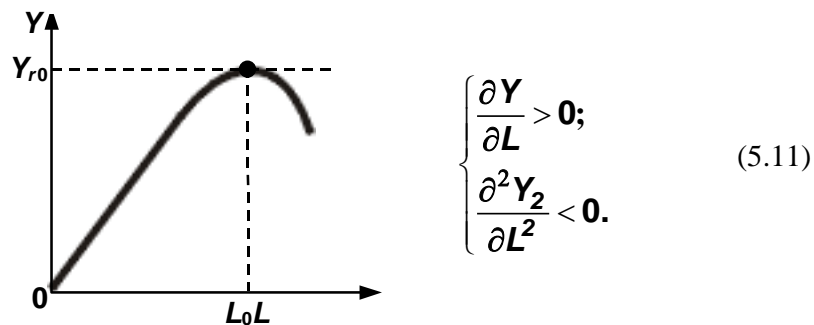
Взаємозамінність факторів виробництва означає, що один і той же обсяг кінцевого продукту можна отримати за різного поєднання факторів виробництва.

$$Y_r(M_1) = Y_r(M_2). \quad (5.10)$$

Графік 5.2. Взаємозамінність факторів виробництва у виробничій функції

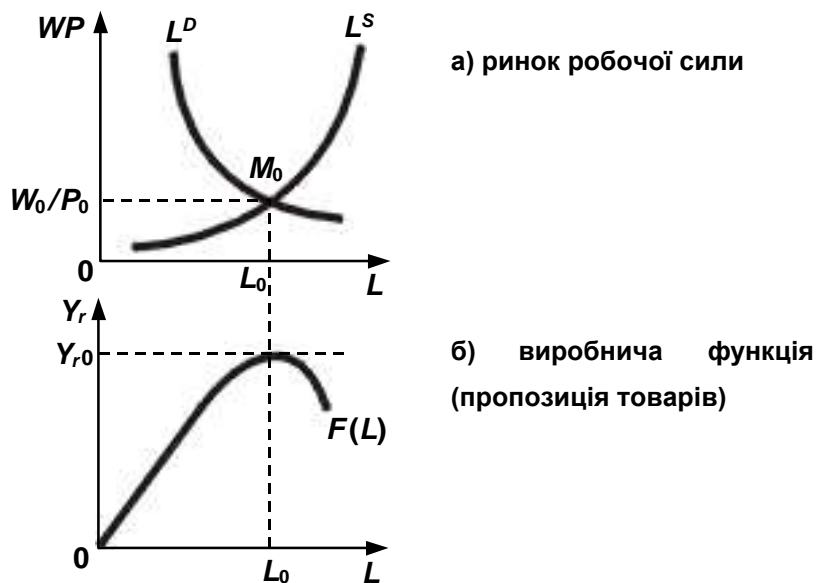
Спадає гранична продуктивність (віддача) факторів. В умовах певної технології виробництва збільшення якогось із факторів при незмінності інших, починаючи з їхньої певної комбінації, передбачає зменшення приросту виробництва (див. графік 5.3).

Графік 5.3. Спадає гранична продуктивність факторів виробництва

Як було доведено раніше, у *короткострокового періоду* традиційно приймається змінним лише фактор праці (всі інші – капітал, технології – постійні).

Тому ринок ресурсів у класичній моделі зводиться до ринку робочої сили, а реальний національний продукт (Y_{r0}) розглядається як функція ресурсу праці (графік 5.4).

Графік 5.4. Рівновага ринку ресурсів

Умова рівноваги ринку ресурсів:

$$\begin{cases} L^D = L^D \left(\frac{W}{P} \right); \\ L^S = L^S \left(\frac{W}{P} \right); \\ L^D = L^S; \\ Y_r = F(L). \end{cases} \quad (5.12)$$

Таким чином, визначивши на ринку праці рівноважну зайнятість (L_0) за умов повної зайнятості, можна на основі сукупної виробничої функції $f(L)$ обчислити рівноважний обсяг виробництва або національного доходу Y_r .

Ринок товарів

Особливості рівноваги товарного ринку за класичною моделлю:

1. Пропозиція Y_r^S повністю нееластична за ціною:

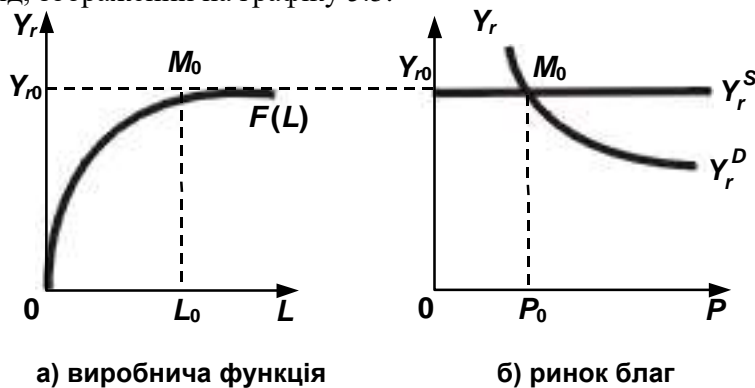
$$Y_r^S = \text{const}; \quad \frac{\partial Y_r^S}{\partial P} = 0. \quad (5.13)$$

Пропозиція Y_r^S визначається виробничою функцією $F(L)$ і залежить не від загального рівня цін, а від залучених ресурсів (у даній короткостроковій моделі цим ресурсом виступає робоча сила (L)).

2. Попит на реальний продукт Y_r^D розглядається як спадна (обернена) функція загального рівня цін (P).

$$\begin{cases} Y_r^D = Y_r^D(P); \\ \frac{\partial Y_r^D}{\partial P} < 0. \end{cases} \quad (5.14)$$

Рівновага на ринку товарів за класичною моделлю має вигляд, зображений на графіку 5.5.

Графік 5.5. Рівновага ринку товарів за класичною моделлю

- де M_0 – точка рівноваги;
- Y_{r0} – рівноважний реальний дохід;
- L_0 – чисельність зайнятих в умовах рівноваги;
- P_0 – рівноважний рівень цін.

Ринок заощаджень (інвестицій)

Сукупний попит, як відомо, складається із попиту на споживчі товари (C) та інвестиційні товари (I). **Закон Сея** передбачає рівність обсягу національних витрат (тобто сукупного попиту AD) і величини національного доходу (Y).

Ця рівність може мати місце, коли суспільство в цілому повністю витрачає отриманий дохід без залишку. Але на практиці дохід домашніх господарств розподіляється на споживання (C) і заощадження (S). Наявність заощаджень (S) означає, що частина коштів із потоку доходів вилучається, і таким чином це призводить до затоварювання ринку, і, відповідно, до зростання запасів благ, на що підприємці відповідають скороченням виробництва, зайнятості і, як наслідок, доходи домашніх господарств знижуються. Вихід з цієї ситуації економісти-класики вбачають у тому, що заощаджені кошти повинні повністю витрачатися на інвестиції (I), тобто:

$$S = I. \quad (5.15)$$

Власники заощаджень не заінтересовані зберігати кошти в ліквідній формі, а помістять їх у банк під певний процент (або вкладують в облігації). Чим вищий процент (i), тим вищий стимул до заощаджень (S), таким чином, *обсяг заощаджень є зростаючою функцією від ставки процента (i)*:

$$S = S(i). \quad (5.16)$$

У свою чергу, підприємці готові використовувати пропонувані на ринку заощадження, вкладаючи їх у виробництво з метою отримання додаткового прибутку. Підприємці будуть нарощувати обсяги виробництва до тих пір, поки гранична ефективність цього фактора перевищуватиме процентну ставку (i), тобто справедливим буде співвідношення:

$$\frac{dY}{dI} > i. \quad (5.17)$$

Як бачимо, обсяг інвестицій (I) функціонально залежить від ставки процента (i), тобто

$$I = I(i). \quad (5.18)$$

Таким чином, заощадження є функцією процента і реального доходу (*залежність пряма*) (див. графік 5.6).

$$\begin{cases} S = S(i, Y_r); \\ \frac{\partial S}{\partial i} > 0; \\ \frac{\partial Y_r}{\partial i} > 0. \end{cases} \quad (5.19)$$

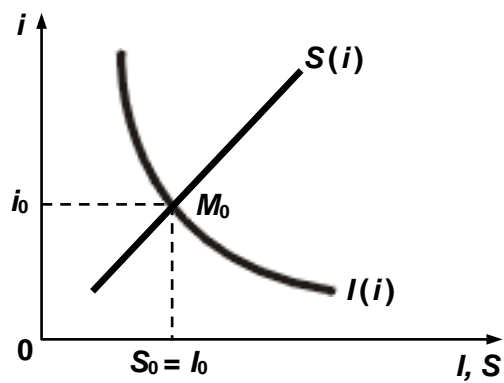
Інвестиції є спадною функцією процента: чим вищий процент, тим нижчий попит на інвестиції (*обернена залежність*) (див. графік 5.6).

$$\begin{cases} I = I(i); \\ \frac{\partial Y}{\partial I} < 0. \end{cases} \quad (5.20)$$

Умови рівноваги ринку заощаджень за класичною моделлю (в закритій економіці):

$$\begin{cases} I = S; \\ Y = C + S; \\ Y = C + I; \\ S = S(i, Y_r); \\ I = I(i), \end{cases} \quad (5.21)$$

де Y – дохід;
 C – споживання;
 I – інвестиції;
 S – заощадження;
 Y_r – реальний дохід;
 i – процент.

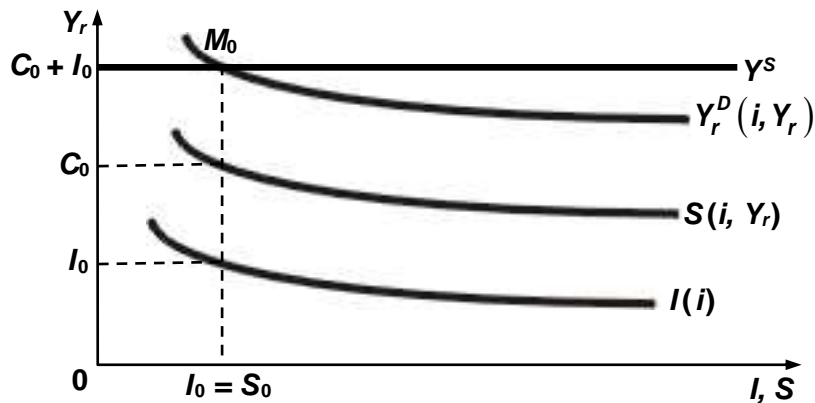

Графік 5.6. Рівновага ринку заощаджень

У класичній моделі рівноважна ставка (i_0) не визначає обсягів сукупної пропозиції чи сукупного попиту, а впливає на розподіл попиту на дві частини – на споживання (C) та інвестиції (I).

Додавши (C) та (I), отримуємо функцію сукупного попиту (графік 5.7).

$$Y_r^D = C(i, Y_r) + I(i) \quad (5.22)$$

Графік 5.7. Рівновага ринку заощаджень

Ставка процента (i) є тим економічним інструментом, який визначає розподіл (Y_r) на (C) та (I).

Ринок грошей

За класичною теорією, гроші є нейтральними, оскільки їхня маса (M) лише впливає на рівень цін товарів (P) та на розмір середньої номінальної заробітної плати (W), але не визначає обсягів реального продукту (Y_r), зайнятості (L) та реальної заробітної плати (W/P).

У класичній моделі ринок грошей відрізняється від усіх інших ринків тим, що для нього попит (M^D) та пропозиція (M^S) грошей не є функціями ціни (тут – позичкового капіталу (i)).

Пропозиція грошей (M^S) – екзогенна величина, яка наперед визначена.

Попит на гроші (M^D) є функцією номінального продукту (Y) і визначається за формулою (5.23).

$$M^D = \frac{1}{v} \cdot Y, \quad (5.23)$$

де v – швидкість обігу грошей;

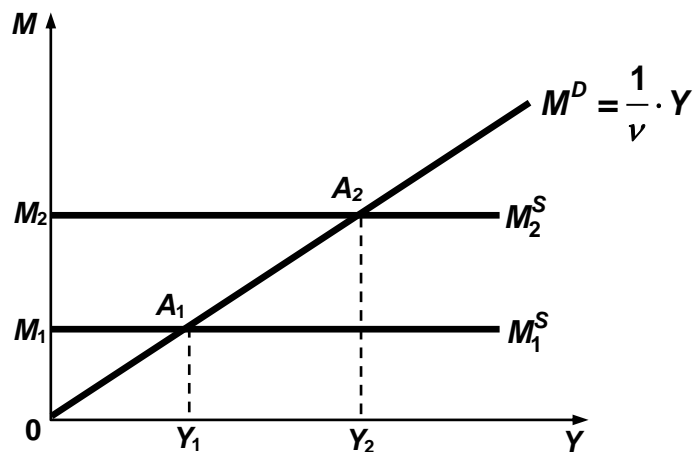
Y – номінальний продукт.

Умова рівноваги ринку грошей:

$$\begin{cases} M^D = \frac{1}{v} \cdot Y; \\ M^D = M^S. \end{cases} \quad (5.24)$$

Грошовий ринок, за класичною моделлю, – це лише інструмент формування загального рівня цін (P):

$M^S \uparrow \rightarrow Y \uparrow$ (графік 5.8).

Графік 5.8. Рівновага ринку грошей

Графік 5.8 ілюструє **кількісну теорію грошей** за класичною теорією, згідно з якою рівень цін, відповідно, номінальний продукт змінюються відповідно до зміни грошової маси, яка знаходиться в обігу.

Рівновага на грошовому ринку передбачає, що при певній пропозиції M_1^S є лише номінальний продукт Y_1 , який задовольняє цю пропозицію.

Збільшення пропозиції до M_2^S приводить до зростання номінального продукту до Y_2 .

§ 2. ЗАГАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА КЛАСИЧНОЇ МАКРОМОДЕЛІ

ЗАГАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА (ЗЕР) – це стан економіки, коли на всіх ринках – благ, грошей, інвестицій, заощаджень та праці – **одночасно** досягається рівновага.

Рівновага – це стан економіки, коли попит дорівнює пропозиції і ні один учасник ринку не зацікавлений міняти заплановані обсяги купівель або продаж.

Визначити стан загальної економічної рівноваги означає визначити умови, за яких усі макроекономічні суб'єкти можуть реалізувати заплановані цілі.

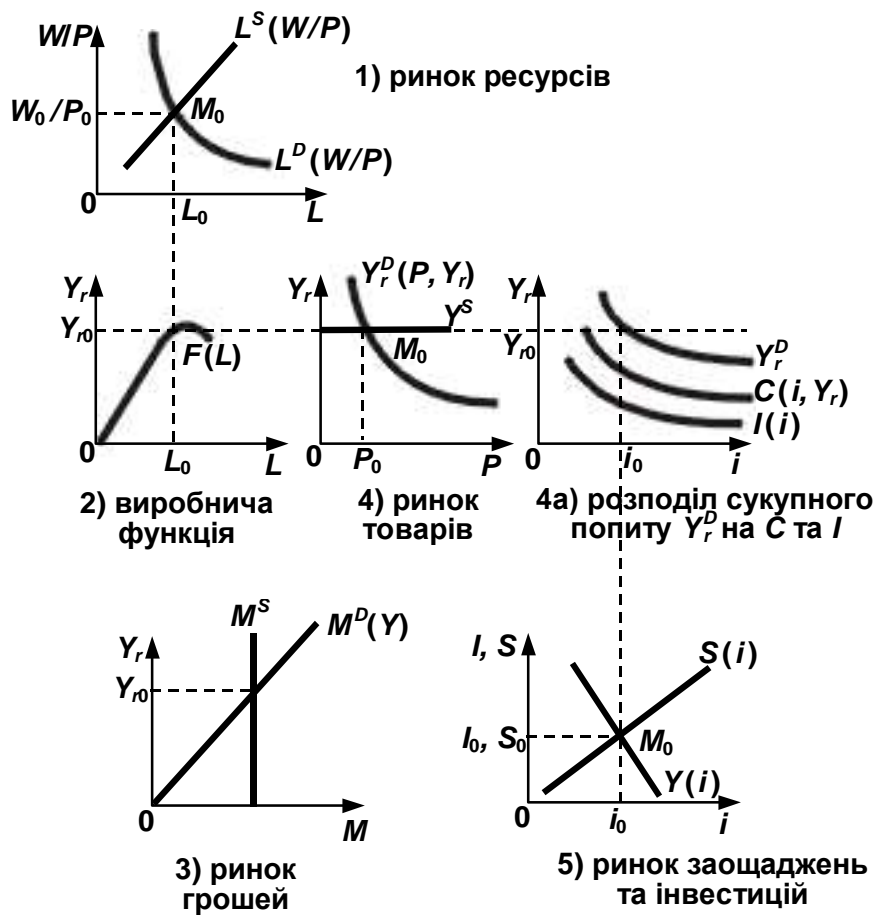
Економічна рівновага стійка, якщо під дією екзогенних імпульсів, які порушують рівновагу, економічна система сама під впливом внутрішніх сил повертається у стан рівноваги.

Економічна рівновага нестійка, якщо порушена під дією екзогенних імпульсів макrorівновага не відновлюється.

Для визначення умов загальної економічної рівноваги національного ринку досліджують їх для кожного ринку окремо, а потім виводять умови досягнення рівноваги на всіх ринках одночасно на основі закону Вальраса.

Закон Вальраса: Якщо в народному господарстві, яке складається з n взаємозв'язаних ринків, встановилася рівновага на $(n - 1)$ -ому ринках, то і на n -ому ринку завжди буде рівновага.

Дослідимо умови загальної економічної рівноваги класичної макромоделі. Для цього об'єднаємо графіки рівноваги ринків ресурсів, товарів, грошей та інвестицій відповідно до логіки їхнього розгляду в класичній моделі (графік 5.9).

Графік 5.9. Загальна рівновага за класичною моделлю

Пояснення до системи графіків

1) Побудова сукупності графіків у певній послідовності дає можливість продемонструвати **формування економічного оптимуму** за класичною моделлю рівноваги.

2) Рівновага на ринку ресурсів (робочої сили) за класичною моделлю встановлюється в умовах **повної зайнятості**.

3) Виробнича функція у поєднанні з ринком робочої сили показує той реальний обсяг виробництва (пропозиції), який забезпечує повне використання ресурсів.

4) Ринок грошей не впливає на величину реального продукту, але визначає номінальний продукт, тому він зображений як такий, що прямо не пов'язаний з іншими графіками.

5) Пропозиція на ринку товарів визначена виробничою функцією, тому виступає як екзогенна величина, незалежна від рівня цін.

6) На ринку заощаджень (інвестицій) встановлюється ставка процента, яка регулює розподіл сукупного попиту на споживання і інвестиції.

§ 3. КЕЙНСІАНСЬКА МОДЕЛЬ МАКРОРІВНОВАГИ

Початкові відмінності кейнсіанської моделі від класичної

1) Рівновага попиту та пропозиції може встановитися і **за умов неповної зайнятості**.

2) Для досягнення збалансованості економіки необхідне **активне втручання держави**.

3) У кейнсіанській моделі **вирішальний вплив** на кінцевий продукт і зайнятість **має попит**, а не пропозиція, як за класичною моделлю.

Умови побудови моделі

- 1) Ціни розглядаються незмінними.
- 2) Приймається, що рівень процентної ставки (i) є величина стала.
- 3) Розглядається *закрита економіка*.

Спрощена модель рівноваги (без урахувань ролі держави)

Сукупний попит (AD) представлений плановими витратами, які домашні господарства і фірми готові витратити на купівлю товарів і послуг (формула 5.25):

$$AD = C + I. \quad (5.25)$$

Сукупна пропозиція (AS) представлена фактичними витратами (Y).

Фактичні витрати відрізняються від планових на величину **незапланованих інвестицій в товарно-матеріальні запаси (ТМЗ)**, які виникають за умов неочікуваних змін у рівні продажів, тобто:

$$I_{\text{факт.}} = I_{\text{пл.}} + \text{незаплановані } I \text{ в товарно-матеріальні запаси.} \quad (5.26)$$

Функція планових витрат (AD) зображується як функція споживання (C), зміщена вгору на величину інвестицій (I).

Промінь з початку координат під кутом 45° зображує пропозицію (AS) (а також фактичні витрати (AD)).

Як видно з графіка 5.10, лінія планових витрат перетинає лінію фактичних витрат у точці M_0 , де реальні витрати (Y) дорівнюють плановим (AD).

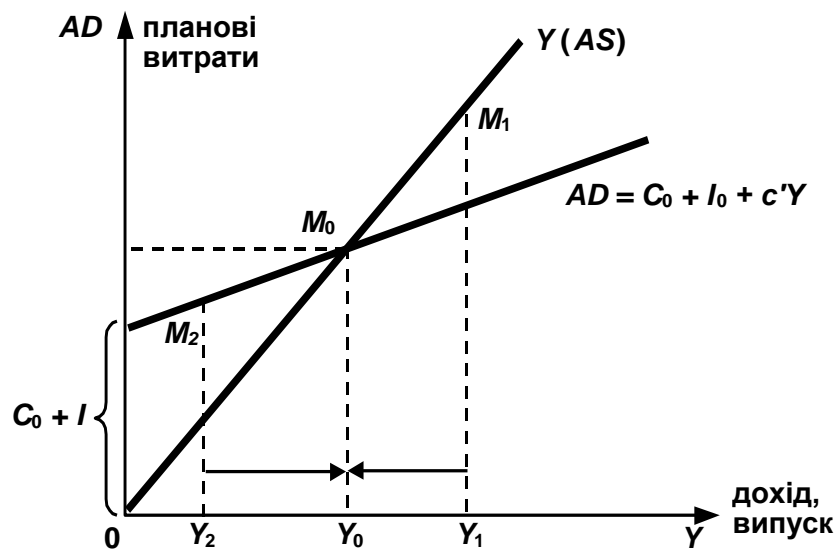
Запишемо **формалізовані умови рівноваги спрощеної кейнсіанської моделі (без урахування ролі держави):**

$$\begin{cases}
 Y = AD & \text{– загальна умова рівноваги;} & (1) \\
 AD = C + I & \text{– структура сукупних витрат;} & (2) \\
 C = C_0 + c'Y & \text{– функція споживання;} & (3) \\
 I = I_0 & \text{– функція інвестицій;} & (4) \\
 AD = C_0 + I_0 + c'Y & \text{– впливає з (2), (3), (4);} & (5) \\
 Y = AD = C_0 + I_0 + c'Y & \text{– впливає з (1) та (5)} & (6)
 \end{cases}
 \quad (5.27)$$

де C_0 – автономне споживання;
 c' – гранична схильність до споживання;
 I_0 – рівноважні інвестиції;
 Y_0 – фактичний обсяг виробництва за умов рівноваги.

Розв'язком системи рівнянь (5.27) є фактичний рівноважний обсяг виробництва (Y_0), який відповідає точці (M_0) перетину ліній Y та AD графіка 5.10.

Графічне зображення цієї моделі прийнято називати «*Кейнсіанським хрестом*» (графік 5.10).

Графік 5.10. Кейнсіанський хрест

Плановані витрати відрізняються від фактичних на величину непередбаченого перевищення створеної продукції над реалізованою або навпаки.

Фактичні витрати тотожні отриманим доходам (Y).

Модель рівноваги з урахуванням держави як збирача податків

Система рівнянь (5.28) визначає умови рівноваги *моделі Кейнсіанського хреста* за умови, що враховується вплив держави як збирача податків.

$$Y = AD \text{ – загальна умова рівноваги;} \quad (1)$$

$$AD = C + I + G \text{ – структура сукупних витрат;} \quad (2)$$

$$C = C_0 + c'(Y - T) \text{ – функція споживання;} \quad (3)$$

$$I = I_0 \text{ – функція інвестицій;} \quad (4) \quad (5.28)$$

$$G = G_0 \text{ – державні витрати сталі;} \quad (5)$$

$$Y = AD = C_0 + I_0 + c'(Y - T) + G_0 \text{ –} \quad (6)$$

впливає з (1)–(5)

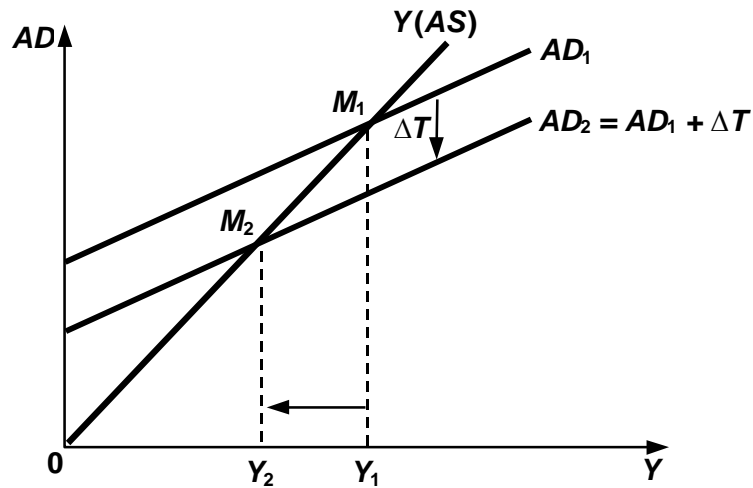
де G – державні витрати;

T – податки, які держава вилучає з доходів фізичних та юридичних осіб;

Y – реальний обсяг виробництва (пропозиція благ).

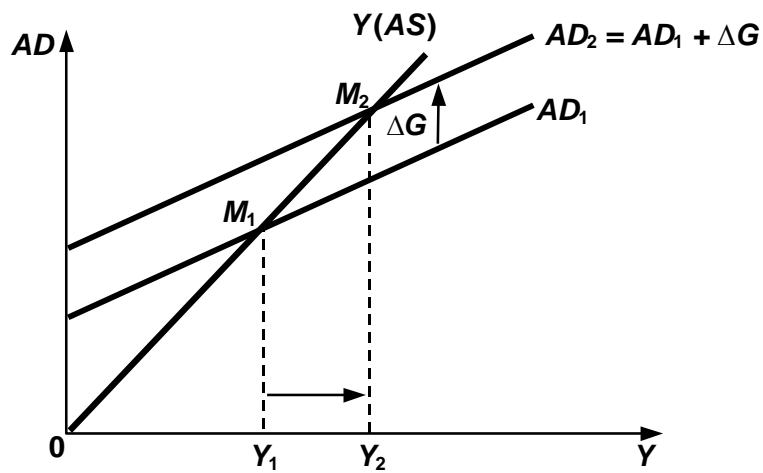
Цю модель можна проілюструвати графіками 5.11 та 5.12.

На графіку 5.11 показано вплив зміни податкового тиску на макrorівновагу. Як бачимо, податковий тиск зріс на ΔT , що призвело до скорочення сукупного попиту ($AD_2 < AD_1$) і, відповідно, до зменшення рівноважного обсягу виробництва ($Y_2 < Y_1$).

Графік 5.11. Вплив податкової системи на макрорівновагу

На графіку 5.12 показано вплив зростання державних витрат (ΔG) на макрорівновагу, що призвело до зростання сукупних витрат (сукупного попиту) і, відповідно, до зростання рівноважного обсягу виробництва ($Y_2 > Y_1$).

Графік 5.12. Вплив державних видатків на сукупний випуск

Як бачимо, рівновага товарного ринку змінюється під впливом обсягу податків та державних витрат.

Залежність між державними витратами (G) та загальним випуском (Y) визначається *мультиплікатором державних витрат* (m_G):

$$m_G = \frac{1}{1 - c'(1 - t)}, \quad (5.29)$$

де c' – гранична схильність до споживання;
 t – частка податків у сукупних доходах.

Залежність між зміною податків (T) та загальним випуском (Y) визначається *мультиплікатором податків* (m_T):

$$m_T = -\frac{c'}{1 - c'}. \quad (5.30)$$

§ 4. ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ $IS - LM$ ДЛЯ АНАЛІЗУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Особливості моделі $IS - LM$ (графік 5.13) в умовах інверсійної економіки:

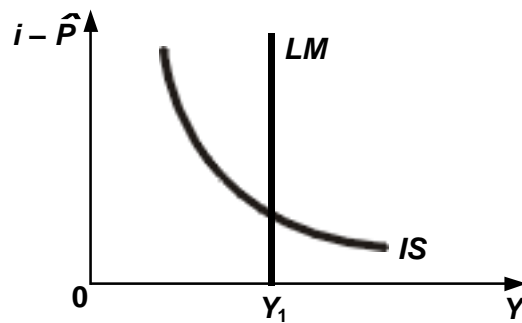
- $P \neq const$;
- LM залежить від $Y, i - \hat{P}, P$;
- IS залежить від $Y, i - \hat{P}, P$;
- лінія LM у системі координат $\{Y, (i - \hat{P})\}$ є паралельною до осі $[0, i - \hat{P}]$, бо коли

$$\Delta M > \Delta P \rightarrow AD \uparrow \rightarrow Y \uparrow, \text{ але з часом}$$

$$\Delta P > \Delta M \rightarrow AD \downarrow \rightarrow Y \downarrow,$$

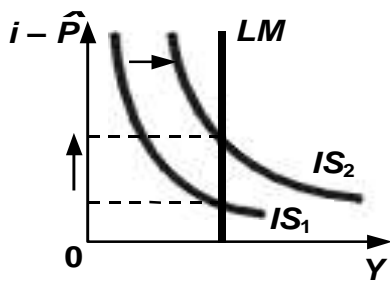
де P – рівень цін;
 Y – реальний обсяг виробництва;
 i – номінальна ставка процента;

$i - \hat{P}$ – реальна ставка процента;
 \hat{P} – рівень інфляції;
 M – грошова маса;
 AD – сукупний попит.

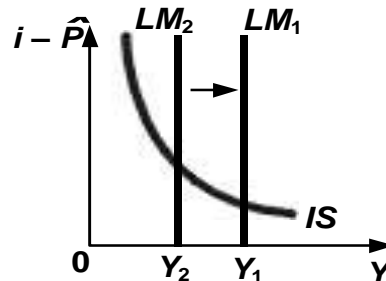

Графік 5.15. Модель економіки України в перехідний період

Вплив зростання державних видатків, бюджетного дефіциту та емісії на конфігурацію моделі IS – LM в Україні

14а. Вплив зростання державних витрат та податків на обсяг виробництва в Україні

14б. Вплив зростання бюджетного дефіциту та емісії на обсяг виробництва в Україні

Графік 5.14. Вплив бюджетної політики на модель IS – LM

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Сформулюйте умови загальної макрорівноваги класичної моделі.
2. Визначіть особливості грошового ринку за класичною моделлю макрорівноваги.
3. Дослідіть умови та особливості рівноваги товарного ринку за класичною моделлю.
4. Дослідіть умови рівноваги ринку заощаджень (інвестицій) за класичною моделлю.
5. Побудуйте графік загальної рівноваги класичної макромоделі.
6. Проаналізуйте відмінності кейнсіанської моделі від класичної.
7. Дослідіть умови побудови «Кейнсіанського хреста».
8. Як впливають зміни державних видатків на макрорівновагу?
9. Дослідіть вплив податкової системи на макрорівновагу.
10. Проаналізуйте особливості макрорівноваги в транзитивній економіці на прикладі моделі *IS – LM*.

ТЕСТИ

1. Головна причина, що дозволила кейнсіанській теорії потіснити класичну, полягає у тому, що:

- 1) кейнсіанська теорія пояснила поведінку економіки у довгостроковому періоді;
- 2) кейнсіанська теорія не пов'язувала свої основні положення з кількістю грошей, які перебувають в обігу;
- 3) кейнсіанська теорія пояснила поведінку економіки у короткостроковому періоді;
- 4) немає правильної відповіді.

2. Саморегулююча ринкова система гарантує:

- 1) можливість стійкого та довготривалого дефіциту товарів;
- 2) дефіцити та надлишки товарної маси, що швидко зникають внаслідок дії цінового механізму;
- 3) відсутність дефіциту товарів;
- 4) неможливість надлишку товарів.

3. Попит на працю:

- 1) визначається попитом на продукт, який виробляється цією працею;
- 2) безпосередньо пов'язаний з рівнем заробітної плати;
- 3) безпосередньо пов'язаний з пропозицією продукту, виробленого цією працею;
- 4) визначається попитом на засоби виробництва.

4. Якщо люди стають менш бережливими, то при інших незмінних умовах:

- 1) буде зростати попит на кредит;
- 2) ціна кредиту буде знижуватись;
- 3) величина заощаджень буде зростати при кожному даному рівні процентної ставки;
- 4) крива заощаджень зрушиться вліво.

5. Рівень виробництва при повній зайнятості та повному використанні всіх ресурсів не залежить від готівкової грошової маси та рівня цін за:

- 1) теорією раціональних очікувань;
- 2) класичною теорією;
- 3) кейнсіанською теорією;
- 4) кількісною теорією грошей.

6. Які з перелічених концепцій класичної макроекономічної теорії критикував Дж. Кейнс?

- 1) Закон Сея;
- 2) кількісну теорію грошей;
- 3) теорію ринкового саморегулювання економіки;
- 4) всі відповіді правильні.

7. Згідно з теорією Дж. Кейнса, заощадження можуть перевищувати інвестиції, якщо:

- 1) рівень процентної ставки знижується;
- 2) протягом тривалого часу в економіці існує перевиробництво та безробіття;
- 3) рівень процентної ставки зростає;
- 4) усі відповіді правильні.

8. Згідно з кейнсіанською теорією споживчих витрат:

- 1) якщо дохід кінцевого використання зростає, то знижується гранична схильність до заощадження;
- 2) якщо дохід кінцевого використання зростає, споживчі витрати знижуються;
- 3) споживчі витрати не мають безпосереднього відношення до доходу кінцевого використання;
- 4) якщо дохід кінцевого використання зростає, то гранична схильність до споживання знижується.

9. Згідно з кейнсіанською теорією, рівень виробництва визначається величиною сукупного попиту. Це означає, що:

- 1) попит на гроші змушує підприємців виробляти товари та послуги;
- 2) підприємці намагаються розширити виробництво до рівня повної зайнятості;
- 3) обсяг продукції, який підприємці готові виробляти, повинен визначатися попитом на неї;
- 4) виробництво доходу створює попит на цей дохід.

10. Згідно з кейнсіанською моделлю рівноваги економіка перебуває у стані рівноваги, якщо:

- 1) обсяг грошової пропозиції протягом певного періоду не змінюється;
- 2) Державний бюджет збалансований;
- 3) сума споживчих витрат мінус заощадження дорівнює інвестиціям;
- 4) сукупна пропозиція дорівнює сукупному попиту.

11. У простій моделі Дж. Кейнса, якщо сукупна пропозиція дорівнює сукупному попиту, то:

- 1) запаси будуть скорочуватись і підприємці почнуть розширювати виробництво;
- 2) запаси не зміняться, але підприємці будуть розширювати виробництво;
- 3) обсяг запасів та рівень виробництва не зміняться;
- 4) запаси не зміняться, але підприємці будуть скорочувати виробництво.

12. Якщо в економіці збалансовані вироблений та реалізований ЧНП, то:

- 1) економіка функціонує при повній зайнятості та стабільних цінах;
- 2) «ін'єкції» більші за «вилучення»;
- 3) особистий дохід дорівнює доходу кінцевого використання;
- 4) сукупний дохід дорівнює сукупній пропозиції.

13. Зростання сукупних витрат у кейнсіанській моделі приведе до зрушення кривої сукупного попиту:

- 1) вправо на величину зростання сукупних витрат, помножену на значення мультиплікатора;
- 2) вправо на величину зростання сукупних витрат;
- 3) вліво на величину зростання сукупних витрат;
- 4) вліво на величину зростання сукупних витрат, помножену на значення мультиплікатора.

14. В кейнсіанській моделі загальної економічної рівноваги:

- 1) крива сукупної пропозиції завжди має від'ємний нахил;
- 2) завжди існує повна зайнятість;
- 3) у стані загальної рівноваги сума інвестицій, державних витрат та експорту повинна дорівнювати сумі заощаджень, податків та імпорту;
- 4) зростання пропозиції грошей не супроводжується зростанням реального НД.

15. За узагальненою кейнсіанською моделлю, подвоєння автономного попиту вплине на рівень цін таким чином:

- 1) ціни зростуть більше, ніж у два рази;
- 2) ціни зростуть менше, ніж у два рази;
- 3) зростання цін не можна передбачити однозначно;
- 4) ціни зростуть у двічі.

16. Основна різниця між неокласичною і кейнсіанською моделями загальної рівноваги полягає у розходженнях їх прихильників у питанні про:

- 1) сутність реального доходу та доходу кінцевого використання;
- 2) сутність та роль грошей;
- 3) фактори, які обумовлюють створення заощаджень;
- 4) фактори, які визначають обсяг інвестицій.

17. У моделі закритої економіки, в якій не враховується діяльність держави, надлишок на ринку благ виникає, коли:

- 1) заплановані інвестиції перевищують фактичні;
- 2) заплановане споживання перевищує фактичне;
- 3) заощадження перевищують інвестиції;
- 4) інвестиції перевищують заощадження.

ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Побудуйте модель Кейнсіанського хреста.

Як вплине на макрорівновагу зменшення податкового тиску на фізичних та юридичних осіб (за умови, що інші показники не змінюються)? Побудуйте графік ситуації.

Прослідіть процес адаптації товарного ринку до збільшення державних витрат. Побудуйте графік ситуації.

Завдання 2.

Визначіть вплив перелічених факторів на класичну модель макрорівноваги:

- 1) зростання номінальної заробітної плати (W);
- 2) зростання реальної заробітної плати (W/P);
- 3) зростання грошової пропозиції (M^S);
- 4) зростання безробіття (u);
- 5) зростання рівня цін (P);
- 6) зростання ставки процента (i).

Які зміни відбудуться на ринках ресурсів, грошей, товарів, заощаджень під дією цих факторів? Зобразіть графічно ці зміни на відповідних ринках.

Завдання 3.

Як впливають на макрорівновагу у моделі Кейнсіанського хреста (за умови, що фактичний випуск перевищує заплановані витрати) такі фактори:

- а) зростання запасів нереалізованої продукції при зниженні рівня випуску;
- б) зростання як запасів нереалізованої продукції, так і рівня випуску;
- в) зниження як запасів нереалізованої продукції, так і рівня випуску;

- г) зниження запасів нереалізованої продукції при зростанні рівня випуску;
- д) зростання зайнятості;
- є) зменшення реальної заробітної плати.

Завдання 4.

Побудуйте графіки моделей $AD - AS$ та Кейнсіанського хреста. Чи існує взаємозв'язок між ними. В чому відмінність моделей Кейнсіанського хреста та $AD - AS$.

Яка з моделей може використовуватися для дослідження довгострокових наслідків макроекономічної політики, пов'язаної із зростанням (зниженням) рівня інфляції?

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

- Взаємозамінність факторів виробництва
- Виробнича функція: сукупна, класична
- Властивості класичної виробничої функції
- Гіпотези класичної моделі макrorівноваги
- Загальна рівновага класичної макромоделі
- Закон Вальраса
- Закон Сея
- Кейнсіанська модель макrorівноваги
- Класична модель макrorівноваги
- Модель Кейнсіанського хреста
- Мультиплікатор державних видатків
- Нестійка економічна рівновага
- Повна ефективна зайнятість
- Податковий мультиплікатор
- Попит на гроші (M^D)
- Пропозиція грошей (M^S)
- Ринок ресурсів
- Спадає гранична продуктивність факторів виробництва
- Стійка економічна рівновага

- Умови побудови моделей: класичної, кейнсіанської
- Умови рівноваги ринку грошей за класичною моделлю
- Умови рівноваги ринку заощаджень за класичною моделлю
- Умови рівноваги ринку ресурсів за класичною моделлю
- Умови рівноваги ринку товарів за класичною моделлю
- Фактичні витрати

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Агапова Т. А., Серегина С. Ф.* Макроэкономика: учеб.– 3-е изд. Под общей редакцией д. э. н., проф. *А. В. Сидоровича*.– М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, «Дело и Сервис», 2000.– С. 88–109.
2. *Базилевич В. Д.* Макроекономіка: Навч. посібник.– К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1995.– С. 52–65.
3. *Блауг М.* Экономическая мысль в ретроспективе. Пер. с англ., 4-е изд.– М.: «Дело ЛТД», 1994.– С. 586–607.
4. *Ивашковский С. Н.* Макроэкономика: учеб.– М.: Дело, 2000.– С. 36–83.
5. Макроэкономика / Под общ. ред. *Л. С. Тарасевича*.– СПб.: Экономическая школа, 1994.– С. 36–153.
6. Мікроекономіка і макроекономіка. Підручник для студентів екон. спец. закл. освіти: У 2 ч. / За заг. ред. *С. Будаčovської*.– К.: Основи, 1998.– С. 288–304.
7. *Овчинников Г. П.* Макроэкономика.– СПб.: Техническая книга, 1993.– С. 121–129.
8. *Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б.* Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ.– М.: Дело, 1996.– С. 396–452.

Розділ VI

КОН'ЮНКТУРНІ КОЛИВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Програмна анотація

1. Природа і специфіка циклічності економічної динаміки. Цикли і кризи.
2. Класифікація основних макроекономічних змінних відповідно до їхніх циклічних властивостей.
3. Антикризова політика держави.

§ 1. ПРИРОДА І СПЕЦИФІКА ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ. ЦИКЛИ І КРИЗИ

Загальне уявлення про макроекономічну динаміку дає дослідження економічних (ділових) циклів.

ЕКОНОМІЧНИЙ ЦИКЛ характеризується періодичним зростанням та падінням ділової активності, яке проявляється у формі невідповідності попиту і пропозиції.

У загальному виді економічний цикл являє собою результат коливання різних показників економічної активності (темів зростання ВВП, загального обсягу продажу, загального рівня цін, рівня безробіття, завантаження виробничих потужностей та ін.).

Напрямок та ступінь зміни сукупності показників (або показника), які характеризують розвиток народного господарства, називається *економічною кон'юктурою*.

Теорію економічних циклів називають також *теорією кон'юнктури*.

Загальну тривалість циклу вимірюють часом (місяць, рік і т. п.) між двома сусідніми вищими або двома сусідніми нижчими точками економічної активності.

За тривалістю економічні цикли поділяють на *короткі (малі)* – коливання ділової активності 3–4 роки; *середні* – коливання ділової активності 7–11 років та *великі (довгі хвилі)* – з періодичністю 40–60 років.

Короткі цикли

Короткі (малі) цикли пов'язані з відновленням рівноваги на споживчому ринку.

Матеріальною основою малих циклів є процеси, що відбуваються у сфері грошових відносин.

Малі цикли розмежовуються грошовими кризами, що повторюються з певними закономірностями.

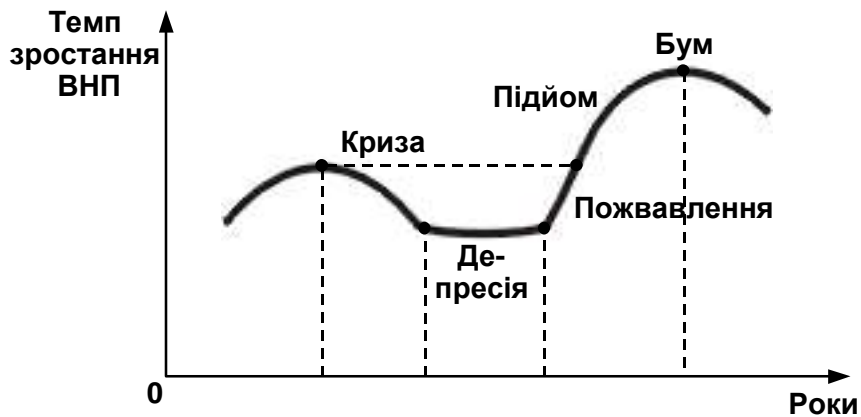
За змістом грошові кризи виступають як кризи сфери грошового обігу і кризи сфери кредиту.

Середні цикли

Середні цикли (промислові, економічні, ділові цикли) пов'язані зі зміною попиту на засоби виробництва.

Матеріальною основою періодичності середніх циклів є необхідність оновлення основного капіталу.

Основною властивістю промислового циклу є коливання темпів зростання ВВП за період часу, коли економічна система проходить чотири послідовні фази: кризи, депресії, поживлення, підйом (див. графік 6.1).

Графік 6.1. Циклічність економічної динаміки

Тривалість падіння вимірюється часом між вищою і наступною нижчою точками ділової активності, а піднесення – між нижчою і наступною вищою точками ділової активності.

Основними фазами економічного циклу є підйом та падіння, під час яких відбувається відхилення від середніх показників економічної динаміки.

Коливання фактичного обсягу виробництва (Y) по відношенню до потенційного обсягу виробництва (Y_F) характеризується показником

$$\text{gap GNP (кон'юнктурний розрив ВВП)} = \frac{Y - Y_F}{Y_F}, \quad (6.1)$$

де Y – фактичний обсяг виробництва;

Y_F – потенційний обсяг виробництва.

Потенційний ВВП – обсяг виробництва за умов повної зайнятості.

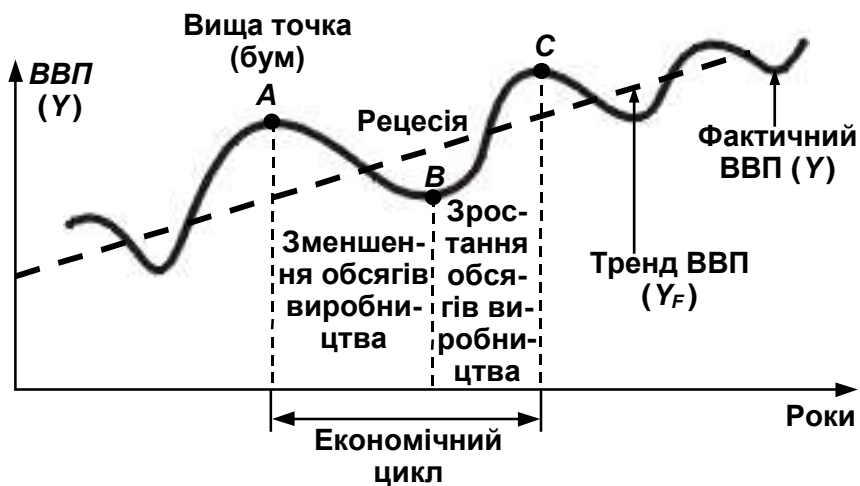
Повна зайнятість ресурсів передбачає незавантаженість виробничих потужностей на рівні 10–20% від їх загальної кількості та зайнятість на рівні **природного безробіття** (5–6% від загальної чисельності робочої сили).

Повна зайнятість ресурсів виключає їх стопроцентне використання.

З прискоренням НТП та посиленням втручання держави в економічне життя суспільства відбувається модифікація економічного циклу.

Американські вчені Артур Бернс та Уеслі Клер Мітчелл, досліджуючи циклічні коливання сучасної економіки, дійшли висновку, що динаміка рядів випуску та зайнятості зумовлює економічне зростання, яке називається **зростаючим трендом**, а коливання ділової активності навколо тренда утворює **економічні цикли** (графік 6.2).

Таким чином, **тренд** можна розглядати як результат дії факторів, що зумовлюють довгострокове економічне зростання (рівень заощаджень, приріст трудових ресурсів, технічний прогрес тощо), а **цикл** – як тимчасове відхилення від цієї тенденції.

Графік 6.2. Циклічні коливання на фоні довгострокового тренду

Основними індикаторами фази циклу виступають:

- ⇒ рівень зайнятості;
- ⇒ рівень безробіття;
- ⇒ обсяг виробництва.

Найсильніше на зміну фаз циклу реагують обсяги виробництва та зайнятості в галузях, які виробляють засоби виробництва та споживчі товари довгострокового використання. В галузях, які випускають споживчі товари короткострокового використання (поточного споживання), коливання зайнятості і обсягів виробництва є значно меншими.

Причини цього полягають у такому:

⇒ *по-перше*, поновлення обладнання та придбання товарів довгострокового використання можна відкласти на певний строк. Фірми і домашні господарства намагаються обійтися нагромадженими запасами виробничих потужностей і споживчих благ довгострокового використання, тому зайнятість у цих галузях швидко знижується і випуск продукції падає;

⇒ *по-друге*, саме ці галузі, як правило, висококонцентровані і на ринку панує незначна кількість фірм. Олігополістична структура ринку засобів виробництва та товарів довгострокового використання дозволяє швидко знизити рівень зайнятості і обсяг виробництва в період кризи з метою стабілізації рівня цін. У галузях, які виготовляють товари короткострокового використання, ринки більш конкурентні і фірми не можуть протидіяти тенденції до пониження цін шляхом скорочення зайнятості і обсягів виробництва.

Серед найважливіших причин циклічності в економіці більшість економістів називають коливання співвідношення між споживанням і інвестиціями.

Рецесія – падіння обсягу національного виробництва протягом 6 місяців і до року.

Депресія – падіння обсягу національного виробництва, яке супроводжується високим рівнем безробіття і триває декілька років.

Економічна криза характеризується:

- перевиробництвом товарів порівняно з платоспроможним попитом;
- падінням рівня цін внаслідок перевищення пропозиції товарів над платоспроможним попитом;
- скороченням обсягів виробництва;
- масовим банкрутством промислових, банківських, торгових фірм;
- зростанням безробіття і скороченням номінальної заробітної плати;
- потрясінням кредитної системи та ін.

На відміну від цієї класичної схеми кризи, в Україні, як і в інших країнах СНД, має місце не криза перевиробництва, а криза недовиробництва. Тривалість фази падіння у західних країнах становить від 0,5 до 1,5 року, в Україні вона тривала 10 років. Глибина падіння ВВП і промислового виробництва у країнах Заходу навіть у повоєнні роки не перевищувала 10%, в Україні вона становила понад 50%.

Характерні риси депресії:

- скорочення виробничих інвестицій;
- збільшення запасів;
- скорочення попиту на робочу силу;
- різке падіння норми чистого прибутку;
- падіння обсягу продажу;
- скорочення кількості нових замовлень;
- скорочення попиту на кредитні ресурси.

Характерні риси пожвавлення:

- перехід до стійкого розширення виробництва;
- зростання попиту на активні елементи засобів виробництва (устаткування, машини, механізми тощо);
- зростання попиту на сировину (метал, паливо, енергія і т. ін.);
- зростання попиту на робочу силу;
- зростання заробітної плати і відповідно попиту на товари особистого споживання.

Характерні риси економічного буму:

- значний приріст виробничих інвестицій;
- скорочення запасів;
- різке зростання попиту на робочу силу;
- значний приріст загального рівня цін.

Великі хвилі

Матеріальною основою великого циклу є зміна базових технологій і поколінь машин (стрибок у лінії технічного прогресу), оновлення об'єктів інфраструктури.

Великі цикли (хвилі) мають дві фази:

I фаза – висхідна (25–30 рр.).

Це довготривале піднесення, що виникає на базі революційних стрибків технології і масового її розповсюдження.

II фаза – нисхідна (20–25 рр.) (її ще називають «великою кризою»).

Криза виникає тоді, коли стара структура економіки вступає у конфлікт з потребами нової технології, але ще не готова до змін. У цей період гостро проявляють себе кризи середніх та малих циклів.

**§ 2. КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ
МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ЗМІННИХ ВІДПОВІДНО
ДО ЇХНІХ ЦИКЛІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ**

Для характеристики стану і динаміки економічної кон'юнктури використовують різні показники. Найважливішими з них є: *обсяг ВВП, рівень зайнятості, рівень завантаженості виробничих потужностей, обсяг прибутку підприємницького сектору* та інші.

При цьому, в залежності від того, як макроекономічні показники змінюються протягом економічного циклу, їх можна розділити на *проциклічні, ациклічні і антициклічні* (див. схему 6.1).

Схема 6.1. Деякі макроекономічні показники та їх властивості відносно циклу

Темпи динаміки різних макроекономічних параметрів, як правило не збігаються: в той час як одні з них набувають найбільшого свого значення, інші в цей же час мають тенденцію до зниження, що пояснює досить плавний перехід від фази підйому до фази депресії і т. п.

§ 3. АНТИКРИЗОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

АНТИКРИЗОВА (КОН'ЮНКТУРНА) ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ спрямована на регулювання коливань економічної активності в суспільстві в періоди передкризового стану і на запобігання розвитку економічних криз.

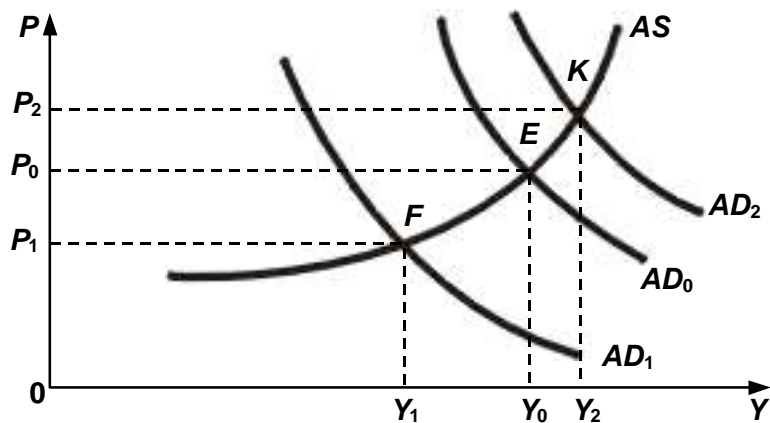
Двома основними періодами, які повинні бути під особливим контролем держави, є періоди *депресії* і *буму*.

У макроекономіці відсутня інтегральна теорія економічного циклу, але більшість вчених вважає, що *рівень сукупних витрат* безпосередньо визначає рівень зайнятості і обсяг виробництва. Сукупні витрати, у свою чергу, визначаються граничною схильністю до споживання, заощадження та інвестування. Як наслідок, економічний розвиток завжди пов'язаний з порушенням рівноваги, з відхиленням від середніх показників.

Графічно зобразити вплив зміни сукупних витрат на економічну кон'юнктуру можна за допомогою короткострокової моделі $AD - AS$ (див. графік 6.3).

Нехай економіка знаходиться в стані короткострокової рівноваги у точці E . У результаті скорочення сукупних витрат ($C + I + G + NE$) крива AD_0 переміщується вліво, в положення AD_1 . В економіці встановлюється нова короткострокова рівновага в точці F . При цьому випуск скорочується на $(Y_0 - Y_1)$, а рівень цін з P_0 до P_1 (знижуються темпи інфляції). Скорочення випуску супроводжується зростанням безробіття і недозавантаженістю виробничих потужностей. (Ця ситуація на графіку 6.2 зображується відрізком AB циклоїди кон'юнктурних коливань).

У випадку зростання сукупних витрат ($C + I + G + NE$) крива AD_0 зміщується вправо в положення AD_2 , обсяг випуску збіль-

Графік 6.3. Вплив зміни сукупних витрат на рівень випуску

щується ($Y_2 > Y_0$), але це може призвести до зростання рівня цін ($P_2 > P_0$). (На графіку 6.2 ця ситуація відповідає відрізку *BC* циклоїди кон'юнктурних коливань).

Уряд може активно впливати на величину сукупних витрат і, відповідно, на амплітуду циклічних коливань, згладжуючи глибину криз і стримуючи темпи зростання під час буму за допомогою таких **основних важелів**:

1) **зміна державних витрат (G)** – збільшуючи державні витрати під час економічної кризи (на відрізку *AB* графіка 6.2) уряд стримує швидке скорочення сукупних витрат і, таким чином, зменшує глибину падіння економіки, і, навпаки, під час буму, уряд свідомо може йти на скорочення державних витрат з метою стримання темпів зростання сукупного попиту (*AD*).

2) **зміна податкових ставок ($T(Y)$)** (зменшення їх під час кризи впливає на дохід кінцевого використання домашніх господарств та величину нерозподіленого прибутку підприємницького сектору, які скорочуються, за цих умов, повільніше і, навпаки, збільшення ставок оподаткування під час буму стримує темпи економічного зростання і, відповідно, обмежує або і унеможливорює «перегрів» економіки;

3) *зміна пропозиції грошей (M^S)* (під час кризи уряд за допомогою важелів грошово-кредитної політики збільшує пропозиції грошей, а під час буму його дії протилежні).

Класифікація основних заходів антикризової політики уряду відповідно до їхніх циклічних властивостей подана у таблиці 6.1.

Таблиця 6.1

Найважливіші заходи антикризової політики держави

У ФАЗІ БУМУ	У ФАЗІ ДЕПРЕСІЇ
<i>Грошово-кредитна політика</i>	
⇒ Збільшення облікової ставки	⇒ Зниження облікової ставки
⇒ Продаж державних цінних паперів на відкритому ринку	⇒ Купівля державних цінних паперів на відкритому ринку
⇒ Підвищення норми обов'язкових банківських резервів	⇒ Зниження норми обов'язкових банківських резервів
<i>Фіскальна політика</i>	
⇒ Скорочення витрат Держбюджету (профіцитний бюджет)	⇒ Додаткові витрати Держбюджету (дефіцитний бюджет)
⇒ Збільшення податкових ставок	⇒ Зменшення податкових ставок
<i>Політика заробітної плати і тарифів</i>	
⇒ Зниження заробітної плати	⇒ Зростання заробітної плати
<i>Політика державних інвестицій</i>	
⇒ Скорочення за кошти держави будівництва	⇒ Прискорення виконання інвестиційних програм

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Назвіть і охарактеризуйте основні фази економічного циклу.
2. Визначіть матеріальну основу коротких, середніх та великих циклів.
3. Чому сезонні коливання та довгострокові тенденції ускладнюють оцінку економічного циклу?
4. Чому економічний цикл більше впливає на виробництво та зайнятість у галузях, які випускають товари довгострокового використання, ніж у галузях, які випускають товари поточного споживання?
5. Назвіть найважливіші характеристики економічної кризи.
6. Дослідіть основні макроекономічні показники відповідно до їхніх циклічних властивостей.
7. Проаналізуйте взаємозв'язки графічної моделі $AD - AS$ та графіка циклічних коливань. Визначіть, які відрізки узагальненої кривої AS відповідають:
 - а) фазі кризи;
 - б) фазі депресії;
 - в) фазі поживлення;
 - г) фазі підйому.
8. Визначіть основні важелі антикризової політики держави. Зробіть аналіз їхнього впливу на рівень сукупного випуску під час фаз: кризи, депресії, поживлення, підйому.
9. Які важелі антикризової політики застосовує Уряд України в сучасних умовах?

ТЕСТИ

1. Кон'юнктура – це:

- 1) послідовний зв'язок між різними точками рівноваги економіки;
- 2) напрямок та ступінь зміни сукупності макроекономічних показників, які характеризують розвиток народного господарства;
- 3) співвідношення між граничною схильністю до споживання та граничною схильністю до заощадження;
- 4) усі відповіді неправильні.

2. Матеріальною основою періодичності середніх циклів є:

- 1) необхідність оновлення основного капіталу;
- 2) необхідність відновлення рівноваги на споживчому ринку;
- 3) процеси, що відбуваються на грошовому ринку;
- 4) необхідність оновлення об'єктів інфраструктури.

3. Матеріальною основою малих циклів є:

- 1) необхідність оновлення основного капіталу;
- 2) процеси, що відбуваються на грошовому ринку;
- 3) необхідність оновлення об'єктів інфраструктури;
- 4) усі відповіді неправильні.

4. Матеріальною основою великого циклу є:

- 1) необхідність оновлення основного капіталу;
- 2) необхідність зміни базових технологій і поколінь машин та оновлення об'єктів інфраструктури;
- 3) процеси, що відбуваються на грошовому ринку;
- 4) усі відповіді правильні.

5. Значення якого з наведених показників знижується після настання фази підйому і зростає після настання фази падіння?

- 1) курси цінних паперів;
- 2) обсяг товарних запасів в обробній промисловості;
- 3) обсяг ВВП;
- 4) середня тривалість робочого тижня.

6. У період депресії найбільше скорочується:

- 1) рівень зарплати;
- 2) рівень цін;
- 3) величина підприємницького прибутку;
- 4) державні закупки товарів і послуг.

7. У фазі пожвавлення спостерігається:

- 1) скорочення витрат споживачів на купівлю товарів довготривалого використання;
- 2) стабільність чи зниження рівня прибутку;
- 3) скорочення рівня зайнятості;
- 4) усі попередні відповіді неправильні.

8. Який із запропонованих способів використовується для прогностичних оцінок економічної кон'юнктури?

- 1) економетричні моделі;
- 2) основні індикатори;
- 3) макроекономічні моделі та огляди кон'юнктури;
- 4) усі перелічені способи.

9. Якщо мова йде про економічні цикли, чи завжди справедливі такі твердження?

- 1) вища точка активності – це період буму;
- 2) споживчі витрати – найбільш нестабільний компонент сукупних витрат;
- 3) період депресії супроводжується значним зростанням попиту на робочу силу;
- 4) усі твердження неправильні.

10. Економічний цикл, за кейнсіанською моделлю, пов'язаний із:

- 1) дією тільки внутрішніх факторів;
- 2) факторами, які переважно впливають на динаміку сукупного попиту;
- 3) дією тільки зовнішніх факторів;
- 4) факторами, які переважно впливають на динаміку пропозиції.

11. Теорія, згідно з якою розвиток економічного циклу, викликаний дією політичних факторів, виходить з того, що:

- 1) у рік проведення виборів не рідко спостерігається високе економічне зростання;
- 2) антиінфляційні заходи приймаються на урядовому рівні;
- 3) періодичність виборів може впливати на періодичність економічних циклів;
- 4) усі попередні відповіді правильні.

12. Тенденція до зниження обсягу валових інвестицій з'являється в період, коли:

- 1) темп зростання продажу зменшується;
- 2) темп зростання продажу залишається постійним;
- 3) підвищуються темпи зростання продажу;
- 4) усі відповіді правильні.

13. Яке з перелічених явищ не відповідає періоду економічного падіння?

- 1) зниження прибутків корпорацій;
- 2) зниження інвестицій в обладнання з довготривалим терміном використання;
- 3) зменшення обсягу допомоги по безробіттю;
- 4) скорочення податкових надходжень.

14. Найбільш сильний вплив на хід економічних циклів здійснює динаміка:

- 1) споживчих витрат;
- 2) чистих інвестицій, спрямованих у виробництво товарів довготривалого використання;
- 3) чистих інвестицій, спрямованих на збільшення товарно-матеріальних запасів;
- 4) державних витрат.

15. Відповідно до принципу акселератора індукційовані інвестиційні витрати мають місце у випадку:

- 1) якщо ВВП чи споживання знаходяться на високому рівні;
- 2) якщо ВВП чи споживання зростають;
- 3) якщо ВВП чи споживання знаходяться на низькому рівні;
- 4) якщо ВВП чи споживання знижуються.

16. Заходи антикризової політики не включають:

- 1) регулювання зовнішньої діяльності;
- 2) маніпулювання Держбюджетом;
- 3) регулювання заробітної плати;
- 4) регулювання податкових ставок.

17. Використовуючи для аналізу кон'юнктурних коливань модель $AD - AS$ можна стверджувати, що в період депресії:

- 1) крива AS зрушується вправо;
- 2) крива AD зрушується вправо;
- 3) крива AS вертикальна;
- 4) крива AD горизонтальна.

18. Використовуючи модель $AD - AS$ на основі кейнсіанської концепції визначіть умови кризи:

- 1) скорочується виробництво і крива AS переміщується вліво;

- 2) скорочується сукупний попит і крива AD переміщується вліво;
- 3) зростають безробіття і загальний рівень цін;
- 4) крива AD переміщується вправо, що викликає підвищення рівня цін.

19. Під час поживлення держава:

- 1) знижує податкові ставки;
- 2) підвищує податкові ставки;
- 3) скорочує державні витрати;
- 4) скорочує грошову пропозицію.

20. Під час буму держава:

- 1) збільшує державні витрати;
- 2) збільшує грошову пропозицію;
- 3) збільшує інвестиції;
- 4) збільшує ставки оподаткування.

ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

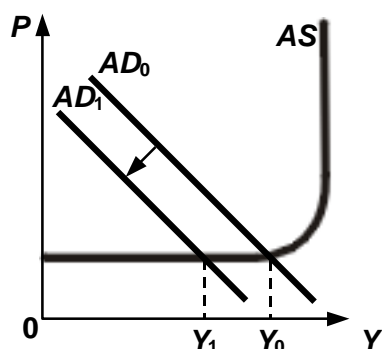
Визначить, до якої з двох фаз економічного циклу *рецесії* (P) чи *буму* (B) відносяться перелічені процеси:

- а) зростання державних інвестицій (I_G);
- б) зростання державних витрат (G);
- в) зростання інвестицій у приватному секторі (I_g);
- г) скорочення прибутку;
- д) зростання податкових надходжень (T);
- е) зростання попиту на працю (L^D);
- є) зростання інфляції (\hat{P});
- ж) зростання державних трансфертних платежів;
- з) зростання рівня процентної ставки (i);
- й) падіння курсу акцій (B);
- і) зростання номінальної заробітної плати (W).

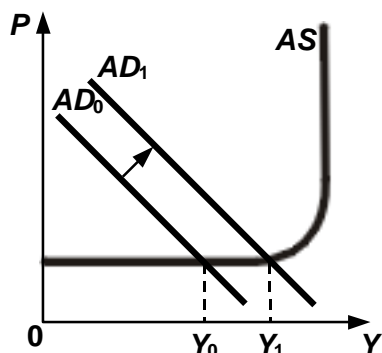
Обґрунтуйте свої відповіді.

Завдання 2.

На графіках **A** та **Б** зображені криві сукупного попиту (AD) та сукупної пропозиції (AS).

Графік А

Графік Б

а) На графіку **А** крива сукупного попиту (AD_0) перемістилася вліво – в положення AD_1 .

Визначить:

- 1) фазу циклу;
- 2) характер динаміки ВВП (Y);
- 3) характер динаміки інфляції (\hat{P});
- 4) зміну запасів;
- 5) характер динаміки номінальної заробітної плати (W).

б) На графіку **Б** крива сукупного попиту (AD_0) перемістилася вправо – в положення AD_1 .

Визначить:

- 1) фазу циклу;
- 2) характер динаміки ВВП (Y);
- 3) характер динаміки інфляції (\hat{P});
- 4) зміну запасів;
- 5) характер динаміки номінальної заробітної плати (W).

Завдання 3.

На графіках **А** та **Б** зображені криві сукупного попиту (AD) та сукупної пропозиції (AS).

а) На графіку **А** крива AD_0 перемістилася вправо – в положення AD_1 .

Визначить:

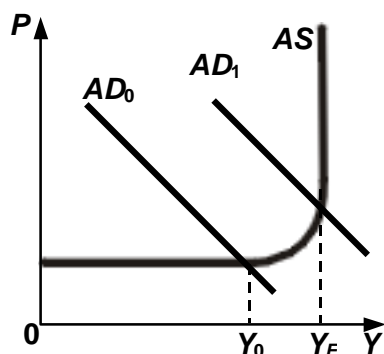
- 1) фазу циклу;

- 2) характер динаміки номінального та реального ВВП (Y);
- 3) динаміку зайнятості (L);
- 4) динаміку номінальної заробітної плати (W);
- 5) характер динаміки рівня цін (P).

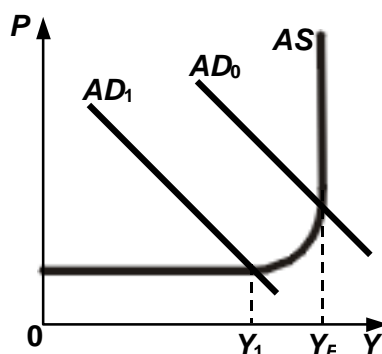
б) На графіку Б крива AD перемістилася вліво – в положення AD_1 .

Визначіть:

- 1) фазу циклу;
- 2) характер динаміки номінального та реального ВВП (Y);
- 3) динаміку зайнятості (L);
- 4) динаміку номінальної заробітної плати (W);
- 5) характер динаміки рівня цін (P).

Графік А

Графік Б

Завдання 4.

В економіці певної країни вважається доцільним на кінець кожного року мати виробничі запаси в обсязі 2,5 (у. г. о.) на кожну у. г. о. обсягу продажу.

а) За відомими даними таблиці розрахуйте невідомі показники:

- 1) обсяг запасів на початок та кінець кожного року;
- 2) обсяг виробництва у кожному році.

Отримані дані занесіть у таблицю.

Рік	Річний обсяг продажу	Запаси на початок року	Очікувані запаси на кінець року	Річний обсяг виробництва
n	40	20		
$n + 1$	50			
$n + 2$	60			
$n + 3$	55			
$n + 4$	50			

б) Визначіть, в які роки спостерігався найвищий рівень:

- 1) інвестицій у запаси;
- 2) обсягу виробництва;
- 3) за отриманими даними визначіть фазу економічного циклу.

Завдання 5.

За даними таблиці розрахуйте такі показники: ВВП, споживання, валові приватні інвестиції, ЧНП, чисті приватні інвестиції.

Показники	1-й рік	2-й рік
Вартість нового будівництва	5	5
Вартість виготовленого обладнання	10	10
Вартість виготовлених споживчих товарів	110	90
Вартість спожитих споживчих товарів	90	110
Амортизація будівель	10	10
Амортизація обладнання	10	10
Запас споживчих товарів на початок року	30	50
Запас споживчих товарів на кінець року	50	30

а) Охарактеризуйте фази циклу. Які показники підтверджують вашу думку?

б) В якій фазі економічного циклу чисті приватні інвестиції не перевищують амортизацію?

в) В якій фазі економічного циклу валові приватні інвестиції перевищують амортизацію? Поясніть чому.

Завдання 6.

Між фіскалістами та монетаристами є суттєва відмінність у поглядах щодо реалізації політики в галузі кон'юнктури.

а) Проаналізуйте погляди фіскалістів. Назвіть закони України, в яких вони знайшли своє відображення.

б) Поясніть погляди монетаристів. У якій формі вони знаходять своє відображення в економічній політиці?

в) Поясніть, чому фіскалісти при регулюванні кон'юнктури головну увагу приділяють сукупному попиту, а монетаристи – сукупній пропозиції.

Завдання 7.

Побудуйте в одній координатній площині графіки малих, середніх та великих циклів. Зробіть ґрунтовний аналіз їх взаємозв'язків. Дослідіть, яка точка отриманого графіка відповідає стану економіки України.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

- Антикризове регулювання
- Антициклічні показники
- Ациклічні показники
- Бум
- Великі хвилі
- Депресія
- Економічна кон'юнктура
- Економічні (середні) цикли
- Експансія
- Кон'юнктурний розрив
- Кон'юнктурні коливання
- Короткі цикли
- Повна зайнятість
- Пожвавлення
- Проциклічні показники
- Рецесія
- Тренд
- Фази циклу
- Цикл

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Агапова Т. А., Серегина С. Ф.* Макроэкономика: учебник.– М.: МГУ. Изд-во «Дело и Сервис», 2000.– С. 43–64.
2. *Економічна теорія. Політекономія: підручник / За ред. В. Д. Базилевича.*– К.: Знання-Прес, 2001.– С. 348–370.
3. *Ивашковский С. Н.* Макроэкономика. Учеб.– М.: Дело. 2000.– С. 83–96.
4. *Кондратьев Н. Д.* Проблемы экономической динамики.– М.: Экономика, 1989.
5. *Луссе А.* Макроэкономика: ключевые вопросы: Учебное пособие.– СПб.: Изд-во «Питер», 1999.– С. 153–169.
6. *Макконнелл К. Р., Брю С. Л.* Экономикс: принципы, проблемы и политика.– М.: Республика, 1992.– С. 380–394.
7. *Макроэкономика. Учебник / Общ. ред. Л. С. Тарасевича.*– СПб.: Экономическая школа, 1994.– С. 181–211.
8. *Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общ. ред. акад. В. И. Видятина, акад. Г. П. Журавлевой.*– М.: ПРОМО-Медиа, 1995.– С. 419–436.
9. *Радіонова І. Ф.* Макроекономіка та економічна політика.– К.: Таксон, 1996.– С. 87–139.
10. *Савченко А. Г., Пухтаєвич Г. О., Тітьонко О. М.* Макроекономіка: Підручник.– К.: Либідь, 1999.– С. 56–76.
11. *Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б.* Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ.– М.: Дело, 1996.– С. 560–636.
12. *Семюелсон Пол Л., Нордгауз Вільям Д.* Макроекономіка: Перекл. з англ.– К.: Основи, 1995.– С. 322–328.
13. *Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Д.* Экономика.– М.: Дело, 1993.– С. 580–595, 653–667.

Розділ VII

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

Програмна анотація

1. Фіскальна політика.
2. Мультиплікатори фіскальної політики.
3. Автоматичні стабілізатори та дискреційна стабілізаційна політика.
4. Державний бюджет та бюджетне обмеження.
5. Державний борг.

§ 1. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА – це сукупність заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат, направлених на забезпечення повної зайнятості, рівноважного платіжного балансу та економічного зростання за умов виробництва неінфляційного ВВП.

Стимулююча фіскальна політика (*фіскальна експансія*):

– *в короткостроковому періоді* – має за мету подолання циклічної кризи в економіці і передбачає зростання державних витрат (G), зниження податків (T) або комбінує ці заходи;

– *в довгостроковому періоді* політика зниження податків (T) може привести до розширення пропозиції факторів виробництва і зростання економічного потенціалу.

Стримуюча фіскальна політика (фіскальна рестрикція) – має за мету обмеження циклічного підйому економіки і передбачає зниження державних витрат (G), збільшення податків (T) або комбінування цих заходів в цій фазі економічного циклу.

В короткостроковому періоді заходи стримуючої фіскальної політики дозволяють знизити темпи інфляції (\hat{P}) ціною зростання безробіття (u) і скорочення виробництва (Q).

В довгостроковому періоді збільшення податкового тиску може викликати стійке скорочення сукупної пропозиції (AS) і активізацію елементів механізму **стагфляції**, особливо за умов пропорційного скорочення державних витрат за всіма статтями бюджету, що призводить до значного скорочення державних інвестицій в інфраструктуру ринку праці.

Основні функції фіскальної політики

- ⇒ Вплив на стан господарської кон'юнктури.
- ⇒ Перерозподіл національного доходу.
- ⇒ Нагромадження необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм.
- ⇒ Стимулювання економічного зростання.
- ⇒ Підтримка високого рівня зайнятості тощо.

Основні джерела доходів держави

Державні доходи – це грошові відносини, які складаються між державою, юридичними і фізичними особами в процесі вилучення і акумуляції частини вартості ВВП у загальнодержавному фонді з метою їх подальшого використання для здійснення державою своїх функцій.

До основних джерел доходів належать:

- ⇒ Податки.
- ⇒ Власні доходи держави від виробничої та інших форм діяльності.
- ⇒ Платежі за ресурси, які згідно з діючим законодавством належать державі.
- ⇒ Офіційні трансферти тощо.

- ! До фіскальної політики відносяться тільки такі маніпуляції державним бюджетом, які не змінюють кількості грошей в обігу.

Податки

Основним джерелом доходів держави в цивілізованому суспільстві є податки.

Податки за економічним змістом це фінансові відносини між державою та платником податків з метою створення загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідних для виконання державою її функцій.

Функції податків

Розподільча:

- перерозподіл вартості створеного ВВП між державою і юридичними та фізичними особами.

Фіскальна:

- централізація частини ВВП у бюджеті на загальносуспільні потреби.

Регулююча:

- вплив податків на різні сторони діяльності їхніх платників.

Податкова політика – це діяльність держави у сферах запровадження, правової регламентації та організації справляння податків і податкових платежів до централізованих фондів держави.

Проявом податкової політики, яка проводиться в державі та формується державними структурами є **податкова система**.

За економічним змістом **податкова система** – це сукупність податків та обов'язкових платежів, законодавчо установлених в країні з метою поповнення доходної частини бюджетів різних рівнів.

Основні принципи побудови оптимальної податкової системи

Загальність

- охоплення податками всіх економічних суб'єктів, які отримують доходи незалежно від організаційно-правової форми.

Адміністративна простота (адміністративні витрати)

- справляння податків повинно бути простим і відносно недорогим.

Гнучкість

- податкова система повинна бути здатною швидко (в окремих випадках автоматично) відповідати на зміни економічних обставин.

Стабільність

- високий рівень гарантій того, що передбачені Законом про бюджет доходи будуть отримані у повному обсязі.

Обов'язковість

- примусовість податку, неминучість його сплати, самостійність суб'єкта в його обчисленні та сплаті.

Соціальна справедливість

- встановлення податкових ставок і податкових пільг, які ставлять всіх суб'єктів у приблизно рівні умови і які пом'якшують податковий тягар на низькодоходні підприємства та групи населення.

Економічна ефективність

- податкова система не повинна перешкоджати ефективному розподілу ресурсів:

а) *не повинна обмежувати можливостей заощаджень і стимулів до праці;*

б) *не повинна впливати на поведінку індивіда (не повинна спрямовувати зусилля індивіда на зменшення своїх податкових*

зобов'язань, а повинна стимулювати збільшення продуктивності праці і, відповідно, поліпшення умов існування);

в) має бути неспотворюючою, тобто не повинна надавати можливостей індивіду **замінити** свої податкові зобов'язання або **перекласти** їх на інших.

Неспотворюючі податки називаються **паушальними податками**.

Паушальний податок – це такий, що залежить від незмінних характеристик (наприклад, стать).

Будь-який податок на товари є спотворюючим: індивід може замінити свої податкові зобов'язання, зменшуючи споживання оподатковуваних товарів.

Податок на дохід теж є спотворюючим, бо індивід може змінити свої податкові зобов'язання, зменшуючи свою участь у процесі виробництва, або зменшуючи свої заощадження.

Спотворюючі податки є неефективними.

Завдання податкової політики – зменшити спотворюючий ефект оподаткування.

Якби уряд міг замінити спотворюючі податки на паушальні, то надходження в бюджет зросли б при незмінному впливі на добробут платників податків, або доходи бюджету були б незмінними при зростаючому добробуті населення.

Необхідно розрізняти **джерело** і **об'єкт оподаткування**.

Джерелом оподаткування незалежно від об'єкта оподаткування є **чистий дохід суспільства**.

Структура джерел фінансових ресурсів держави

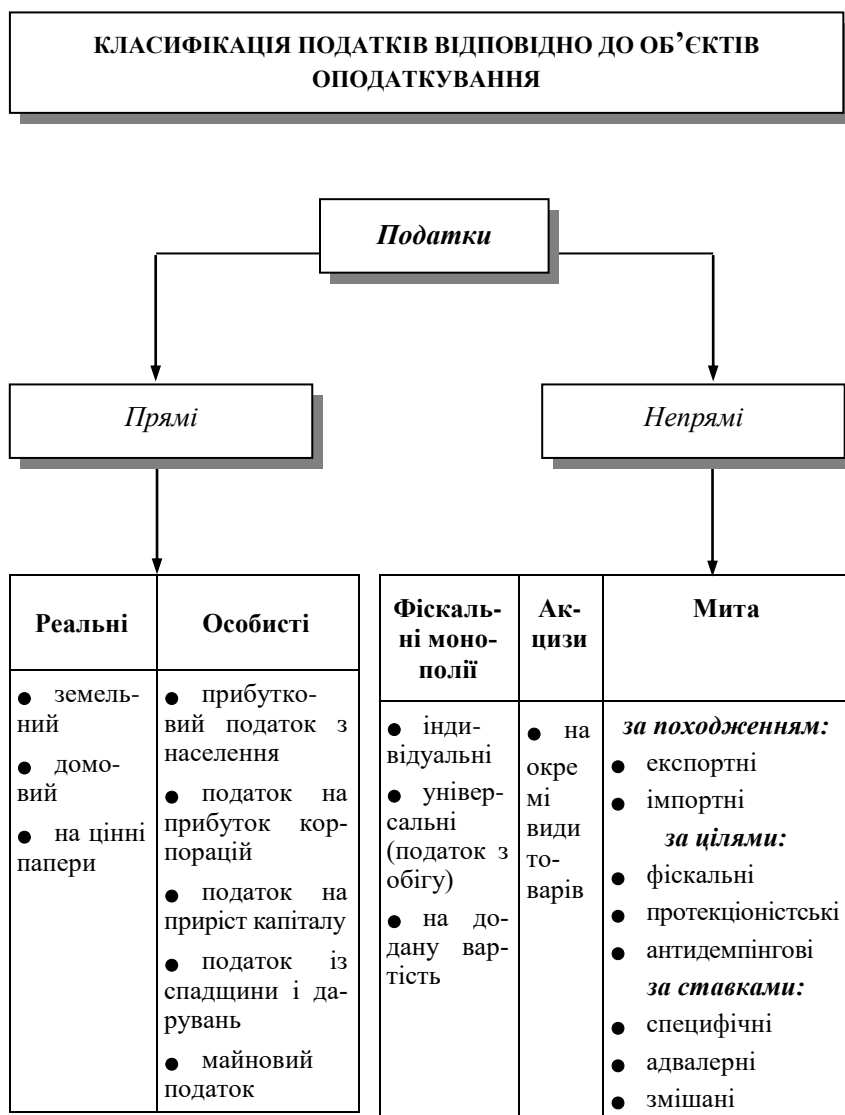
Джерело	Фінансові ресурси держави
Чистий національний продукт (ЧНП)	Непрямі податки на підприємців
Національний дохід (НД)	Податок на прибуток; внески на соцстрах; внески до Пенсійного фонду; внески до Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття; доходи від зовнішньоекономічної діяльності держави та інше.
Особистий дохід	Податки на особистий дохід: прибутковий податок з громадян; податок на майно; податок на спадщину. Непрямі податки: <ul style="list-style-type: none"> ● податок на додану вартість; ● акцизний збір; ● місцеві податки та збори.
Відрахування, що включаються в собівартість продукції	<ul style="list-style-type: none"> ● амортизаційні відрахування державних підприємств; ● відрахування на геологорозвідку; ● плата за воду, за землю тощо.

Об'єкт оподаткування – це кількісно визначений економічний феномен, який служить базою для нарахування податків.

Об'єктами оподаткування є:

- дохід (підприємства або населення);
- майно (нерухоме і рухоме).

За механізмами формування *податки* поділяють на дві основні групи: *прямі* і *непрямі*.

Прямі податки:

- вилучаються безпосередньо у власників майна, одержувачів доходів.

Непрямі податки:

- вилучаються у сфері реалізації або споживання товарів та послуг, тобто перекладаються на споживача продукції.

Прямі податки через зростання цін можуть перекладатися на споживача.

- ! **Чим більш розвинута країна, тим більша частка надходжень припадає на прямі податки.**

- ! **Чим бідніша країна, тим більше вона покладається на непрямі податки, особливо на податки від зовнішньої торгівлі.**

Поряд з об'єктами в системі оподаткування не меншу роль грають податкові ставки і податкові пільги.

Податкова ставка

ПОДАТКОВА СТАВКА – це законодавчо встановлений розмір податку на одиницю оподаткування.

Гранична податкова ставка

- це відношення приросту виплачуваних податків до приросту доходу.

$$T_{zp}(Y) = \frac{\Delta T}{\Delta Y}, \quad (7.1)$$

де $T_{zp}(Y)$ – гранична ставка оподаткування;

ΔT – приріст податкових надходжень;

ΔY – приріст доходу.

Середня податкова ставка

- це відношення обсягу податків до величини доходу, який оподатковується.

$$T_{сер}(Y) = \frac{T}{Y}, \quad (7.2)$$

де $T_{сер}(Y)$ – середня ставка оподаткування;

T – величина податкових надходжень;

Y – дохід.

Нульова ставка.

Пільгова ставка.

ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ – зменшення податкових ставок або повне звільнення від податків окремих підприємств або виробництв залежно від їхнього профілю, характеру виробленої продукції і виконаних робіт, використовуваної робочої сили, зони розміщення.

Пільги в силу їхнього різноманітного характеру здатні охоплювати значну кількість платників податків, що призводить до дуже відчутного зниження реальної ставки оподаткування порівняно з номінальною.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОДАТКІВ ЗА ОЗНАКОЮ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ СТАВКОЮ ПОДАТКУ І ДОХОДОМ

Прогресивне оподаткування

середня ставка
податку
підвищується
із зростанням
доходу

Регресивне оподаткування

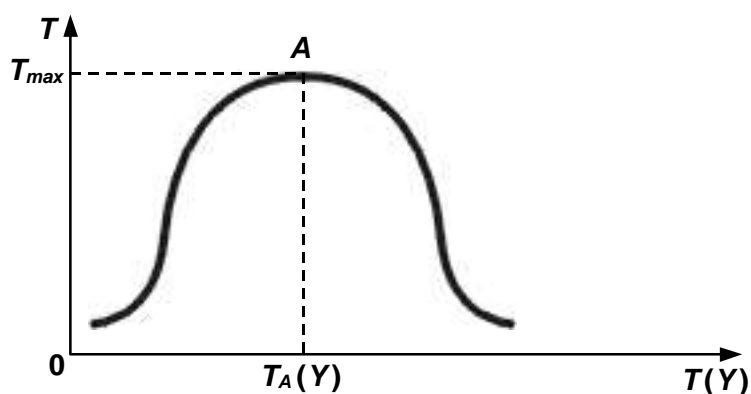
середня ставка
податку
знижується
по мірі зростання
доходу

Пропорційне оподаткування

середня ставка
податку
залишається
незмінною
незалежно від
розмірів доходу

Крива ЛАФФЕРА

Крива Лаффера показує зв'язок між податковими ставками та обсягом податкових надходжень і виявляє таку податкову ставку (від нульової до 100%), при якій податкові надходження у бюджет досягають максимуму (графік 7.1).

Графік 7.1. Крива Лаффера

T – податкові надходження;

$T(Y)$ – податкова ставка;

$T_A(Y)$ – податкова ставка, при якій податкові надходження максимальні.

З графіка 7.1 видно, що починаючи з нульової ставки податку, збільшення $T(Y)$ приводить до зростання податкових надходжень (T). Але починаючи з точки A наступне збільшення податкової ставки $T(Y)$ скорочує податкові надходження (T) через негативну стимулюючу дію.

Крива Лаффера дає відповідь на запитання, при якій ставці податків $T(Y)$ податкові надходження (T) у бюджет максима-

льні. При подальшому підвищенні податкової ставки мотивація підприємницької діяльності послаблюється, падають обсяги виробництва і зменшуються податкові відрахування до бюджету. Реальна ставка податків неоднакова для різних країн і далеко не завжди є оптимальною.

До **основних факторів**, що впливають на формування доходів Державного бюджету України належать:

- ⇒ стан економічної кон'юнктури;
- ⇒ недосконалість Податкового законодавства;
- ⇒ інституціоналізація тіньової економіки;
- ⇒ низька фінансова дисципліна усіх суб'єктів господарювання;
- ⇒ віртуальний перерозподіл власності;
- ⇒ наявність значних пільг в оподаткуванні;
- ⇒ криміналізація економічної діяльності;
- ⇒ низька конкурентоспроможність продукції;
- ⇒ нестабільність національної валюти;
- ⇒ інфляційні процеси та інше.

Державні видатки

Державні видатки як економічна категорія – це грошові відносини з приводу розподілу і використання централізованих та децентралізованих фондів грошових ресурсів держави з метою фінансування загальнодержавних потреб соціально-економічного розвитку.

Державні видатки поділяються:

- на **дві групи** за економічною класифікацією (за терміном використання);
- на **чотири групи** за функціональною класифікацією (за напрямом використання).

Розмежування видатків за **економічними ознаками**, з точки зору впливу державних видатків на рух сукупного про-

дукту і процес розширеного відтворення, базується на визначенні поточних видатків і капітальних видатків та кредитування за вирахуванням погашення, склад яких визначається Міністерством фінансів України.

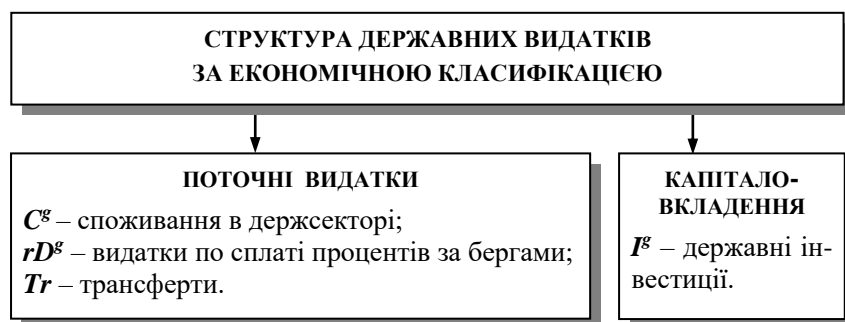
Поточні видатки – це видатки бюджету на фінансування підприємств, установ, організацій, органів державного управління визначені на початок бюджетного року, а також на фінансування заходів щодо соціального захисту населення.

Вони включають:

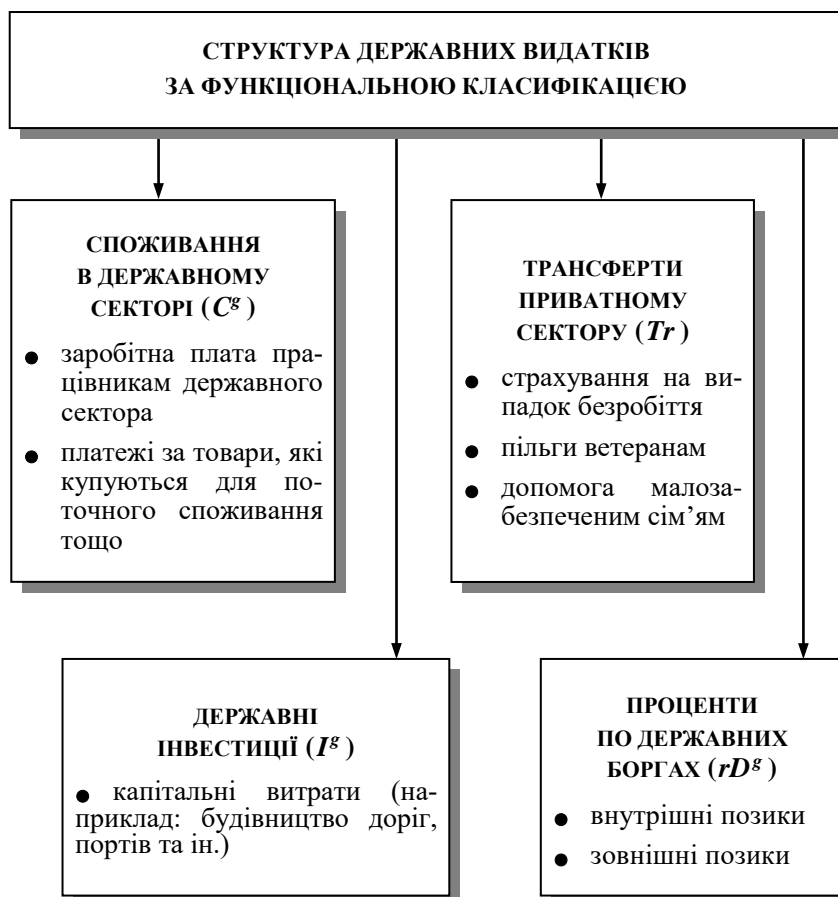
- ⇒ видатки на товари та послуги;
- ⇒ оплату праці працівників бюджетних установ;
- ⇒ нарахування на заробітну плату;
- ⇒ витрати на відрядження;
- ⇒ оплату послуг бюджетних установ;
- ⇒ трансфертні платежі органом державного управління тощо.

Капітальні видатки (видатки розвитку) – це видатки бюджету на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності держави, а саме:

- ⇒ капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення;
- ⇒ фінансування структурної перебудови народного господарства;
- ⇒ субвенції та інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням.

Функціональна структура видатків будується відповідно до основних функцій держави.

На **формування видатків бюджету** в Україні в сучасних умовах впливають:

1. Економічна криза, яка спричиняє:

- зростання видатків на соціальний захист населення;
- зростання видатків на фінансову підтримку підприємств

державного сектору від банкрутств, а не на інноваційну діяльність;

- зростання видатків на підтримку соціальної сфери.

2. Зростання монетизованого державного боргу, який зумовлює:

- зростання видатків на покриття державного боргу;
- витіснення інвестицій із сфери виробництва (ефект «витіснення»).

3. Зростання немонетизованого державного боргу спричиняє виділення коштів на покриття заборгованостей, що виникли у попередні роки по заробітній платі працівників бюджетних установ, стипендіях та інших соціальних виплатах.

4. Дефіцит бюджетів усіх рівнів, який передбачає жорсткий режим економії коштів, скорочення видатків по всіх статтях кошторисів на утримання апарату управління.

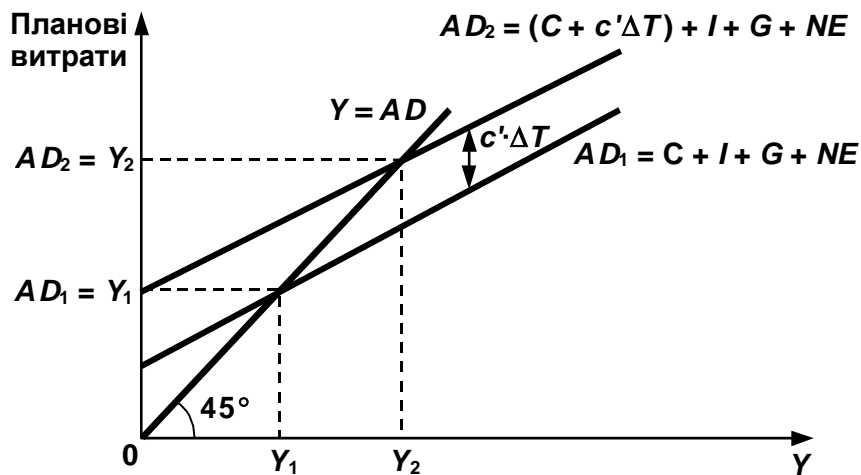
5. Залучення зовнішніх ресурсів для покриття бюджетного дефіциту призводить до зростання платежів по процентах.

§ 2. МУЛЬТИПЛІКАТОРИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

У короткостроковому періоді заходи фіскальної політики супроводжуються ефектами мультиплікаторів державних витрат, податків та збалансованого бюджету.

Податковий мультиплікатор (m_T)

Зміна податкових надходжень (T) мультиплікативно впливає на рівноважний рівень доходу (Y). Якщо податкові надходження знижуються на ΔT – це означає, що дохід кінцевого використання зростає на величину ΔT (графік 7.2).

Графік 7.2

Споживчі витрати (C) відповідно зростають на величину $c' \cdot \Delta T$, що зсуває криву планових витрат і збільшує рівноважний обсяг виробництва Y_1 до Y_2 на величину ΔY :

$$\Delta Y = -\Delta T \cdot \frac{c'}{1-c'}, \quad (7.3)$$

відповідно

$$\frac{\Delta Y}{\Delta T} = -\frac{c'}{1-c'}; \quad (7.4)$$

$$m_T = -\frac{c'}{1-c'}, \quad (7.5)$$

де m_T – податковий мультиплікатор;
 c' – гранична схильність до споживання.

Податковий мультиплікатор показує, що зростання податків на певну величину зменшує (знак «-») обсяг виробництва на більшу величину і навпаки, при зменшенні ставок

оподаткування $T(Y)$ на певну величину, рівноважний обсяг виробництва (Y) збільшується на більшу величину.

Сукупний ефект від зростання (зменшення) податків визначається за формулою:

$$\Delta Y = -m_T \cdot \Delta T, \quad (7.6)$$

де ΔY – зміна доходу;

ΔT – зміна податкових надходжень;

m_T – податковий мультиплікатор.

Якщо державні витрати (G) та автономні податкові відрахування (T) зростають на одну і ту ж величину ($\Delta G = \Delta T$), то і рівноважний обсяг виробництва зростає. У даному випадку мова йде про *мультиплікатор збалансованого бюджету*, який завжди менший або дорівнює 1.

Мультиплікативний ефект від зниження податків слабший, ніж від збільшення державних витрат, що є наслідком більш сильного впливу державних витрат на величину сукупного доходу і споживання, порівняно зі зміною податків.

Ці відмінності визначають переваги у виборі інструментів фіскальної політики з метою подолання циклічних криз.

Якщо фіскальна політика направлена на **розширення державного сектору**, то

– *під час економічної кризи* – збільшують державні витрати, що має сильний стимулюючий ефект;

– *під час буму* для стримування інфляційного підйому збільшують податки, що є відносно м'яким обмежувальним заходом.

Якщо фіскальна політика має за мету **скорочення державного сектору**, то:

– *під час економічної кризи* знижуються податки, що викликає незначний стимулюючий ефект;

– *під час буму* знижуються державні витрати, що швидко знижує рівень інфляції.

Мультиплікатор державних витрати (m_G)

Якщо державні витрати зростають на (ΔG), то крива планових витрат ($AD_1 = C + I + G + NE$) зсувається *вгору* на таку ж величину (графік 7.3), а рівноважний обсяг виробництва зростає з Y_1 до Y_2 на величину

$$\Delta Y = \Delta G \cdot m_G, \quad (7.7)$$

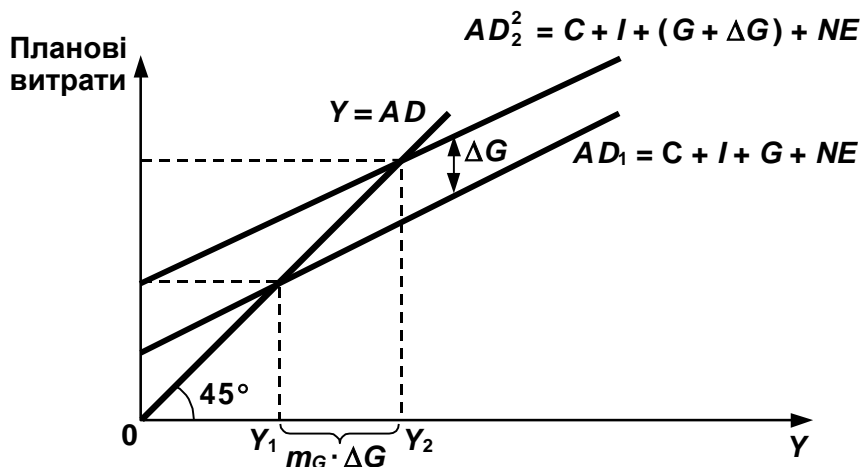
де m_G – мультиплікатор державних витрат.

Мультиплікаційний процес починається, коли витрати зростають на ΔG і збільшують дохід на ту ж величину, що призводить до зростання споживання на величину $c' \cdot \Delta G$. Це зростання споживання знову збільшує витрати і дохід, що знову приводить до зростання споживання на величину $c' \cdot (c' \cdot \Delta G)$ і т. д.

Таким чином маємо:

$$\Delta Y = \Delta G (1 + c' + c'^2 + c'^3 \dots), \text{ де } c' < 1 \Rightarrow$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c'} \cdot \Delta G. \quad (7.8)$$

Графік 7.3

Мультиплікатор державних витрат (m_G) обчислюється за формулою:

$$m_G = \frac{\Delta Y}{\Delta G} = \frac{1}{1 - c'}. \quad (7.9)$$

Якщо ж планові витрати будуть враховувати вплив прибуткових податків (тобто $T = T(Y) \cdot Y$) мультиплікатор державних витрат визначатиметься за такою формулою:

$$m_G = \frac{1}{1 - c'(1 - t)}, \quad (7.10)$$

де t – частка податків у сукупних доходах.

Мультиплікатор державних витрат показує, наскільки зміняться сукупні доходи (ΔY) при зміні державних витрат (ΔG) на 1.

Загальний ефект від зміни витрат визначається за формулою:

$$\Delta Y = m_G \cdot \Delta G, \quad (7.11)$$

де ΔY – зміна сукупних доходів;

ΔG – зміна державних витрат;

m_G – мультиплікатор державних витрат.

§ 3. АВТОМАТИЧНІ СТАБІЛІЗАТОРИ ТА ДИСКРЕЦІЙНА СТАБІЛІЗАЦІЙНА ПОЛІТИКА

Недискреційна (автоматична) фіскальна політика

НЕДИСКРЕЦІЙНА (АВТОМАТИЧНА) ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА базується на дії вбудованих стабілізаторів, які забезпечують природне пристосування економіки до фаз ділової кон'юнктури.

Автоматичні (вбудовані) стабілізатори – це такі механізми в економіці, дія яких зменшує реакцію ВВП на зміни сукупного попиту.

До автоматичних (вбудованих) стабілізаторів належать:

а) Автоматична зміна податкових надходжень при прогресивній системі оподаткування.

- Система податків *прогресивно* залежить від особистих доходів та доходів підприємств. Якщо обсяг виробництва падає, то податкові ставки автоматично зменшуються. Це призводить до того, що з менших доходів домашні господарства і підприємницький сектор сплачують менші податки. Таким чином, темпи падіння сукупного попиту (*AD*) менші за темпи падіння виробництва, що стримує його різке скорочення через скорочення сукупного попиту. У такому випадку випуск продукції зменшується не так відчутно.

- У період буму і, відповідно, в період інфляції збільшення ставок оподаткування за умов прогресивної системи оподаткування через зростання доходів домашніх господарств і підприємницького сектора зменшує особисті доходи, стримує споживчі витрати, скорочує сукупний попит і уповільнює зростання цін та заробітної плати (вплив на доходи підприємницького сектору і, відповідно, на інвестиційний попит аналогічний).

б) Допомога на випадок безробіття, соціальна допомога та інші соціальні трансферти.

- Допомога на випадок безробіття вливає кошти в економіку (в період кризи) або вилучає з неї (в період буму) і, як результат, стабілізує її та згладжує наслідки ділових циклів.

- Дія інших трансфертів аналогічна.

При недискреційній фіскальній політиці бюджетний дефіцит (або надлишок) утворюється в результаті дії автоматичних стабілізаторів.

Дискреційна фіскальна політика

ДИСКРЕЦІЙНА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА – це політика, при якій уряд свідомо маніпулює податками та державними видатками з метою зміни реального обсягу національного вироб-

ництва та зайнятості, контролю за інфляцією та прискоренням економічного зростання.

Основні засоби (інструменти) дискреційної фіскальної політики

- Зміна програм суспільних робіт та інших програм, пов'язаних з витратами держави;
- Зміна програм «трансфертного типу» (перерозподільчих).
- Циклічні зміни рівня податкових ставок.

Дискреційна фіскальна політика в часі пролонгована, бо зміни структури державних витрат або ставок оподаткування передбачають тривале обговорення цих заходів у вищому законодавчому органі.

Дискреційна фіскальна політика з метою стимулювання сукупного попиту (*AD*) в період кризи передбачає цілеспрямоване свідоме складання державного бюджету з дефіцитом або зниження ставок оподаткування.

§ 4. ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ ТА БЮДЖЕТНЕ ОБМЕЖЕННЯ

БЮДЖЕТ – це грошове вираження збалансованого кошторису доходів та видатків за певний період.

Фактичний бюджет відображає реальні видатки, надходження і дефіцити за певний період.

Структурний бюджет відображає, якими мають бути видатки, доходи і дефіцит, якщо економіка функціонує за потенційного обсягу виробництва (визначається дією дискреційних програм, що запроваджені законодавчо).

Циклічний бюджет показує вплив ділового циклу на бюджет та вимірює зміни видатків, доходів і дефіциту, які виникають через те, що економіка не працює за потенційного обсягу виробництва, а перебуває у стані піднесення або спаду (визначається дією автоматичних стабілізаторів).

Циклічний бюджет є різницею між *фактичним* і *структурним* бюджетами.

Стан Держбюджету

⇒ **Нормальний**, коли видаткова частина держбюджету дорівнює доходній.

⇒ **Дефіцитний**, коли видатки перевищують доходи.

Дефіцит держбюджету не є небезпечним для економіки в цілому, якщо він знаходиться на рівні 2–3% ВВП. У протилежному разі він негативно відбивається на функціонуванні грошової, кредитної систем і всієї економіки в цілому.

ДЕФИЦИТНИЙ БЮДЖЕТ

Причини дефіциту Держбюджету

- ⇒ Падіння доходів в умовах кризового стану економіки;
- ⇒ Зменшення приросту національного доходу;
- ⇒ Збільшення бюджетних витрат;
- ⇒ Непослідовна фінансово-економічна політика;
- ⇒ Надмірний розмір державного сектору;
- ⇒ Зростання витрат по обслуговуванню внутрішнього і зовнішнього державного боргу;
- ⇒ Домінуюча політика державного патерналізму

Заходи щодо зниження бюджетного дефіциту

- ⇒ Конверсія;
- ⇒ Перехід від фінансування до кредитування;
- ⇒ Ліквідація дотацій збитковим підприємствам;
- ⇒ Скорочення витрат на управління державою;
- ⇒ Реформування системи оподаткування;
- ⇒ Підвищення ролі місцевих бюджетів

Види бюджетного дефіциту

За *формою прояву* бюджетний дефіцит поділяється на **відкритий і прихований**.

Відкритий бюджетний дефіцит – це офіційно визнаний дефіцит у законі про бюджет на відповідний рік.

Прихований бюджетний дефіцит виникає в результаті завищення обсягів планових доходів та включення у склад доходів джерел покриття бюджетного дефіциту.

За *причинами виникнення* бюджетний дефіцит буває *вимушеним і свідомим*.

Вимушений бюджетний дефіцит є наслідком скорочення обсягів ВВП і відповідно обмеженості фінансових ресурсів країни. Прикладом вимушеного бюджетного дефіциту є *циклічний бюджетний дефіцит*.

Циклічний дефіцит бюджету є результатом циклічного падіння виробництва (скорочення національного доходу та обсягу виробництва) внаслідок кон'юнктурних коливань, що призводить до дії автоматичні фіскальні стабілізатори (скорочуються податкові надходження через зменшення ставок оподаткування при прогресивній системі оподаткування та збільшуються соціальні трансферти через зниження життєвого рівня населення).

Свідомий бюджетний дефіцит виникає внаслідок дискреційної фіскальної політики, яка передбачає цілеспрямовані зміни в розмірі державних витрат, податків і сальдо Державного бюджету.

Свідомий бюджетний дефіцит виникає за умов, коли для стимулювання сукупного попиту в період економічного спаду уряд цілеспрямовано знижує ставки оподаткування і збільшує державні витрати. Відповідно, в період підйому цілеспрямовано створюється бюджетний надлишок.

За *напрямом дефіцитного фінансування* розрізняють *активний і пасивний бюджетні дефіцити*.

Активний бюджетний дефіцит характеризується спрямуванням коштів на інвестування економіки, що сприяє зростанню ВВП.

Пасивний бюджетний дефіцит характеризується спрямуванням коштів на покриття поточних видатків (соціальні трансферти, виплата зарплати у бюджетній сфері та інші).

Джерелами фінансування дефіциту бюджету можуть виступати:

⇒ позики держави (неінфляційний шлях покриття бюджетного дефіциту);

⇒ грошово-кредитна емісія (інфляційний шлях покриття бюджетного дефіциту).¹

Державні позики використовуються за умов:

⇒ наявності тимчасово вільних коштів у кредиторів;

⇒ довіри кредиторів до держави;

⇒ заінтересованості кредиторів (за рахунок процентної політики і високих гарантій повернення боргу).

Грошово-кредитна емісія може застосовуватися лише за умов жорсткого контролю за використанням грошей. Вона виправдана в разі спрямування коштів у інвестиції, що сприяє зростанню ВВП і викликає невисокі темпи інфляції. Використання емісійних коштів на поточні витрати (зарплата, соціальні трансферти та інше) призводить до прискорення інфляції.

У статті 15 Бюджетного кодексу України джерела фінансування дефіциту бюджету визначені таким чином:

Ст. 15-1. Джерелами фінансування дефіциту бюджетів є державні внутрішні та зовнішні запозичення.

Ст. 15-2. Запозичення не використовуються для забезпечення фінансовими ресурсами поточних видатків, за винятком випадків, коли це необхідно **для збереження загальної економічної рівноваги**.

¹ За ст. 6 Бюджетного кодексу України емісійні кошти Національного банку не можуть бути джерелом фінансування дефіциту Державного бюджету України. Див.: Бюджетний кодекс України // Український інвестиційний журнал.– 2001.– № 4.– С. 8.

Причини бюджетного дефіциту в Україні в сучасних умовах

1. Зростання виплат по державному боргу.
2. Значний обсяг соціальних трансфертних платежів, через низький рівень доходів населення.
3. Ухилення від сплати податків через високий податковий тиск та низьку фінансову дисципліну, що призводить до зниження податкових надходжень.
4. Значні витрати на управління тощо.

Державне бюджетне обмеження

Державне бюджетне обмеження:

$$B_n^g = B_{n-1}^g + rB_{n-1}^g + T_n - Tr_n - (C_n^g + I_n^g), \quad (7.12)$$

де B_n^g – чисті фінансові активи держави в n -му році;

B_{n-1}^g – чисті фінансові активи в $(n-1)$ -му році;

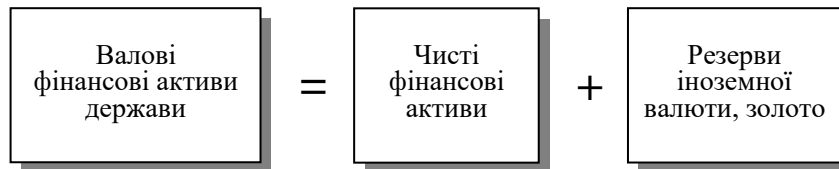
r – проценти по чистих фінансових активах B_{n-1}^g попереднього року;

T_n – податки в n -му році;

Tr_n – трансферти в n -му році;

C_n^g – державні споживчі витрати в n -му році;

I_n^g – державні інвестиційні витрати в n -му році.

Бюджетне обмеження можна записати в термінах чистого державного боргу (D^g), де $D^g = -B^g$:

$$D_n^g = D_{n-1}^g + rD_{n-1}^g + C_n^g + I_n^g - T_n, \quad (7.13)$$

або

$$D_n^g - D_{n-1}^g = rD_{n-1}^g + C_n^g + I_n^g - T_n, \quad (7.14)$$

де $D_n^g - D_{n-1}^g$ – бюджетний дефіцит (DEF).

§ 5. ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

ДЕРЖАВНИМ (або урядовим) БОРГОМ називається нагромаджена сума позичених урядом коштів для фінансування дефіцитів.

Збільшення державного боргу протягом певного року дорівнює дефіциту бюджету.

Державний борг – це сума заборгованості держави перед кредиторами.

Головними причинами створення і збільшення державного боргу є:

- ⇒ хронічний дефіцит Державного бюджету;
- ⇒ перевищення темпів зростання державних видатків над темпами зростання державних доходів;
- ⇒ дискреційна фіскальна політика направлена на зменшення податкового навантаження без відповідного скорочення державних витрат;
- ⇒ розширення економічної функції держави;
- ⇒ дія автоматичних стабілізаторів (циклічне зменшення податкових надходжень та збільшення соціальних трансфертів під час економічної кризи);

⇒ залучення коштів нерезидентів з метою підтримки стабільності національної валюти;

⇒ вплив політичних бізнес-циклів (надмірне збільшення державних видатків напередодні виборів з метою завоювання популярності у виборців);

⇒ мілітаризація, ведення війн та інші.

Державний борг складається з:

⇒ заборгованості по випущених і непогашених внутрішніх державних позиках – **внутрішній державний борг**;

⇒ фінансових зобов'язань країни по відношенню до іноземних кредиторів на певну дату – **зовнішній державний борг**.

Загальний обсяг внутрішньої заборгованості держави може бути поділений на дві частини:

1. Монетизований борг, який складається з боргів опосередкованих кредитними стосунками держави з банками.

2. Немонетизований борг, який складається:

а) з невиконаних державою фінансових зобов'язань, передбачених чинним законодавством (заборгованість по виплаті пенсій, стипендій, допомог, заробітній платі та інших видах соціальних виплат);

б) із заборгованості по господарських стосунках з реальним сектором економіки (заборгованість по державних замовленнях, наданню послуг державними установами та інші).

Зовнішній борг складається із зобов'язань держави перед нерезидентами, які виникають внаслідок міжнародних позик або продажу фінансових активів за кордон.

Темпи зростання зовнішнього боргу залежать від:

⇒ частки зовнішніх запозичень у загальному обсязі наявного боргу;

⇒ процентної ставки (підвищення ставки процента, потребує збільшення зовнішніх позик).

Економічні та соціальні наслідки державного боргу

Ступінь впливу державної заборгованості на внутрішній сукупний попит та сукупну пропозицію, зовнішньоекономічну рівновагу повною мірою визначається структурою державних доходів та видатків. Залежно від характеру наслідків впливу боргу на економіку, їх поділяють на *короткострокові* та *довгострокові*.

Короткострокові наслідки бюджетного дефіциту і відповідно державного боргу, існують як *проблема «витіснення»*.

Довгострокові економічні наслідки державного боргу, відомі як «тягар» боргу.

У короткостроковому періоді *витіснення* виникає, коли ефективність фіскальної політики внаслідок реакції ринку грошей зменшується. Збільшення структурного дефіциту через зниження податків чи збільшення урядових видатків може призвести до підвищення процентних ставок і відповідно до зменшення інвестицій. Тому ВВП, можливо, і не зростає, а більший структурний дефіцит *витіснить інвестиції* із сфери виробництва.

Довгострокові наслідки державного боргу пов'язані з його впливом на нагромадження капіталу та споживання майбутніх поколінь, тобто на довгострокове економічне зростання. Зростання боргу зменшує виробничі потужності, призначені майбутньому поколінню, отже воно матиме нижчий рівень доходу.

Економічні наслідки державного боргу

1. *Скорочення споживання населенням країни.*
2. *Витіснення приватного капіталу, що обмежує подальше зростання економіки.*
3. *Збільшення податків для обслуговування державного боргу виступає антистимулом економічної активності.*
4. *Перерозподіл доходу на користь власників державних облігацій.*

Управління державним боргом – це сукупність заходів держави, пов’язаних з вивченням кон’юнктури на ринку позичкових капіталів, випуском нових позик, з виплатою процентів по займам, проведенням конверсій (зміни умов доходності) та консолідацій (зміни строків) займів, визначенням ставок процентів по державному кредиту, а також погашенням раніше випущених позик, строк дії яких скінчився.

Рефінансування державного боргу – випуск нових позик для того, щоб розрахуватися з власниками облігацій старої позики.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Дайте визначення фіскальної політики.
2. Які основні функції виконує фіскальна політика?
3. Перелічіть основні джерела державних доходів.
4. Дайте визначення податкової системи.
5. Розкрийте, які економічні закономірності відображає «крива Лаффера».
6. Перелічіть основні державні видатки і проаналізуйте їхню структуру.
7. Які ви знаєте мультиплікатори фіскальної політики? Як вони впливають на дохід держави?
8. Дайте визначення автоматичних і дискреційних стабілізаторів. Який з дискреційних стабілізаторів ви можете запропонувати:
 - а) для боротьби з інфляцією;
 - б) для боротьби зі спадом?
9. Назвіть причини дефіциту Державного бюджету. Які заходи може запровадити уряд для зниження бюджетного дефіциту?
10. Які види бюджетного дефіциту ви знаєте?
11. Проаналізуйте вплив державного боргу та дефіцитів бюджету на економіку.

ТЕСТИ

1. Державний борг це сума попередніх:

- 1) бюджетних дефіцитів;
- 2) державних витрат;
- 3) бюджетних надлишків за відрахуванням бюджетних дефіцитів;
- 4) бюджетних дефіцитів за відрахуванням бюджетних надлишків.

2. Інфляція – це податок на:

- 1) уряд, вона збільшує розміри бюджетного дефіциту;
- 2) власників державного боргу, вона збільшує розміри бюджетного дефіциту;
- 3) власників державного боргу, вона скорочує розміри бюджетного дефіциту;
- 4) уряд, вона скорочує розміри бюджетного дефіциту.

3. До яких економічних наслідків може призвести державний борг?

- 1) зниження рівня життя;
- 2) збільшення сукупних національних витрат;
- 3) скорочення виробничих можливостей національної економіки;
- 4) перерозподіл національного багатства між членами суспільства.

4. Ефект витіснення, пов'язаний з державним боргом, який виник внаслідок зростання державних витрат:

- 1) призводить до зменшення податкових надходжень;
- 2) приводить до зростання виробничого потенціалу в майбутньому;
- 3) приводить до зменшення ставки процента;
- 4) скорочує приватні інвестиції;

5. Якщо уряд щорічно буде прагнути до збалансованого бюджету, то цей бюджет:

- 1) буде сприяти послабленню інфляції;
- 2) буде стимулювати сукупний попит;
- 3) буде посилювати коливання у межах економічного циклу;
- 4) буде вирівнювати коливання у межах економічного циклу.

6. Відносні витрати по обслуговуванню державного боргу вимірюються:

- 1) відношенням суми процентних сплат за боргом до обсягу ВВП;
- 2) сумою державного боргу;
- 3) відношенням розміру боргу до обсягу ВВП;
- 4) сумою процентних сплат за боргом.

7. Державний борг виступає як зобов'язання держави перед платниками податку. Це викликано тим, що:

- 1) державний борг дорівнює сумі активів держави;
- 2) основна маса державних облігацій належить громадянам країни та національним фірмам;
- 3) громадяни отримують трансфертні платежі;
- 4) офіційні дані занижують розмір державного боргу.

8. Ефект витіснення передбачає, що:

- 1) споживання товарів і послуг зростає, а обсяг інвестицій скорочується;
- 2) імпорт витісняється вітчизняними товарами,
- 3) зростання державних витрат приводить до зменшення приватних інвестицій;
- 4) зростання приватних інвестицій приводить до зменшення державних витрат.

9. Значний бюджетний дефіцит дозволяє:

- 1) збільшити ставку процента, підвищити міжнародну цінність національної валюти та збільшити обсяг чистого експорту;
- 2) зменшити ставку процента, знизити міжнародну цінність національної валюти та збільшити обсяг чистого експорту;
- 3) збільшити ставку процента, знизити міжнародну цінність національної валюти та збільшити обсяг чистого експорту;
- 4) збільшити ставку процента, підвищити міжнародну цінність національної валюти та зменшити обсяг чистого експорту;

10. При інших рівних умовах великий бюджетний дефіцит у період повної зайнятості призводить до:

- 1) скорочення міжнародної цінності національної валюти;
- 2) інфляції, обумовленої зростанням витрат;
- 3) зростання реальної процентної ставки;
- 4) зниження реальної процентної ставки.

11. Дефіцит Державного бюджету утворюється, коли:

- 1) сума податкових надходжень скорочується;
- 2) витрати держави зменшуються;
- 3) сума активів держави перевищує розміри її зобов'язань;
- 4) сума витрат держави перевищує суму податкових надходжень.

12. Однією з реальних проблем державного боргу є:

- 1) зростання заощаджень при всіх рівнях доходу кінцевого використання;
- 2) зростання стимулів підвищення ефективності виробництва;
- 3) відтік частини національного продукту за межі країни;
- 4) зменшення диференціації у доходах населення.

13. Проблеми, пов'язані із зростанням державного боргу, мають менше значення для економіки порівняно з проблемами скорочення обсягу виробництва та зростання безробіття. Це твердження відображає точку зору прихильників:

- 1) бюджету, який балансується на циклічній основі;
- 2) кривої Лаффера;
- 3) щорічно збалансованого бюджету;
- 4) функціональних фінансів.

14. Державний бюджет, збалансований на циклічній основі, був би наслідком:

- 1) зростання державних витрат, зниження податків у період економічного підйому;
- 2) скорочення державних витрат, збільшення податків у період економічного спаду;
- 3) скорочення державних витрат, зниження податків у період економічного спаду;
- 4) зростання державних витрат, зниження податків у період економічного спаду.

15. Яскраво виражена антиінфляційна фіскальна політика передбачає:

- 1) зростання податків і більш високий рівень державних витрат;
- 2) підвищення рівня оподаткування та скорочення державних витрат;
- 3) скорочення як державних витрат, так і податкових надходжень;
- 4) зниження податків і більш високий рівень державних витрат.

16. Урядова політика в галузі витрат і оподаткування називається:

- 1) монетарною політикою,
- 2) політикою розподілу доходів;
- 3) політикою, заснованою на кількісній теорії грошей;
- 4) фіскальною політикою.

17. Маніпуляції з державними витратами і податками для досягнення бажаного рівноважного рівня доходу та виробництва належать до:

- 1) політики, яка заснована на кейнсіанській функції споживання;
- 2) політики, орієнтованої на дефляційний розрив;
- 3) кейнсіанської фіскальної політики;
- 4) кредитної політики.

18. За кейнсіанською теорією макроекономічної рівноваги для доказу необхідності державного втручання в економіку фіскальними методами використовується теза:

- 1) державне втручання забезпечує більш ефективний розвиток економіки;
- 2) якщо ціни стабільні, то є впевненість, що ринок забезпечить макроекономічну рівновагу в умовах повної зайнятості;
- 3) нестабільність розвитку приватного сектора не породжує макроекономічних проблем;
- 4) тільки держава може брати до уваги регіональні інтереси.

19. Якщо уряд передбачає підвищити рівень реального ЧНП, він може:

- 1) знизити державні закупки товарів та послуг;
- 2) знизити рівень бюджетного дефіциту;
- 3) знизити податки;
- 4) зменшити трансфертні платежі.

20. Прямий зв'язок між чистими податковими надходженнями та реальним ЧНП:

- 1) поширює можливості для підтримки повної зайнятості;
- 2) підвищує ефективність дискреційної фіскальної політики, спрямованої на подолання рецесії та досягнення повної зайнятості;
- 3) знижує вплив змін обсягу планових інвестицій на рівень НД та зайнятості;
- 4) автоматично приводить до створення бюджетних надлишків у період рецесії.

ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

а) За даними таблиці розрахуйте середні та граничні податкові ставки.

б) Яким є податок: 1) прогресивним? 2) пропорційним?

3) регресивним?

Поясніть чому.

в) Чому в останні роки в розвинених країнах існує тенденція зниження ступеня прогресивності податкових систем?

Дохід	Податок	Середня ставка податку	Гранична податкова ставка
0	0		
50	5		
100	15		
150	30		
200	50		
250	75		

Завдання 2.

Економіка країни характеризується такими даними:

Фактичний дохід за умов повної зайнятості (Y_F) дорівнює 4000 (у. г. о.);

Гранична схильність до споживання (c') дорівнює 0,8;

Рівноважний дохід (Y^*) дорівнює 4200 (у. г. о.).

а) Як повинні змінитися урядові витрати (G) для досягнення економікою стану рівноваги за умови повної зайнятості (при незмінних інших умовах).

б) Як повинна змінитися величина податкових надходжень (T) (інші показники сталі) для того, щоб економіка досягла стану рівноваги за умови повної зайнятості.

Завдання 3.

Економіка країни знаходиться у стані рівноваги за умов, що споживання домашніх господарств визначається функцією $C = 100 + 0,8Y^p$, інвестиції (I) дорівнюють 100; витрати держави (G) на купів-

лю благ – 200; трансфертні виплати з бюджету (Tr) – 62,5, а ставка прибуткового податку $T(Y) = 0,25$.

а) Визначіть:

- 1) рівноважний НД;
- 2) значення мультиплікатора;
- 3) стан Держбюджету.

б) Які методи покриття бюджетного дефіциту ви запропонували б у даній ситуації. Поясніть чому?

Завдання 4.

У моделі закритої економіки (без урахування участі держави) обсяг автономних інвестицій дорівнює 50, а функція заощаджень визначається за формулою: $S = 0,2Y - 100$. В умовах повної зайнятості ця модель досягає рівноваги при обсязі НД 1000 (у. г. о.).

а) Як за допомогою держави досягти рівня повної зайнятості за умов, що всі державні витрати повинні здійснюватися за рахунок податків, які стягуються за єдиною (прямою) ставкою прибуткового податку?

б) На скільки при цьому зростає НД.

Завдання 5.

На ринку благ в умовах неповної зайнятості встановилась рівновага за таких умов: $C = 0,5Y^p$; $I = 100$; $G = 80$; $T(Y) = 0,20$.

Економіка має потенційні можливості збільшити НД (Y) у 1,20 разу.

Як держава може змінити витрати на купівлю благ або ставку податку, щоб забезпечити повне використання наявних потужностей при збалансованому державному бюджеті?

Завдання 6.

Національний ринок знаходиться у стані рівноваги при $Y = 1000$ (у. г. о.).

а) Уряд підвищив ставку прибуткового податку $T(Y)$ на 0,05% та державні витрати (G) на 50 (у. г. о.). Як це вплине на збалансованість держбюджету? Обґрунтуйте свою відповідь.

б) Уряд скоротив на 15 (у. г. о.) трансфертні виплати (Tr) та збільшив на 15 (у. г. о.) купівлю благ (G). Як це вплине на рівноважний НД? Чому?

Завдання 7.

Антициклічна фінансово-бюджетна політика принципово спрямована на те, щоб за посередництвом регулювання доходів та витрат протидіяти розвитку економічного циклу та забезпечити стабільний економічний процес.

а) Поясніть різницю між регульованою та автоматично діючою стабілізацією. Наведіть приклади для кожного з цих випадків.

б) Проаналізуйте, який з інструментів – фіскальної чи монетарної політики – дає, як правило, найбільш швидкий ефект. Зверніть увагу при цьому на способи впливу на сукупний попит.

Завдання 8.

Чому прихильники економіки пропозиції при проведенні стимулюючої політики більшою мірою орієнтуються на зниження податків, ніж прихильники економіки попиту (кейнсіанці)? Як з точки зору цих двох економічних шкіл зниження податків впливає на бюджетний дефіцит?

Завдання 9.

В таблиці наведені дані (в у. г. о.) реального обсягу ЧНП (Y) та величини чистих податкових надходжень (T).

Реальний ЧНП (Y)	Чисті податкові надходження (T)	Державні закупки (G)	Бюджетний дефіцит (надлишок) ($T - G$)
850	170	200	
900	180	200	
950	190	200	
1000	200	200	
1050	210	200	
1100	220	200	
1150	230	200	

а) Заповніть таблицю. Визначіть характер залежності ((1) пряма, (2) обернена) між динамікою ЧНП (Y) та зміною податкових надходжень (T).

б) Припустимо, що мультиплікатор інвестицій (m) дорівнює 10. Обсяг інвестиційних витрат зменшився на 10 (у. г. о.). На яку величину скоротиться обсяг рівноважного ЧНП, якщо сума податкових надходжень (T) не зміниться?

в) Припустимо, що мультиплікатор державних витрат (m_G) дорівнює 10. Уряд планує збільшити рівноважний обсяг ЧНП на 50 (у. г. о.). На яку величину повинні зрости державні закупки (G), якщо сума податкових надходжень (T) залишається незмінною?

Завдання 10.

В таблиці наведені дані (в у. г. о.) реального ЧНП (Y) та величини чистих податкових надходжень (T).

Реальний ЧНП (Y)	Чисті податкові надходження (T)	Державні закупки (G)	Бюджетний дефіцит (надлишок) ($T - G$)
850	170		
900	180		
950	190		
1000	200		
1050	210		
1100	220		
1150	230		

а) Припустимо, що в умовах повної зайнятості величина ЧНП дорівнює 1150 (у. г. о.), а обсяг державних закупок при всіх рівнях реального ЧНП становить 200 (у. г. о.).

Розрахуйте дані таблиці (дефіцит бюджету позначте знаком «-»).

б) Уряд планує збільшити обсяг реального ЧНП з 900 (у. г. о.) (економіка в стані повної зайнятості) шляхом зниження чистих податкових надходжень (T) при всіх значеннях реального ЧНП на 80 (у. г. о.) (обсяг державних закупок (G) не змінюється).

Якою буде величина дефіциту (надлишку) держбюджету при обсязі реального ЧНП 1150 (у. г. о.).

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

- Автоматичні стабілізатори
- Активний бюджетний дефіцит
- Бюджет: фактичний, структурний, циклічний
- Бюджетне обмеження
- Бюджетний дефіцит (надлишок)
- Відкритий бюджетний дефіцит
- Державний борг
- Державні видатки
- Державні доходи
- Дискреційна політика
- Інструменти дискреційної політики
- Капітальні видатки бюджету
- Крива Лаффера
- Монетизований державний борг
- Мультиплікатор збалансованого бюджету
- Мультиплікатори фіскальної політики: податкових та державних витрат
- Немонетизований державний борг
- Об'єкт оподаткування
- Пасивний бюджетний дефіцит
- Паушальні податки
- Податкові пільги
- Податкова система
- Податкова ставка
- Поточні видатки бюджету
- Прихований бюджетний дефіцит
- Рефінансування
- Свідомий бюджетний дефіцит
- Стимулююча фіскальна політика
- Фіскальна політика

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Агапова Т. А., Серегина С. Ф.* Макроэкономика: учебник.– М.: МГУ.– Изд-во «Дело и Сервис», 2000.– С. 110–123.
2. *Ивашковский С. Н.* Макроэкономика. Учеб.– М.: Дело, 2000.– С. 188–203.
3. *Кемпбелл Р., Макконнелл К. Р., Стекли Л. Брю.* Экономикс: принципы, проблемы и политика.– М.: Республика, 1992.– С. 242–261, 365–378.
4. Макроэкономика / Под общ. ред. *Л. С. Тарасевича*.– СПб.: Экономическая школа, 1994.– С. 250–259.
5. Мікроекономіка і макроекономіка: Підр. за заг. ред. *С. Будаговської*.– К.: Основи, 1998.– С. 305–320.
6. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общ. ред. акад. *В. И. Видятина*, акад. *Г. П. Журавлевой*.– М.: ПРОМО-Медиа, 1995.– С. 492–508.
7. *Овчинников Г. П.* Макроэкономика.– СПб.: Техническая книга, 1993.– С. 133–143.
8. *Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б.* Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ.– М.: Дело, 1996.– С. 254–325, 364–383, 405–412.
9. *Семюелсон Пол А., Нордгауз Вильям Д.* Макроекономіка: Перекл. з англ.– К.: Основи, 1995.– С. 213–231, 387–412.
10. *Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р.* Экономика.– М.: Дело, 1993.– С. 377–395, 511–536, 555–558.

Р о з д і л VIII

ГРОШОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА

Програмна анотація

1. Грошова система: сутність та основні елементи.
2. Структура грошової маси. Агрегати $M1, M2, M3, L, D$.
3. Пропозиція грошей та фактори, що її визначають. Депозитний та грошовий мультиплікатори.
4. Грошово-кредитна політика держави.
5. Пропозиція грошей та бюджетне обмеження.
6. Кейнсіанська та монетаристська концепції грошової політики.
7. Причини нестабільності грошово-кредитної системи та заходи щодо її стабілізації.

§ 1. ГРОШОВА СИСТЕМА: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ

ГРОШОВА СИСТЕМА – це форма організації грошового обігу, яка історично та законодавчо склалася в кожній країні.

ГРОШОВИЙ ОБІГ – це безперервний рух грошей, які виконують функції засобу обігу і платежу, тобто обслуговують кругообіг товарів та послуг.

Закон грошового обігу визначає кількість грошей, необхідних для обігу:

$$M = \frac{\sum_{i=1}^n P_i \cdot Q_i - K_p + \Pi - BB}{v}, \quad (8.1)$$

де M – кількість грошей в обігу;

$\sum_{i=1}^n P_i \cdot Q_i$ – сума цін благ, що підлягають реалізації;

K_p – сума цін товарів, що продані в кредит;

Π – платежі, термін виплати яких настав;

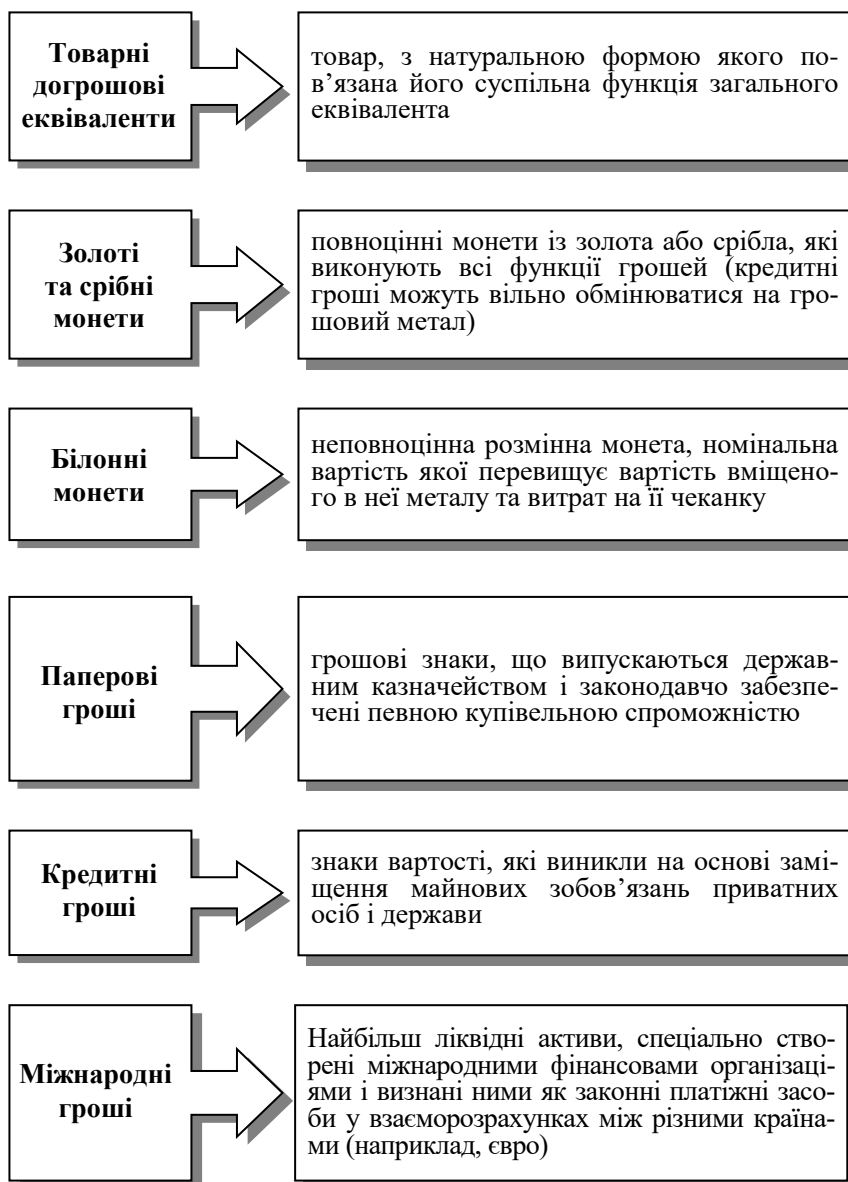
$ВВ$ – взаємовиплатні платежі;

v – швидкість обігу однієї грошової одиниці.

Елементи грошової системи

Еволюція форм грошей

Розвиток ринкового господарства урізноманітнює та ускладнює зв'язки між економічними суб'єктами, що призводить до збільшення проміжку часу між виробництвом і реалізацією товарів та послуг, і тому найбільш розповсюдженою формою грошей стають **кредитні гроші**.

Види кредитних коштів

Вексель – боргове зобов'язання позичальника кредитору про виплату боргу в призначений строк.

Депозитні гроші – система спеціальних розрахунків між банками на основі банківських переказів з одного рахунку на інший.

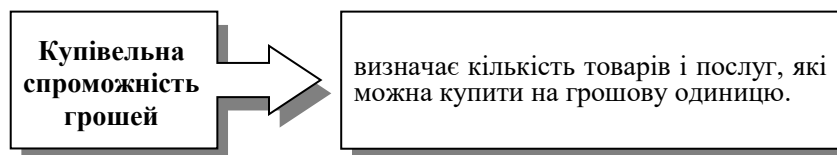
Банкнота (банківський білет) – грошові знаки, які випущені емісійними банками. В сучасних банкнотах відсутня власна внутрішня вартість.

Чек – наказ власника рахунку (чекодавця) кредитній установі, яка обслуговує його, сплатити певну суму грошей чекодержателеві.

Електронні гроші – система банківських розрахунків за допомогою ЕОМ.

Сучасний грошовий обіг являє собою сукупність грошових засобів, які виступають у 2-х формах: **готівковій** і **безготівковій**.

Готівкові гроші (символічні або декретні гроші) – засоби обігу, представлені банкнотами і розмінними монетами, монопольне право на випуск яких законодавчо закріплене за державою. Використання готівкових грошей підпорядковане певним вимогам: необхідне суспільне визнання таких грошей; правова гарантія держави щодо обігу цих грошей; здатність держави підтримувати стабільність їх **купівельної спроможності**.

Безготівкові гроші (кредитні, або депозитні гроші) – засоби обігу, які являють собою боргові зобов'язання депозитних інститутів. Вартість депозитних грошей визначається їхньою купівельною спроможністю. Кредитні гроші є приватними грошима, бо їх основу складають **трансакційні депозити** комерційних банків.

Депозити – внески грошових коштів юридичних і фізичних осіб у комерційні банки у готівковій чи безготівковій формі для зберігання на визначених умовах.

Трансакційні депозити (чекові рахунки, або депозити до запитання (checking accounts or demand deposits)) – являють собою засіб обігу, оскільки кошти з цих депозитів вкладники мають право без попередження банку переказати третім особам у вигляді платежів за угодами (розрахунки здійснюються чеками або електронними грошовими переказами).

Трансакційні депозити мають декілька форм: **внески до запитання, чекові депозити, інші чекові депозити** (наприклад, нау-рахунки, рахунки з автоматичною «очисткою», рахунок автоматичного перерахування коштів, дорожні чеки).

Чековий депозит – депозит, по якому виконуються розрахунки чеками.

Чековий рахунок (депозит до запитання) – депозит, по якому здійснюються платежі та деякі інші банківські послуги (сейфове збереження, дорожні чеки, кредитні картки), але проценти не виплачуються.

Нау-рахунок – чековий депозит, рахунок для виконання звичайних чекових та інших платіжних операцій, на який нараховуються проценти (запроваджено у 1970-х роках з метою уникнення заборони нарахування процентів на депозити до запитання).

Рахунок з автоматичною «очисткою» – різновид депозиту до запитання, за яким банк щоденно «очищає» рахунок від сум, що перевищують узгоджений з клієнтом мінімум і

вкладає надлишкові суми у фінансові активи, які приносять процентний дохід (у разі потреби необхідні кошти повертаються назад на рахунок до запитання).

За обсягом готівкові гроші значно поступаються грошовим засобам, що знаходяться на рахунках (банкноти і розмінна монета в розвинутих країнах у сучасних умовах складають приблизно 10% всіх грошових засобів).

Різноманіття грошових засобів, які функціонують у сучасній економіці, породжує проблему виміру *грошової маси*.

§ 2. СТРУКТУРА ГРОШОВОЇ МАСИ. АГРЕГАТИ M1, M2, M3, L, D

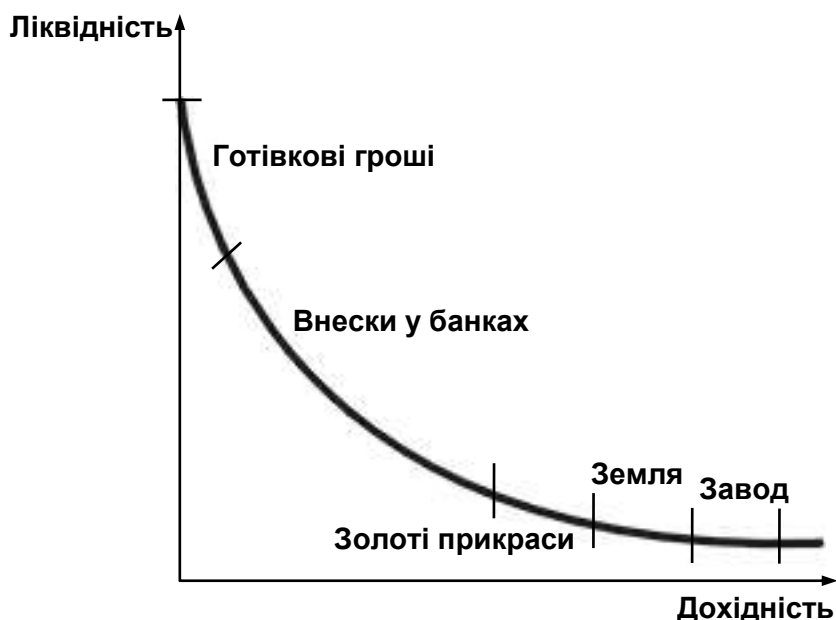
ГРОШОВА МАСА – сукупність усіх грошових засобів, які перебувають у народному господарстві в готівковій і безготівковій формах і виконують функції засобів обігу, платежу і накопичення.

Для кількісного та якісного виміру грошової маси використовується показник рівня **ліквідності активів**.

Під *ліквідністю активів* розуміють можливість їхнього перетворення в грошову форму без суттєвої втрати номінальної вартості і в короткий строк.

Чим більшими будуть витрати обміну фінансового активу на гроші (транзакційні витрати), тим нижчим є рівень ліквідності даного активу.

При цьому із зниженням ліквідності грошових засобів у число компонентів грошової маси послідовно залучаються активи, які в меншій мірі здатні виконувати функції засобу обігу або платежу і в більшому ступені слугують засобом збереження цінності (мал. 8.1).

Мал. 8.1. Ранжування фінансових активів за ступенем їх ліквідності

Залежно від ступеня ліквідності, фінансові активи групуються у *грошові агрегати*.

Грошовий агрегат – це сукупність грошових засобів у визначеній конкретній формі, поєднаних особливими якісними ознаками (ступенем ліквідності; швидкістю обігу, функціональною роллю в економіці) в окремий елемент грошової маси. Склад і структура грошової маси визначається рівнем розвитку і характером грошового ринку в кожній країні, а також особливостями монетарної політики, яку проводить Центральний банк.

Так, Національний банк України (НБУ) визначає чотири агрегати грошової маси – М0, М1, М2, М3.

Агрегат М0 складається з готівкових грошей поза банками.

$$\text{Агрегат } M1 = MO + \left\{ \begin{array}{l} 1) \text{ депозити населення в ощадбанках до запитання;} \\ 2) \text{ депозити населення і підприємств у комерційних банках до запитання;} \\ 3) \text{ кошти населення і підприємств на розрахункових і поточних рахунках.} \end{array} \right.$$

Агрегат M1 в основному використовується як засіб обігу і відповідає **вужькому визначенню грошей**.

$$\text{Агрегат } M2 = M1 + \left\{ \begin{array}{l} 1) \text{ строкові депозити;} \\ 2) \text{ кошти на рахунках капітальних вкладень підприємств і організацій;} \\ 3) \text{ кошти Держстраху;} \\ 4) \text{ валютні заощадження.} \end{array} \right.$$

Агрегат M2 представляє **гроші в широкому розумінні**, іноді їх називають «**гроші в активах**» або «**майже гроші**».

«**Квазігроші**» ($M2 - M1$) – це негрошові ліквідні активи, які не функціонують безпосередньо як засоби платежу, але можуть швидко і без значних фінансових втрат перетворюватися в **готівкові гроші** або **транзакційні депозити** (невеликі строкові та заощаджувальні рахунки, депозити у ринкових взаємних фондах).

Агрегат M3 = M2 + кошти клієнтів за трастовими операціями банків.

Висока питома вага агрегату *M1* в агрегаті *M3* у структурі грошової маси в Україні пояснюється вужьким спектром пропонувананих українським грошовим ринком активів, які здатні виконувати функцію збереження цінності протягом довгострокового періоду і, відповідно, високим рівнем інфляції.

Інакше виглядає структура грошової маси розвинених країн (схема 8.1).

Залежно від ступеня ліквідності різних форм грошей виділяють такі показники грошової маси:

Схема 8.1. Структура грошової маси

Основу всієї грошової маси країни становлять *гроші високої ефективності* – банкноти, монети та депозити комерційних банків у Центральному банку, тому їх називають *грошовою базою (Н)*. Загальний розмір грошової бази країни в кожний даний момент можна визначити за балансом Центрального банку:

Актив	Пасив
Валютні резерви (ВР) (золото та іноземна валюта)	Готівкові гроші в обігу (ГГО)
Цінні папери (ЦП)	Депозити комерційних банків (ДКБ)
Кредити комерційних банків (ККБ)	Депозити уряду (ДУ)
Кредити уряду (КУ)	Інші пасиви (ІП)
Інші активи (ІА)	

$$\begin{aligned} \text{ВР} + \text{ЦП} + \text{ККБ} + \text{КУ} + \text{ІА} = \\ = \text{ГГО} + \text{ДКБ} + \text{ДУ} + \text{ІП}. \end{aligned} \quad (8.2)$$

Як засоби платежу можуть використовуватися тільки *готівкові гроші в обігу (ГГО)*.

Депозити комерційних банків (ДКБ) не є грошима, але служать резервами грошової системи.

§ 3. ПРОПОЗИЦІЯ ГРОШЕЙ ТА ФАКТОРИ, ЩО ЇЇ ВИЗНАЧАЮТЬ. ДЕПОЗИТНИЙ ТА ГРОШОВИЙ МУЛЬТИПЛІКАТОРИ

Пропозиція грошей (M^S) складається з готівкових грошей поза банківською системою ($ГГО$) та чекових депозитів ($Д$), тобто:

$$M^S = ГГО + Д. \quad (8.3)$$

За своїм складом грошова пропозиція визначається агрегатом MI , де готівкові гроші являють собою зобов'язання Центрального банку, а чекові депозити – зобов'язання комерційних банків.

Сума коштів, що внесені як депозити на банківські рахунки і не використані для кредитування з метою забезпечення вимог вкладників у будь-який час, складає **фактичні або загальні резерви комерційного банку (TR)**.

Якщо фактичні банківські резерви дорівнюють депозитам, то маємо справу із системою 100% банківського резервування. За таких умов банки не впливають на рівень грошової пропозиції, але визначають структуру грошової маси. Якщо обсяг банківських резервів менший, ніж загальна сума банківських депозитів, то така система має назву **часткового банківського резервування**.

Сучасна банківська система базується на частковому резервуванні банківських депозитів.

Головним компонентом банківських резервів є **обов'язкові (мінімальні) банківські резерви (R)**, які зберігаються у Центральному банку (НБУ).

Головною функцією вимоги обов'язкових банківських резервів є необхідність контролю Національного банку за величиною грошової пропозиції (M^S).

За законом, всі комерційні банки повинні мати **обов'язкові резерви (R)**.

Норма обов'язкового резервування (r) (резервні вимоги) визначається як відношення суми обов'язкових резервів (R) до суми залучених депозитів (D):

$$r = \frac{R}{D}. \quad (8.4)$$

Величина, на яку фактичні резерви банку (TR) перевищують його обов'язкові резерви (R), називається **надлишковими резервами (B)** банку:

$$B = TR - R. \quad (8.5)$$

Норма фактичного резервування (rr) визначається відношенням фактичних резервів комерційних банків до депозитів (D):

$$rr = \frac{(R + B)}{D}. \quad (8.6)$$

Гроші, які залучають комерційні банки на свої депозити, перевищують банківські резерви. Перевищення депозитних грошей над банківськими резервами дозволяє банкам створювати **кредитні гроші**.

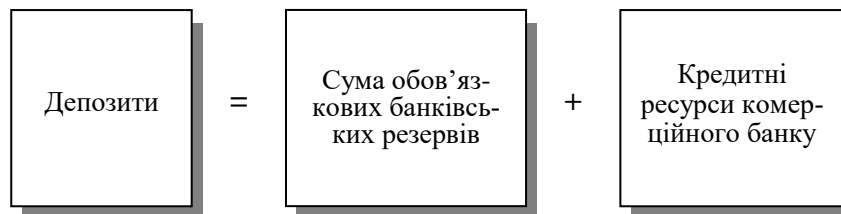
Спроможність окремого комерційного банку створювати гроші визначається розміром його **надлишкових резервів (B)**.

Процес створення банківських депозитів проілюстровано схемою 8.2.

Схема 8.2. Процес створення банківських депозитів

Депозитний мультиплікатор

Усі разом комерційні банки в умовах дворівневої банківської системи «створюють» гроші, коли надають позики в обсязі своїх *кредитних ресурсів*.

Величина можливого зростання грошової маси у комерційній банківській системі визначається **нормою обов'язкових банківських резервів (r)**.

Чим більша норма обов'язкових банківських резервів, тим менше зростання грошової маси.

Відношення приросту кредитних ресурсів (ΔM_{σ}^S) до приросту грошової бази (ΔH) визначає **депозитний мультиплікатор**:

$$m = \frac{\Delta M_{\sigma}^S}{\Delta H}. \quad (8.7)$$

Депозитний мультиплікатор (m) обернено пропорційний **нормі мінімальних банківських резервів (r)**:

$$m = \frac{1}{r}. \quad (8.8)$$

Він показує, у скільки разів комерційні банки збільшують розмір грошової маси в обігу.

Грошова пропозиція (M^S) пов'язана з грошовою базою (H) таким чином:

$$\Delta M^S = m \Delta H, \quad (8.9)$$

де ΔM^S – приріст пропозиції грошей;
 m – депозитний мультиплікатор;
 ΔH – приріст грошової бази.

Центральний банк, регулюючи розміри обов'язкових резервів (r), може значно впливати не тільки на діяльність комерційних банків, а й на економічне життя в цілому.

Процес емісії платіжних засобів у межах системи комерційних банків називається **кредитною мультиплікацією**. Кредитна мультиплікація визначає максимальний рівень **кредитної експансії** на внутрішньому ринку, і, відповідно, максимальний обсяг грошової маси, що випускається банківською системою при певному рівні резервних вимог.

Грошовий мультиплікатор

Реальна здатність банків створювати гроші залежить не лише від норми обов'язкових банківських резервів (r), але й від поведінки населення та його довіри до банківської системи в цілому. Чим нижча довіра до банків, тим меншою є їхня здатність надавати кредити і, відповідно, впливати на грошову пропозицію (M^S).

Грошовий мультиплікатор (m^*) – це ускладнений варіант депозитного, в якому враховується поведінка як банків, так і населення. Він визначається за формулою:

$$m^* = \frac{1 + d}{r + d}, \quad (8.10)$$

де m^* – грошовий мультиплікатор;

d – відношення готівкових грошей до депозитів у населення;

r – норма обов'язкових банківських резервів (відношення резервів до депозитів).

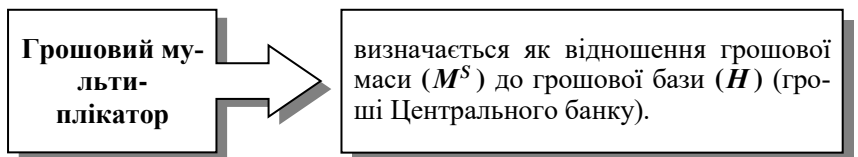
З формули (8.10) витікає:

1) чим більша величина d , тим менший грошовий мультиплікатор;

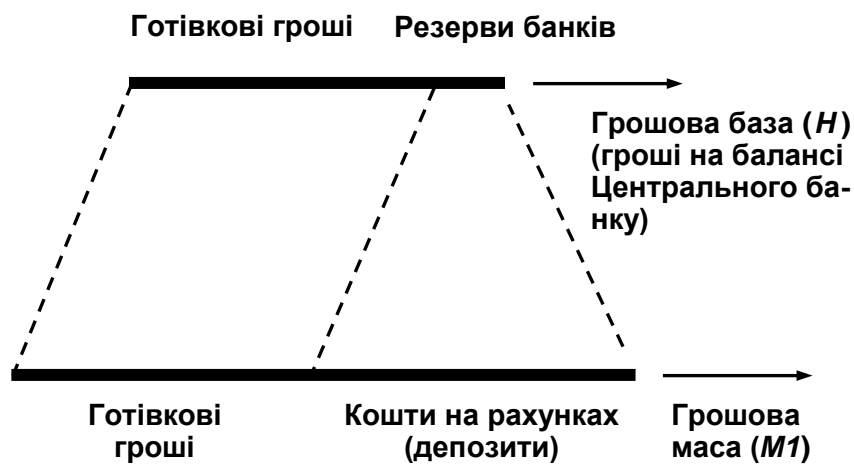
2) чим більша норма обов'язкових банківських резервів, тим менший мультиплікатор.

Необхідно відзначити, що грошовий мультиплікатор значно менший, ніж депозитний, тому що він враховує готівкові кошти у населення.

При $d = 0$, тобто, коли населення зберігає всі свої гроші в банках, грошовий мультиплікатор дорівнює депозитному: $m^* = m$.

Грошовий мультиплікатор (m^)* показує, у скільки разів зміниться обсяг грошової маси (M^S) в разі зміни грошової бази (H) (див. мал. 8.2).

Мал. 8.2. Мультиплікативне розширення грошової бази

Таким чином, грошову масу можна представити як добуток грошової бази і мультиплікатора:

$$M^S = H \cdot m. \quad (8.11)$$

Грошовий мультиплікатор використовується інститутами грошової системи для макроекономічного прогнозування пропозиції грошей і регулювання грошової маси.

Важливу роль у цьому процесі відіграє Центральний банк, який контролює грошову базу (H).

Грошовий мультиплікатор визначає силу грошей. При цьому гроші, які перебувають в обігу, називають:

- ⇒ грошима підвищеної сили, якщо $m^* > 1$;
- ⇒ грошима пониженої сили, якщо $m^* < 1$;
- ⇒ грошима нейтральної сили, якщо $m^* = 1$.

Крім мінімального резервного покриття, комерційні банки часто відраховують певний процент від отриманих внесків у свій *депозитний резерв* – тримають **власну касу**. Формування *надлишкових резервів* (B) обмежує можливості комерційних банків у наданні кредитів.

Співвідношення грошової маси і маси товарів та послуг є основним питанням «здоров'я» грошової системи і визначає купівельну спроможність грошей.

Купівельна спроможність грошей визначає кількість товарів та послуг, які можна купити за грошову одиницю.

Очевидно, що з підвищенням рівня цін купівельна спроможність грошей знижується.

Грошовий агрегат ($M1$) (сума готівки та депозитів до запитання) залежить як від маси грошей високої ефективності (Mh), так і від співвідношення резервів і депозитів комерційних

банків (r) та від співвідношення готівкових коштів та депозитів населення (d):

$$M1 = m^* \cdot Mh. \quad (8.12)$$

Фактори, що визначають пропозицію грошей

⇒ Кількість грошей (M^S) у країні зростає, якщо:

- зростає грошова база (H);
- знижується норма обов'язкових мінімальних банківських резервів (r);
- зменшуються надлишкові резерви комерційних банків (B);
- знижується частка готівкових грошей у загальній сумі платіжних засобів населення (d).

Величина (H) та (r) визначаються політикою Центрального банку (НБУ) і виступають *екзогенними* параметрами моделі пропозиції грошей (M^S).

Параметри (B) та (d) є спадними функціями ставки процента (i): $B = B(i)$; $d = d(i)$, оскільки із зростанням (i), у комерційних банків посилюється заінтересованість у зниженні надлишкових резервів, а у домогосподарств – готівкових грошей.

Функція пропозиції грошей (M^S) визначається таким чином:

$$M^S = m^*(r, B(i), d(i)) \cdot H, \quad (8.13)$$

де m^* – грошовий мультиплікатор.

§ 4. ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

ГРОШОВО-КРЕДИТНА (МОНЕТАРНА) ПОЛІТИКА – це сукупність форм та інструментів державного впливу на пропозицію грошей (M^S) з метою регулювання економічного циклу, попередження і подолання спаду виробництва, досягнення на національному ринку рівноваги за умов повної зайнятості і відсутності інфляції.

Грошово-кредитна політика визначається урядом країни, але в життя проводиться Центральним банком (НБУ).

Центральний банк та пропозиція грошей (M_s)

Завдання Центрального банку

- ⇒ Забезпечення стабільності національної валюти.
- ⇒ Забезпечення платіжного обігу.
- ⇒ Сприяння державному контролю за приватними банками.
- ⇒ Забезпечення ліквідності комерційних банків.
- ⇒ Забезпечення стабільності банківської системи в цілому.

Центральний банк (НБУ) використовує **інструменти грошово-кредитної політики** з метою впливу на **кількість грошей** (в основному у формі банківських депозитів), або на **процентні ставки** (i).

**ІНСТРУМЕНТИ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ
РОЗРІЗНЯЮТЬСЯ ЗА ТАКИМИ ОЗНАКАМИ:**

Кредитна експансія має за мету збільшення зайнятості і підйом виробництва шляхом збільшення пропозиції грошей (M^S).

Кредитна рестрикція має за мету запобігання економічної кризи і зниження темпів інфляції шляхом обмеження пропозиції грошей (M^S).

Основні інструменти грошово-кредитної політики

Операції на відкритому ринку:

- Гнучкий валютно-політичний інструмент, який проявляється в продажу чи купівлі Центральним банком цінних паперів на «відкритому ринку» у комерційних банків.
- Застосовується для проведення експансійної (купівля) чи рестрикційної (продаж) грошової політики.

Політика облікової ставки:

- Інструмент прямого регулювання грошово-кредитного обігу.
- Виявляється у змінах облікової ставки відповідно до кон'юнктурних коливань економіки.
- Застосовується для управління кредитною активністю.

Політика мінімальних резервів:

- Найбільш жорсткий інструмент грошово-кредитного регулювання.
- Виявляється в маніпуляції нормою обов'язкових резервів, які комерційні банки зобов'язані зберігати на рахунках у Центральному банку.
- Застосовується як засіб для швидкого стиснення чи розширення кредитної маси в економічній системі.

§ 5. ПРОПОЗИЦІЯ ГРОШЕЙ ТА БЮДЖЕТНЕ ОБМЕЖЕННЯ

Коли Державний бюджет зводиться з дефіцитом, Казначейство випускає облігації, щоб отримати гроші для сплати державних боргів.

Покупцями облігацій Казначейства можуть бути:

- Центральний банк;
- комерційні банки;

- домашні господарства;
- іноземці (як приватний, так і суспільний сектор).

Купівля Центральним банком державних боргових зобов'язань називається **монетизацією бюджетного дефіциту**.

Монетизація бюджетного дефіциту призводить до інфляції.

Існує три способи фінансування бюджетного дефіциту ($D^g - D_{-1}^g$):

- шляхом збільшення кількості грошей високої ефективності ($(Mh - Mh_{-1}) > 0$, тобто емісія);
- шляхом збільшення облігацій казначейства у населення ($(D_p^g - D_{p-1}^g) > 0$);
- шляхом скорочення валютних резервів Центрального банку ($(E(B_c^* - B_{c-1}^*)) < 0$);

$$D^S - D_{-1}^g = (Mh - Mh_{-1}) + (D_p^g - D_{p-1}^g) + (E(B_c^* - B_{c-1}^*)). \quad (8.14)$$

Таким чином, для покриття бюджетного дефіциту держава може друкувати гроші, робити позики або витратити свої валютні резерви.

У країнах з високою інфляцією населення, як правило, не купує нових державних боргових зобов'язань, валютні резерви Центрального банку вичерпані, тому держава фінансує дефіцит бюджету шляхом емісії.

§ 6. КЕЙНСІАНСЬКІ ТА МОНЕТАРИСТСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ ГРОШОВОЇ ПОЛІТИКИ

За кейнсіанською та монетаристською концепціями, центральною проблемою грошової політики є **маніпулювання грошовою пропозицією (M^S)** з метою впливу на найважливіші макроекономічні параметри.

Визначення пропозиції грошей

Кейнсіанці

- Грошова політика менш впливова, ніж бюджетно-податкова.
- Зміна грошової пропозиції (M^S) може впливати на сукупні витрати (AD) опосередковано через зміну ставки процента (i).
- Існують певні обмеження впливу грошової пропозиції (M^S) на ставку процента (i), а ставки процента – на рівень інвестицій (I).
- Коливання грошової пропозиції (M^S) змінює ставку процента (i), яка визначає рівень інвестування, а інвестиції (I) як елемент сукупних витрат впливають на сукупний попит (AD) і рівноважний обсяг виробництва (Y).

Монетаристи

- Зростання грошової маси (M^S) призводить до зростання темпів інфляції (\hat{P}).
- Зміна грошової пропозиції (M^S) безпосередньо впливає на сукупні витрати (AD), бо за основу береться рівняння обміну: $M \times v = P \times Q$.
- Маніпулюючи грошовою масою, не можна вплинути на ставку процента.
- Головним засобом поживлення економіки має бути не стимулювання зростаючою грошовою пропозицією, а структурні зміни економіки, розширення виробничих можливостей.

Існують різні теоретичні підходи до аналізу попиту на гроші з метою розв'язання таких проблем:

- чому економічний суб'єкт віддає перевагу зберігання грошей у ліквідній формі (MI)?
- як він визначає бажану кількість ліквідних грошових засобів?

Монетаристи

У рамках кількісної теорії грошей традиційно за основу аналізу брали *рівняння обміну*:

$$M \cdot v = P \cdot Q. \quad (8.15)$$

Перетворюючи рівняння, отримаємо

$$MD = \frac{P \cdot Q}{v}, \quad (8.16)$$

де M – кількість грошей, що перебувають в обігу;

v – швидкість обігу грошей;

P – абсолютний рівень цін;

Q – реальний обсяг виробництва;

MD – величина попиту на гроші;

P, v – фактори, що визначають величину попиту на гроші.

Сучасна інтерпретація кількісної теорії грошей М. Фрідмана базується на принципі, що попит на гроші окремою особою обмежується сумою її «портфелю ресурсів» і визначається за рівнянням граничної вигоди від грошового запасу з доходом від альтернативних активів. Вигода від грошей впливає з їхніх властивостей забезпечувати обмін товарами і гарантувати від банкрутства. Дохід від інших активів можна виміряти в номінальних і реальних одиницях.

Функції попиту на номінальні грошові залишки

$$MD = P \cdot f(Rb, Re, t_p, h, Y, w), \quad (8.17)$$

де P – абсолютний рівень цін;

Rb – номінальна норма відсотка по облігаціях;

Re – ринкова вартість прибутку по акціях;

t_p – темп зміни рівня цін у процентах;

h – відношення між людським багатством (праця) та іншими формами багатства;

Y – загальний обсяг багатства;

w – величина, що відображає можливу зміну смаків і переваг.

Кейнсіанці

Кейнсіанська теорія переваг ліквідності намагається дати відповідь на вказані проблеми, виходячи із мотивів економічного суб'єкта, які спонукають його зберігати частину свого багатства у формі ліквідних грошових активів. Дж. М. Кейнс виділяє мотиви: **транзакційний, спекулятивний, перестороги**, зазначаючи при цьому, що суб'єкт не завжди може визначити, якими саме мотивами він керується.

Кейнс розглядав попит на гроші як функцію від номінального доходу (Y) і норми позичкового процента (i). За його теорією, номінальний дохід (Y) прямо пропорційно впливає на грошовий попит (M^D) (під впливом транзакційного мотиву і мотиву перестороги), а норма позичкового процента (i) обернено пропорційно (залежно від спекулятивного мотиву) впливає на попит на гроші (M^D).

§ 7. ПРИЧИНИ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ЇЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ

Серед основних причин, що спричиняють порушення у функціонуванні грошово-кредитної системи, необхідно визначити такі:

- Нестабільність курсу національної валюти.
- Прорахунки грошово-кредитної політики Центрального банку.
- Неадекватна фіскальна політика.
- Відсутність системи страхування депозитів тощо.

Заходи щодо стабілізації грошово-кредитної системи

⇒ *Удосконалення банківського законодавства*

Для України:

- Адаптація загальних законодавчих умов функціонування банків до міжнародних правових норм з метою інтеграції банківської системи України в світову банківську систему.

⇒ *Приведення у відповідність до світових норм рівня мінімальних банківських резервів та рівня облікової ставки.*

Для України:

- Зниження рівня обов'язкових резервів з одночасним і однаковим для всіх суб'єктів зниженням облікової ставки Національного банку.

⇒ *Розвиток нових форм кредитно-банківських послуг та регулювання обсягу кредитного ринку.*

Для України:

- Пріоритетне використання гнучких валютно-політичних інструментів (зокрема, операції на «відкритому ринку»), розвиток ринку державних цінних паперів та ін.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Охарактеризуйте основні елементи грошової системи.
2. Дослідіть структуру грошової маси.
3. Як визначається розмір грошової бази країни?
4. Дайте визначення обов'язкових банківських резервів.
5. Як впливає на грошову пропозицію депозитний мультиплікатор?
6. Від чого залежить величина грошового агрегату $M1$?
7. Від яких параметрів залежить пропозиція грошей?
8. Яким чином НБУ може вплинути на пропозицію грошей (M^S)?
9. Проаналізуйте бюджетне обмеження уряду.
10. Проаналізуйте кейнсіанські та монетаристські погляди на грошову політику.
11. Які заходи, на Вашу думку, застосовує НБУ для стабілізації грошово-кредитної системи України в сучасних умовах?

ТЕСТИ

1. Норма обов'язкових банківських резервів:

- 1) вводиться як засіб, що стримує від вилучення вкладів;
- 2) складає середню величину маси грошей, необхідну для задоволення потреб населення;
- 3) тепер не використовується;
- 4) вводиться, насамперед, як інструмент впливу на грошову пропозицію M^S .

2. Сукупність усіх комерційних банків надає гроші у позику, створюючи поточні рахунки. В результаті грошова маса:

- 1) зростає на величину більшу, ніж загальна сума депозитів;
- 2) не змінюється;
- 3) зменшується на загальну величину готівкових грошей та банківських депозитів;
- 4) збільшується на величину меншу, ніж загальна сума депозитів.

3. Загальна грошова маса зростає кожного разу, коли комерційні банки:

- 1) збільшують свої вклади у Національному банку;
- 2) вилучають частину своїх грошей у Національного банку;
- 3) зменшують свої зобов'язання за поточними рахунками, сплачуючи готівкові чи безготівкові гроші по внесках;
- 4) збільшують обсяги позик, які надаються населенню.

4. У банку X, який є одним з багатьох банків, знаходиться депозит величиною 10 000 гривень. Норма обов'язкових резервів – 25%. Цей депозит здатний збільшити суму наданих позик на:

- 1) 25 000 гривень;
- 2) 10 000 гривень;
- 3) 7500 гривень;
- 4) правильних відповідей немає.

5. Надлишкові резерви комерційного банку складаються з:

- 1) активів, які не є грошима, але при необхідності можуть швидко перетворюватись на гроші;
- 2) різниці між величиною фактичних резервів комерційного банку та величиною обов'язкових банківських резервів;
- 3) суми внесків за поточними рахунками;
- 4) грошових і «майже грошових» активів, які зберігаються у банку та перевищують обсяг банківських депозитів.

6. При збільшенні норми обов'язкових резервів з 20% до 30% з'ясувалося, що система комерційних банків відчуває нестачу резервів у розмірі 60 млн гривень. Якщо суму резервів збільшити неможливо, то грошову масу слід скоротити на:

- 1) 180 млн гривень;
- 2) 350 млн гривень;
- 3) 60 млн гривень;
- 4) 200 млн гривень.

7. Максимально можливе збільшення суми безстрокових внесків дорівнює:

- 1) надлишковим резервам, поділеним на величину грошового мультиплікатора;
- 2) різниці між активами та зобов'язаннями плюс власний капітал;

- 3) різниці між фактичними резервами та надлишковими резервами;
- 4) надлишковим резервам, помноженим на величину грошового мультиплікатора.

8. Яке з наведених тверджень є неправильним?

- 1) Фактичні резерви комерційного банку дорівнюють надлишковим резервам плюс обов'язкові резерви;
- 2) банківські активи плюс власний капітал дорівнюють зобов'язанням;
- 3) власний капітал дорівнює різниці між сумами активів і зобов'язань;
- 4) окремий комерційний банк може надавати позики обсягом, який дорівнює величині надлишкових резервів.

9. Активи банку – це:

- 1) готівкові гроші, акції та вклади до запитання;
- 2) готівкові гроші, власність і акції;
- 3) внески до запитання, акції та резерви;
- 4) готівкові гроші, власність і резерви.

10. Якщо ліквідність банку дорівнює 100%, то:

- 1) прибутковість банку висока;
- 2) прибутковість банку нульова;
- 3) норма обов'язкових резервів низька;
- 4) усі відповіді неправильні.

11. Якщо норма обов'язкових резервів становить 100%, то величина грошового мультиплікатора дорівнює:

- 1) 0;
- 2) 100;
- 3) 1;
- 4) -1.

12. В якому випадку ми маємо справу з емісією готівкових грошей?

- 1) один з векселів, який куплений Національним банком, викуповується трассатом;
- 2) Національний банк купує у держави казначейські зобов'язання і платить готівкою;

3) службовець знімає у банку зі свого рахунку заробітну плату готівкою;

4) тільки-но надруковані банкноти надійшли з друкарень до Національного банку.

13. Яка з нижченаведених операцій викликає скорочення балансу Національного банку?

- 1) надання касового кредиту;
- 2) продаж валюти;
- 3) збирання податкових надходжень державою;
- 4) переоблік векселів.

14. Як базова величина для визначення мінімальних резервів комерційних банків служить сума їх:

- 1) депозитів;
- 2) банкнот Національного банку;
- 3) кредитів;
- 4) касової готівки.

15. Якою є мета підвищення облікової ставки процента Національним банком України?

- 1) необхідно збільшити грошову масу;
- 2) необхідно сприяти інвестуванню;
- 3) необхідно стримати попит на позичковий капітал;
- 4) необхідно поживавити кон'юнктуру.

16. Комерційний банк може активно випускати в обіг безготівкові гроші в межах:

- 1) грошей Національного банку, які знаходяться в його розпорядженні;
- 2) своїх внесків;
- 3) свого касового резерву;
- 4) свого надлишкового резерву.

17. Важливою умовою збереження вартості грошей є:

- 1) державний контроль цін;
- 2) контроль емісійного банку урядом;
- 3) дефіцитне постачання народного господарства грошима;
- 4) забезпечення грошового обігу золотом чи валютою.

18. Юридично безготівкові гроші – це:

- 1) заборгованість банку;
- 2) банківський кредит;
- 3) заборгованість щодо банку;
- 4) зобов'язання щодо банку.

19. Якщо мінімальні банківські резерви дорівнюють 0, то можливість грошової емісії складає:

- 1) нескінченну величину;
- 2) невизначену величину;
- 3) 0;
- 4) 100%.

20. Коли йдеться мова про систему зв'язаного грошового обігу – це означає, що:

- 1) існує домовленість про тверді валютні курси;
- 2) впроваджені заходи з валютного контролю;
- 3) існують законодавчі положення про норми покриття грошової маси;
- 4) існують законодавчі положення про максимальні ціни.

ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

За даними таблиці визначіть:

- а) величину грошового агрегату **M1**;
- б) величину грошового агрегату **M2**;
- в) величину грошового агрегату **M3**.

Показники	у. г. о.
Невеликі строкові внески	1630
Великі строкові внески	645
Чекові внески	448
Безчекові ощадні внески	300
Готівкові гроші	170

Завдання 2.

За даними норми обов'язкових резервів (r) визначіть невідомі показники таблиці.

Норма обов'язкових резервів (%) (r)	Грошовий мультиплікатор (m)	Максимальний обсяг зростання позик на кожну у. г. о. надлишкових резервів	
		окремим банком	банківською системою
12,5			
16			
20 $\frac{2}{3}$			
25			
33 $\frac{1}{3}$			

Завдання 3.

Пасив балансу комерційного банку містить такі статті (в млн у. г. о.): внески до запитання – 1000; строкові внески – 500, власний капітал – 200. Норматив мінімального резервного покриття по внесках до запитання дорівнює 30%, а по строкових внесках – 20%.

а) На яку суму банк може збільшити кредити, якщо половина внесків до запитання буде переоформлена на строкові внески?

б) Як зміниться ця сума, якщо власники строкових внесків на 40% своїх депозитів придбають цінні папери у банку?

Завдання 4.

Пасив балансу комерційного банку складається з таких статей (у млн у. г. о.): внески до запитання – 500; строкові внески – 250; власний капітал – 200. Норматив мінімального резервного покриття по внесках до запитання дорівнює 15%, а по строкових внесках – 10%.

а) На яку суму банк зможе збільшити кредити, якщо половина внесків до запитання буде переоформлена на строкові внески?

б) Як зміниться ця сума, якщо власники строкових внесків на 40% своїх депозитів придбають цінні папери у банку?

Завдання 5.

Балансовий звіт комерційного банку має такий вигляд (у млн у. г. о.).

Активи	Зобов'язання та власний капітал
Резерви 20	Внески до запитання 90
Позики та цінні папери 80	Акції 10

а) Припустимо, що норма обов'язкових резервів (r) становить 15%. Як буде виглядати балансовий звіт банку, якщо він надає позики на максимально можливу суму та всі гроші за позиками зараховуються на рахунки в інших банках.

б) Припустимо, що норма обов'язкових резервів (r) становить 20%. Яким буде балансовий звіт банку при збереженні умов п. а.).

Завдання 6.

Дайте оцінку нижченаведеним угодам, використовуючи такі висловлювання:

- а) емісія грошей Центрального банку;
- б) вилучення з обігу грошей Центрального банку;
- в) тимчасове зупинення обігу грошей Центрального банку;
- г) ніяких змін маси грошей Центрального банку.

1. Комерційний банк збільшує свої активи у банкнотах емісійного банку і платить банкнотами.

2. Уряд перераховує свої надходження у резерв Центрального банку з метою вилучення їх з кругообігу в «перегрітій» економіці.

3. Оплачується вексель, що знаходиться на зберіганні у Центральному банку.

4. Уряд погашає кредит, наданий Центральним банком.

5. Промислове підприємство продає валюту комерційному банку. Банк платить тим, що відкриває підприємству депозит.

6. Комерційний банк виконує своє зобов'язання з мінімального резерву і платить Центральному банку банкнотами.

7. Сім'я сплачує податок за володіння майном фінансовому управлінню.

8. Промислове підприємство продає валюту комерційному банку.

Комерційний банк платить тим, що продає підприємству готівкові гроші.

9. Центральний банк купує векселі й платить тим, що відкриває безстроковий вклад.

Завдання 7.

Раніше довіра до грошей та їх стабільності створювалась тим, що вони забезпечувалися золотом та сріблом.

Для грошового обігу України подібного законодавчого положення більше не існує.

- а) На чому заснована довіра громадян до української гривні?
- б) Хто в Україні приймає рішення про регулювання грошової маси?

Завдання 8.

Регулювання маси грошей, що перебувають в обігу, залежить від прийнятої у кожній країні системи грошового обігу.

а) Висловіть думку відносно того, які переваги і недоліки мають системи зв'язаного грошового обігу. При цьому слід мати на увазі дефіцитність грошей, довіру господарських суб'єктів до грошей, стабільність грошового курсу, а також адаптаційні можливості кількості грошей в умовах економічного розвитку.

б) Назвіть позитивні якості та недоліки вільного чи регульованого грошового обігу.

в) У системі золотого стандарту вартісне відношення (паритет) двох різних валют визначається кількістю золота в грошових одиницях. Так, перед світовою війною одна марка відповідала 1/2790 кг, а голландський гульден – 1/1653 кг чистого золота.

Визначіть грошовий паритет марки і гульдена.

Завдання 9.

Для комерційних банків грошові вклади – це певні зобов'язання.

а) Обґрунтуйте, чому комерційні банки прагнуть отримати по можливості більше вкладів, тобто поширити свої пасивні банківські операції.

б) Як склалася б для комерційних банків ситуація, якщо б усі клієнти банків одразу й одночасно вилучили свої вклади готівкою?

в) Яким може бути надлишковий резерв комерційного банку для того, щоб у будь-який час готівкові внески та виплати були урівноважені? При цьому передбачається, що комерційний банк не зобов'язаний мати будь-який мінімальний резерв.

г) В якому обсязі комерційний банк може здійснювати активні ділові операції? Поясніть, від чого це залежить.

Завдання 10.

Припустимо, що у народному господарстві законом встановлено: грошова маса, яка перебуває в обігу, повинна бути на 40% забезпечена золотом. Золотий запас Центрального банку становить 10 (млрд у. г. о.).

- а) Якою може бути допустима маса грошей в обігу?
- б) Про яку систему грошового обігу йде мова при цьому?
- в) Грошову масу треба збільшити до рівня 30 (млрд у. г. о.). На скільки млрд повинні зрости золоті запаси у Центральному банку?
- г) Поясніть, яким чином законодавче положення про покриття грошової маси діє як «автоматичне гальмо» у механізмі емісії паперових грошей емісійним банком.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

- Банкнота
- Безготівкові гроші
- Бюджетне обмеження
- Вексель
- Готівкові гроші
- Грошова база
- Грошова маса
- Грошова система
- Грошовий агрегат
- Грошовий мультиплікатор
- Депозитний мультиплікатор
- Депозитні гроші
- Електронні гроші
- Квазі-гроші
- Кредитна експансія
- Кредитна рестрикція
- Кредитні гроші
- Купівельна спроможність
- Ліквідність активів
- Монетарне регулювання
- Надлишкові банківські резерви
- Нау-рахунок
- Норма фактичного резервування
- Обов'язкові банківські резерви
- Операції на відкритому ринку

- Пасивні операції
- Позичковий процент
- Політика мінімальних резервів
- Політика облікової ставки
- Рахунок з автоматичною очисткою
- Фактичні резерви комерційного банку
- Функція попиту на номінальні грошові залишки
- Чек
- Чековий депозит
- Чековий рахунок

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Агапова Т. А., Серегина С. Ф.* Макроэкономика: учебник.– М.: МГУ.– Изд-во «Дело и Сервис», 2000.– С. 155–172.
2. *Базилевич В. Д.* Макроэкономика: Навч. посібник.– К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1995.– С. 66–75.
3. *Гальчинський А. С.* Сучасна валютна система.– К.: ІВРА, 1993.– 96 с.
4. *Макконнелл К. Р., Брю С. Л.* Экономикс: принципы, проблемы и политика.– М.: Республика, 1992.– С. 282–312.
5. Макроэкономика / Под ред. *Л. С. Тарасовича*.– СПб.: Экономическая школа, 1994.– С. 259–264.
6. Мікроекономіка і макроекономіка: Підр. за заг. ред. *С. Будаговської*.– К.: Основи, 1998.– С. 321–343.
7. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общ. ред. акад. *В. И. Видяпина*, акад. *Г. П. Журавлевой*.– М.: ПРОМО-Медиа, 1995.– С. 473–483.
8. *Овчинников Г. П.* Макроэкономика.– СПб.: Техническая книга, 1993.– С. 70–82.
9. *Савченко А. Г., Пухтаєвич Г. О., Тітьонко О. М.* Макроекономіка: Підручник.– К.: Либідь, 1999.– С. 194–218.
10. *Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б.* Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ.– М.: Дело, 1996.– С. 324–363.
11. *Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Д.* Экономика.– М.: Дело, 1993.– С. 480–508.
12. *Чухно А. А.* Розвиток теорії грошей та практики регулювання грошового обігу: Спец. курс / Мін-во освіти України. КУ ім. Тараса Шевченка.– К., 1994.– 115 с.

Розділ IX

ІНФЛЯЦІЯ: ФІСКАЛЬНІ ТА ГРОШОВІ АСПЕКТИ

Програмна анотація

1. Інфляція: причини, типи (відкрита, подавлена) та форми проявлення (інфляція попиту, інфляція витрат, структурна інфляція).
2. Інфляційний та дефляційний розриви.
3. Інфляційний податок та сеньйораж.
4. Крива Лаффера для інфляційного податку.
5. Соціально-економічні наслідки інфляції.
6. Антиінфляційна політика держави.

§ 1. ІНФЛЯЦІЯ: ПРИЧИНИ, ТИПИ (ВІДКРИТА, ПОДАВЛЕНА) ТА ФОРМИ ПРОЯВЛЕННЯ (ІНФЛЯЦІЯ ПОПИТУ, ІНФЛЯЦІЯ ВИТРАТ, СТРУКТУРНА ІНФЛЯЦІЯ)

ІНФЛЯЦІЯ – тривалий неперервний процес знецінення грошей, котрий проявляється як стійке підвищення загального рівня цін у результаті перевантаження сфери обігу грошовою масою, незабезпеченою матеріальними цінностями.

Рівень інфляції (\hat{P}) визначається як процентна зміна рівня цін (P):

$$\hat{P} = (P_n - P_{n-1}) / P_{n-1}. \quad (9.1)$$

На практиці інфляція, як правило, вимірюється зміною **індексу споживчих цін (CPI)**.

Індекс споживчих цін (CPI) показує зміни середнього рівня цін ринкового «кошика» споживчих товарів та послуг, до складу якого входять продовольчі товари, одяг, житло, паливо, транспорт, медичні послуги, плата за навчання та інші товари та послуги, що купуються типовим (середнім) домашнім господарством для повсякденного життя. Склад «споживчого кошика» фіксується на рівні базового року.

Один з найбільш поширених індексів, за допомогою якого визначається рівень інфляції, – індекс **ПААШЕ**:

$$\hat{P}^{t+1} = \frac{\sum_{i=1}^n P_i^{t+1} \cdot Q_i^{t+1}}{\sum_{i=1}^n P_i^t \cdot Q_i^{t+1}}, \quad (9.2)$$

де \hat{P} – рівень інфляції;

P^t, P^{t+1} – рівень цін у (t) та ($t + 1$) роках;

Q^{t+1} – обсяг продажу у ($t + 1$) році;

i, n – кількість видів товарної продукції.

Інфляційний шок – одноразове підвищення рівня цін (P), яке може стати імпульсом для прискорення (розкручування) інфляції (\hat{P}).

Тривале зниження рівня цін називається **дефляцією**.

Тривале зниження темпів інфляції називається **дезінфляцією**.

Стагфляція – це інфляція, яка супроводжується стагнацією виробництва і високим рівнем безробіття в країні (одночасне підвищення рівня цін і рівня безробіття).

Умови виникнення та причини інфляції

Необхідні умови виникнення інфляції:

На основі аналізу рівняння обміну:

$$M \cdot v = P \cdot Y, \quad (9.3)$$

де M – кількість грошей в обігу;
 v – швидкість обігу грошей;
 P – рівень цін;
 Y – реальний дохід (або реальний випуск).

Можна визначити, що необхідними умовами виникнення інфляції є **швидке зростання номінальної кількості грошей (M)** або **швидкості їх обігу (v)** порівняно із зростанням **реального національного доходу (Y)**.

Якщо записати рівняння (9.3) в темпах приросту, то отримаємо таку тотожність:

$$\hat{M} + \hat{v} = \hat{P} + \hat{Y}, \quad (9.4)$$

де \hat{M} – темп приросту номінальної кількості грошей;
 \hat{v} – темп приросту швидкості обігу грошей;
 \hat{P} – рівень інфляції (темп приросту рівня цін);
 \hat{Y} – темп приросту реального доходу.

Із тотожності (9.4) можна визначити рівень інфляції (\hat{P}):

$$\hat{P} = \hat{M} + \hat{v} - \hat{Y}. \quad (9.5)$$

Інфляційні процеси виникають коли $\hat{P} > 0$, тобто:

- 1) $\hat{M} > \hat{Y}$ при $\hat{v} = 0$ (темп приросту номінальної кількості грошей (\hat{M}) більший за темп приросту реального доходу (\hat{Y}) при сталій швидкості обігу грошей);
- 2) $\hat{v} > \hat{Y}$ при $\hat{M} = 0$ (темп приросту швидкості обігу грошей

(\hat{v}) більший за темп приросту реального доходу (\hat{Y}) при сталій номінальній кількості грошей (\hat{M});

3) $\hat{M} + \hat{v} > \hat{Y}$ (сума темпів приросту номінальної кількості грошей (\hat{M}) та приросту швидкості обігу грошей (\hat{v}) більше за темп приросту реального доходу (\hat{Y})).

Основними причинами інфляції є:

- ⇒ *Грошова емісія*, незабезпечена товарною масою.
- ⇒ *Кредитна емісія*.
- ⇒ *Криза валютно-фінансової системи*.
- ⇒ *Зростання бюджетного дефіциту та державного боргу*.
 - ⇒ *Мілітаризація економіки*, оскільки вона є причиною:
 - збільшення видатків бюджету;
 - додаткового поглинання матеріальних та трудових ресурсів, а отже, вилучення їх із сфери виробництва споживчих товарів;
 - збільшення споживчого попиту з боку зайнятих в оборонній промисловості.

Аналогічний вплив *незавершеного виробництва*.

- ⇒ *Державна монополія*.
- ⇒ *Монополізм підприємств*.
- ⇒ *Диспропорції у народному господарстві*.
- ⇒ *Механізм оподаткування* (при збільшенні податку на прибуток проявляється тенденція до зниження обсягів виробництва).
- ⇒ *Інфляція цінової надбавки* (підвищення цін з метою компенсації майбутніх збитків, які можливі в результаті організаційної перебудови економіки).

В економічній літературі існує дві основних концепції визначення причин інфляції: **монетарна** і **немонетарна**.

Прихильники *монетарної* концепції за основу аналізу причин інфляції беруть нерівність $\hat{M} + \hat{v} > \hat{Y}$ і вважають, що *основними причинами інфляції* є:

1) зростання номінальної кількості грошей (M), яке перевищує зростання виробництва благ (Y) при сталій швидкості обігу грошей (v), тобто

$$\hat{M} > \hat{Y} \text{ при } \hat{v} = 0, \quad (9.6)$$

де \hat{M} – темп приросту номінальної кількості грошей;

\hat{Y} – темп приросту реального продукту;

\hat{v} – темп приросту швидкості обігу грошей.

За цих умов винуватцями інфляції є банківська система, яка слабо контролює грошову базу (H), або населення, яке використовує як засіб платежу боргові зобов'язання;

2) зростання швидкості обігу грошей, при їх сталій номінальній кількості яке перевищує зростання реального обсягу виробництва:

$$\hat{v} > \hat{Y} \text{ при } \hat{M} = 0. \quad (9.7)$$

Це відбувається при зменшенні попиту домашніх господарств на реальні касові залишки за умов удосконалення техніки розрахунків або надання переваги цінним паперам виконувати функцію нагромадження;

3) прискорення темпів інфляції призводить до скорочення попиту на гроші через високі альтернативні витрати утримання реальної каси.

В *немонетарних* концепціях інфляції нерівність $\hat{M} + \hat{v} > \hat{Y}$ є необхідною умовою інфляції, але не причиною.

Основними причинами інфляції прихильники немонетарної концепції вважають такі:

1) **зростання витрат виробництва**, внаслідок:

а) перевищення темпів зростання заробітної плати над темпами зростання продуктивності праці;

б) підвищення цін на сировину;

в) збільшення податків і зростання «податкового клину».

2) **зростання сукупного попиту (AD) за умов повної зайнятості** через оптимістичні оцінки майбутньої кон'юнктури;

3) **структурні зрушення у сукупному попиті (AD)** (зростання попиту на нові престижні товари при зростанні доб-

робу населення, що призводить до зростання їхніх цін, але ціни на інші товари не знижуються, а знижується їх пропозиція, таким чином загальний рівень цін (P) зростає);

4) **ринкова влада монополій, олігополій, держави**, яка реалізується у монопольному підвищенні рівня цін (P).

Види інфляції

Помірна інфляція характеризується повільним зростанням цін (до 10% на рік).

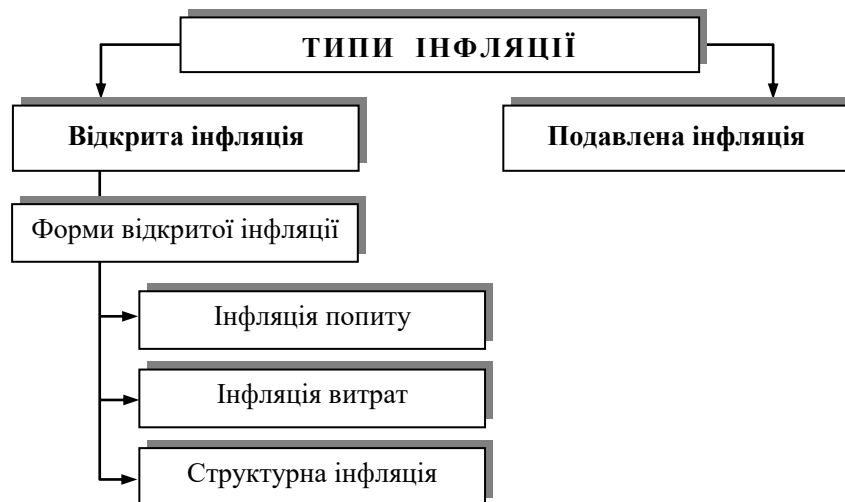
Галопуюча інфляція характеризується зростанням рівня цін (P) від 10% до 200% на рік.

Гіперінфляція відбувається, коли ціни зростають до 1000% на рік і більше.

Під час гіперінфляції поведінка споживачів визначається намаганням вкласти гроші у матеріальні цінності.

Для країн, які залежать від зовнішньої торгівлі, існує загроза **імпортованої інфляції**. Вона виникає в разі підвищення цін на імпортовані товари за умови твердого валютного курсу.

Типи інфляції

Відкрита інфляція характеризується:

- довгостроковим підвищенням рівня цін;
- дією механізму адаптивних інфляційних очікувань.

Форми відкритої інфляції

Інфляція попиту:

- виникає у випадку, коли щорічні темпи зростання сукупного попиту (*AD*) перевищують темпи зростання реального випуску (*Q*).
- викликана підвищенням цін господарюючими агентами у відповідь на зростаючий попит.

Інфляція витрат:

- викликана підвищенням цін господарюючими агентами для покриття більш високих очікуваних витрат.

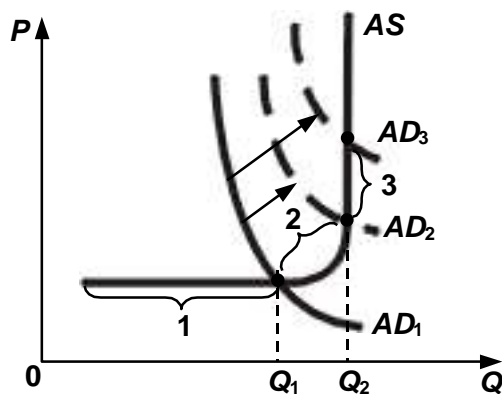
Структурна інфляція:

- викликана макроекономічною міжгалузеву незбалансованістю.

Інфляція попиту

Інфляція попиту безпосередньо пов'язана з дією **монетарних** факторів, насамперед – з надлишковою емісією грошей, яка призводить до перевищення попиту над існуючою пропозицією товарів та послуг.

Інфляція попиту, як правило, виникає **в умовах повної зайнятості** та повної завантаженості виробничих потужностей. У цих умовах зростання попиту не супроводжується еластичним розширенням пропозиції, тому ціни зростають (графік 9.1).

Графік 9.1. Інфляція попиту

де AD – сукупний попит;
 AS – сукупна пропозиція;
 P – рівень цін;
 Q – реальний ВВП.

Зростання грошової маси (сукупного попиту (AD)) на відрізках 2 та 3 кривої AS призводить до інфляційного зростання цін (P).

Причини інфляції попиту

⇒ Немонетарні:

- Розширення державних замовлень: військових та соціальних.
- Зростання попиту на засоби виробництва в умовах майже повної завантаженості виробничих потужностей.
- Зростання доходів населення в результаті узгоджених дій профспілок.
- Зміни в асортиментній структурі сукупного попиту (AD) призводять до зростання загального рівня цін, бо ціни на нові товари вищі за ціни на традиційні товари.

⇒ Монетарні:

- Зростання номінальних касових залишків, яке обумовлене:

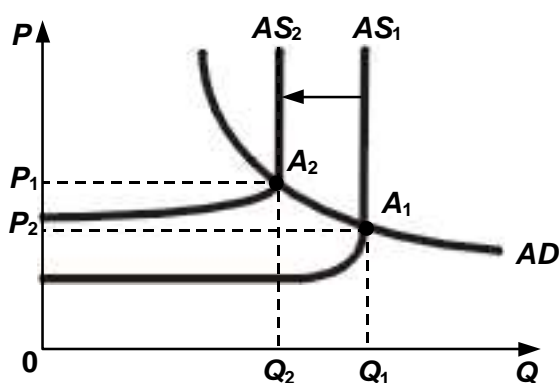
- а) збільшенням грошової бази (H);
- б) вилученням грошей із сектору майна;
- в) використанням фінансових активів та боргових зобов'язань як платіжних засобів.

● Зростання швидкості обігу грошей (v), яке викликане інфляційними очікуваннями макроекономічних суб'єктів («втеча від грошей»).

Інфляція витрат (пропозиції)

Інфляція витрат проявляється у зростанні витрат виробництва, які випереджають зростання реального доходу та продуктивності праці.

Інфляційний процес розвивається під впливом ряду **немонетарних факторів**, що зумовлюють зростання цін через збільшення витрат виробництва і збільшення собівартості одиниці продукції (графік 9.2). Одним з різновидів інфляції витрат є інфляція, що зумовлена збільшенням заробітної плати.

Графік 9.2. Інфляція витрат

- де AS – сукупна пропозиція;
- AD – сукупний попит;
- P – рівень цін;
- Q – обсяг виробництва.

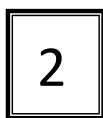
Причини інфляції витрат (пропозиції)

- *Олігополістична практика ціноутворення та фінансова політика держави.*
- *Зростання цін на сировину.*
- *Збільшення податкового тиску та зростання «податкового» клину.*
- *Боротьба профспілок за підвищення заробітної плати.*

Поєднання інфляції попиту та інфляції витрат створює так звану **інфляційну спіраль**.

Під час відкритої інфляції в економіці виникає **інфляційна спіраль «зарплата – ціни»**, за якою підвищення заробітної плати породжує підвищення цін, що веде, в свою чергу, до подальшого зростання цін і ставок заробітної плати.

Економіка, котра не має резерву ресурсів (трудових в першу чергу), більше схильна до інфляції, ніж та, яка має можливість маневрувати ресурсами.

Подавлена інфляція проявляється у зростанні товарного дефіциту або «штучного» обмеження споживання і характеризується:

- тимчасовим заморожуванням цін та доходів;
- встановленням граничних цін на продукцію;
- тотальним адміністративним контролем за цінами.

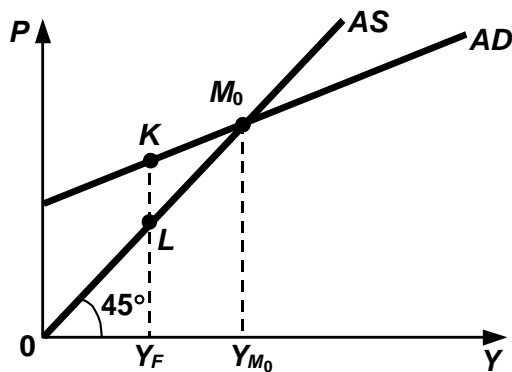
Для оцінки рівня **подавленої інфляції** можуть використовуватися такі непрямі показники:

- 1) співвідношення між контрольованими державою цінами і ринковими цінами;
- 2) втрата часу на пошук необхідних товарів;
- 3) відношення «вимушених» заощаджень до величини касових залишків;
- 4) зниження рівня товарно-матеріальних запасів тощо.

Ознака подавленої інфляції – адміністративне регулювання цін та дефіцитні очікування споживачів.

§ 2. ІНФЛЯЦІЙНИЙ ТА ДЕФЛЯЦІЙНИЙ РОЗРИВИ

ІНФЛЯЦІЙНИЙ РОЗРИВ – це відхилення сукупного попиту (AD) від стану рівноваги в умовах повної зайнятості в бік збільшення при сталій пропозиції (AS) (графік 9.3).

Графік 9.3. Інфляційний розрив

де Y_F – лінія повної зайнятості;

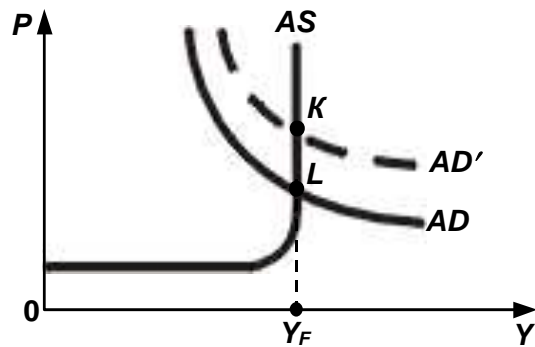
Y_{M_0} – рівноважний дохід;

KL – інфляційний розрив;

Y – дохід;

M_0 – точка рівноваги.

Інфляційний розрив утворюється, коли сукупний попит (AD) зростає на класичному відрізку кривої сукупної пропозиції (AS) (графік 9.4).

Графік 9.4. Інфляційний розрив

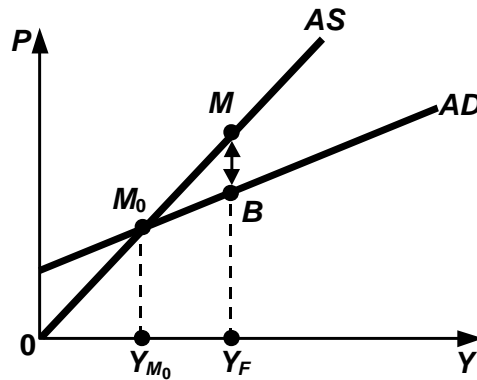
де Y – дохід;
 P – рівень цін;
 Y_F – лінія повної зайнятості;
 KL – інфляційний розрив.

Подолання інфляційного розриву можливе за рахунок стримування сукупного попиту (AD) і переміщення його з AD в AD' (Графік 9.4) (тобто за умов переміщення рівноваги з точки K в точку L). Скорочення рівноважного сукупного доходу ΔY буде дорівнювати:

$$\Delta Y = \text{величина інфляційного розриву} \times \text{мультиплікатор автономних витрат} \quad (9.8)$$

ДЕФЛЯЦІЙНИЙ РОЗРИВ – це відхилення сукупного попиту (AD) від стану рівноваги за умов повної зайнятості в бік зменшення при сталій пропозиції (AS) (графік 9.5).

Дефляційний розрив має місце, коли загальний рівень цін (P) падає.

Графік 9.5. Дефляційний розрив

де M_0 – точка рівноваги;
 AS – сукупна пропозиція;
 AD – сукупний попит;
 Y_F – лінія повної зайнятості;

Y_{M_0} – обсяг ВВП (доходу) в умовах рівноваги;

MB – дефляційний розрив.

Дефляційна політика спрямована на стримування зростання споживання і створює сприятливі умови для заощадження і нагромадження.

§ 3. ІНФЛЯЦІЙНИЙ ПОДАТОК ТА СЕНЬЙОРАЖ

В умовах інфляції економічні суб'єкти фактично сплачують ще один податок, не передбачений податковою системою, – **інфляційний податок**.

ІНФЛЯЦІЙНИЙ ПОДАТОК – це втрата капіталу власниками грошових коштів внаслідок інфляції.

Інфляційний податок сплачується автоматично домашніми господарствами, оскільки із зростанням цін вони витрачають більше своїх грошових коштів.

Інфляційний податок (IT) визначається за формулою:

$$IT = \left[\frac{P_n - P_{n-1}}{P_n} \right] \left(\frac{M_n}{P_n} \right), \quad (9.9)$$

або
$$T = \hat{P} \cdot \frac{M}{P}, \quad (9.10)$$

де P_n – рівень цін в n -му році;

P_{n-1} – рівень цін в $(n-1)$ -му році;

M_n – пропозиція грошей в n -му році;

$\frac{M}{P}$ – рівень запасів грошових коштів у реальному вираженні;

\hat{P} – темпи приросту інфляції за рік.

Інфляційний податок отримує емітент грошової маси, тобто держава.

Крім того, держава отримує **додатковий дохід**, обумовлений прогресивною шкалою оподаткування, тому що інфляція

(\hat{P}) сприяє зростанню номінальних доходів і в результаті темп приросту номінальних податкових надходжень випереджає темп інфляції (тому, що податки сплачуються за більш високими ставками). Але цей дохід не є інфляційним податком.

Сеньйораж (SE) – це дохід, який отримує уряд на основі монопольного права друкувати гроші.

Сеньйораж може бути визначений купівельною спроможністю грошей, випущених в обіг за даний період:

$$SE = \left(\frac{M_n - M_{n-1}}{P_n} \right) = \left(\frac{M_n - M_{n-1}}{M_n} \right) \left(\frac{M_n}{P_n} \right), \quad (9.11)$$

якщо $\frac{M_n}{P_n} = \frac{M_{n-1}}{P_{n-1}}$, то

$$IT = SE. \quad (9.12)$$

З урахуванням витрат на виготовлення нових грошей, формула обчислення сеньйоражу набуває вигляду:

$$SE = \frac{M_n - M_{n-1}}{P_n} - M_C, \quad (9.13)$$

де M_n – пропозиція грошей в n -му році;

M_{n-1} – пропозиція грошей в $(n - 1)$ -му році;

P_n – рівень цін в n -му році;

M_C – витрати на виготовлення нових грошей.

Взаємозв'язок дефіциту державного бюджету з інфляцією

Інфляційним джерелом фінансування бюджетного дефіциту є **монетизація дефіциту**, яка відбувається в результаті:

1) **позик Центрального банку урядові**, що призводить до скорочення валютних резервів;

2) **монетизації державного боргу** (купівля Центральним банком державних цінних паперів).

Взаємозв'язок дефіциту Державного бюджету (DEF) з інфляцією (\hat{P}) можна формально записати таким чином:

$$DEF = \left(\frac{\hat{P}}{1 + \hat{P}} \right) \left(\frac{M}{P} \right), \quad (9.14)$$

де \hat{P} – рівень інфляції;

M – пропозиція грошей;

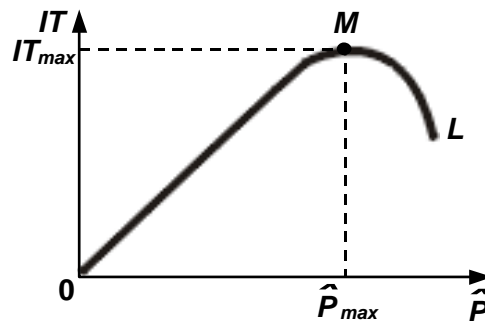
P – рівень цін;

$\frac{\hat{P}}{1 + \hat{P}}$ – інфляційний податок на реальні грошові залишки;

$\frac{M}{P}$ – рівень реальних грошових залишків (купівельна спроможність номінальних грошових коштів, які знаходяться в даний період у населення).

§ 4. КРИВА ЛАФФЕРА ДЛЯ ІНФЛЯЦІЙНОГО ПОДАТКУ

Дія інфляційного податку описується кривою Лаффера. Вона показує величину надходжень від інфляційного податку при різних рівнях інфляції в умовах, коли економіка перебуває в стані рівноваги і темпи інфляції не змінюються з часом (графік 9.6).

Графік 9.6. Крива Лаффера для інфляційного податку

де \hat{P} – рівень інфляції;

IT – інфляційний податок.

Із зростанням інфляції база оподаткування (у цьому випадку – це попит на реальні грошові залишки) зменшується.

Максимальний інфляційний податок IT_{\max} досягається за графіком при рівні інфляції \hat{P}_{\max} .

Подальше зростання інфляції призводить до скорочення податкових надходжень, оскільки високий рівень інфляції не компенсує скорочення рівня реальних грошових залишків, які і обкладаються податком (відрізок ML на графіку 9.6).

Висновок. При стійких темпах інфляції існує максимальний бюджетний дефіцит (IT_{\max}), який фінансується за допомогою друкування грошей. Уряд може тимчасово фінансувати дефіцит, вищий за IT_{\max} , але за рахунок прискорення інфляції, замість збереження її стабільного темпу. Якщо уряд намагається тривалий час фінансувати більший, ніж IT_{\max} , дефіцит бюджету, це призводить до *гіперінфляції*.

§ 5. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ІНФЛЯЦІЇ

Вплив інфляції на рівень доходів та обсяги виробництва залежить від того, якою є інфляція – **очікуваною** чи **непередбачуваною**.

ОЧІКУВАНА (ПРОГНОЗОВАНА) ІНФЛЯЦІЯ – це інфляція, яка враховується в очікуваннях і поведінці економічних суб'єктів до свого проявлення.

Очікувана інфляція є **збалансованою** (такою, що не змінює відносні ціни) і **передбаченою** і, таким чином, суттєво не впливає на загальний обсяг виробництва чи перерозподіл доходів, бо отримувач доходів може зменшити негативні наслідки інфляції.

Коригування номінальних доходів можна здійснити з урахуванням рівняння Фішера:

$$i = r + \hat{P}^e, \quad (9.15)$$

де i – номінальна ставка процента;

r – реальна ставка процента;

\hat{P}^e – рівень очікуваної інфляції.

НЕПЕРЕДБАЧУВАНА (НЕПРОГНОЗОВАНА) ІНФЛЯЦІЯ – це інфляція, яку населення не очікує, тому вона призводить до зниження всіх видів фіксованих доходів і перерозподіляє їх на користь тих економічних суб'єктів, чий номінальні доходи зростають швидше за середній рівень цін.

Особливу шкоду непередбачувана інфляція завдає кредиторам, верствам населення з фіксованими доходами, власникам заощаджень.

Наслідки інфляції

⇒ *Зниження життєвого рівня населення* у формах:

- а) зниження реальної вартості особистих заощаджень;
- б) скорочення поточних реальних доходів.

Причому, поточні реальні доходи населення знижуються навіть за умови індексації, оскільки антиінфляційні компенсації відстають від темпу зростання цін (при гіперінфляції важко передбачити рівень зростання цін) і не покривають скорочення доходів населення.

⇒ *Ефект інфляційного оподаткування* (ефект Танзі – Олівера).

В умовах зростання рівня інфляції виникає ефект Танзі – Олівера – свідоме відстрочення внесення податкових відрахувань у Державний бюджет платниками податків. За час відстрочення платежів у бюджет відбувається знецінення грошей, в результаті якого виграє платник податку.

⇒ *Перерозподіл доходів* між приватним сектором і державою.

⇒ *Перерозподіл національного доходу між тими, хто бере участь у процесі виробництва і тими, хто отримує трансфертні виплати*, на користь перших (під час інфляції грошові факторні доходи учасників проце-

су виробництва зростають пропорційно до рівня цін (P), а номінальні пенсії і допомоги не пов'язані з динамікою рівня цін).

⇒ *Перерозподіл доходу між працею і капіталом* в умовах, коли ціни на товари та послуги визначаються на ринку досконалої конкуренції, а ціна праці через адаптивні очікування із запізненням реагує на зміну рівня цін (P).

⇒ *Перерозподіл майна* від кредиторів до дебіторів, бо борг повертається знеціненими грошима.

⇒ *Скорочення обсягів виробництва* як результат зниження стимулів до праці та до розширення виробництва.

⇒ Некерована інфляція *порушує управління економікою* в цілому.

§ 6. АНТИІНФЛЯЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

АНТИІНФЛЯЦІЙНА ПОЛІТИКА – це сукупність заходів держави, спрямованих на встановлення відповідності між темпами зростання грошової маси і темпами зростання благ.

Антиінфляційні заходи можуть застосовуватися тільки до **відкритої інфляції**. Приховану інфляцію необхідно спочатку перетворити на відкриту і лише потім розробляти заходи боротьби з нею.

Інфляцію не можна повністю ліквідувати, оскільки вона обумовлена циклічним характером розвитку ринкової системи.

Основним завданням макроекономічного регулювання є – підтримка повної зайнятості при стабільності рівня цін.

Антиінфляційна політика має два види:

- **адаптивна політика** (політика градування);
- **активна політика** (шокова терапія).

АДАПТИВНА ПОЛІТИКА проявляється у пристосуванні до умов інфляції, у пом'якшенні її негативних наслідків, поступовому зниженні темпів зростання грошової маси.

Адаптивна антиінфляційна політика дає позитивні результа-

ти за умови, що темпи приросту грошової маси та рівня цін не перевищують 20–30% на рік.

Основні заходи адаптивної політики:

- ⇒ Стабілізація інфляційних очікувань.
- ⇒ Поступове обмеження грошової пропозиції.
- ⇒ Індексація грошових доходів населення.
- ⇒ Застосування політики «цін та доходів» (уряд або заморозжує ціни і номінальні доходи, або «прив'язує» зростання рівня цін до зростання заробітної плати, а зростання заробітної плати – до підвищення продуктивності праці. Політика цін і доходів може бути ефективною, якщо вона пролонгована у часі, але це створює небезпеку перетворення відкритої інфляції на приховану.
- ⇒ Укладання договорів з підприємцями та профспілками про темпи зростання цін та заробітної плати.

АКТИВНА АНТИІНФЛЯЦІЙНА ПОЛІТИКА (шокова терапія) – базується на різкому скороченні темпів зростання грошової маси, особливо прийнятна в умовах гіперінфляції).

Основні заходи активної антиінфляційної політики:

1. Заходи загального характеру:

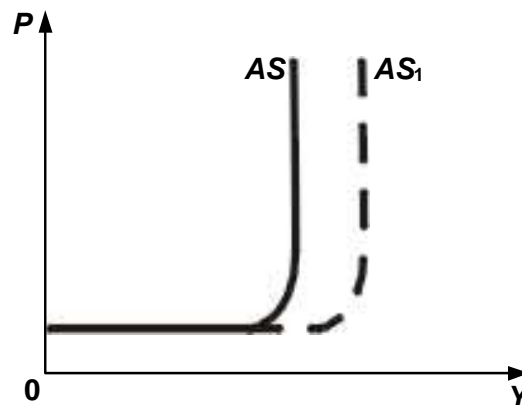
- ⇒ контроль за грошовою масою;
- ⇒ заборона емісійного фінансування Державного бюджету;
- ⇒ проведення грошової реформи конфіскаційного типу;
- ⇒ стабілізація інфляційних очікувань;
- ⇒ структурна перебудова;
- ⇒ регулювання валютного курсу;
- ⇒ підвищення ступеня товарності економіки;
- ⇒ приватизація;
- ⇒ засоби збільшення норми заощаджень та зменшення їхньої ліквідності.

2. Заходи, спрямовані проти інфляції попиту:

- ⇒ зменшення державних витрат;
- ⇒ збільшення податків;
- ⇒ скорочення дефіциту Державного бюджету;
- ⇒ стабілізація валютного курсу.

3. Заходи, спрямовані проти інфляції витрат:

- ⇒ стримування зростання факторних доходів та цін;
- ⇒ зниження податків на бізнес та прибуткового податку в рамках «економіки пропозиції» (уряд повинен проводити такі заходи, які сприяють зсуву довгострокової кривої сукупної пропозиції (AS) вправо без її руху вгору (AS_1)).

Графік 9.7

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Поясніть сутність інфляції і назвіть її основні типи.
2. Проаналізуйте основні причини виникнення інфляції.
3. Які типи інфляції притаманні економіці України? Охарактеризуйте інфляційні процеси у 1990–2002 роках.
4. Які ви знаєте альтернативні джерела інфляції?

5. Назвіть ознаки подавленої інфляції.
6. Охарактеризуйте інфляційний та дефляційний розриви. Яку грошово-кредитну та фіскальну політику повинна проводити держава в умовах дефляційного розриву?
7. Поясніть, в чому полягає різниця між інфляційним податком та сеньйоражем?
8. Охарактеризуйте криву Лаффера для інфляційного податку.
9. Проаналізуйте соціально-економічні наслідки інфляції в Україні у 1990–2002 роках.
10. Перелічіть основні заходи антиінфляційної політики держави. Яким заходам надав пріоритет Уряд України у боротьбі з гіперінфляцією у 1991–1995 роках?
11. Охарактеризуйте інфляційні процеси в Україні в поточному періоді.
12. Дослідіть основні заходи адаптивної антиінфляційної політики.
13. Проаналізуйте основні заходи активної антиінфляційної політики.
14. Дослідіть взаємозв'язок інфляції в Україні з дефіцитом Державного бюджету.

ТЕСТИ

1. Інфляція попиту виникає в умовах:

- 1) неповної зайнятості;
- 2) які наближаються до повної зайнятості;
- 3) повної зайнятості;
- 4) зростання граничної схильності до споживання.

2. Інфляція витрат обумовлена:

- 1) зростанням споживчих витрат;
- 2) зростанням інвестиційних витрат;
- 3) зростанням собівартості продукції;
- 4) зростанням сукупних витрат.

3. Інфляційний розрив обумовлюється:

- 1) зростанням сукупного попиту в умовах неповної зайнятості;
- 2) зростанням сукупного попиту в умовах, які наближаються до повної зайнятості;

- 3) зростанням сукупного попиту в умовах повної зайнятості;
- 4) усі відповіді правильні.

4. Інфляційний податок – це:

- 1) втрата капіталу власниками грошових коштів внаслідок інфляції;
- 2) різниця між дефлятором та індексом цін;
- 3) різниця між номінальним та реальним доходом;
- 4) усі відповіді правильні.

5. Подавлена інфляція характеризується:

- 1) зростанням рівня цін на окремі товари;
- 2) зростанням бюджетного дефіциту;
- 3) встановленням граничних цін на продукцію;
- 4) усі відповіді правильні.

6. Інфляцію витрат (пропозиції) можна проілюструвати:

- 1) зрушенням кривої сукупної пропозиції вліво;
- 2) зрушенням кривої сукупної пропозиції вправо;
- 3) зрушенням кривої сукупного попиту вліво;
- 4) зрушенням кривої сукупного попиту вправо.

7. Антиінфляційні заходи можна застосовувати до:

- 1) відкритої інфляції;
- 2) прихованої інфляції;
- 3) відкритої і прихованої інфляції;
- 4) усі відповіді неправильні.

8. Інфляцію, яка викликана надлишковим попитом, можна проілюструвати:

- 1) зрушенням кривої сукупної пропозиції вліво;
- 2) зрушенням кривої сукупного попиту вліво;
- 3) зрушенням кривої сукупного попиту вправо;
- 4) зрушенням кривої сукупної пропозиції вправо.

9. Інфляційна спіраль «зарплата – ціни» виникає коли:

- 1) зростає зарплата;
- 2) зростають ціни;
- 3) зростає темп інфляції;
- 4) підвищення заробітної плати породжує підвищення цін.

10. Зміни яких показників найбільше сприяють інфляції попиту?

- 1) зростання індивідуальних податків;
- 2) зростання граничної схильності до заощаджень;
- 3) зростання доходу кінцевого використання;
- 4) зростання ставки процента.

11. Зростання сукупних витрат призводить до інфляції, якщо:

- 1) економіка розвивається у стані повної зайнятості;
- 2) чисельність робочої сили не зростає;
- 3) економіка розвивається у стані неповної зайнятості;
- 4) фактичний обсяг ВВП менший за потенціальний обсяг ВВП.

12. Немонетарними причинами інфляції попиту є:

- 1) зростання номінальних касових залишків;
- 2) зростання собівартості продукції;
- 3) зростання доходів населення в результаті узгоджених дій профспілок;
- 4) використання боргових зобов'язань як платіжних засобів.

13. Яка з величин найбільш сприяє інфляції пропозиції?

- 1) споживання;
- 2) інвестиції;
- 3) податки;
- 4) державні витрати.

14. У період прискореної інфляції процентна ставка:

- 1) зростає, бо ціна грошей знижується;
- 2) знижується, тому що знижується ціна грошей;
- 3) не змінюється;
- 4) зростає, бо знижується рівень зайнятості.

15. Реакцією на зростаючий ризик непередбачуваної інфляції є:

- 1) намагання банків продавати нерухомість, закладену із змінною ставкою;
- 2) спроби уряду індексувати трансфертні платежі особам з фіксованим доходом;
- 3) намагання людей вносити гроші в активи, які не обезцінюються в період інфляції;
- 4) усі відповіді правильні.

16. Якщо обсяг сукупного попиту перевищує рівень ВВП в умовах повної зайнятості, то це означає, що в економіці:

- 1) існує дефляційний розрив;
- 2) спостерігається інфляційний розрив;
- 3) існують фінансові обмеження;
- 4) існує бюджетний дефіцит.

17. Якщо обсяг рівноважного ВВП виявився більшим за його потенційний рівень, то:

- 1) рівень цін зростає;
- 2) спостерігається дефляційний розрив;
- 3) рівень безробіття зростає;
- 4) автоматично зростає сукупний попит.

18. Коли стан економіки відповідає класичному відрітку кривої AS, зростання сукупного попиту призведе:

- 1) до зростання реального ВВП;
- 2) до інфляційного зростання цін при незмінному реальному ВВП;
- 3) до зростання зайнятості;
- 4) всі відповіді неправильні.

19. Якщо номінальний дохід кінцевого використання підвищився на 8%, а рівень цін зріс на 10%, то реальний дохід кінцевого використання:

- 1) збільшився на 18%;
- 2) знизився на 18%;
- 3) знизився на 2%;
- 4) збільшився на 10%.

ЗАВДАННЯ

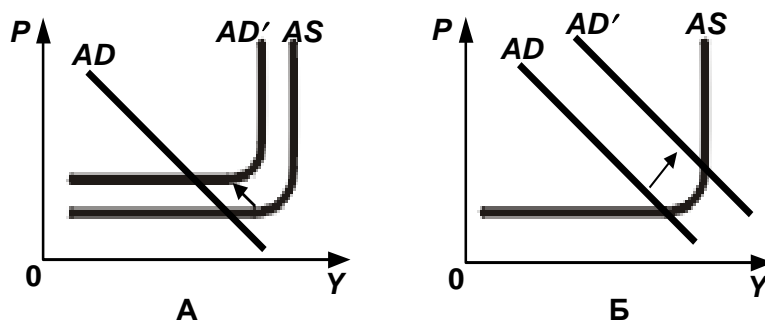
Завдання 1.

Визначіть зміни величини реального доходу (Y_r) (в процентах або (у. г. о.)), якщо:

- а) номінальний дохід (Y) зріс на 12%, а рівень цін (P) зріс на 7%;
- б) номінальний дохід (Y) дорівнює 60 000 (у. г. о.), а індекс цін (i) в цьому ж році становитиме 120%.

Завдання 2.

а) Визначіть, який тип інфляції зображений на графіках А та Б.

б) Назвіть фактори, які викликають ситуації, проілюстровані графіками А та Б.

в) Виберіть характерне для кожної з аналізованих ситуацій твердження:

- 1) зростання грошової маси передуює зростанню цін;
- 2) зростання цін передуює зростанню грошової маси.

г) Який характер та тип інфляції притаманний економіці України з 1992 по 2002 рр. Поясніть вашу відповідь.

Завдання 3.

Побудуйте графік «Кейнсіанського хреста». Чи можливо проілюструвати на цьому графіку інфляцію витрат? Дайте обґрунтовану відповідь.

Завдання 4.

Які чинники призводять до дефляційного розриву? Поясніть чому. Подайте ситуацію графічно. Які чинники призводять до інфляційного розриву? Дайте свої пояснення подібної ситуації. Побудуйте графік. Які наслідки впливають з наведених ситуацій для виробництва та зайнятості?

Завдання 5.

Чому «парадокс ощадливості» проявляється за умов неповної зайнятості? Що відбувається, коли населення починає заощаджувати в умовах інфляційного розриву? Обґрунтуйте відповідь та побудуйте графік ситуації.

Завдання 6.

Припустимо, що за відсутності інфляційних процесів реальна процентна ставка (i) становила 5%.

а) Який розмір номінальної процентної ставки гарантує ту ж саму реальну процентну ставку при зростанні інфляції до 15%?

б) Чому позичковці можуть погодитися платити таку високу номінальну ставку?

Завдання 7.

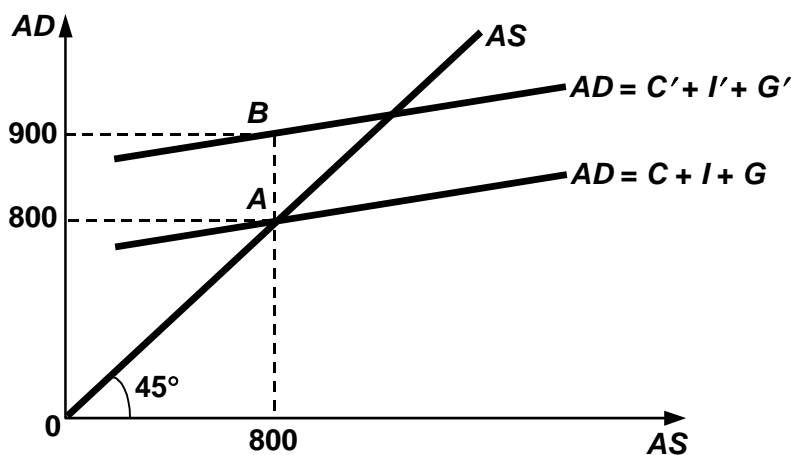
Припустимо, що надається кредит у 100 (у. г. о.) за нульового рівня інфляції. При цьому кредитор розраховує отримати 105 (у. г. о.). Але в економіці почалися інфляційні процеси і рівень інфляції становить 15%.

а) Хто за цих умов буде мати вигоду, а хто зазнає втрат?

б) Обчисліть ці витрати.

Завдання 8.

На наведеному графіку зображений макроекономічний зв'язок між сукупним попитом (AD) та сукупною пропозицією (AS). Припустимо, що дохід при повній зайнятості становить 800 (млрд у. г. о.). У точці А, як і у всіх інших точках прямої (45°), утворюється рівновага між сукупними витратами (800 млрд у. г. о.) на споживання (C), інвестиціями (I), державними витратами (G) та національним доходом (800 млрд у. г. о.) за заданими цінами.

а) Господарючі суб'єкти прагнуть купувати більше (900 у. г. о.), ніж може бути вироблено. Внаслідок цього крива сукупних витрат

зміщується у напрямку $C' + I' + G'$. Обґрунтуйте, чому різницю AB називають інфляційним розривом.

б) Назвіть причини, які викликають зростання величин G, I, C . Вкажіть відповідний тип інфляції.

в) Як змінюються номінальний та реальний національний дохід, а також чистий суспільний продукт внаслідок утворення інфляційного розриву?

г) Чому більш високий рівень витрат не призводить автоматично до нової рівноваги між сукупною пропозицією та сукупним попитом? Яким чином можна було б зупинити розвиток інфляційного процесу?

Завдання 9.

У країні діє шкала податків на доходи, представлена таблицею:

Домашні господарства	I	II	III
$T(Y)$ (%)	12	25	60
Y (у гривнях)	$0 < Y < 180$	$180 < Y < 500$	$Y > 500$

У минулому періоді доходи трьох домашніх господарств становили 170, 400 та 800 гривень, а оптимальний розмір реальних касових залишків кожного господарства відповідно дорівнював 20, 50 та 80 гривень. У поточному періоді рівень цін подвоївся і відповідно у 2 рази зросли номінальні доходи всіх господарств. Внаслідок очікування подальшого зростання рівня цін домашні господарства скоротили попит на реальні касові залишки на 20%.

а) Розрахуйте загальну суму інфляційного податку.

б) Як змінилася величина реального доходу кінцевого використання для кожного з трьох господарств?

Завдання 10.

У таблиці наведені індекси цін за роками:

Рік	Індекс цін	Рівень інфляції
1	100	–
2	114.0	–
3	125.40	–
4	131.67	–

- a) Розрахуйте темп інфляції (\hat{P}) для кожного року.
- б) Визначіть зміни реального доходу в процентах, якщо:
- 1) Номінальний дохід у другому році, порівняно з першим, зріс на 15%.
 - 2) У третьому році, порівняно з другим, зріс на 7%.
 - 3) У четвертому році, порівняно з третім, зріс на 5%.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

- Адаптивна антиінфляційна політика (політика градування)
- Активна антиінфляційна політика (шокова терапія)
- Антиінфляційна політика
- Відкрита інфляція
- Галопуюча інфляція
- Гіперінфляція
- Дезінфляція
- Дефляційна політика
- Дефляційний розрив
- Збалансована інфляція
- Індекс ПААШЕ
- Індекс споживчих цін
- Інфляційна спіраль
- Інфляційний податок
- Інфляційний розрив
- Інфляційний шок
- Інфляція
- Інфляція витрат
- Інфляція попиту
- Інфляція цінової надбавки
- Крива Лаффера для інфляційного податку
- Монетарні причини інфляції
- Немонетарні причини інфляції
- Непередбачувана (непрогнозована) інфляція

- Очікувана (прогнозована) інфляція
- Подавлена інфляція
- Сеньйораж
- Стагфляція
- Структурна інфляція

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Економічна теорія: Політекономія. Підручник / За ред. В. Д. Базилевича.– К.: Знання.– Прес, 2001.– С. 157–162, 381–390.
2. Макконнелл К. Р., Брю С. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика.– М.: Республика, 1992.– С. 163–171, 338–364.
3. Макроэкономика / Под ред. Л. С. Тарасевича.– СПб.: Экономическая школа, 1994.– С. 210–247.
4. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общей ред. акад. В. Й. Видятина, акад. Г. П. Журавлевой.– М.: ПРОМО-Медиа, 1995.– С. 449–463.
5. Овчинников Г. П. Макроэкономика.– СПб.: Техническая книга, 1993.– С. 82–92.
6. Савченко А. Г. Макроекономічна політика. Навч. посібник.– К.: КНЕУ, 2001.– С. 74–97.
7. Сакс Дж.-Д., Ларрен Ф. Б. Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ.– М.: Дело, 1996.– С. 364–392, 486–520.
8. Селищев А. С. Макроекономіка.– СПб.: «Питер», 2000.– С. 346–370.
9. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика.– М.: Дело, 1993.– С. 613–652.

Розділ X

ЗАЙНЯТІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ

Програмна анотація

1. Зайнятість як економічна проблема.
2. Ринок робочої сили. Фактори, які визначають сучасний стан ринку робочої сили.
3. Безробіття: суть, види та наслідки. Закон Оукена.
4. Класичний і кейнсіанський підходи до пояснення причин безробіття.
5. Державне регулювання ринку робочої сили і державна система забезпечення зайнятості.
6. Система соціального захисту громадян в умовах ринку. Основні принципи соціального захисту населення.
7. Взаємозв'язок інфляції та безробіття за класичною та кейнсіанською теоріями. Крива Філіпса.

§ 1. ЗАЙНЯТІСТЬ ЯК ЕКОНОМІЧНА ПРОБЛЕМА

ЗАЙНЯТІСТЬ – це економічна категорія, яку розглядають з двох боків:

Зайнятість як економічна категорія

Це сукупність економічних, правових, соціальних, національних відносин, пов'язаних із забезпеченням працездатного населення робочими місцями та його участю у суспільно корисній діяльності, що приносить дохід.

Зайнятість як економічна проблема

Співвідношення між кількістю працездатного населення і кількістю зайнятих, яке характеризує рівень використання трудових ресурсів суспільства та ситуацію на ринку робочої сили.

Загальний рівень трудових ресурсів (R) складається з двох груп населення: працюючих (L) та безробітних (F):

$$R = L + F. \quad (10.1)$$

Рівень фактичного безробіття (u) обчислюється як частка офіційно зареєстрованих безробітних (F) до загального числа людей, які можуть і бажають працювати (R):

$$u = \frac{F}{R} \cdot 100\%. \quad (10.2)$$

У ринковій економіці, в силу її динамізму, обов'язково існує оптимальний резерв робочої сили і підтримується **природна норма безробіття** (u^*), при якій досягається довготривала рівновага за умов, коли темп інфляції дорівнює очікуваному темпу зростання цін.

Вперше поняття норми природного безробіття в економічну теорію ввели незалежно один від одного М. Фрідмен та Е. Фелпс у 1968 році.

Природна норма безробіття (u^*) характеризує найкращий для економіки резерв робочої сили, спроможний швидко здійс-

нювати міжгалузеві та міжрегіональні переміщення залежно від попиту на робочу силу і потреб виробництва.

Основні фактори, які впливають на норму природного безробіття

1. *Зростання часу на пошук роботи в умовах системи страхування по безробіттю:*

а) виплата допомоги на випадок безробіття понижує стимули до швидкого працевлаштування;

б) збільшення розміру допомоги на випадок безробіття та строку її виплати сприяє підвищенню рівня безробіття.

2. *Стійкість заробітної плати* породжує «безробіття очікування» («безробіття очікування» виникає в періоди зростання реальної заробітної плати та перевищення її рівня над рівноважним значенням).

3. *Різниця у темпах зростання по секторах економіки.*

4. *Динаміка фактичного безробіття суттєво впливає на норму природного безробіття.*

5. *Динаміка мінімальної заробітної плати.* Низький рівень мінімальної заробітної плати збільшує строки пошуку роботи, як тими, хто вперше шукає роботу, а також і тими, хто шукає більш високооплачувану роботу.

6. *Ефект гістерезиса.* Якщо рівень безробіття підвищується і тривалий час тримається на високому рівні під дією екзогенних факторів, то він може не повернутися до початкового значення після припинення їх дії, що призводить до зростання норми природного безробіття.

Для визначення норми природного безробіття використовують середню величину фактичного безробіття у довгостроковому періоді.

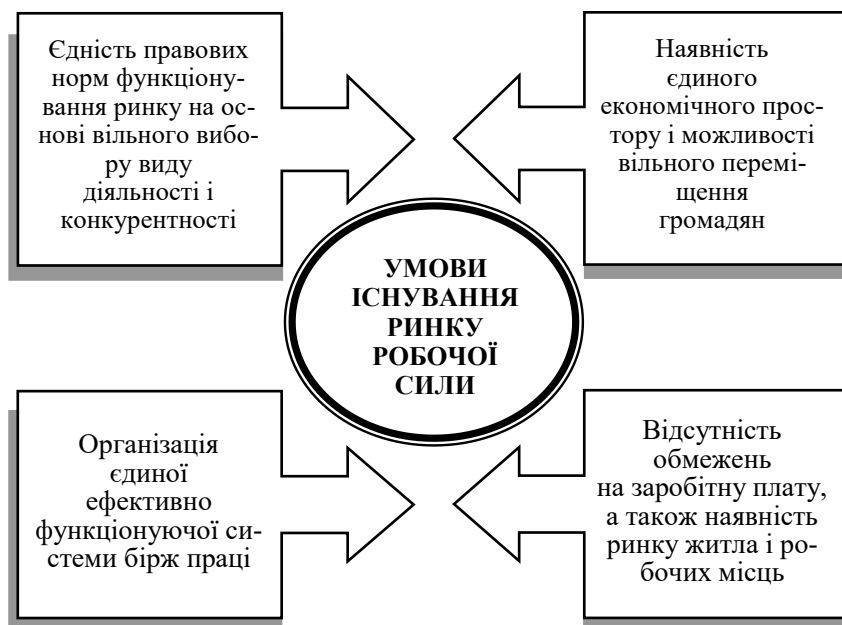
Повна зайнятість означає повне використання всіх придатних трудових ресурсів.

В умовах повної зайнятості фактичне безробіття дорівнює природному безробіттю.

§ 2. РИНОК РОБОЧОЇ СИЛИ. ФАКТОРИ, ЯКІ ВИЗНАЧАЮТЬ СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ

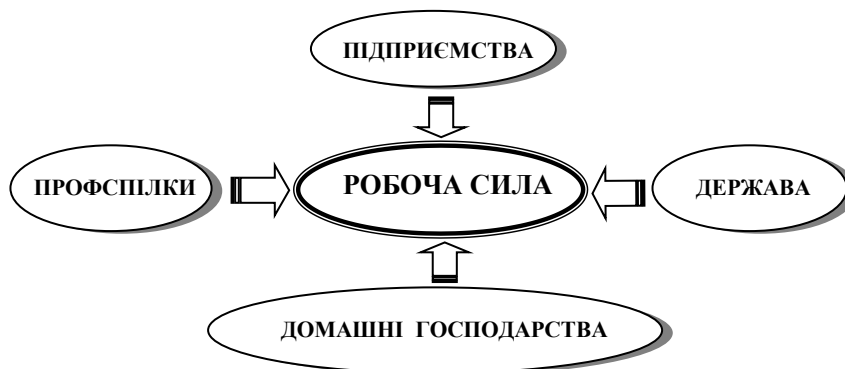
РИНОК РОБОЧОЇ СИЛИ (РИНОК ПРАЦІ) – це система економічних механізмів, норм та інститутів, які забезпечують відтворення робочої сили та її використання.

Соціально-економічні умови існування ринку робочої сили

Ринок робочої сили відбиває досягнутий на даний період баланс інтересів між підприємцями, найманими працівниками, державою і суспільними організаціями, які беруть участь на ринку праці.

Суб'єкти ринку робочої сили

Попит на робочу силу

Визначається як загальним обсягом сукупного попиту в економіці, так і технічним оснащенням виробництва.

Важливу роль відіграє порівняння витрат на заробітну плату з витратами на придбання машин.

ПОПИТ І ПРОПОЗИЦІЯ НА РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ

Пропозиція робочої сили

Визначається рівнем заробітної плати, податковою системою, впливом профспілок та іншими факторами.

Масштаби та склад робочої сили змінюються залежно від тенденції в освітній, професійній і міграційній сферах.

Тенденції трансформації ринку робочої сили

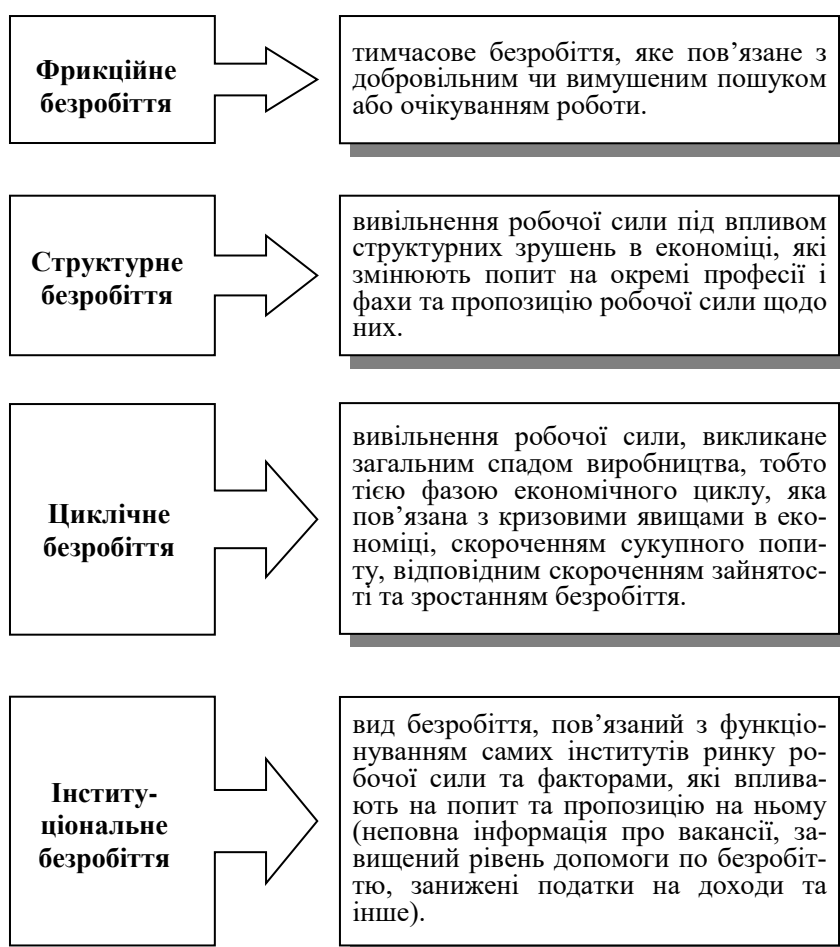
Гнучкий ринок робочої сили характеризується тим, що він зорієнтований на повний облік особливостей трудової поведінки окремих соціальних груп працівників (жінок, пенсіонерів, молоді та ін.).

§ 3. БЕЗРОБІТТЯ: СУТЬ, ВИДИ ТА НАСЛІДКИ. ЗАКОН ОУКЕНА

БЕЗРОБІТТЯ в ринковій економіці – це стан ринку робочої сили за умов, коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї.

Основні види безробіття

Закон Оукена

На фактичний рівень безробіття впливають кон'юнктурні коливання економіки.

ЗАКОН ОУКЕНА: в ситуації, коли фактичний рівень безробіття перевищує природний рівень на 1%, відставання фактичного ВВП від потенційного його обсягу становить 2,5%.

Американський економіст Оукен на основі емпіричних даних виявив стійкий зв'язок між величиною **кон'юнктурного безробіття** та **кон'юнктурним розривом**:

$$\gamma(u - u^*) = \frac{(Y_F - Y)}{Y_F} \cdot 100\%, \quad (10.3)$$

де u – фактичний рівень безробіття;

u^* – рівень природного безробіття;

γ – параметр Оукена;

Y_F – національний дохід в умовах повної зайнятості;

Y – фактичний рівень національного доходу;

$u - u^*$ – рівень кон'юнктурного безробіття;

$Y_F - Y$ – кон'юнктурний розрив.

Наявність кон'юнктурного безробіття свідчить про неповне використання виробничих можливостей країни.

Втрати економіки, викликані кон'юнктурним розривом, вищі, ніж відхилення фактичної зайнятості від умов повної зайнятості з таких причин:

- ⇒ не всі безробітні реєструються на біржі праці;
- ⇒ не всі зайняті в умовах високого безробіття працюють повний робочий день, тиждень і т. ін.;
- ⇒ знижується середня продуктивність праці через приховане безробіття в умовах економічної кризи.

Величина параметра Оукена (γ) залежить не тільки від технології виробництва, але і від поведінки економічних суб'єктів на ринку праці.

Крива Оукена

Залежність величини параметра Оукена (γ) від технології виробництва і поведінки економічних суб'єктів можна проілюструвати **кривою Оукена**.

Крива Оукена $Y(u)$ виражає взаємозалежність між рівнем фактичного безробіття (u) і величиною відхилення фактичного національного доходу (Y) від національного доходу за умов повної зайнятості (Y_F).

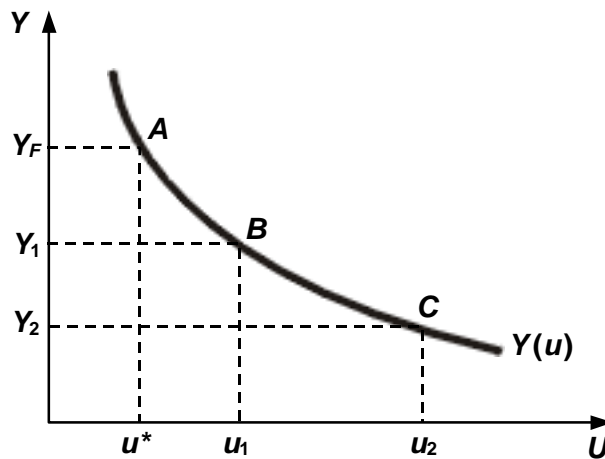

Рис. 10.1. Графік кривої Оукена

де Y_F — національний дохід в умовах повної зайнятості (u^*);

Y_1 — національний дохід за умов зниження зайнятості до u_1 ;

Y_2 — національний дохід за умов зниження зайнятості до u_2 ;

u^* — природний рівень безробіття.

Зрушення кривої Оукена відбувається *за таких умов*:

1) коли змінюється величина національного доходу за умов повної зайнятості (Y_F) (при збільшенні Y_F крива Оукена зміщується вгору і, навпаки – при зменшенні Y_F – вниз).

2) коли зміниться норма природного безробіття (u^*) (при збільшенні u^* крива Оукена зрушується вправо, і, навпаки, при зменшенні u^* – вліво).

Економічні і соціальні наслідки кон'юнктурного безробіття

1

Відповідно до закону Оукена відбувається відставання фактичного обсягу ВВП порівняно з тим обсягом, якого б суспільство могло досягти за умов повної зайнятості.

2

Відбувається нерівномірний розподіл втрат від безробіття серед різних соціальних верств населення.

3

Під час кон'юнктурного безробіття – через тривалі періоди бездіяльності – втрачається кваліфікація робітників, що може згодом зумовити значне зниження заробітної плати чи нові звільнення.

4

Безробіття призводить до погіршення фізичного і психологічного стану робітників, підвищується рівень їх захворювань тощо.

5

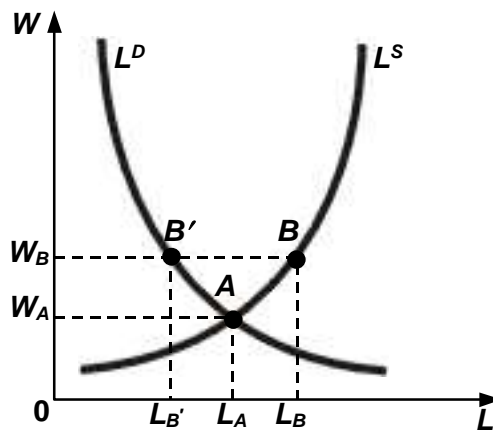
Безробіття призводить до громадського і політичного безладдя.

§ 4. КЛАСИЧНИЙ І КЕЙНСІАНСЬКИЙ ПІДХОДИ ДО ПОЯСНЕННЯ ПРИЧИН БЕЗРОБІТТЯ

Класичний підхід до проблеми безробіття

За класичною теорією безробіття викликане надто високою заробітною платою (графік 10.2).

Графік ілюструє ситуацію, коли розмір заробітної плати (W_B) вищий за рівноважний (W_A), при якому пропонується стільки робочої сили, скільки необхідно підприємницькому сектору. При рівні зарплати (W_B) виникає перевищення пропозиції робочої сили (L_B^S) над попитом на неї (L_B^D), яке і означає розвиток безробіття. Рівень безробіття визначається впливом надлишкової пропозиції робочої сили ($L_B - L_B'$). Ціна робочої сили починає знижуватися до досягнення рівноважної (W_A).

Графік 10.2. Безробіття за класичною теорією

де W – заробітна плата;

L – кількість працюючих;

L^D – попит на робочу силу;

L^S – пропозиція робочої сили;

A – точка рівноваги;

L_A – рівноважна зайнятість;

L_B – зайнятість в точці B ;

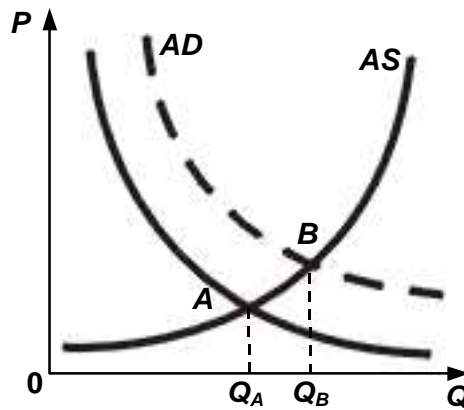
$L_{B'}$ – зайнятість в точці B' ;

W_A – номінальна заробітна плата в точці A ;

W_B – номінальна заробітна плата в точці B .

Кейнсіанський підхід до проблеми безробіття

За кейнсіанською теорією безробіття виникає через недостатній сукупний попит (графік 10.3):

Графік 10.3 Вплив сукупного попиту на рівень безробіття

$$Q_B > Q_A \rightarrow L_B > L_A, \quad (10.4)$$

де P – рівень цін;

Q – обсяг виробництва;

Q_A – рівноважний обсяг виробництва в точці A ;

Q_B – рівноважний обсяг виробництва в точці B ;

L_A – зайнятість у точці A ;

L_B – зайнятість у точці B .

Сукупний попит у суспільстві визначає обсяг виробництва, а значить, і попит на робочу силу. Шляхом зниження заробітної плати вважають прихильники кейнсіанської теорії можна стимулювати значне підвищення зайнятості. Засобом від безробіття вважається підвищення державних витрат чи зниження податків, що приводить до збільшення сукупного попиту і, отже, до збільшення попиту на робочу силу.

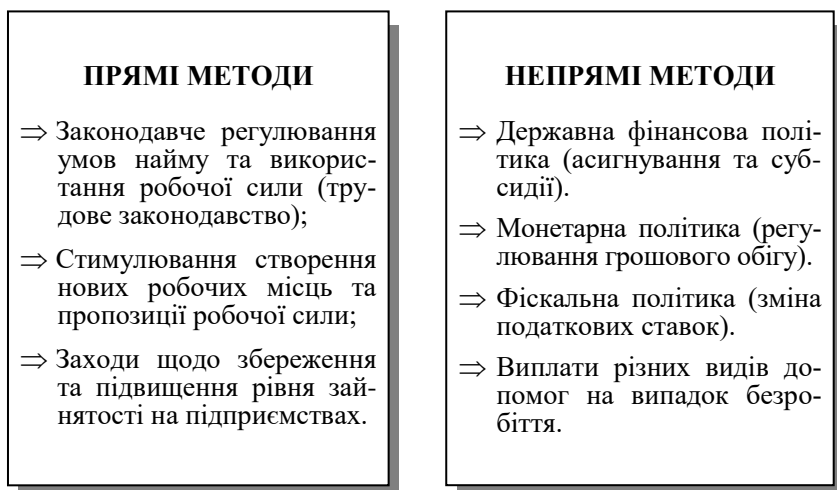
§ 5. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ І ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ

За кейнсіанською теорією зайнятості, в умовах ринкової економіки не існує механізму, який забезпечує і гарантує повну зайнятість.

Одним із висновків цієї теорії є фундаментальне положення про те, що ринкова система не може вважатися саморегулюючою і потребує планомірного і цілеспрямованого державного регулювання.

Методи державного забезпечення зайнятості

§ 6. СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН В УМОВАХ РИНКУ. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Принципи соціального захисту

- Забезпечення системи ефективної зайнятості, підготовки та перекваліфікації кадрів, яка дозволяла б кожній людині знаходити застосування своїм особистим здібностям у відповідній сфері діяльності.
- Організація ефективної системи формування доходів, за якої рівень отримуваної винагороди безпосередньо визначається якістю і результатом роботи людини незалежно від галузі економіки, в якій вона працює.
- Макроекономічне регулювання процесу диференціації в доходах і особистому споживанні, в тому числі через реформу податкової системи.

- Створення сприятливих умов для професійної і соціальної мобільності населення.

- Офіційне встановлення реального рівня прожиткового мінімуму в натуральній формі та регулярна його індексація у грошовій.

- Захист інтересів споживачів, пов'язаний з переходом від ринку продавців до ринку покупців.

§ 7. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІНФЛЯЦІЇ ТА БЕЗРОБІТТЯ ЗА КЛАСИЧНОЮ ТА КЕЙНСІАНСЬКОЮ ТЕОРІЯМИ. КРИВА ФІЛЛІПСА

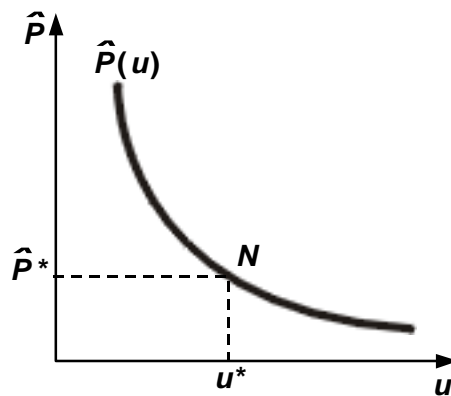
Підходи до проблеми інфляції і безробіття в кейнсіанській та монетарній теоріях

	Кейнсіанство	Монетаризм
Мета економічної політики	Досягнення повної зайнятості при стабільних цінах і заробітній платі.	Боротьба з інфляцією – причиною безробіття.
Засоби досягнення поставленої мети	1. Зростання грошового обігу (спосіб підвищення зайнятості і виробництва). 2. Гнучка грошова політика (інструмент забезпечення безкризового розвитку). 3. Дефіцитне фінансування економіки (засіб стимулювання попиту, росту соціальних гарантій).	1. Суворо контрольоване зростання грошового обігу. 2. Жорстка грошова і стабільна фіскальна політика. 3. Бюджетна рівновага. Дефіцит бюджету веде до зростання державного втручання в ринковий механізм.
Причина економічної стабільності	Політика профспілок, які вимагають підвищення заробітної плати.	Гнучка грошова політика, яка не відповідає ринковому механізму регулювання економіки.

Крива Філіпса

Кейнсіанці не пояснили причин одночасного існування інфляції і безробіття, і цю прогалину ліквідував австралійський економіст А. У. Філіпс, визначивши універсальний характер зворотної залежності між змінами заробітної плати і рівнем безробіття (графік 10.4).

Крива Філіпса показує, що при зростанні попиту на робочу силу і, відповідно, скороченні рівня безробіття (u) рівень цін (P) і, відповідно, рівень інфляції (\hat{P}) підвищується. Таким чином, крива Філіпса є спрощеною однофакторною моделлю інфляції (\hat{P}), яка визначає її як функцію безробіття (u).

Графік 10.4. Крива Філіпса

де \hat{P} – рівень інфляції;

\hat{P}^* – рівень інфляції, в умовах повної зайнятості;

u – рівень безробіття;

u^* – природний рівень безробіття.

Відрізок кривої Філіпса зліва від точки N характеризує інфляцію попиту, яка може виникнути внаслідок спроб держави встановити штучно високу зайнятість.

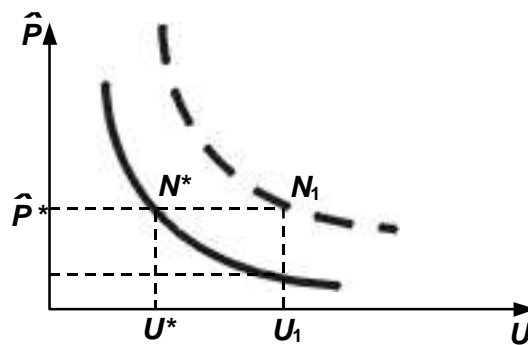
Відрізок справа від точки N відображає падіння цін у період кризи надвиробництва.

Крива Філіпса достовірно відображає тільки короткострокову динаміку інфляції і безробіття, яка вимірюється поточними показниками.

При існуванні економічних взаємозв'язків, виражених кривою Філіпса, неможливо досягти повної зайнятості без інфляції.

Стагфляція – це період, протягом якого спад економічної активності (*стагнація*) супроводжується інфляцією.

Графічно стагфляцію можна зобразити шляхом зсуву кривої Філіпса $\hat{P}(u)$ вправо вгору (графік 10.5).

Графік 10.5. Крива Філіпса в умовах стагфляції

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Назвіть основні питання, пов'язані з макроекономічною проблемою зайнятості?
2. Дослідіть структуру працездатного населення.
3. Дайте означення повної зайнятості та норми природного безробіття.

4. Дослідіть основні фактори, як впливають на норму природного безробіття.
5. Дайте визначення ринку робочої сили, назвіть необхідні соціально-економічні умови його існування.
6. Чим визначається попит на робочу силу та її пропозиція?
7. Яка роль профспілкового руху в регулюванні ринку робочої сили? Чи можна вважати, що всі зміни заробітної плати є наслідком профспілкового руху?
8. Проаналізуйте тенденції трансформації сучасного ринку робочої сили.
9. Які види безробіття Ви знаєте? Охарактеризуйте їх.
10. Опишіть класичний та кейнсіанський підходи до проблеми безробіття.
11. Які соціально-економічні наслідки безробіття Ви знаєте?
12. Які взаємозв'язки визначає закон Оукена?
13. Охарактеризуйте ситуацію, коли крива Оукена зсувається вгору (вниз).
14. Назвіть напрямки державного регулювання ринку робочої сили?
15. Проаналізуйте систему соціального захисту населення в умовах переходу до ринку?

ТЕСТИ

1. Той, хто втратив роботу внаслідок спаду в економіці, потрапляє до категорії безробітних, які охоплені:

- 1) фрикційною формою безробіття;
- 2) структурною формою безробіття;
- 3) перманентною формою безробіття;
- 4) кон'юнктурною формою безробіття.

2. Робітник, який звільнився за власним бажанням і входить до складу робочої сили, але поки що не знайшов роботу, потрапляє до категорії безробітних, які охоплені:

- 1) структурною формою безробіття;
- 2) перманентним безробіттям;
- 3) кон'юнктурною формою безробіття;
- 4) фрикційною формою безробіття.

3. Якщо людина хвора і не може працювати, то вона:

- 1) належить до розряду незайнятих у виробництві;
- 2) належить до безробітних;
- 3) не враховується у складі робочої сили;
- 4) розглядається як не повністю зайнята.

4. Дж. Кейнс вважав, що:

- 1) уряд повинен використовувати державні закупки і податки для скорочення рівня безробіття;
- 2) економіка повинна розвиватися на основі централізованого планування;
- 3) у ринковій системі є механізми, які здатні самостійно у короткий термін забезпечити високий рівень зайнятості;
- 4) приватна власність сприяє високому рівню зайнятості.

5. В умовах повної зайнятості рівень фрикційного безробіття становить величину, що:

- 1) менша 1%;
- 2) дорівнює 0;
- 3) менша за рівень кон'юнктурного безробіття;
- 4) усі відповіді неправильні.

6. Недостатній сукупний попит призводить до:

- 1) зростання рівня структурного безробіття;
- 2) зростання рівня прихованого безробіття;
- 3) зростання рівня кон'юнктурного безробіття;
- 4) зростання рівня фрикційного безробіття.

7. Згідно із законом Оукена двопроцентне підвищення фактичного рівня безробіття над його природним рівнем означає, що відставання фактичного обсягу ВВП від реального становить:

- 1) 4%;
- 2) 5%;
- 3) 2%;
- 4) значно більше за 5%.

8. Визначіть чинники, що обумовлюють рівень зайнятості та обсяги національного виробництва у короткостроковому періоді:

- 1) гранична схильність до споживання;

- 2) рівень цін;
- 3) чисельність наявної робочої сили;
- 4) рівень сукупних витрат.

9. Менш за всіх від непередбаченої інфляції постраждають:

- 1) ті, в кого номінальний дохід зростає повільніше за рівень цін;
- 2) ті, хто має грошові заощадження;
- 3) ті, хто став боржником, коли ціни були нижчими;
- 4) ті, хто отримує фіксований номінальний дохід.

10. Якщо при зростаючій номінальній зарплаті реальна зарплата скорочується, то:

- 1) рівень життя домашніх господарств залишається незмінним;
- 2) знижується рівень цін у народному господарстві;
- 3) підвищується рівень життя домашніх господарств;
- 4) рівень життя домашніх господарств знижується.

11. Індекси вартості життя визначають купівельну спроможність:

- 1) підприємств;
- 2) державних бюджетних організацій;
- 3) домашніх господарств;
- 4) усіх господарюючих суб'єктів.

12. Якщо реальна зарплата збільшується швидше, ніж номінальна, то:

- 1) рівень життя домашніх господарств підвищується;
- 2) у процентному вираженні рівень цін підвищується більшою мірою порівняно із зарплатою;
- 3) рівень життя домашніх господарств знижується;
- 4) рівень цін залишається незмінним.

13. При зростанні рівня доходів домашніх господарств частка витрат окремої родини на харчові продукти:

- 1) незначно збільшується;
- 2) залишається незмінною;
- 3) суттєво знижується;
- 4) суттєво збільшується.

14. Економіка характеризується високим рівнем безробіття при незмінних цінах. Яка з наведених нижче комбінацій державних заходів дозволить скоротити безробіття?

- 1) купівля державних цінних паперів на відкритому ринку та збільшення державних витрат;
- 2) купівля державних цінних паперів на відкритому ринку та збільшення податків;
- 3) продаж державних цінних паперів на відкритому ринку та скорочення податків;
- 4) продаж державних цінних паперів на відкритому ринку та скорочення державних витрат.

15. Крива Філіпса фіксує зв'язок між безробіттям та:

- 1) економічним циклом;
- 2) рівнем споживчих витрат;
- 3) зайнятістю;
- 4) рівнем інфляції.

16. Яка теорія доводить неможливість одночасного зростання безробіття та інфляції?

- 1) класична теорія;
- 2) кейнсіанська теорія;
- 3) теорія раціональних очікувань;
- 4) сучасна кількісна теорія грошей.

17. Монетаристи стверджують, що якщо на ранніх стадіях економічного підйому наймані робітники помиляються у своїх прогнозах відносно динаміки цін, то:

- 1) рівень безробіття стабільний;
- 2) рівень безробіття падає;
- 3) рівень безробіття зростає;
- 4) зростає природний рівень безробіття.

18. Згідно з поглядами М. Фрідмена рівновага на ринку праці за умов природного рівня безробіття означає, що:

- 1) очікуваний рівень інфляції дорівнює фактичному;
- 2) відсутнє як фрикційне, так і структурне безробіття;
- 3) реальний рівень інфляції перевищує очікуваний;
- 4) структурне безробіття дорівнює фрикційному безробіттю.

19. Скорочення сукупного попиту на кейнсіанському відрізку кривої сукупної пропозиції призводить до:

- 1) зростання структурного безробіття;
- 2) зростання прихованого безробіття;
- 3) зростання фрикційного безробіття;
- 4) зростання кон'юнктурного безробіття.

20. Закон Оукена характеризує:

- 1) ступінь відставання обсягу ВВП залежно від кількості звільнених через скорочення виробництва;
- 2) ступінь відставання обсягу ВВП залежно від ступеня перевищення природного рівня безробіття;
- 3) ступінь перевищення природного рівня безробіття залежно від антиінфляційного регулювання;
- 4) одне з пояснень кривої Філіпса.

ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

а) Розрахуйте рівень безробіття (u), якщо чисельність працюючих (N) – 90 млн чоловік, чисельність безробітних (F) – 10 млн чоловік.

б) Через місяць 0,5 млн чоловік з числа працюючих (N) втратили роботу, а 1 млн чоловік з числа офіційно зареєстрованих безробітних (F) припинили пошуки роботи.

Визначіть за цих умов:

- 1) чисельність працюючих (N);
- 2) кількість безробітних (F);
- 3) рівень безробіття (u).

Завдання 2.

У таблиці наведені дані про трудові ресурси та зайнятість у першому та n -му роках досліджуваного періоду (тис. чол.).

	1-й рік	n -й рік
Робоча сила	93377,9	104998,3
Зайнятість	88875,6	96276,4
Безробітні		
Рівень безробіття		

а) Розрахуйте: 1) чисельність безробітних (F); 2) рівень безробіття (u) в першому та n -му роках даного періоду.

б) Як пояснити одночасне зростання зайнятості та безробіття? Виберіть варіант відповіді:

1) Зайнятість зростає швидше, ніж чисельність робочої сили.

2) Чисельність робочої сили та зайнятість зростають однаковими темпами.

3) Чисельність робочої сили зростає швидше, ніж зайнятість.

в) Чи можна стверджувати, що в n -му році досліджуваного періоду економіка перебувала в стані повної зайнятості. Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 3.

У таблиці наведені дані, які характеризують обсяги фактичного та потенційного ВВП (млрд у. г. о.). В n -му році економіка розвивалася в умовах повної зайнятості при рівні природного безробіття 6%.

Рік	Потенційний ВВП	Фактичний ВВП
n	3700	3700
$n + 1$	3800	3705
$n + 2$	4125	3712,5

а) Розрахуйте за даними $n + 1$ року різницю між фактичним (Y) та потенційним (Y_F) обсягом ВВП:

1) в абсолютному і 2) процентному вираженні;

б) використовуючи закон Оукена, визначіть рівень безробіття в $n + 1$ році;

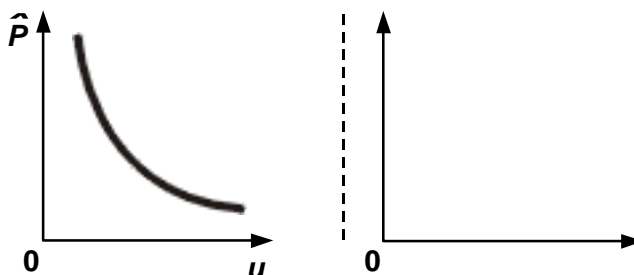
в) зробіть аналогічні розрахунки для $n + 2$ року.

Завдання 4.

Номинальний ВВП (Y) в n -му році дорівнював 100 000 (у. г. о.). Природний рівень безробіття в цьому ж році (u^*) дорівнював 7%, а фактичний рівень безробіття (u) – 9%. Яким би мав бути потенційний обсяг виробництва (Y_F) в n -му році за законом Оукена?

Завдання 5.

На графіку зображена крива Філіпса:

Яка крива є дзеркальним відображенням цієї кривої, якщо за вісь симетрії використовувати пунктирну лінію?

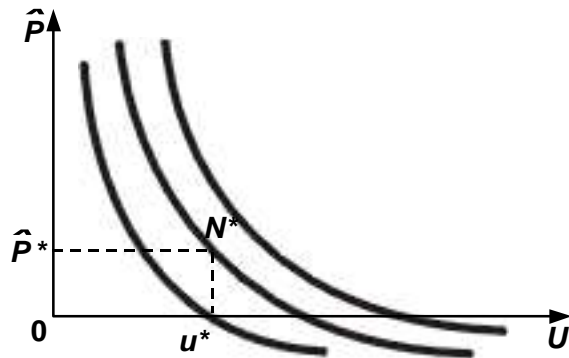
Завдання 6.

Побудуйте графік кривої Філіпса. Які процеси в економіці відображаються шляхом переміщення по кривій Філіпса? Чи можливо за допомогою цієї кривої показати одночасне підвищення рівня цін та безробіття? Як називається ця ситуація в економіці?

Завдання 7.

Як вам відомо, обернено пропорційна залежність між інфляційним зростанням цін та штучним зниженням рівня безробіття ілюструється кривою Філіпса. Проаналізуйте графік і дайте відповіді на такі запитання:

- а) Якщо u^* – природний рівень безробіття, а \hat{P}^* – відповідний йому рівень інфляції, то що показує відрізок кривої Філіпса, розташований зліва від точки N^* ?
- б) Охарактеризуйте наслідки зрушення кривої Філіпса ліворуч і праворуч.
- в) Поясніть значення того відрізка кривої Філіпса, що лежить нижче осі абсцис.
- г) Яке зрушення кривої відповідає, на ваш погляд, цілям державного регулювання економіки?

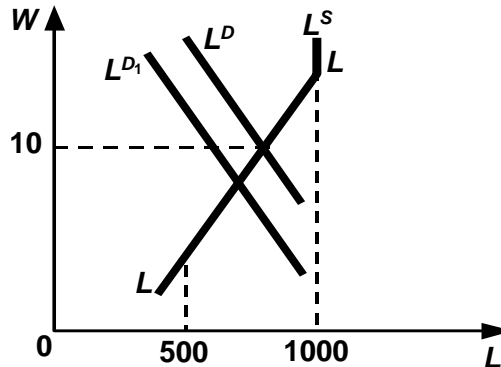

Завдання 8.

Добре відомий механізм спіралі «зарплата – ціни». А що означає спіраль «зарплата – зарплата»? Чи можете ви навести приклади цієї ситуації з економіки України за останні 10 років?

Завдання 9.

На графіку зображені криві попиту на робочу силу (L^D та L^{D_1}) та пропозиції робочої сили (L^S) на ринку праці. Лінія LL зображує кількість наявної робочої сили.

Графік. Попит та пропозиція на ринку праці

а) Лінія L^D зображує початковий попит на ринку праці.

Визначіть:

- 1) Рівень рівноважної заробітної плати (W_0);
- 2) Чисельність зайнятих (N);

- 3) Чисельність добровільно непрацюючих (H).
- 4) Чисельність вимушено непрацюючих (F) за умови, що даний рівень заробітної плати визначає чисельність бажаючих працювати.
- б) Попит на ринку праці скоротився: крива L^D перемістилася вліво в положення $L^{D'}$ за умови, що заробітна плата носить гнучкий характер. Визначіть:
 - 1) Рівноважний рівень зарплати (W_0), який відповідає новому рівню попиту на працю ($L^{D'}$);
 - 2) Чисельність зайнятих (N);
 - 3) Чисельність безробітних (F);
 - 4) Чисельність добровільно безробітних (H).
- в) За умови, що заробітна плата носить жорсткий характер (не знижується), розрахуйте:
 - 1) Чисельність зайнятих (N);
 - 2) Чисельність безробітних (F);
 - 3) Чисельність добровільно безробітних (H).

Завдання 10.

Знайдіть відповідні визначення (від 1 до 8) таких понять (від а) до ж)):

- а) фрикційне безробіття;
 - б) структурне безробіття;
 - в) кон'юнктурне безробіття;
 - г) повна зайнятість;
 - д) природне безробіття;
 - е) рівень безробіття;
 - є) працездатне населення;
 - ж) закон Оукена.
1. Перевищення на 1% фактичного рівня безробіття над рівнем безробіття за умов повної зайнятості призводить до відставання реального обсягу ЧНП від потенційного ЧНП на 2,5%.
 2. Рівень безробіття, визначений за умов відсутності циклічного безробіття.
 3. Безробіття, пов'язане із добровільною зміною найманими працівниками місця роботи або з періодами їх тимчасового звільнення.
 4. Усі особи, які можуть і хочуть працювати.
 5. Безробіття, пов'язане з циклічним скороченням виробництва.
 6. Частка працездатного населення, не зайнята у даний період часу.
 7. Безробіття, пов'язане з невідповідністю професійної підготовки робочої сили структурі виробництва.
 8. Зайнятість, яка становить менше, ніж 100% наявної робочої сили, за умов фрикційного та структурного безробіття.

Завдання 11.

У наведеній таблиці показано, до яких наслідків призводить одночасне зростання цін та підвищення зарплати:

1-й рік	2-й рік
Номинальна зарплата 200 (у. г. о.)	+5% = 210 (у. г. о.)
Ціна хліба 1 кг = 2 (у. г. о.)	+12% = 2,24 (у. г. о.)
Реальна зарплата, виражена хлібом 100 (шт.)	93,75 (шт.)

а) Обґрунтуйте, чому реальна зарплата (виражена хлібом) у другому періоді стала меншою, ніж у першому.

б) Які наслідки для рівня життя індивідуальних домашніх господарств можна передбачити, якщо узагальнити чисельні значення наведеного вище прикладу (замість підвищення цін на хліб прийняти загальне підвищення рівня цін (P))?

в) У другому році передбачається підвищення зарплати на 9% і зростання цін на хліб на 6%. Складіть огляд за даним вище зразком, обчисліть зміни відносно першого року та поясніть їх вплив на рівень життя індивідуальних домашніх господарств.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

- Безробіття
- Гнучкий ринок робочої сили
- Державне регулювання ринку робочої сили
- Допомога на випадок безробіття
- Ефект гістерезиса
- Зайнятість
- Закон Оукена
- Інституційне безробіття
- Кейнсіанський підхід до безробіття
- Класичний підхід до безробіття
- Кон'юнктурний розрив
- Крива Оукена
- Крива Філіпса
- Непрямі методи державного забезпечення зайнятості
- Параметр Оукена
- Повна ефективна зайнятість
- Попит на робочу силу

- Принципи соціального захисту
- Природний рівень безробіття (норма природного безробіття)
- Пропозиція робочої сили
- Прямі методи державного забезпечення зайнятості
- Ринок робочої сили
- Рівень безробіття
- Система соціального захисту
- Соціальні гарантії
- Соціально-економічні умови існування ринку робочої сили
- Стагнація
- Стагфляція
- Структурне безробіття
- Суб'єкти ринку робочої сили
- Фрикційне безробіття
- Циклічне (кон'юнктурне) безробіття

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Агапова Т. А., Серегина С. Ф.* Макроэкономика. Учебник.– М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, Изд-во «Дело и Сервис», 2000.– С. 43–64.
2. *Базилевич В. Д.* Макроэкономика: Навч. посібник.– К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1995.– С. 29–36.
3. *Макконнелл К. Р., Брю С. Р.* Экономикс: принципы, проблемы и политика.– М.: Республика, 1992.– С. 157–162, 194–200.
4. Макроэкономика / Под ред. *Л. С. Тарасевича*.– СПб.: Экономическая школа, 1994.– С. 132–150.
5. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общей ред. акад. *В. Й. Видялина*, акад. *Г. П. Журавлевой*.– М.: ПРОМО-Медиа, 1995.– С. 436–447.
6. *Овчинников Г. П.* Макроэкономика.– СПб.: Техническая книга, 1993.– С. 20–23, 118–129.
7. *Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б.* Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ.– М.: Дело, 1996.– С. 521–556, 786–820.
8. *Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р.* Экономика.– М.: Дело, 1993.– С. 598–612.

Розділ XI

МАКРОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА У ВІДКРИТІЙ ЕКОНОМІЦІ

Програмна анотація

1. Світове господарство і національна економіка. Форми міжнародних економічних відносин.
2. Міжнародна торгівля: роль, обсяг, структура, особливості. Платіжний баланс. Торговий дефіцит.
3. Валютна система. Конвертованість валюти. Валютний курс: фактори, які впливають на його зміну. Міжнародна валютно-кредитна система.
4. Вивіз капіталу як провідна форма міжнародних економічних відносин. Модель міжнародного руху капіталів.
5. Міграція робочої сили як форма міжнародних економічних відносин. Причини і основні напрямки міжнародної трудової міграції.

§ 1. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА. ФОРМИ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО – це багатогалузева глобальна економіка, яка пов’язує національні господарства в єдину систему обміну економічною діяльністю міжнародним поділом праці (МПП).

ХАРАКТЕРНІ РИСИ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

- ⇒ активний процес переміщення факторів виробництва, насамперед у формах вивозу – ввозу підприємницького капіталу, робочої сили, природних ресурсів, технологій;
- ⇒ розвиток міжнародних форм виробництва на підприємствах, які розміщені в декількох країнах, зокрема в рамках транснаціональних корпорацій;
- ⇒ перехід до економіки відкритого типу в різних державах і створення міждержавних об'єднань;
- ⇒ формування міжнародної валютної та кредитно-банківської системи;
- ⇒ розвиток всесвітньої інфраструктури: транспортної системи, світової мережі інформаційних комунікацій;
- ⇒ створення міжнародних та наднаціональних інститутів, які координують міжнародні економічні відносини.

Матеріальною основою світового господарства є поділ праці між різними країнами, який виходить за межі національного господарства, це – міжнародний, інтернаціональний поділ праці.

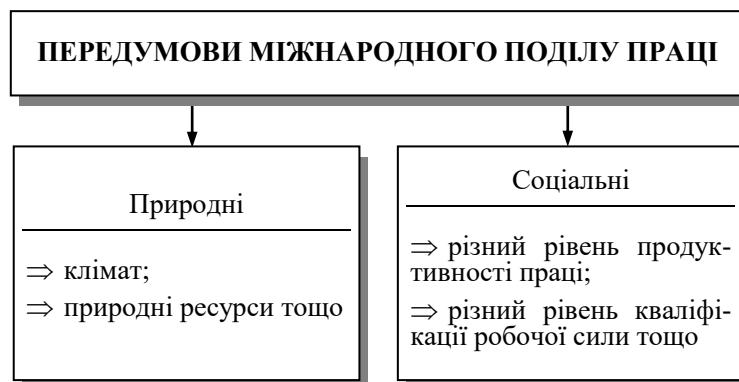

Рис. 11.1. Передумови міжнародного поділу праці

Міжнародний поділ праці (МПП) – спеціалізація країн на виробництві певних видів товарів відповідно до їхніх природно-кліматичних, історичних та економічних умов.

Для того, щоб стати учасником світового господарства, національна економіка повинна отримати статус **відкритої**.

Щодо міжнародного поділу праці виділяють два типи національного господарства:

⇒ повністю закрите (автаркичне) національне господарство;

⇒ повністю відкрите національне господарство.

Автаркична економіка – це таке національне господарство, розвиток якого визначається виключно внутрішніми факторами і не залежить від зовнішніх факторів (країна майже повністю відмовляється від участі в міжнародному обміні).

Відкрите господарство – це національне господарство, в якому рівень зовнішньоторговельного обороту та інших форм зовнішніх зв'язків щодо рівня національного доходу та промислової продукції досить високі і грають стимулюючу роль у загальному економічному зростанні, а структура виробництва формується не тільки під впливом внутрішніх, але й зовнішніх факторів.

У реальному житті дуже рідко трапляються абсолютно відкриті чи автаркичні господарства.

Основним балансовим рівнянням, яке характеризує сутність і механізм участі національної економіки в міжнародному обміні, є:

$$GNP + Z = GIP + E, \quad (11.1)$$

де **GNP** – валовий національний продукт;

GIP – валовий внутрішній продукт;

Z – імпорт;

E – експорт.

Після перетворень формула (11.1) набуває вигляду:

$$GNP = GIP + E - Z = GIP + NE. \quad (11.2)$$

де **GIP** – валовий внутрішній продукт;

GNP – валовий національний продукт;

NE – чистий експорт;

E – експорт;

Z – імпорт.

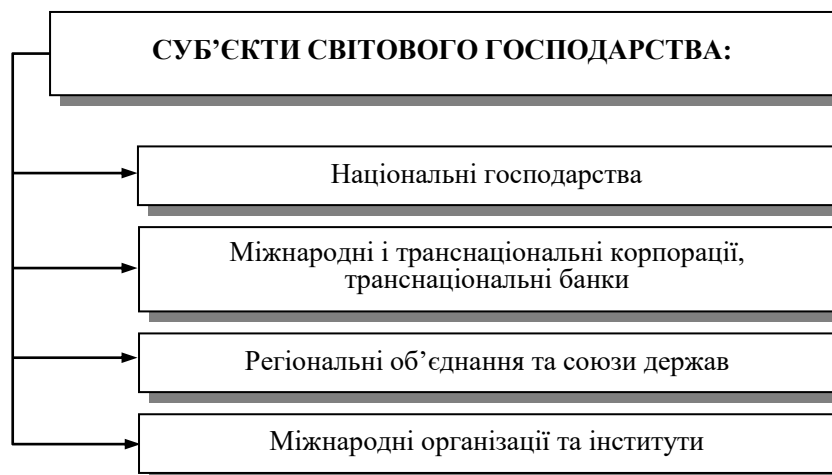

Рис. 11.2. Суб'єкти світового господарства

Форми міжнародних економічних відносин

Міжнародні економічні відносини (МЕВ) існують у таких формах:

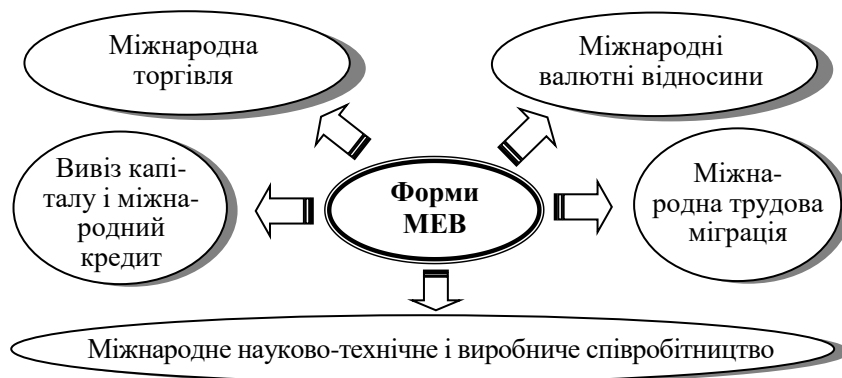

Рис. 11.3. Форми міжнародних економічних відносин

Одна з важливих тенденцій формування і розвитку світового господарства – зростання процесів інтернаціоналізації. Основу цього процесу становить інтернаціоналізація виробництва і капіталу.

Інтернаціоналізація виробництва

Інтернаціоналізація економіки – формування, розвиток та поглиблення економічних взаємозв'язків між країнами завдяки відкритості національних економік.

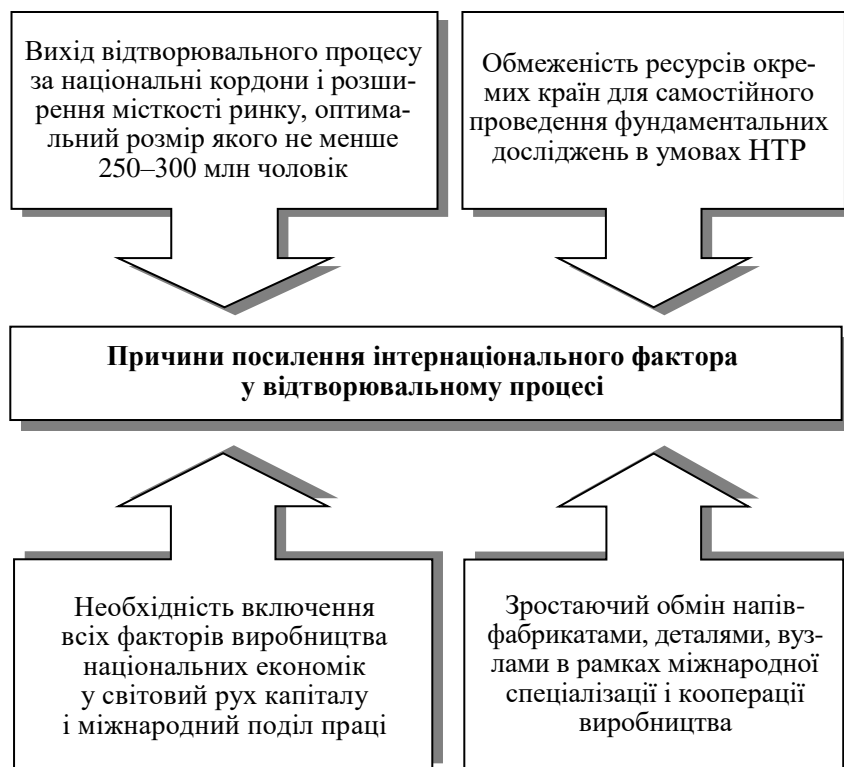

Рис. 11.4. Причини посилення інтернаціоналізації виробництва

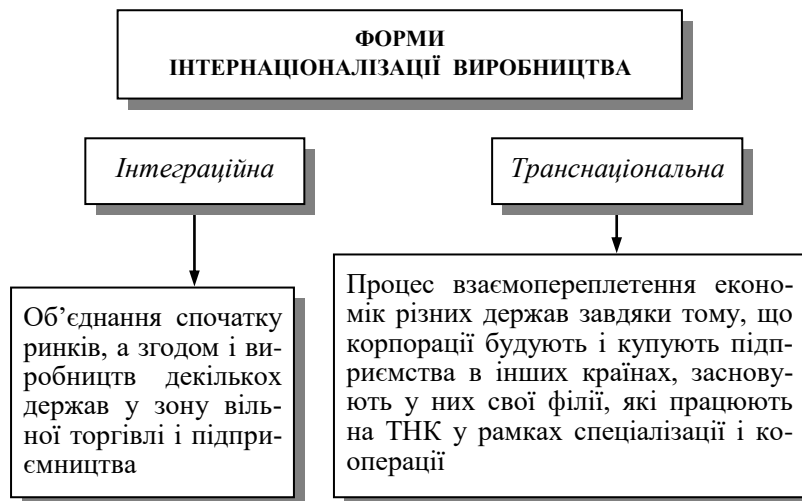

Рис. 11.5. Форми інтернаціоналізації виробництва

ТНК (транснаціональна корпорація)

- розпоряджається дочірніми компаніями в двох або декількох країнах, незалежно від юридичної форми та сфери діяльності цих компаній;
- має таку систему прийняття рішень, яка дозволяє здійснювати узгоджену політику і загальну стратегію з одного або декількох центрів;
- її дочірні компанії так пов'язані між собою через відносини власності чи іншим шляхом, що кожна з них може чинити вплив на діяльність інших компаній, мати доступ до знань, ресурсів і ділити відповідальність із ними.

Сучасні взаємозв'язки в рамках міжнародного поділу праці (*МПП*) характеризуються асиметричністю. Особливо це характерно для відносин між високорозвиненими державами і державами, які розвиваються; східноєвропейськими країнами і країнами з розвинутою економікою; і в меншій мірі вони виявляються в інтернаціональних зв'язках країн з приблизно однаковим економічним і науково-технічним потенціалом.

§ 2. МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ: РОЛЬ, ОБСЯГ, СТРУКТУРА, ОСОБЛИВОСТІ. ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС. ТОРГОВИЙ ДЕФІЦИТ

МІЖНАРОДНА (СВІТОВА) ТОРГІВЛЯ – форма міжнародних економічних відносин, що ґрунтується на МПП, спеціалізації окремих країн на виробництві окремих товарів і послуг та обміні ними.

Обсяг міжнародної торгівлі характеризується динамікою показників експорту, імпорту товарів та послуг і чистого експорту, їхнім відношенням до валового національного продукту.

Світовий ринок – це система проникнення одних країн в економіку інших через товарний обіг, за умов, що внутрішні ринки цих країн виступають зовнішніми для інших країн.

Світове господарство, як і світовий ринок, базується на вигодах розподілу суспільної праці.

А. Сміт, а за ним і Д. Рікардо в теорії порівняльних переваг довели, що *різні держави можуть отримувати вигоду від спеціалізації на виробництві певних видів товарів та послуг.*

Рис. 11.6. Причини розвитку міжнародної торгівлі

Вільна торгівля, яка базується на принципі порівняльних переваг, дає можливість світовій економіці досягти більш ефективного розміщення ресурсів і більш високого рівня матеріального добробуту.

Рис. 11.7. Значення міжнародної торгівлі для національної економіки

Відповідно до **принципу порівняльних переваг**, який був запропонований Д. Рікардо в 1817 р., *сукупний обсяг продукції стане максимальним тоді, коли кожний товар буде вироблятися тією країною, в якій нижчі витрати.*

Шведський економіст, лауреат Нобелівської премії Б. Улін на основі положень **теорії порівняльних витрат** довів, що *вигоди міжнародного обміну (або ефекти міжнародної торгівлі) можуть бути отримані із спеціалізації країн на поставках світовому господарству певних факторів вироб-*

ництва (природних ресурсів, праці, капіталу, підприємницьких здібностей, технології, інформації тощо).

Подальший розвиток теорії порівняльних переваг продовжили у своїх роботах шведський економіст Елі Хекшер та його учень Бертіль Олін у 20–30 рр. ХХ століття. Теорія Хекшера-Оліна відповіла на питання: *чому виникають відмінності у відносних витратах у різних країнах.*

Головна ідея цієї теорії така.

У зв'язку з тим, що матеріальні і трудові ресурси розподілені між різними країнами нерівномірно, в умовах відкритої економіки кожна країна прагне спеціалізуватися на експорті тих товарів, стосовно яких вона має **надлишкову кількість виробничих факторів**, і як наслідок, порівняно низькі ціни. І, навпаки, країна буде імпортувати ті товари, на які відчутний дефіцит виробничих факторів, і тому на них порівняно високими є ціни.

За **теорією Хекшера – Оліна**, у процесі міжнародної торгівлі ціни факторів виробництва вирівнюються і країни втрачають початкові переваги. Це пояснюється тим, що з розвитком експортних галузей виробничі фактори в країнах-експортерах перестають мати надлишок, попит на них і пропозиція вирівнюються і ціни зростають до рівноважного рівня.

Вирівнювання цін факторів виробництва ліквідує порівняльні переваги окремих країн, розширює коло експортерів і сприяє виникненню міжнародної конкуренції.

У середині 50-х років відомий американський економіст Валерій Леонт'єв перевіряв емпірично основні висновки теорії Хекшера – Оліна і отримав парадоксальні результати. Використавши модель міжгалузевого балансу «затрати – випуск» за 1947 р., Леонт'єв показав, що в американському експорті переважали відносно трудомісткі товари, а в імпорті капіталомісткі (хоча надлишковим фактором виробництва на ту пору був капітал, а рівень заробітної плати був значно вищим, ніж в інших країнах). Отриманий результат суперечив тому, що передбачала теорія Хекшера – Оліна, і тому отримав назву **«парадокс Леонт'єва»**.

Подальші дослідження з метою пояснення цього парадоксу дали змогу збагатити теорію Хекшера – Оліна завдяки враху-

ванню додаткових факторів, які впливають на міжнародну спеціалізацію, зокрема:

⇒ неоднорідність факторів виробництва, особливо робочої сили, яка суттєво відрізняється за рівнем кваліфікації. За наявності надлишку висококваліфікованої робочої сили попит країн-імпортерів може здійснюватися на продукцію, яка потребує значних витрат некваліфікованої робочої сили;

⇒ вплив на міжнародну спеціалізацію зовнішньоторговельної політики уряду (протекціоністська політика уряду може обмежувати імпорт і стимулювати розвиток національного виробництва, або сприяти розвитку тих експортних галузей, де спостерігається відносний дефіцит національних факторів виробництва тощо).

Для оцінки «вигідності» для країни зовнішньої торгівлі використовують показник «умови торгівлі» (θ) – співвідношення експортних цін даної країни до її імпортних цін.

На практиці цей показник, як правило, розраховується на основі **індексу Ласпейреса** як відношення індексу експортних цін (P_{exp}) до індексу імпортних цін (P_{imp}):

$$\theta = \frac{P_{exp}}{P_{imp}} = \frac{\sum_{i=1}^n \alpha_i p_i^{exp}}{\sum_{i=1}^n m_i p_i^{imp}}, \quad (11.3)$$

де P_{exp} – рівень цін експортних товарів;

P_{imp} – рівень цін імпортних товарів;

p_i^{exp} – відношення експортної ціни i -го товару в поточному році до його ціни в базисному році;

α_i – частка кожного i -го товару в загальній вартості імпорту в базисному році.

Зростання показника умови торгівлі (θ) свідчить про **поліпшення умов обміну** для даної країни і **підвищення добробуту нації**, а його зменшення, навпаки, вказує на погіршення умов торгівлі і падіння добробуту.

Протекціонізм

Протекціоністська політика – це політика, яка за допомогою різних видів мит або адміністративного регулювання торгівлі спрямована на захист однієї або декількох галузей національного виробництва від іноземної конкуренції (за певних умов може зменшити або звести до нуля вигоди від спеціалізації).

Причини відродження протекціонізму

- лібералізація торгівлі;
- посилення конкурентоспроможності іноземних фірм у національній економіці;
- перевищення імпорту над експортом і збереження стійкого торгового дефіциту в окремих країнах.

Протекціоністські заходи

Таблиця 11.1

Протекціоністські заходи держави

Тарифи	Нетарифні бар'єри
<i>Тарифи</i> визначають розмір державних грошових зборів (мита) з товарів, цінностей і майна при перетині кордонів країни, тобто мито.	<i>Квотування</i> імпорту/експорту – встановлення квот на ввіз чи вивіз товарів у кількісному або вартісному вираженні.
<i>Адвалерне мито</i> – фіксований відсоток з ціни товару.	<i>Добровільне обмеження експорту</i> – зобов'язання обмежити або не розширювати обсяг експорту.
<i>Особливе мито</i> – тверда ставка за встановлену одиницю товару (вага, обсяг і т. д.).	<i>Складна митна процедура</i>
<i>Складне мито</i> – одночасне вилучення адвалерного і особливого мита.	<i>Технічні і санітарні стандарти</i> <i>Валютні обмеження імпорту товарів</i>

Платіжний баланс

Важливим поняттям, яке відображає поточне зовнішньоекономічне становище країни, є *платіжний баланс*.

ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС (ZB) – це статистичний звіт, поданий у формі бухгалтерських рахунків, про торгові та фінансові угоди економічних суб'єктів країни з сектором закордон за певний період часу, як правило, за рік.

У платіжному балансі виділяють чотири балансових рахунки (табл. 11.2).

Таблиця 11.2

Структура платіжного балансу

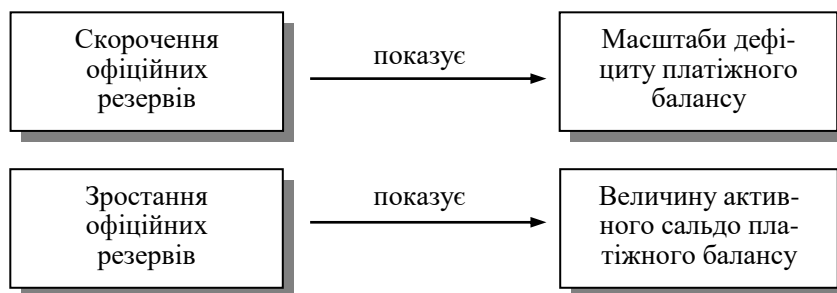
	Рахунок платіжного балансу	Кредит (надходження грошей)	Дебет (витрати грошей)	Сальдо
1.	Торговий баланс	Виручка від експорту товарів	Витрати на імпорту товарів	
2.	Баланс послуг	Виручка від надання послуг закордону	Оплата послуг, отриманих від закордону	
3.	Баланс переказів	Перекази закордонним суб'єктам	Перекази від закордонних суб'єктів	
4.	Поточні операції (1 + 2 + 3)			<i>NE</i> (чистий експорт)
5.	Операції з капіталом	Імпорт капіталу	Експорт капіталу	<i>NKE</i> (чистий експорт капіталу)
6.	Валютні резерви Національного банку	Збільшення валютних резервів закордону	Збільшення валютних резервів країни	ΔR (сальдо рахунку валютних резервів)

Якщо $NKE > 0$, то країна має чистий відтік капіталів, а при $NKE < 0$ – чистий приплив капіталів.

Дефіцит платіжного балансу означає, що населення країни за даний період заплатило іноземцям більше (оплата імпорту благ + експорт капіталу), ніж отримало від них (виручка від експорту благ + імпорту капіталу), і тому іноземці мають певну

суму грошей, яка дорівнює величині дефіциту платіжного балансу даної країни. Ці гроші будуть пред'явлені в Національний банк країни для обміну на девізи (іноземні валюти), що призведе до скорочення валютних резервів Національного банку.

Якщо $ZB > 0$, то валютні резерви Національного банку зростають.

§ 3. ВАЛЮТНА СИСТЕМА. КОНВЕРТОВАНІСТЬ ВАЛЮТИ. ВАЛЮТНИЙ КУРС: ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ЙОГО ЗМІНУ. МІЖНАРОДНА ВАЛЮТНО-КРЕДИТНА СИСТЕМА

Зовнішньоекономічні зв'язки між країнами обумовлюють необхідність у обміні їхніх національних валют.

Національна валюта – грошова одиниця даної країни, яка використовується в міжнародних розрахунках з іншими країнами.

Резервна валюта – національні грошово-кредитні кошти провідних країн, які використовуються для розрахунків у зовнішньоекономічних операціях, при здійсненні іноземного інвестування, при визначенні цін.

Замкнута валюта – національна валюта, яка функціонує тільки в межах однієї країни і не обмінюється на іноземні валюти.

Вільноконвертована валюта – валюта, яка вільно і необмежено обмінюється на іноземні валюти.

Рис. 11.8. Види конвертованості валюти

Обмін валют і розрахунки між державами здійснюються на підставі **валютного курсу**.

Валютний курс – це ціна грошової одиниці країни, виражена в грошових одиницях інших країн.

Валютний паритет – законодавчо встановлене відношення між двома валютами, яке є основою валютного курсу.

Паритет купівельної спроможності – співвідношення купівельної спроможності двох чи більше валют відносно певного набору («кошика») товарів і послуг.

Система валютних курсів

Існує два протилежних варіанти систем валютних курсів:

- **Система фіксованих валютних курсів, яка припускає втручання держави в їхні зміни.**

- *Система гнучких (плаваючих) валютних курсів, при якій курс обміну національної валюти визначається співвідношенням попиту і пропозиції на неї.*

Фактори, які визначають валютний курс

⇒ **Економічні події:**

- зміна попиту на національному ринку;
- зміна продуктивності праці;
- державна фінансова і грошова політики.

⇒ **Ціни, процентні ставки.**

⇒ **Політичні і психологічні фактори, очікування.**

⇒ **Попит і пропозиція іноземних валют.**

Заходи щодо регулювання валютного ринку спонукають уряд здійснювати **девальвацію** або **ревальвацію** своїх національних валют.

Девальвація – цілеспрямовані дії уряду на зниження обмінного курсу валюти своєї країни.

Ревальвація – дії уряду, спрямовані на підвищення обмінного курсу національної валюти.

Девальвація означає, що товари країни стають на міжнародному ринку дешевшими, оскільки інші країни платять за них менше валюти (за цих умов може зростати експорт). Товари, куплені за кордоном, стають дорожчими, що веде до зниження імпорту (зниження внутрішнього попиту на імпортні товари).

Корегування національного валютного курсу можна здійснювати за допомогою валютної інтервенції.

Валютна інтервенція – вплив на курс національної валюти шляхом купівлі-продажу іноземної валюти.

Міжнародна валютно-кредитна система

Міжнародна валютно-кредитна система являє собою сукупність правил, законів, установ, які регулюють діяльність центральних емісійних банків на зовнішніх валютних ринках.

Міжнародна валютно-кредитна система у своєму розвитку пройшла три основні етапи, які подані в табл. 11.3.

Таблиця 11.3

Етапи розвитку валютно-кредитної системи

Етапи розвитку	Основи	Переваги	Недоліки
Золотий стандарт (існував з 1821 р.)	Фіксовані валютні курси на основі золотого паритету для кожної валюти.	1. Збереження стійких валютних курсів. 2. Забезпечення стабільності зовнішньої і внутрішньої економічної політики. 3. Сприятливі умови для розвитку міжнародної торгівлі. 4. Стабільність внутрішніх цін.	1. Залежність грошової маси в обігу у світі від видобування і виробництва золота. 2. Неможливість проведення незалежної національної грошово-кредитної політики.
Бреттон-Вудська валютна система (існувала з 1944 р.)	Фіксація обмінних курсів на основі валютних паритетів.	1. Спроба збільшити гнучкість регулювання валютних курсів шляхом зменшення ролі золота. 2. Обмеження відхилень валютних курсів від офіційних паритетів за допомогою валютних інтервенцій. 3. Створення Міжнародного валютного фонду, який відіграє важливу роль у міжнародних фінансах до теперішнього часу.	1. Практика добровільного корегування валютних курсів. 2. Незаінтересованість урядових органів у своєчасному корегуванні валютних курсів. 3. Неможливість забезпечення необхідного рівня міжнародної ліквідності.
Ямайська валютна система (існує з 1976 р. до теперішнього часу)	Система корегування плаваючих курсів.	1. Система дозволяє забезпечити довгострокову гнучкість валютним курсам, необхідну для вирівнювання платіжних балансів, і короткострокову стабільність для стимулювання міжнародної торгівлі і фінансів.	1. Відмова від фіксованих валютних курсів означає відмову від механізмів стримування інфляції. 2. Непостійність і різка мінливість валютних курсів при введенні режимів «вільного плавання».

Особливості валютного режиму в Україні в перехідний період

- ⇒ Високі темпи інфляції збільшують попит на іноземну валюту та знижують курс національної валюти.
- ⇒ Скорочення експорту скорочує можливі нагромадження іноземної валюти.
- ⇒ Великий державний борг, дефіцит платіжного балансу знижують попит на національну валюту.
- ⇒ Неєфективна структура економіки, експорту та імпорту зменшують надходження іноземної валюти.
- ⇒ Нестабільність економічного і політичного стану викликає відтік валюти в іноземні банки, що зменшує її пропозицію на внутрішньому ринку України і відповідно веде до зниження курсу національної валюти.

Необхідні умови забезпечення конвертованості національної валюти

- ⇒ ***Припинення кредитної емісії*** не забезпеченої товарами та послугами.
- ⇒ ***Максимальне скорочення військових витрат, відмова від фінансових ін'єкцій на підтримку збиткових підприємств.***
- ⇒ ***Обмеження соціальних програм,*** не забезпечених грошовими та іншими ресурсами.
- ⇒ ***Стимулювання виробництва товарної маси і послуг,*** спроможних протистояти зростаючій грошовій масі в обігу.
- ⇒ ***Послідовне проведення лінії на стабілізацію і зміцнення Національним банком валютного курсу гривні*** за допомогою кредитно-грошової політики, мобілізації внутрішніх і зовнішніх валютних ресурсів, інтервенції на валютному ринку.

⇒ *Отримання на пільгових умовах допомоги від МВФ і МБРР.*

⇒ *Широке залучення іноземного капіталу в економіку України.*

§ 4. ВИВІЗ КАПІТАЛУ ЯК ПРОВІДНА ФОРМА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН. МОДЕЛЬ МІЖНАРОДНОГО РУХУ КАПІТАЛІВ

ВИВІЗ КАПІТАЛУ – вилучення частини капіталу з процесу національного обігу і включення у виробничий процес або в обіг у різних формах в інших країнах з метою отримання прибутку.

Мета вивозу капіталу – отримати більш високу норму прибутку за рахунок переваг, пов'язаних з використанням інтернаціонального фактора виробництва порівняно з національними умовами господарювання.

Характерні риси сучасного вивозу капіталу

- Зростання масштабів експорту виробничого капіталу.
- Вивіз капіталу почав здійснюватись переважно між високорозвиненими державами.
- На початку 70-х років зростає роль країн, що розвиваються, як експортерів капіталу (Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Мексика, Венесуела та ін.).
- Вивіз капіталу виявився формою включення країн, що розвиваються, в МПП у галузях електроніки, машинобудування, науки, інформатики і перетворення їх у світових лідерів за рядом напрямків сучасного світового виробництва (Південна Корея, Сінгапур, Малайзія).

- Зміна галузевої структури вивозу капіталу – зростання темпів прямих іноземних інвестицій у новітні технології та обслуговування.
- В останні десятиріччя вивіз капіталу сприяв формуванню умов для інтенсивного розвитку транснаціональної форми інтернаціоналізації виробництва.

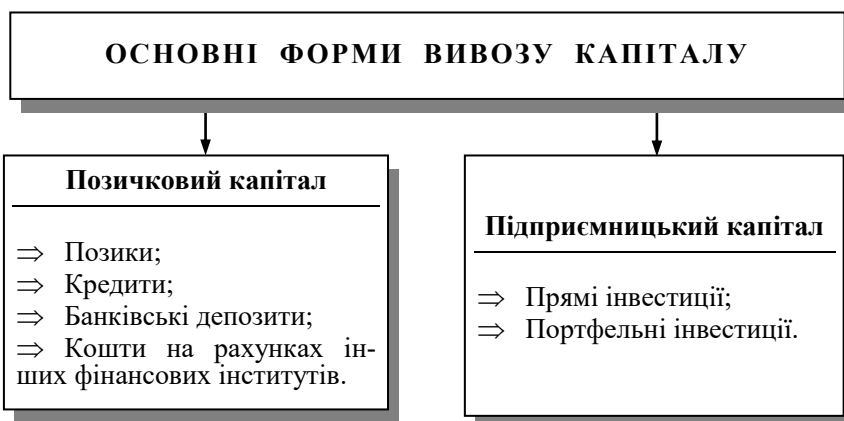

Рис. 11.9. Форми вивозу капіталу

Прямі інвестиції – вкладення капіталу здійснює безпосередньо інвестор в об’єкт інвестування (надають право управлінського контролю за об’єктом).

Портфельні іноземні інвестиції – здійснюються шляхом придбання акцій іноземних підприємств у розмірах, які не забезпечують право власності або контролю над ними.

Модель міжнародного руху капіталів

Якщо виконується рівність

$$M(i+1) = \frac{M}{e_0} (1+i^z) e_1, \quad (11.4)$$

то інвестору однаково, де вкласти капітал, – у своїй країні чи за кордоном.

Де M – сума вкладів у національній валюті;

i – ставка процента в національній економіці;

i^z – ставка процента за кордоном;

e – валютний курс національної грошової одиниці;

e_0 – валютний курс на початку інвестиційного процесу;

e_1 – валютний курс наприкінці інвестиційного процесу;

M/e_0 – сума вкладів у іноземній валюті.

Рівняння (11.3) після деяких математичних перетворень матиме вигляд:

$$i - i^z = e' (1 + i^z), \quad (11.5)$$

де e' – темп приросту обмінного курсу.

Із рівняння (11.4) випливає:

1. Якщо $i - i^z \approx e'$, то інвестору однаково вигідно вкласти гроші як в національну економіку, так і за кордоном.

2. Якщо $i > i^z - e'_n$, то капітал ввозиться в країну;

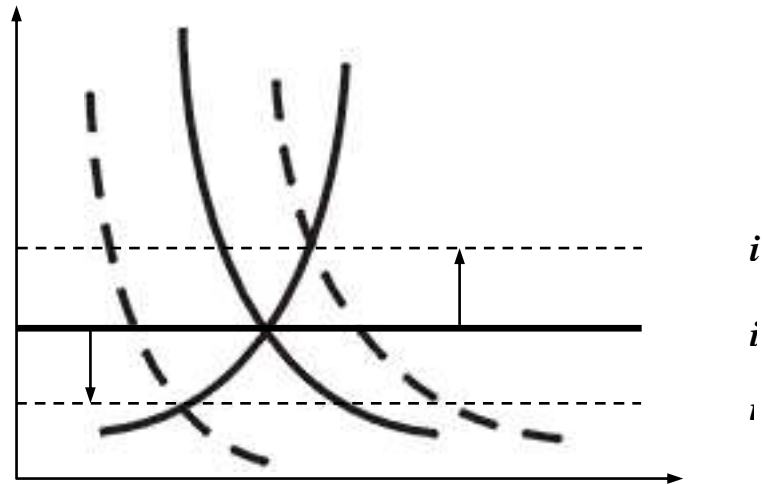
e'_n – очікуваний інвесторами темп зміни валютного курсу.

3. Якщо $i < i^z - e'_n$, то капітал вивозиться із країни.

Модель Манделла-Флемінга (рівновага товарного, грошового і зовнішнього ринків)

Вперше модель відкритої економіки була розроблена на початку 60-х років економістами Р. Манделлом і М. Флемінгом і одержала назву моделі Манделла – Флемінга.

Модель розрахована на відкриту економіку країни, яка нездатна суттєво впливати на світову процентну ставку (тобто її визначати) (див. графік 11.1).

Графік 11.1. Встановлення рівноваги за моделлю Манделла – Флемінга

Модель Манделла – Флемінга за основу має модель $IS - LM$, яка доповнюється новими змінними: чистим експортом (NE); світовою ставкою процента (i^*), курсом національної валюти (q).

Формалізовано модель можна записати таким чином:

$$\begin{cases} Y = Y(i, e, m'); & (1) \\ M/P = M^D(Y, i); & \text{крива } LM \text{ (2)} \\ S(Y) + Z(Y, m') = I(i) + E(i^*, e); & \text{крива } IS \text{ (3)} \\ i = i^*; & (4) \end{cases} \quad (11.6)$$

де Y – дохід;

e – курс національної валюти;

m' – гранична схильність до імпорту;

Z – імпорт;

E – експорт;

i^* – світова ставка процента, яка є екзогенною величиною;

I – інвестиції;

S – заощадження;
 S та Z – зростаючі функції від доходу Y , тому у формулі $S = S(Y)$; $Z = Z(Y)$;
 $M^p(Y, i)$ – попит на гроші.

Рівняння (4) передбачає, що вітчизняна ставка процента (i) тяжіє до світової (i^*), коливається навколо неї, але не впливає на її рівень.

Модель Манделла – Флемінга будується в тих же координатах, що і модель $IS - LM$ для закритої економіки: на горизонтальній осі OY відкладається дохід Y , а по вертикальній осі Oi відкладається процентна ставка (i).

Особливості моделі $IS - LM$ для відкритої економіки:

1) розташування кривої IS залежить від рівня обмінного курсу (e), зростання обмінного курсу призводить до зсуву кривої IS вправо;

2) крива IS перетинає криву LM в точці, де LM перетинається з лінією $i = i^*$.

Лінія $i = i^*$ – вітчизняна ставка процента (i) дорівнює світової (i^*).

Економічний зміст зсуву лінії IS за цією моделлю:

=> Коли світова ставка процента (i^*) менша за вітчизняну, тобто $i^* < i$, то іноземні інвестори зацікавлені у вкладанні інвестицій в економіку країни, це приводить до зростання попиту на вітчизняну валюту і відповідно до зростання її курсу (e).

=> Від ставки процента і курсу валюти одночасно залежить лише крива IS , тому саме вона зсувається на графіку.

=> Коли курс національної валюти зростає, лінія IS зсувається **ліворуч** (IS'').

=> Коли $i^* > i$, то інвестори намагаються вивести капітали з країни, курс валюти зменшується і лінія IS зсувається **праворуч** (IS').

§ 5. МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ ЯК ФОРМА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН. ПРИЧИНИ І ОСНОВНІ НАПРЯМКИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Однією з форм міжнародних економічних відносин є *міграція робочої сили* – переміщення (переселення) працездатного населення за межі національних кордонів з метою пошуку роботи, поліпшення умов життя.

Міграційне сальдо – різниця між кількістю людей, які виїхали за межі даної країни (емігранти), і кількістю людей, які в'їхали в цю країну з-за її меж (іммігранти), на постійне проживання.

Причини міжнародної трудової міграції

ЕКОНОМІЧНІ:

- зниження попиту на низькокваліфіковану робочу силу і надмірне зростання її пропозиції;
- зростання попиту на висококваліфікованих спеціалістів у США, Західній Європі;
- міждержавні відмінності в заробітній платі;
- диференціація попиту на робочу силу (потреба як у кваліфікованих, так і в некваліфікованих робітниках);
- відмінності у рівнях життя населення в різних країнах;
- нерівномірність інвестиційних процесів;
- відмінність у рівнях зайнятості тощо.

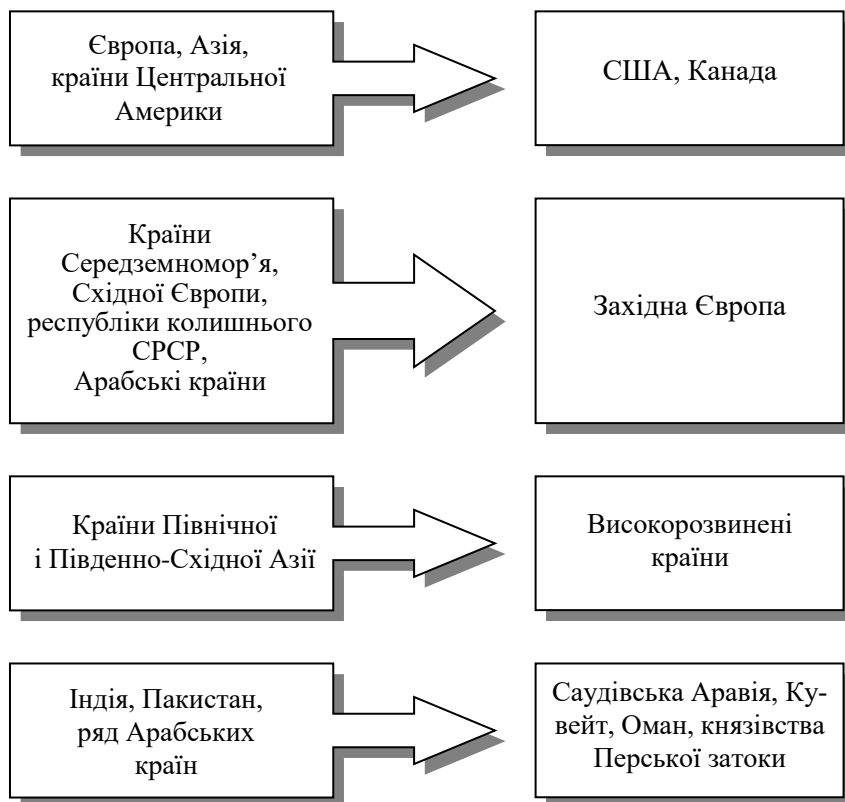
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ:

- демографічні;
- політико-правові;
- релігійні;
- національні;
- культурні;
- сімейні;
- психологічні;
- екологічні.

Форми міжнародної трудової міграції:

- ⇒ **безповоротна** – зміна постійного місця проживання;
- ⇒ **тимчасова** – зміна місця проживання на визначений час;
- ⇒ **сезонна** – пошук сезонної роботи за межами своєї країни;
- ⇒ **маятникова** – регулярні поїздки за кордон на роботу з обов'язковим поверненням у свою країну.

Основні напрямки міграції

Особливості міграційних процесів у сучасних умовах:

- ⇒ поширення міграційних процесів на практично всі країни світу;
- ⇒ поживлення маятникової міграції;
- ⇒ поширення нової форми міграції робочої сили – міграція науково-технічних кадрів;
- ⇒ зростання частки молоді у трудовій міграції;
- ⇒ посилення тенденції «втеча умів» з країн з перехідними економіками та країн, що розвиваються, у розвинені країни;
- ⇒ поширення обсягів нелегальної міграції через жорсткі вимоги міграційного законодавства розвинених країн тощо.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Назвіть фактори, які викликають посилення інтернаціоналізації виробництва в сучасних умовах.
2. Які форми інтернаціоналізації виробництва ви можете назвати? Дайте їм характеристику.
3. Як пов'язані вивіз капіталу й інтернаціоналізація виробництва?
4. Що являє собою принцип порівняльних переваг?
5. Що ви розумієте під «нетарифними бар'єрами»? Які їхні функції в державній протекціоністській політиці?
6. Для чого потрібні офіційні резерви іноземної валюти?
7. Які заходи може здійснити уряд з метою впливу на курс національної валюти?
8. Проаналізуйте альтернативні системи валютних курсів. Які переваги і недоліки кожної із цих систем ви бачите? Як можна вирішити проблему дефіциту платіжного балансу в умовах:

- а) золотого стандарту;
 - б) Бреттон-Вудської системи;
 - в) вільноплаваючих валютних курсів.
9. Назвіть характерні риси та основні форми сучасного вивозу капіталу.
10. Дослідіть умови міжнародного руху капіталів на основі моделі міжнародного руху капіталів. За яких умов посилюється приплив іноземних капіталів в національну економіку?
11. Проаналізуйте міжнародний рух капіталів на основі моделі Манделла – Флемінга.

ТЕСТИ

1. Країна А може виробляти 1 т пшениці чи 4 т металу, використовуючи одну одиницю ресурсів. Країна Б може виробляти 2 т пшениці чи 5 т металу, використовуючи також одну одиницю ресурсів. За цих умов:

- 1) країна А буде експортувати пшеницю та імпортувати метал;
- 2) країна А не буде експортувати та імпортувати пшеницю;
- 3) країна Б буде експортувати пшеницю та імпортувати метал;
- 4) країна Б не буде експортувати та імпортувати метал.

2. Різниця між імпортним митом та квотою у тому, що лише мито:

- 1) призводить до скорочення міжнародної торгівлі;
- 2) призводить до підвищення цін;
- 3) приносить доходи до Державного бюджету;
- 4) немає правильної відповіді.

3. Принцип порівняльних переваг вперше сформулював:

- 1) Альфред Маршалл;
- 2) Пол Самуельсон;
- 3) Давід Рікардо;
- 4) Адам Сміт.

4. Прихильника протекціонізму стверджують, що мито, квоти та інші торговельні бар'єри необхідні для:

- 1) збільшення внутрішньої зайнятості;
- 2) захисту молодих галузей від іноземної конкуренції;

- 3) запобігання демпінгу;
- 4) збільшення сукупної пропозиції.

5. Яка з наведених форм торговельних бар'єрів не є суттєвою перешкодою для вільної торгівлі?

- 1) імпортна квота;
- 2) ліцензії на експорт та імпорт;
- 3) добровільні експортні обмеження;
- 4) немає правильної відповіді.

6. Складова частина платіжного балансу країни – рахунок поточних платежів – не включає:

- 1) транспортні послуги іноземним державам;
- 2) товарний експорт;
- 3) чисті доходи від інвестицій;
- 4) зміни в активах країни за кордоном.

7. Крива попиту на англійські фунти зрушиться вправо, якщо (порівняно з іншими країнами):

- 1) і реальні ставки процента, і рівень інфляції у Англії виявляться відносно вищими;
- 2) реальні ставки процента в Англії виявляться відносно вищими, а рівень інфляції відносно нижчим;
- 3) реальні ставки процента в Англії виявляться відносно нижчими, а рівень інфляції відносно вищим;
- 4) і реальні ставки процента, і рівень інфляції в Англії виявляться відносно нижчими.

8. Якщо кажуть, що країна девальвувала свою валюту, то мається на увазі, що:

- 1) країна відмовилась від золотого стандарту;
- 2) у країні дефіцит торговельного балансу;
- 3) внутрішня купівельна спроможність одиниці валюти знизилась;
- 4) уряд підвищив ціну, за якою він буде купувати золото.

9. Діє система золотого стандарту. Країна А суттєво збільшила експорт товару в країну Б. У цій ситуації:

- 1) рівень цін у країні А знизиться, а в країні Б зросте;
- 2) рівень цін у країні А зросте, а в країні Б знизиться;

- 3) рівень цін у країні А знизиться, а в країні Б, можливо, зміниться, можливо – ні;
- 4) рівень цін у країні А, можливо, зміниться, можливо – ні, а в країні Б знизиться.

10. Як може вплинути на фізичний обсяг експорту та імпорту України помітне зниження ціни гривні в іноземних валютах?

- 1) експорт та імпорт зростуть;
- 2) експорт знизиться, імпорт зросте;
- 3) експорт та імпорт знизяться;
- 4) експорт зросте, імпорт знизиться.

11. Припустимо, що між США та Україною встановлений режим вільноплаваючих валютних курсів. Це означає, що при зростанні попиту на гривні:

- 1) пропозиція гривень знизиться;
- 2) ціна гривні у валюті США знизиться;
- 3) ціна долара США у гривнях знизиться;
- 4) пропозиція долара США зменшиться.

12. Якщо ВВП України знижується, то при системі вільноплаваючих валютних курсів:

- 1) імпорт і ціна гривні будуть знижуватись;
- 2) імпорт і ціна гривні зростатимуть;
- 3) імпорт буде зростати, а ціна гривні знижуватись;
- 4) імпорт буде знижуватись, а ціна гривні зростати.

13. Чим обумовлюється курс валюти в системі плаваючих валютних курсів?

- 1) розміром золотого запасу країни;
- 2) рівнем національного доходу;
- 3) попитом і пропозицією іноземних валют;
- 4) усі відповіді правильні.

14. Активне сальдо платіжного балансу збільшиться, якщо в країні:

- 1) знизяться реальні ставки процента;
- 2) зростуть темпи економічного зростання;

- 3) зростуть темпи інфляції.
- 4) нічого з переліченого не відбудеться.

15. Україна вирішує встановити контроль над зовнішньою торгівлею з тим, щоб знизити дефіцит платіжного балансу. Одним з наслідків цього рішення буде:

- 1) зниження українського імпорту;
- 2) зниження рівня інфляції в країні;
- 3) зниження українського експорту;
- 4) зниження сальдо торговельного балансу.

16. Якщо при режимі фіксованих валютних курсів рівень інфляції в Україні виявиться вищим, ніж в інших країнах, то:

- 1) український експорт знизиться, а імпорт зросте;
- 2) український експорт зросте, а імпорт знизиться;
- 3) український експорт та імпорт знизяться;
- 4) український експорт та імпорт зростуть.

17. Дефіцит платіжного балансу:

- 1) не змінює грошової бази;
- 2) не впливає на кількість грошей в обігу;
- 3) зменшує кількість грошей у країні;
- 4) збільшує кількість грошей у країні.

18. Які з нижчеперелічених заходів збільшують пропозицію іноземної валюти в обмін на вітчизняну?

- 1) імпорт капіталу;
- 2) експорт товарів та послуг;
- 3) імпорт послуг;
- 4) експорт капіталу.

19. Якщо країна з високим рівнем інфляції для того, щоб стримати інфляцію, проводить рестриктивну грошову політику (політику дорогих грошей), це призводить до:

- 1) підвищення конкурентоспроможності продукції цієї країни;
- 2) підвищення обмінного курсу цієї країни;
- 3) збільшення експорту;
- 4) зниження обмінного курсу країни.

ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Обмінний курс (e_n) гривні до долара на початку n -го року дорівнював 5,4 грн./дол. На початку $(n + 1)$ -го року рівень цін (P^z) у США зріс в 1,2 рази, а в Україні (P) – в 1,4 рази. Яким повинен бути на початку $(n + 1)$ -го року номінальний курс ($e_{(n + 1)}$) гривні до долара, щоб реальний курс залишився без змін?

Завдання 2.

Припустимо, що в країнах **A** та **B** прийнятий золотий стандарт. Одиниця валюти країни **A** дорівнює 1/20 унції золота (унція = 28,3 грн.), а одиниця валюти країни **B** дорівнює 1/10 унції золота.

- Скільки коштує одиниця валюти **A** у валюті **B**?
- Скільки коштує одиниця валюти **B** у валюті **A**?
- Якщо одна одиниця валюти **B** буде продаватися за 1 одиницю валюти країни **A**, то яким буде при цьому рівноважний обмінний курс?

Завдання 3.

Нижче наведені дані про попит на гривні та їх пропозицію (млн):

Ціна гривні (в доларах)	Обсяг попиту на гривні (млн)	Обсяг пропозиції гривень (млн)
0,50	300	400
0,52	320	370
0,53	340	340
0,54	360	310
0,55	380	280

- Визначіть рівноважний валютний курс долара.
- Визначіть рівноважний валютний курс гривні.
- Яка кількість доларів буде куплена на валютному ринку?
- Яка кількість гривень буде куплена на валютному ринку?

Завдання 4.

Припустимо, що уряд України встановлює валютний курс 1 грн. = 5,4 дол. Сума гривень, що пропонуються за цим курсом, дорівнює 160 млн. Залежність попиту на гривні від валютного курсу має вигляд:

Ціна гривні в доларах	5,2	5,3	5,4	5,5	5,6
Обсяг попиту (млн. грн.)	170	160	150	140	130

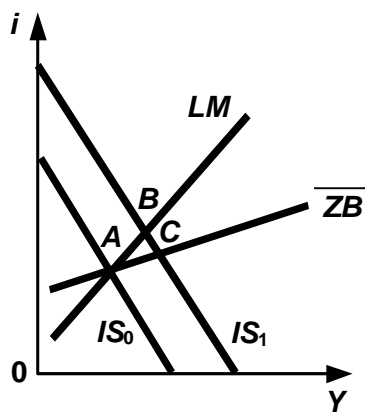
- У цій ситуації уряд купує чи продає гривні? Яку кількість?
- Якщо уряду доведеться купувати гривні за долари, де він візьме долари?

Завдання 5.

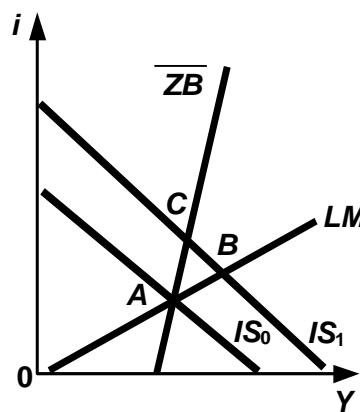
Темп інфляції (\hat{P}) в країні А дорівнює 9%, а в країні Б – 5%. В країні А ставка процента (i_A) дорівнює 12%. Якою повинна бути ставка процента (i_B) в країні Б, щоб між цими країнами не було переливу капіталу?

Завдання 6.

Точка А на графіку А і Б відображає початковий стан економіки за умов що P , P^Z та e – сталі.

Графік А

Графік Б

Внаслідок приросту державних витрат лінія IS_0 посунулась вправо в положення IS_1 .

Чим відрізняються початкові умови, відображені на графіках А та Б?

Проаналізуйте наслідки приросту державних витрат у кожному з варіантів.

Завдання 7.

При фіксованих значеннях обмінного курсу валюти, ставки процента за кордоном, рівня цін у країні і за кордоном, функція заощаджень (S) домашніх господарств визначається за формулою $S = -15 + 0,3Y$, а попит на імпорتنі товари $Z = 0,1Y$. Інвестиційний попит підприємців виражається функцією $I = 6 - 1,5i$. Попит на гроші відображається функцією $M^D = 0,5Y + 40 - 2i$. Функція чистого експорту капіталу має вигляд $NKE = 25 - 2,5i$. Експорт благ дорівнює 10 (у. г. о.). В обігу перебуває 42 (у. г. о.). Держава не втручається в економіку.

Визначіть величину ефективного попиту та стан платіжного балансу за даного ефективного попиту.

Завдання 8.

При фіксованих значеннях обмінного курсу валюти, ставки процента за кордоном, рівня цін у країні і за кордоном попит домашніх господарств на вітчизняні блага визначається формулою $C = 5 + 0,8Y$, а на імпорتنі товари $Z = 0,1Y$. Інвестиційний попит підприємств виражається функцією $I = 6 - 1,5i$. Попит на гроші визначається функцією $M^D = 0,5Y + 40 - 2i$. Функція чистого експорту капіталу має вигляд $NKE = 25 - 2,5i$. Експорт благ дорівнює 10 (у. г. о.). В обігу перебуває 48 (у. г. о.). Держава не втручається в економіку.

а) Визначіть величину ефективного попиту та стан платіжного балансу за цих умов.

б) Якою буде величина ефективного попиту, якщо державні витрати, які фінансуються за рахунок розміщення облігацій серед населення, будуть дорівнювати 9 (у. г. о.). Чи зміниться за цих умов величина платіжного балансу та кількість грошей в обігу?

Завдання 9.

Протягом тривалого періоду країна А мала більш високі темпи інфляції, ніж її господарські партнери. Яким чином ця ситуація впливає на показники економічної діяльності країни А, наведені в таблиці:

Показники	Зростає	Скорочується	Не змінюється
1. Дефіцит платіжного балансу			
2. Обсяг експорту			
3. Обсяг імпорту			
4. Попит на гривні за нац. валюти партнерів			
5. Пропозиція гривень за нац. валюти партнерів			

Завдання 10.

Модель світового господарства складається з економік двох країн, які торгують одна з одною. В першій із них гранична схильність до споживання вітчизняних (c'_{1z}) та імпортних (c'_1) благ, відповідно, дорівнює 0,4 та 0,3, а в другій – $c'_2 = 0,9$ та $c'_{2z} = 0,1$. Визначіть, як зміниться НД в кожній країні, якщо в першій автономні інвестиції зростуть на 100 (у. г. о.).

Завдання 11.

При вільному утворенні валютний курс є наслідком взаємодії попиту та пропозиції валюти.

а) Назвіть економічні операції, в результаті яких збільшується (зменшується) пропозиція на ринку валюти.

б) Проаналізуйте, за яких умов зростає попит на валюту.

в) Поясніть, які зрушення кривої пропозиції чи попиту на валюту викликають ревальвацію.

г) Дослідіть, які зрушення кривої попиту чи пропозиції валюти викликають девальвацію.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

- Автаркична економіка
- Валютна інтервенція
- Валютний курс
- Валютний паритет

- Валютно-кредитна система
- Вивіз капіталу
- Відкрита економіка
- Вільноконвертована валюта
- Девальвація валюти
- Дефіцит платіжного балансу
- Замкнута валюта
- Імпортні квоти
- Індекс Ласпейреса
- Інтернаціоналізація виробництва
- Конвертованість валюти
- Мито
- Міграційне сальдо
- Міграція робочої сили
- Міжнародна трудова міграція
- Міжнародний поділ праці
- Модель Манделла – Флемінга
- Модель міжнародного руху капіталів
- Національна валюта
- Нетарифні бар'єри
- Обмежена конвертованість
- Парадокс Леонт'єва
- Паритет купівельної спроможності
- Платіжний баланс
- Повна конвертованість
- Принцип порівняльних переваг
- Протекціонізм
- Ревальвація валюти
- Резервна валюта
- Світова (міжнародна) торгівля
- Світове господарство
- Світовий ринок
- Система гнучких валютних курсів

- Система фіксованих валютних курсів
- Суб'єкти світового господарства
- Теорія порівняльних переваг
- Теорія Хекшера – Оліна
- Форми міжнародних економічних відносин

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Гальчинський А. С.* Сучасна валютна система.– К.: ЦВКА, 1993.– 96 с.
2. *Макконнелл К. Р., Брю С. Л.* Экономикс: принципы, проблемы и политика.– М.: Республика, 1992.– Т. 2.– С. 320–363.
3. Макроэкономика / Под ред. *Л. С. Тарасовича*.– СПб.: Экономическая школа, 1994.– С. 276–304.
4. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под ред. акад. *В. Й. Видяпина*, акад. *Г. П. Журавлевой*.– М.: ПРОМО-Медиа, 1995.– С. 509–582.
5. *Овчинников Г. П.* Макроэкономика.– СПб.: Техническая книга, 1993.– С. 147–169.
6. Основи економічної теорії / За ред. *Г. Н. Климка*, *В. П. Нестеренка*.– К.: Вища школа. Головне вид-во, 1994.– С. 532–545.
7. *Семюелсон П.* Економіка.– Львів.: Світ, 1993.– С. 483–488.
8. *Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р.* Экономика.– М.: Дело, 1993.– С. 672–732.
9. *Ивашковский С. Н.* Макроэкономика. Учеб.– М.: Дело, 2000.– С. 226–358.
10. *Агапова Т. А., Серегина С. Ф.* Макроэкономика: учебник.– М.: МГУ. «Дело и Сервис», 2000.– С. 270–360.
11. Мікроекономіка і макроекономіка: Підр. за заг. ред. *С. Будавовської*.– К.: Основи, 1998.– С. 366–467.

Розділ XII

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

Програмна анотація

1. Економічна динаміка: економічне зростання та його типи.
2. Фактори економічного зростання. Темпи зростання ВВП.
3. Моделі економічного зростання (неокласична модель, неокейнсіанська модель мультиплікатора-акселератора, модель Р. Солоу).

§ 1. ЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА: ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ТА ЙОГО ТИПИ

МЕТА СТАБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ (в короткостроковому періоді) – збільшити випуск до **потенційного рівня**, залучивши у виробництво усі недовикористані ресурси суспільства. Відповідно визначення короткострокового зростання можна дати так:

короткострокове зростання національного доходу – це динаміка ВВП в межах заданих ресурсів і технології до досягнення економічною системою умов повної зайнятості.

Найбільш розповсюдженими визначеннями короткострокового економічного зростання є:

- 1) реальний приріст обсягу національного продукту в результаті збільшення кількості факторів виробництва або удосконалення техніки та технології;
- 2) збільшення реального обсягу ВВП або реального доходу на душу населення.

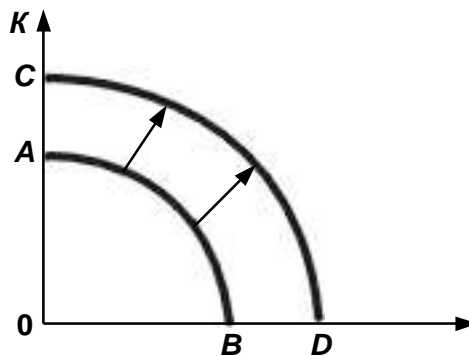
Але завдання економіки не вичерпується досягненням повної зайнятості, тому що така зайнятість не гарантує поступального зростання економіки. Якщо проблема повної зайнятості розв'язана, виникає питання про збільшення обсягів виробництва за межі умов повної зайнятості. Це основне питання теорії економічного зростання. Таким чином ми вийшли на проблему **довгострокового економічного зростання**.

Економічне зростання – це довгострокова тенденція збільшення потенційного рівня виробництва за умов повної зайнятості.

Стан повної зайнятості означає, що економіка країни знаходиться на **кривій виробничих можливостей (КВМ)**.

Крива виробничих можливостей відображає поєднання варіантів випуску різноманітної продукції, яка може бути виготовлена при даній кількості і якості природних, трудових ресурсів і основного капіталу за даного рівня технологічного потенціалу.

Економічне зростання визначається переміщенням кривої виробничих можливостей праворуч, тобто від **AB** до **CD** (графік 12.1).

Графік 12.1. Крива виробничих можливостей

де **K** – основний капітал;
L – трудові ресурси.

Приріст кількості і якості ресурсів і вдосконалення технології забезпечує можливість такого переміщення. Повна зайня-

тість і оптимальний розподіл ресурсів мають суттєве значення для його реалізації.

Моделювання економічного зростання на основі кривої виробничих можливостей не означає, що економіка в реальному житті рухається від одного стану повної зайнятості ($\cup AB$ графіка 12.1) до іншого ($\cup CD$ графіка 12.1). В розділі VI було досліджено, що процесу руху економіки притаманні кон'юктурні коливання обсягів виробництва, зайнятості та інших макроекономічних змінних навколо лінії тренду (графік 6.2). Але сама лінія тренду не аналізувалася.

Досвід розвитку більшості країн показує, що **в довгостроковому періоді тренд має тенденцію до зростання**. Це означає, що протягом тривалих проміжків часу в цих країнах спостерігається **економічне зростання**. Довгострокова тенденція зростання обсягу виробництва є наслідком того, що циклічні підйоми перевищують циклічні кризи, як результат, позитивна різниця піднімає лінію тренда вище і вище (графік 6.2).

ТИПИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Теоретично розрізняють такі типи економічного зростання:

ІНТЕНСИВНИЙ – збільшення виробничого потенціалу шляхом вдосконалення техніки і технології.

ЕКСТЕНСИВНИЙ – збільшення виробничих потужностей внаслідок збільшення кількості використовуваних факторів виробництва.

ЗМІШАНИЙ (РЕАЛЬНИЙ) – збільшення виробничих потужностей внаслідок збільшення кількості використовуваних факторів виробництва і вдосконалення техніки і технології.

§ 2. ФАКТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ. ТЕМПИ ЗРОСТАННЯ ВВП

Серед найважливіших факторів економічного зростання необхідно відмітити такі:

Рис. 12.1. Фактори економічного зростання

Фактори попиту забезпечують зростання сукупних витрат з метою повного використання виробничого потенціалу.

Фактори розподілу забезпечують оптимальний розподіл ресурсів.

Загальне уявлення про взаємодію всіх цих факторів може дати **крива виробничих можливостей** (графік 12.1).

Джерела економічного зростання

Приріст обсягу виробництва (ΔQ) може бути досягнутий за рахунок трьох окремих джерел:

- приросту праці (ΔL);
- приросту капіталу (ΔK);
- технічних нововведень (**Т. П.**).

Відповідно приріст обсягу виробництва за рік визначається таким фундаментальним рівнянням:

$$\Delta Q = \alpha \Delta L + (1 - \alpha) \Delta K + \text{Т. П.} \quad (12.1)$$

де **Т. П.** – технічний прогрес (або сукупна продуктивність факторів виробництва);

α , $(1 - \alpha)$ – відносні внески кожного фактора виробництва в економічне зростання відповідно до їхніх відносних часток у НД, які можуть змінюватися з часом.

В економічно розвинутих країнах зростання продуктивності праці забезпечується на 70–80% за рахунок **Т. П.**

Темпи економічного зростання

Інформацію про темпи економічного зростання дає такий показник:

$$\text{Темп зростання ВВП} = \frac{\text{ВВП}_1}{\text{ВВП}_0} \cdot 100\%, \quad (12.2)$$

де ВВП_1 – валовий національний продукт звітного року;
 ВВП_0 – валовий національний продукт базисного року.

Оптимальність економічного зростання зводиться до знаходження такого співвідношення між динамікою темпів економічного зростання та джерел зростання, яке максимально відповідає інтересам суспільного розвитку.

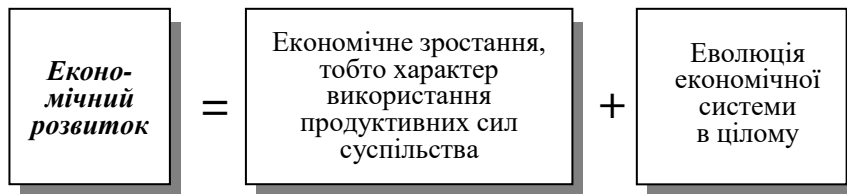

Рис. 12.2. Економічний розвиток

§ 3. МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ (НЕОКЛАСИЧНА МОДЕЛЬ, НЕОКЕЙНСІАНСЬКА МОДЕЛЬ МУЛЬТИПЛІКАТОРА-АКСЕЛЕРАТОРА, МОДЕЛЬ Р. СОЛОУ)

Найважливішими проблемами теорій економічного зростання є:

- ⇒ тенденції і джерела зростання;
- ⇒ забезпечення довготривалої стійкості;
- ⇒ наслідки обраної технологічної політики;
- ⇒ темпи оновлення та структура національного господарства;
- ⇒ вимір факторів та результатів.

Неокласична модель економічного зростання

Основною початковою умовою неокласичної концепції економічного зростання є припущення, що кожний фактор виробництва «забезпечує» відповідну частку виробленого національного продукту. Основним інструментом неокласичного аналізу економічного зростання є *виробнича функція*:

$$Y = F(a_1 + a_2 + \dots + a_n), \quad (12.3)$$

$$Y = \left(\frac{dF}{da_1} a_1 + \frac{dF}{da_2} a_2 + \dots + \frac{dF}{da_n} a_n \right), \quad (12.4)$$

де Y – обсяг продукту;

a_i – виробничі фактори (робоча сила, капітал, земля, підприємницькі здібності);

$\frac{dF}{da_i}$ – граничний продукт i -го фактора.

Таким чином, відповідно до наведених формул обсяг продукту визначається сумою добутків кожного фактора на його граничний продукт.

Рациональний зміст виробничої функції відповідає спробі визначити найбільш доцільні комбінації різних факторів виробництва для досягнення максимального обсягу продукції. При взаємозамінності факторів виробництва виробнича функція може бути використана як аналітичний інструмент при плануванні темпів економічного зростання та інших важливих макроекономічних пропорцій.

Модель економічного зростання Роберта Солоу

За розробку цієї моделі Р. Солоу була присуджена Нобелівська премія (1987).

Основні ознаки моделі

1. За основу зростання в моделі Р. Солоу береться зростання продуктивності праці ($y = Y/L$), а не зростання продукту (Y).

2. Модель враховує вплив трьох чинників:

- капіталоозброєності ($k = K/L$);
- зростання населення (ΔL);
- технологічного прогресу (Т. П.).

3. За моделлю Р. Солоу існує стійкий рівень капіталоозброєності (k^*), який визначає економічну динаміку. Цей *стійкий рівень капіталоозброєності* (k^*) можна визначити за формулою (12.5):

$$\frac{s}{\sigma} = \frac{k^*}{f(k^*)}, \quad (12.5)$$

де s – норма заощаджень;

σ – норма амортизації;

k^* – стійкий рівень капіталоозброєності;

$f(k^*)$ – продуктивність праці за стійкого рівня капіталоозброєності.

4. Джерелами економічного зростання за Солоу є:

а) *Зростання капіталоозброєності* (k), яке залежить від зростання норми заощаджень (s).

Але зростання норми заощаджень не може бути постійним, оскільки заощадження (S) обмежують споживання (C).

Солоу використовує «золоте правило» Е. Феліса, яке виконується за умови, що граничний продукт капіталу (MPK) дорівнює його вибуттю (амортизації (σ)):

$$MPK = \sigma. \quad (12.6)$$

«Золоте правило нагромадження»: При визначенні норми заощаджень критерієм повинна бути **максимізація добробуту суспільства**, тобто якнайбільше споживання (C) за умов сталої рівноваги економічної системи.

б) *Зростання населення* (t_L – темп зростання населення) впливає на економічне зростання через динаміку капіталоозброєності:

$$\Delta K = \frac{I}{L} - (\sigma + t_L)k, \quad (12.7)$$

де I/L – інвестиції на одного працюючого;
 σ – норма амортизації;
 t_L – темп зростання населення;
 k – капіталоозброєність.

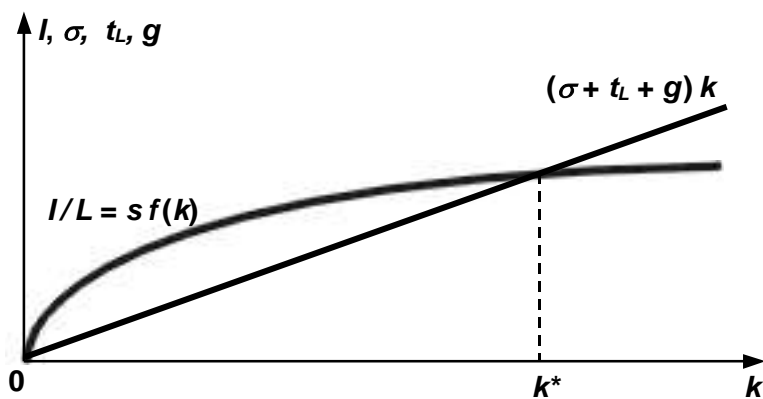
в) **Технологічний прогрес**, який, за цією моделлю, на відміну від попередніх чинників є джерелом постійного зростання як продуктивності праці (y), так і загального продукту (Y).

Якщо ефективність виробництва (E) під впливом технологічного прогресу змінюється з темпом (g), то продуктивність праці змінюється з тим же темпом, а загальний обсяг виробництва зростає з темпом $t_L + g$:

$$Y = (t_L + g) y_0 L, \quad (12.8)$$

де y_0 – базова продуктивність праці.

Модель економічного зростання Р. Солоу зображена на графіку (12.2).

Графік 12.2. Модель економічного зростання Р. Солоу

k – капіталоозброєність одиниці праці з постійною ефективністю;

k^* – стійкий стан капіталоозброєності, за якого $\sigma k = I$, тобто величина капіталу, що вибуває (σk), дорівнює капіталу, що ін-

вистується ($I = s f(k)$);

σ – норма амортизації;

t_L – темп зростання населення;

g – темп зростання ефективності виробництва під впливом технологічного прогресу.

Неокейнсіанська модель мультиплікатора-акселератора

Модель взаємодії акселератора і мультиплікатора може бути представлена формулою Хікса:

$$Y_n = (1 - s)Y_{n-1} + b(Y_{n-1} - Y_{n-2}) + I_n^a,$$

де Y_n – національний дохід в n -му році;

s – частка заощаджень у національному доході;

$(1 - s)$ – частка споживання в НД;

b – коефіцієнт акселерації;

Y_{n-1} – національний дохід в $(n - 1)$ -му році;

Y_{n-2} – національний дохід в $(n - 2)$ -му році;

I_n^a – автономні інвестиції в n -му році.

У даній формулі відображаються обидві сторони залежності між національним доходом і інвестиціями.

Неокейнсіанські макроекономічні моделі за необхідну умову економічного зростання вважають рівність інвестицій заощадженням, тобто повну реалізацію коштів, котрі йдуть на накопичення. Нерівність цих величин розглядається як ознака порушення економічної рівноваги.

Перевищення (I) над (S) повинно означати нестачу коштів щодо інвестиційного попиту, а перевищення (S) над (I) – неповну задіяність ресурсів.

Завдання економічного регулювання полягає в досягненні повного використання національного доходу як джерела ефек-

тивного попиту, за умови, що сума $\frac{\Delta C}{\Delta Y} + \frac{\Delta S}{\Delta Y}$ дорівнює одиниці.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Дайте визначення економічного зростання, назвіть і поясніть його типи.
2. Які фактори економічного зростання Вам відомі? Зробіть аналіз факторів пропозиції, які впливають на характер економічного зростання.
3. Визначіть непрямі фактори економічного зростання. Які з цих факторів діють в Україні в сучасних умовах?
4. Які джерела економічного зростання Ви знаєте? Охарактеризуйте їх.
5. Побудуйте криву виробничих можливостей і поясніть її значення.
6. Опишіть неокласичну і неокейнсіанську моделі економічного зростання.
7. Проаналізуйте модель економічного зростання Р. Солоу.
8. Який економічний зміст має виробнича функція і параметри моделі «мультиплікатор-акселератор»?
9. Поясніть різницю між економічним зростанням і економічним розвитком.
10. Які якісні зміни в економіці і суспільстві викликає економічне зростання?
11. Чи являються інвестиції в «людський капітал», фактором економічного зростання?
12. Визначіть основні передумови економічного зростання в Україні.

ТЕСТИ

1. Стійке зростання обсягів виробництва у розрахунку на одного зайнятого у моделі Р. Солоу пояснюється:

- 1) збільшенням чисельності населення;
- 2) зростанням норми заощаджень;
- 3) технологічним прогресом;
- 4) правильні відповіді 1 та 3.

2. Основним інструментом неокласичного аналізу економічного зростання є:

- 1) ex ante аналіз;
- 2) виробнича функція;
- 3) ex post аналіз;
- 4) податкова ставка.

3. За основу зростання в моделі Р. Солоу приймається:

- 1) зростання продуктивності праці;
- 2) зростання продукту;
- 3) зростання рівня цін;
- 4) зростання зайнятості.

4. Неокейнсіанська модель економічного зростання базується:

- 1) на моделі $AD - AS$;
- 2) на моделі взаємодії мультиплікатора і акселератора;
- 3) на моделі $IS - LM$;
- 4) усі відповіді неправильні.

5. Найбільш суттєва причина економічного зростання у розвинутих країнах – це:

- 1) зростання кваліфікації робочої сили;
- 2) збільшення обсягу капіталу, що застосовується;
- 3) технологічні зміни у виробництві;
- 4) реалізація грошово-кредитної та фіскальної політики, яка сприяє економічному зростанню.

6. Дані про зростання реального обсягу ВВП на душу населення і реального обсягу ВВП:

- 1) занижують економічне зростання, тому що вони не беруть до уваги фактор забруднення навколишнього середовища;
- 2) занижують економічне зростання, тому що вони не беруть до уваги скорочення робочого часу, що має місце;
- 3) свідчать, що реальний обсяг ВВП на душу населення завжди зростає швидше, ніж сумарний реальний обсяг ВВП;
- 4) перебільшують економічне зростання, тому що вони не беруть до уваги поліпшення життя.

7. Економічне зростання може бути проілюстровано:

- 1) рухом точки по кривій виробничих можливостей;
- 2) зрушенням вліво кривої виробничих можливостей;
- 3) зрушенням вправо кривої виробничих можливостей;
- 4) рухом від однієї точки до іншої за межами кривої виробничих можливостей.

8. В економіці, яка характеризується повною зайнятістю, високі темпи економічного зростання вимагають:

- 1) зниження норми заощаджень та інвестицій;
- 2) високої норми заощаджень і високої норми інвестицій;
- 3) низької норми заощаджень та високої норми інвестицій;
- 4) високої норми заощаджень і низької норми інвестицій.

9. Статистика більшості економічно розвинених країн свідчить:

- 1) у періоді буму зростає кількість нових робочих місць;
- 2) доля інвестицій у ВВП і темпи зростання продуктивності праці знаходяться у зворотній залежності;
- 3) скорочення чисельності зайнятих робітників призводить до зниження середньої продуктивності праці;
- 4) існує тісний прямий зв'язок між частиною ВВП, що спрямовується на інвестиції, та темпами зростання продуктивності праці.

10. Якщо виробнича функція має зростаючу віддачу від масштабу, це відповідає:

- 1) інтенсивному типу зростання;
- 2) екстенсивному типу зростання;
- 3) змішаному типу зростання;
- 4) правильних відповідей немає.

11. Якщо виробнича функція має спадну віддачу від масштабу, це відповідає:

- 1) екстенсивному типу зростання;
- 2) інтенсивному типу зростання;
- 3) падінню виробництва;
- 4) змішаному типу зростання.

12. В моделі Р. Солоу стійке зростання обсягу виробництва в розрахунку на одного зайнятого пояснюється:

- 1) технічним прогресом;
- 2) зростанням норми заощаджень;
- 3) приростом населення;
- 4) технічним прогресом і приростом населення.

13. В неокласичних моделях акцент робиться на:

- 1) працю як фактор зростання;
- 2) капітал як фактор зростання;
- 3) економію факторів виробництва і покращення організації виробництва;
- 4) усі відповіді правильні.

14. В моделі Р. Солоу при темпі зростання технічного прогресу (g) та темпі приросту населення (t_L) темп економічного зростання дорівнює:

- 1) t_L ;
- 2) g ;
- 3) 0;
- 4) $t_L + g$.

ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Визначте фактори економічного зростання, які відносяться до попиту або до пропозиції:

- а) зростання обсягів і якості основного капіталу;
- б) збільшення чисельності та якості трудових ресурсів;
- в) зменшення податкового тиску на фізичних осіб;
- г) зменшення податкового тиску на юридичних осіб;
- д) схильність населення до заощадження.

Поясніть свою відповідь.

Завдання 2.

Розмежуйте інтенсивні та екстенсивні фактори економічного зростання:

- а) зростання кількості робочої сили;
- б) зростання інвестицій;

- в) удосконалення організації та управління виробництвом;
- г) зростання автономних інвестицій;
- д) удосконалення технології;
- е) зростання продуктивності праці;
- ж) підвищення рівня освіти населення.

Завдання 3.

Побудуйте в одній координатній площині графіки середніх, великих циклів та тренду економічного зростання. Зробіть ґрунтовний аналіз їх взаємозв'язків. Дослідіть, яка точка отриманого графіка відповідає стану економіки України.

Завдання 4.

У моделі закритої економіки без втручання держави обсяг заощаджень в n -му році (S) визначається за формулою $S_n = 0,3Y_{n-1}$, щорічні автономні інвестиції I_n^a дорівнюють 400 (у. г. о.). За цих умов встановлюється динамічна рівновага при $Y_{n-1} = 1600$ (у. г. о.).

- а) Знайдіть рівноважний НД в $(n - 1)$ -му році.
- б) Визначіть темп зростання (t) НД.
- в) Знайдіть НД в n -му році, якщо темп зростання (t) не змінюється.

Завдання 5.

В умовній економіці зайнято 100 працівників, кожен з яких відпрацьовує 25 000 годин на рік. Продуктивність праці становить 20 (у. г. о.) на годину. Визначіть обсяг валового продукту. Яким буде валовий продукт, якщо кожен працівник буде працювати 30 000 годин на рік. Який тип економічного зростання відповідає цій ситуації. Чому?

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

- Джерела економічного зростання
- Довгострокове зростання
- Економічне зростання
- Економічний розвиток
- Екстенсивне зростання
- «Золоте правило нагромадження»
- Інтенсивне зростання

- **Короткострокове зростання національного доходу**
- **Крива виробничих можливостей**
- **Модель економічного зростання Р. Солоу**
- **Модель мультиплікатора-акселератора**
- **Неокейнсіанські моделі економічного зростання**
- **Неокласичні моделі економічного зростання**
- **Стійкий рівень капіталоозброєності**
- **Темп економічного зростання**
- **Типи економічного зростання**
- **Тренд**
- **Фактори економічного зростання**

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Агапова Т. А., Серегина С. Ф.* Макроэкономика: учебник.– М.: МГУ.– Изд-во «Дело и Сервис», 2000.– С. 222–245.
2. *Ивашковский С. Н.* Макроэкономика. Учеб.– М.: Дело. 2000.– С. 83–96.
3. *Кондратьев Н. Д.* Проблемы экономической динамики.– М.: Экономика, 1989.
4. *Луссе А.* Макроэкономика: ключевые вопросы: Учебное пособие.– СПб.: Изд-во «Питер», 1999.– С. 169–245.
5. *Макконнелл К. Р., Брю С. Л.* Экономикс: принципы, проблемы и политика.– М.: Республика, 1992.– С. 380–394.
6. Макроэкономика. Учебник / Общ. ред. *Л. С. Тарасевича.*– СПб.: Экономическая школа, 1994.– С. 181–211.
7. *Радіонова І. Ф.* Макроекономіка та економічна політика.– К.: Таксон, 1996.– С. 193–231.
8. *Савченко А. Г., Пухтаєвич Г. О., Тітьонко О. М.* Макроекономіка: Підручник.– К.: Либідь, 1999.– С. 264–285.
9. *Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б.* Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ.– М.: Дело, 1996.– С. 560–636.
10. *Семюелсон Пол Л., Нордгауз Вільям Д.* Макроекономіка: Перекл. з англ.– К.: Основи, 1995.– С. 322–328.
11. *Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Д.* Экономика.– М.: Дело, 1993.– С. 580–595, 653–667.

Основні позначення

$AD (Y^D)$ – сукупний попит
 $AS (Y^S)$ – сукупна пропозиція
 b – акселератор
 C – споживчі витрати
 C_0 – автономне споживання
 c – середня схильність до споживання
 c' – гранична схильність до споживання
 d – депозити населення
 LM – грошова крива
 DJ – дохід кінцевого використання
 Def – дефлятор
 E – експорт
 e – обмінний курс
 G – державні витрати
 GIP – валовий внутрішній продукт (ВВП)
 GNP – валовий національний продукт (ВНП)
 H – грошова база
 i – процент
 \hat{i} – ліквідна пастка
 I_g – валові приватні інвестиції
 IT – інфляційний податок
 k – капіталоозброєність
 IS – крива «інвестиції» – заощадження
 L^D – попит на робочу силу
 L^S – пропозиція робочої сили
 L – чисельність зайнятих у виробництві
 M – грошова маса
 M^S – грошова пропозиція
 m – мультиплікатор
 M_1^D – операційний попит на гроші
 M_2^D – спекулятивний попит на гроші
 NE – чистий експорт
 NJ – національний дохід (НД)
 NKE – чистий експорт капіталу
 NNP – чистий національний продукт

P – рівень цін
 \hat{P} – інфляція
 p – прибуток
 PJ – особистий дохід
 q – гранична схильність до експорту
 F – чисельність безробітних
 $f(K, L)$ – виробнича функція
 B_n^D – чисті фінансові активи держави
 D^D – державний борг
 DEF – бюджетний дефіцит
 R – рента
 r – норма обов'язкових мінімальних банківських резервів
 Rb – номінальна норма процента з облігацій
 Re – ринкова вартість прибутку з акцій
 ΔR – сальдо рахунку валютних резервів
 S – заощадження
 s' – гранична схильність до заощаджень
 SE – сеньйораж
 T – податкові надходження
 Tr – трансферти
 $T(Y)$ – податкова ставка
 u – рівень безробіття
 v – швидкість обігу грошей
 W – номінальна заробітна плата
 $\frac{W}{P}$ – реальна заробітна плата
 Y – дохід
 y – продуктивність праці
 Z – імпорт
 ΔZB – зовнішньоторговельне сальдо
 γ – параметр Оукена
 ν – коефіцієнт акселерації
 θ – умови обігу
 τ – лаг
 σ – норма амортизації

Предметний покажчик

А

Автаркична економіка 303
Автоматичні стабілізатори 187, 188
Автономне споживання 64
Автономні інвестиції 65
Агрегування 10
Адаптивна антиінфляційна політика (політика градуювання) 260
Акселератор 64
Активна антиінфляційна політика (шокова терапія) 260
Активний бюджетний дефіцит 192
Альтернативна вартість інвестицій 62
Амортизація 32
Аналіз EX POST та EX ANTE 6
Антиінфляційна політика 260
Антикризове регулювання 157, 159
Антициклічні показники 156
Ациклічні показники 156

Б

Банкнота 211
Безготівкові гроші 212
Безробіття 273, 278
Бум 152, 155
Бюджет: фактичний, структурний, циклічний 189
Бюджетне обмеження 193, 228
Бюджетний дефіцит (надлишок) 183, 190, 191

В

Валовий внутрішній продукт 25, 32
Валовий національний продукт 36
Валові приватні внутрішні інвестиції 30
Валютна інтервенція 315
Валютний курс 314
Валютний паритет 314
Валютно-кредитна система 315

Вексель 211
Великі хвилі 155
Взаємозамінність факторів виробництва 125
Вивіз капіталу 318, 319, 320
Вилучення 18
Виробнича функція: сукупна, класична 124
Відкрита економіка 303
Відкрита інфляція 249
Відкритий бюджетний дефіцит 191
Відкриті моделі 17
Вільноконвертована валюта 313
Властивості класичної виробничої функції 125

Г

Галопуюча інфляція 248
Гіперінфляція 248
Гіпотези класичної моделі макrorівноваги 120
Гнучкий ринок робочої сили 277
Готівкові гроші 211, 217
Гранична схильність до заощадження 57
Гранична схильність до споживання 57
Грошова база 217, 222
Грошова крива LM 99, 100, 101
Грошова маса 213, 217
Грошова система 208
Грошовий агрегат 214
Грошовий мультиплікатор 221, 222, 223

Д

Девальвація валюти 315
Дезінфляція 244
Депозитний мультиплікатор 220
Депозитні гроші 211
Депресія 153
Державне регулювання ринку робочої сили 285
Державний борг 194, 195
Державний сектор 11
Державні видатки 180
Державні доходи 171

Державні закупки товарів та послуг 30
Дефіцит платіжного балансу 312
Дефлятор 28, 36
Дефляційна політика 255
Дефляційний розрив 254
Джерела економічного зростання 340
Динамічні моделі 15
Дискреційна політика 188, 189
Довгострокове зростання 337
Додана вартість 26
Домашні господарства 10
Дохід кінцевого використання 34

Е

Екзогенні змінні 13
Економічна кон'юнктура 149
Економічна політика 19
Економічне зростання 337
Економічний розвиток 341
Економічні (середні) цикли 150
Екстенсивне зростання 337, 338
Електронні гроші 211
Ендогенні змінні 13
Ефект багатства або реальних касових залишків 70
Ефект гістерезиса 274
Ефект імпортних закупівель 70
Ефект процентної ставки 69

З

Загальна рівновага класичної макромоделі 133
Загальний рівень цін 27
Зайнятість 29, 272
Закон Вальраса 134
Закон Оукена 279
Закон Сея 120
Закриті моделі 15
Замкнута валюта 313
Заощадження 57
Запаси 24

Заробітна плата 31
Збалансована інфляція 258
Змінні запасу 13
Змінні потоку 13
«Золоте правило нагромадження» 343

I

Імпортні квоти 311
Ін'єкції 18
Інвестиції 61
Інвестиційний попит 55, 61
Індекс Ласпейреса 27, 310
Індекс Пааше 28, 244
Індекс споживчих цін 244
Індекс Фішера 28
Індекс цін 27
Індуційовані інвестиції 64
Інституційне безробіття 278
Інструменти дискреційної політики 189
Інтенсивне зростання 338
Інтернаціоналізація виробництва 305, 306
Інфляційна спіраль 252
Інфляційний податок 255
Інфляційний розрив 253
Інфляційний шок 244
Інфляція 243
Інфляція витрат 249, 251
Інфляція попиту 249
Інфляція цінової надбавки 246

K

Капітальні видатки бюджету 181
Квадрат відносності Лоренца 42
Квазі-гроші 215
Кейнсіанська модель макрорівноваги 135, 136
Кейнсіанський відрізок кривої (*AS*) 73
Кейнсіанський підхід до безробіття 283
Класична модель макрорівноваги 119
Класичний відрізок кривої (*AS*) 74

Класичний підхід до безробіття 282
Комерційні товарно-матеріальні запаси 61
Кон'юнктурний розрив 151, 279
Кон'юнктурні коливання 150
Конвертованість валюти 314
Короткі цикли 150
Короткострокове зростання національного доходу 336
Кредитна експансія 226
Кредитна рестрикція 226
Кредитні гроші 219
Крива *IS* 101, 102
Крива виробничих можливостей 337
Крива Лаффера 179
Крива Лаффера для інфляційного податку 257
Крива Лоренца 43
Крива Оукена 280
Крива сукупного попиту 68, 72
Крива сукупної пропозиції (*AS*) 72
Крива Філіпса 287
Криві Хікса – Хансена 92, 93, 94, 98
Купівельна спроможність 211, 223
Курс акцій 97, 103

Л

Ліквідність активів 213

М

Майно 24
Макроекономічні суб'єкти 10, 11
Макромоделі 12, 13, 14
Методи макроекономічних досліджень 12
Механізм грошової трансмісії 103
Мито 311
Міграційне сальдо 323
Міграція робочої сили 323
Міжгалузевий баланс 38, 39
Міжнародний поділ праці 303

Модель $IS - LM$ 102
Модель економічного зростання Р. Солоу 342
Модель Кейнсіанського хреста 137, 138
Модель Манделла – Флемінга 320
Модель міжнародного руху капіталів 319
Модель мультиплікатора 76
Модель мультиплікатора-акселератора 345
Монетарне регулювання 225
Монетарні причини інфляції 246
Монетизований державний борг 195
Мультиплікатор державних видатків 140
Мультиплікатор збалансованого бюджету 185
Мультиплікатор Кейнса (m) 66
Мультиплікатори фіскальної політики: податкових та державних витрат 183, 184, 185, 186

Н

Надлишкові банківські резерви 219, 223
Нау-рахунок 212
Національна валюта 313
Національне багатство 24
Національний дохід 33
Національний ринок 89
Немонетарні причини інфляції 247
Немонетизований державний борг 195
Неокейнсіанські моделі економічного зростання 345
Неокласичні моделі економічного зростання 342
Непередбачувана (непрогнозована) інфляція 259
Непрямі методи державного забезпечення зайнятості 285
Непрямі податки 32
Нестійка економічна рівновага 133
Нетарифні бар'єри 311
Номінальний ВВП 36
Норма безробіття 29
Норма фактичного резервування 219

О

Об'єкт оподаткування 175
Об'єкти національного ринку 89, 90

Обмежена конвертованість 314
Обов'язкові банківські резерви 218, 219
Операції на відкритому ринку
Операційний попит на гроші 96
Основні компоненти сукупного попиту: C, I, G, NE 55
Особистий дохід 34
Очікувана (прогнозована) інфляція 258

II

Парадокс Леонтєва 309
Параметр Оукена 279
Паритет купівельної спроможності 314
Пасивний бюджетний дефіцит 192
Пастка ліквідності 97
Паушальні податки 174
Підприємницький сектор 10
Платіжний баланс 311, 312
Повна ефективна зайнятість 123
Повна ефективна зайнятість 274
Повна зайнятість 151
Повна конвертованість 314
Повні моделі 17, 18
Подавлена інфляція 248, 252
Податкова система 172, 173, 174
Податкова ставка 177
Податкові пільги 178
Подвійний рахунок 25
Пожвавлення 154
Політика мінімальних резервів 227
Політика облікової ставки 227
Попит на гроші 95, 96
Попит на гроші (M^D) 132
Попит на робочу силу 104, 275
Послуги 56
Потоки 23
Поточні видатки бюджету 181
Предмет макроекономіки 5
Прибуток 32, 41
Принцип порівняльних переваг 308
Принципи соціального захисту 286

Природний рівень безробіття(норма природного безробіття) 273
Прихований бюджетний дефіцит 191
Проміжний відрізок кривої AS 74
Пропозиція грошей 95, 96
Пропозиція грошей (M^s) 132
Пропозиція робочої сили 104, 275
Прості моделі 15, 16
Протекціонізм 311
Процент 31
Проциклічні показники 156
Прямі методи державного забезпечення зайнятості 285

Р

Рамкові умови 19
Рахунок з автоматичною очисткою 212
Реальний ВВП 36
Реальні касові залишки 24
Реальні касові залишки 96
Ревальвація валюти 315
Резервна валюта 313
Резиденти 33
Рента 31
Рефінансування 197
Рецесія 153
Ринкова рівновага 106, 107
Ринок грошей та цінних паперів 95
Ринок праці (робочої сили) 103
Ринок ресурсів 121, 126
Ринок робочої сили 275
Ринок товарів та послуг 90
Рівень безробіття 273
Рівновага сукупного попиту та сукупної пропозиції 75, 76
Рівноважна ціна 76
Рівноважний обсяг виробництва 75

С

Свідомий бюджетний дефіцит 191
Світова (міжнародна) торгівля 307, 308
Світове господарство 301

Світовий ринок 307
Сектор закордон 11
Сеньйораж 256
Середня схильність до споживання 57
Система гнучких валютних курсів 315
Система національних рахунків 32
Система соціального захисту 286
Система фіксованих валютних курсів 314
Соціальні гарантії 286
Соціально-економічні умови існування ринку робочої сили 275
Спадна гранична продуктивність факторів виробництва 125, 126
Спекулятивний попит на гроші 96, 97
Споживчі витрати на товари та послуги 30
Стагнація 289
Стагфляція 244, 289
Статичні моделі 15
Стимулююча фіскальна політика 170
Стійка економічна рівновага 133
Стійкий рівень капіталоозброєності 343
Структурна інфляція 249
Структурне безробіття 278
Суб'єкти національного ринку 89, 103
Суб'єкти ринку робочої сили 276
Суб'єкти світового господарства 304
Сукупна пропозиція (*AS*) 71
Сукупний попит (*AD*) 54, 55
Суспільна продуктивність праці 37
Суспільні блага 67

Т

Темп економічного зростання 340
Теорія порівняльних переваг 308
Теорія Хекшера – Оліна 309
Типи економічного зростання 338
Товари довгострокового використання 56
Товари короткострокового використання 56
Трансмісійний механізм процентної ставки 103
Трансфертні платежі 30
Тренд 152, 338

У

- Умови побудови моделей: класичної, кейнсіанської 135, 136
- Умови рівноваги на ринках товарів та послуг, грошей та цінних паперів, ринку робочої сили 98
- Умови рівноваги ринку грошей за класичною моделлю 132
- Умови рівноваги ринку заощаджень за класичною моделлю 130
- Умови рівноваги ринку ресурсів за класичною моделлю 127
- Умови рівноваги ринку товарів за класичною моделлю 127
- Умови торгівлі 310

Ф

- Фази циклу 151
- Фактичні витрати 136
- Фактори економічного зростання 338, 339
- Фінансові процеси на ринку грошей 95
- Фіскальна політика 170, 172, 187
- Форми міжнародних економічних відносин 304
- Фрикційне безробіття 278
- Функції макроекономіки 18, 19
- Функціональний розподіл доходів 40
- Функція заощадження (S) 60
- Функція споживання (C) 59

Ц

- Цикл 149
- Циклічне (кон'юнктурне) безробіття 278, 279, 281
- Ціна попиту на робочу силу 104
- Ціна пропозиції робочої сили 104
- Цінові та нецінові фактори сукупних попиту та пропозиції 69

Ч

- Чек 211
- Чековий депозит 212
- Чековий рахунок 212
- Чистий економічний добробут 38
- Чистий експорт 31
- Чистий національний продукт 33
- Чисті факторні доходи 26

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ I. ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ ТА ФУНКЦІЇ МАКРО-ЕКОНОМІКИ	5
§ 1. Предмет макроекономіки	5
§ 2. Економічна система як об'єкт макроекономіки. Типи економічних систем	7
§ 3. Макроекономічні суб'єкти та їх взаємодія	10
§ 4. Методи макроекономічного аналізу	12
§ 5. Макроекономічні моделі: сутність та типи	12
§ 6. Проста модель кругообігу продуктів і доходів	15
§ 7. Повна відкрита модель кругових потоків	17
§ 8. Функції макроекономіки	18
<i>Навчальний тренінг</i>	19
Розділ II. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА МЕТОДИ ЇХ ВИМІРЮВАННЯ	23
§ 1. Основні макроекономічні показники: національний обсяг виробництва, загальний рівень цін, процентна ставка, зайнятість	23
§ 2. Методи обчислення валового національного продукту	29
§ 3. Система національних рахунків: валовий внутрішній продукт (ВВП), чистий національний продукт (ЧНП), національний дохід (НД), особистий дохід (ОД), дохід кінцевого використання (ДКВ)	32
§ 4. Номінальний та реальний ВВП. Дефлятор	36
§ 5. Особливості макроекономічних показників	37
§ 6. Чистий економічний добробут	38
§ 7. Рух та розподіл національного продукту	38
<i>Навчальний тренінг</i>	44
Розділ III. СУКУПНИЙ ПОПИТ ТА СУКУПНА ПРОПОЗИЦІЯ	54
§ 1. Структура сукупного попиту. Фактори, які впливають на споживчий попит, інвестиційний попит, попит держави та попит закордону	54
§ 2. Крива сукупного попиту <i>AD</i>	68

§ 3. Цінові та нецінові фактори, що визначають сукупний попит	69
§ 4. Сукупна пропозиція та фактори, що її визначають. Крива сукупної пропозиції <i>AS</i> . Цінові та нецінові фактори, що визначають сукупну пропозицію	71
§ 5. Рівновага сукупного попиту та сукупної пропозиції. Три варіанти макрорівноваги	75
§ 6. Мультиплікатор у моделі <i>AD – AS</i>	76
<i>Навчальний тренінг</i>	78
Розділ IV. НАЦІОНАЛЬНИЙ РИНОК ТА ЙОГО РІВНОВАГА (КЕЙНСІАНСЬКИЙ ПІДХІД)	89
§ 1. Суб'єкти, об'єкти та структура національного ринку ...	89
§ 2. Ринок товарів та платних послуг (благ). Крива Хікса – Хансена для ринку товарів та платних послуг	90
§ 3. Ринок грошей та цінних паперів. Крива Хікса – Хансена для ринку грошей та цінних паперів	95
§ 4. Загальна рівновага ринку благ і ринку грошей та цінних паперів. Модель <i>IS – LM</i>	101
§ 5. Ринок робочої сили та його рівновага	103
§ 6. Загальна рівновага національного ринку. Крива Хікса – Хансена для національного ринку	106
<i>Навчальний тренінг</i>	108
Розділ V. МОДЕЛІ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ	119
§ 1. Класична модель макрорівноваги	119
§ 2. Загальна економічна рівновага класичної макромоделі	133
§ 3. Кейнсіанська модель макрорівноваги	135
§ 4. Застосування моделі <i>IS – LM</i> для аналізу економіки України	140
<i>Навчальний тренінг</i>	142
Розділ VI. КОН'ЮНКТУРНІ КОЛИВАННЯ ЕКОНОМІКИ ...	149
§ 1. Природа і специфіка циклічності економічної динаміки. Цикли і кризи	149
§ 2. Класифікація основних макроекономічних змінних відповідно до їхніх циклічних властивостей	155
§ 3. Антикризова політика держави	157
<i>Навчальний тренінг</i>	160
	365

Розділ VII. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ	170
§ 1. Фіскальна політика	170
§ 2. Мультиплікатори фіскальної політики	183
§ 3. Автоматичні стабілізатори та дискреційна стабілізаційна політика	187
§ 4. Державний бюджет та бюджетне обмеження	189
§ 5. Державний борг	194
<i>Навчальний тренінг</i>	<i>197</i>
Розділ VIII. ГРОШОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА	208
§ 1. Грошова система: сутність та основні елементи	208
§ 2. Структура грошової маси. Агрегати $M1$, $M2$, $M3$, L , D	213
§ 3. Пропозиція грошей та фактори, що її визначають. Депозитний та грошовий мультиплікатори	218
§ 4. Грошово-кредитна політика держави	225
§ 5. Пропозиція грошей та бюджетне обмеження	227
§ 6. Кейнсіанська та монетаристська концепції грошової політики	228
§ 7. Причини нестабільності грошово-кредитної системи та заходи щодо її стабілізації	232
<i>Навчальний тренінг</i>	<i>233</i>
Розділ IX. ІНФЛЯЦІЯ: ФІСКАЛЬНІ ТА ГРОШОВІ АСПЕКТИ	243
§ 1. Інфляція: причини, типи (відкрита, подавлена) та форми проявлення (інфляція попиту, інфляція витрат, структурна інфляція)	243
§ 2. Інфляційний та дефляційний розриви	253
§ 3. Інфляційний податок та сеньйораж	255
§ 4. Крива Лаффера для інфляційного податку	257
§ 5. Соціально-економічні наслідки інфляції	258
§ 6. Антиінфляційна політика держави	260
<i>Навчальний тренінг</i>	<i>262</i>
Розділ X. ЗАЙНЯТІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ	272
§ 1. Зайнятість як економічна проблема	272
§ 2. Ринок робочої сили. Фактори, які визначають сучасний стан ринку робочої сили	275
	366

§ 3. Безробіття: суть, види та наслідки. Закон Оукена	278
§ 4. Класичний і кейнсіанський підходи до пояснення причин безробіття	282
§ 5. Державне регулювання ринку робочої сили і державна система забезпечення зайнятості	284
§ 6. Система соціального захисту громадян в умовах ринку. Основні принципи соціального захисту населення	286
§ 7. Взаємозв'язок інфляції та безробіття за класичною та кейнсіанською теоріями. Крива Філіпса	287
<i>Навчальний тренінг</i>	289
Розділ XI. МАКРОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА У ВІДКРИТІЙ ЕКОНОМІЦІ	301
§ 1. Світове господарство і національна економіка. Форми міжнародних економічних відносин	301
§ 2. Міжнародна торгівля: роль, обсяг, структура, особливості. Платіжний баланс. Торговий дефіцит	307
§ 3. Валютна система. Конвертованість валюти. Валютний курс: фактори, які впливають на його зміну. Міжнародна валютно-кредитна система	313
§ 4. Вивіз капіталу як провідна форма міжнародних економічних відносин. Модель міжнародного руху капіталів	318
§ 5. Міграція робочої сили як форма міжнародних економічних відносин. Причини і основні напрямки міжнародної трудової міграції	323
<i>Навчальний тренінг</i>	325
Розділ XII. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ	336
§ 1. Економічна динаміка: економічне зростання та його типи	336
§ 2. Фактори економічного зростання. Темпи зростання ВВП	338
§ 3. Моделі економічного зростання (неокласична модель, неокейнсіанська модель мультиплікатора-акселератора, модель Р. Солоу)	341
<i>Навчальний тренінг</i>	346
<i>Основні позначення</i>	347
<i>Предметний покажчик</i>	349
	367

Навчальне видання

МАКРОЕКОНОМІКА

БАЗИЛЕВИЧ ВІКТОР ДМИТРОВИЧ

БАЛАСТРИК ЛАРИСА ОЛЕКСАНДРІВНА

Головний редактор *Гайдук Н. М.*

Редактор *Радванська Н. О.*

Коректор *Сікорська Л. Л.*

Художнє оформлення та

комп'ютерна верстка *Денисова О. О.*

Підписано до друку 07.10.2008 р. Формат 60×84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 21,39.

Тираж 15 000 пр. (1-й завод 1–6000 пр.). Зам. № 8-56

Оригінал-макет виготовлений ТОВ «Атіка»,

04060, Київ-60, вул. М. Берлінського, 9.

Свідоцтво про видавничу діяльність і розповсюдження видавничої продукції:

Серія ДК № 216 від 11.10.2000 р.,

видане Державним комітетом інформаційної
політики, телебачення та радіомовлення України.

Надруковано ТОВ ВПФ «МЕГА», 01004 м. Київ-4, вул. Толстого, 5А/57.